SZENTANDRÁSHAVA. Azon hónap, melyben Szent András apostol napja esik, azaz, november, máskép : végelőtti hó vagy őszutó. Szent András előtti napon a babonás leányok böjtölni szoktak, s azt tartják, hogy azon nőtelen ember leszen férjök, kit a rákövetkező reggelen legelőször látnak.

SZENT-ANNA, falu Liptó, Ó— falu, Új— mváros Arad m.; helyr. —*Anná-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-ANTAL, mváros Hont, puszta Pozsony m; helyr. —*Antal-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZENT-ANTALFA, falu Szala m.; helyr. —*Antalfá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-ANTAL TÜZE, ösz. fn. Lásd : ORBÁNCZ.

SZÉNTARTÓ, (szén-tartó) ösz. fn. Edény, pl. serpenyő, medencze, füstölőcsésze, melyben égő szenet tartanak.

SZENTATYA, (szent-atya) ösz. fn. Népies nyelven az egyházi személynek v. papnak, mint lelki atyának czíme.

SZENTATYÁK, (szent-atyák) ösz. tb. fn. A keresztény világ első századaiban élt szent férfiak, kik a keresztény hitet szóbeli tanítás, különösen pedig irományok által hirdették, védelmezték, terjesztették; ilyenek voltak az *apostoli szentatyák* : Kelemen, Polycarp, Ignácz vértanu stb., *az egyházi doktorok* : Ágoston, Aranyszáju szent János, Jeromos, Ambrus, Athanáz stb.

SZENT-BALÁZS, faluk Somogy és Szala m.; helyr. —*Balázs-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-BARABÁS, falu Somogy m.; helyr. —*Barabás-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-BÉKÁLLA, falu Szala m.; helyr. —*Békállá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-BENEDEK, mváros Bars, falu Somogy m., erdélyi faluk A.-Fehér, B.-Szolnok m. és Maros székben; helyr. —*Benedek-re*, —*én*, —*ről*.

SZENTBESZÉD, (szent-beszéd) ösz. fn. Egyházi beszéd.

SZENT-BORBÁLA, puszta Somogy m.; helyr. —*Borbálá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-DEMETER, puszta Gömör m, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. —*Demeter-re*, —*én*, —*ről*.

SZENT-DIENES, falu Baranya m.; helyr. —*Dienes-re*, —*én*, —*ről*.

SZENT-DOMJÁN, puszta Baranya m.; helyr. —*Domján-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZENT-DOMOKOS, erdélyi falu Csik-Székben; helyr. —*Domokos-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-DOMONKOS, falu Heves m.; helyr. —*Domonkos-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENTE, falu Nógrád m.; helyr. *Szenté-re*, —*n*, —*ről*.

SZENT-EGYED, puszták Baranya és Somogy m, erdélyi falu Doboka m.; helyr. —*Egyed-re*, —*én*, —*ről*.

SZENTEGYHÁZ, (szent-egy-ház) ösz. fn. 1) l. TEMPLOM. Hajdan rövidebben : *egyház*, honnan az *eggház atyja*, *egyház fia*, *egyházkelő* stb. kifejezések és öszvetételek. ‚Egyház' nevét némelyek szerént onnan kapta, mert eredetileg s az illető helységben egyetlen volt a maga nemében. Mások *idház* v. *üdház*, *üd* v. *üdv* és *ház* szókból összetett szónak vélik, mint innep,ünnep is am. üdnap.2) Bizonyos templomba öszvegyülekezni szokott hivek testülete, szokottabban szintén *eyyház*. *Anyaegyház*, *fiókegyház*. V. ö. ANYA-SZENTEGYHÁZ.

SZENTEGYHÁZI, (szent-egy-házi) ösz. mn. Szentegyházhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Szentegyházi öltözékek*, *diszítmények*, *székek*, *padok*.

SZENTÉL, (szent-él) áth. m. *szentél-t*. 1) Bizonyos szertartások, imák véghezvitele által vallásilag tiszteletessé, kegyeletessé avat valamit. *Templomot*, *harangot*, *zászlókat*, *temetőt szentelni*. 2) A természet némely adományait vagy emberi műveket elmondott imák, és innepélyes szertartások által Isten kegyelmébe és oltalmába ajánlja, s foganatot, áldást, sikert kér rájok. *Buzát*, *bort*, *eleséget*, *kenyeret szentelni*. *Házat*, *hajót*, *fegyvereket szentelni*. 3) Valakit egyházi hivatalra, egyházi rend tagjává avat. *Pappá*, *püspökké szentelni*, *fölszentelni valakit*. 4) Kegyszerek, vagyis szakramentumok által bűntől megtisztít. *A keresztség által mindnyájan megszenteltetünk*. 5) Vallási vagy kegyeleti czélból ajánl, oda ad valamit. *Életét*, *vagyonát Istennek szenteli*. 6) Szent gyanánt kegyeletes érzéssel tisztel valakit, különösen az Istent. *Szenteltessék neved*. V. ö. SZENT.

SZENT-ELEK, mváros Vas, falu Bihar m.; helyr. —*Elek-re*, —*én*, —*ről*.

SZÉNTELEN, (szén-telen) mn. tt. *széntelen-t*, tb. —*ek*. Szén nélküli, miben szén nem foglaltatik. Határozóként am. szén nélkül, széntelenül.

SZENTÉLÉS, (szent-él-és) fn. tt. *szentélés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Hitvallási kegyeletes szertartás, mely által valamit vagy valakit szentelnek. *Templomszentelés*, *harangszentelés*, *oltárszentelés*. *Papszentelés*, *püspökszentelés*. *Bor-*, *búza-*, *vízszentelés*. *Ház-*, *hajószentelés*. V. ö. SZENTÉL.

SZENTÉLÉSI, (szent-él-és-i) mn. tt. *szentélési-t*, tb. —*ek*. Szentelést illető, arra vonatkozó. *Szentelési imák*, *szertartások*, *innepélyek*. V. ö. SZENTÉLÉS.

SZENTÉLET, (szent-él-et) fn. tt. *szentélet-ét*, harm. szr. —*e*. Szentelés elvont értelemben. *Templomszentelet*. „Hogy te házad te szentéletedben maradjon meg" (in sanctificatione tua permaneat. Bécsi codex Judith IX.). „Mert királyunk szentélete (nam sanctificatio regis est) és ő országának háza" (Ugyanott. Ámos. VII.).

SZENTÉLETLEN, (szent-él-et-len) mn. tt. *szentéletlen-t*, tb. —*ek*. 1) Aki vagy ami nincs megszentelve, fölszentelve; fölavatatlan. *Kinevezett de még szenteletlen püspök*. *Szenteletlen templom*. 2) Büneitől meg nem tisztított, Isten kegyelmében nem

fogadott. Határozóként am. meg v. föl nem szentelve; föl nem avatva. V. ö. SZENTÉL.

SZENTÉLŐ, (szent-él-ő) mn. tt. *szentelő-t*, —*k*. Aki vagy ami szentel, ez igének minden értelmében véve. *Papokat szentelő püspök. Szentelő malaszt.* Mint főnév templomi eszközt jelent, likacsos tölcsérhez vagy kannapolóhoz hasonlót, melylyel a hivekre vagy más tárgyakra szenteltvizet hint a pap. A régieknél, például a Debreczeni Legendáskönyvben szentelő ‚papi személy' (talán áldozár) értelmében is eléjön: „Mikoron mind az országbeli fe$^{h}$ (fő) pispökökkel es szentölőkkel s neminemű egyházi fejedelmekkel öszvegyült volna e$^{h}$ szent Tamás." (Toldy F. kiadása 60. l.).

SZENTÉLT, (szen-él-t) mn. tt. *szentéltet*. Ami meg van szentelve, vagy aki föl van szentelve. *Szentelt búza, bor, eleség. Szentelt pap.*

SZENTÉLTVÍZ, (szentelt víz) ösz. fn. A latin és görög szertartásu egyházban bizonyos szertartás és imák által megáldott természeti víz; melyet a hivek lelki tisztulás és tisztítás jelveül magokra, vagy a papok a hivekre s más megszentelendő tárgyakra hintenek. *Szenteltvízbe mártott ujjakkal keresztet vetni. Szenteltvizzel behinteni a hiveket, a halotti koporsót. Még a szenteltvizet is levette róla*, igen legyalázta. A vízszentelésnek különösen kitüzött ideje a három királyok innepének előnapja, miért is ez innepet *vizkereszt napjá*-nak nevezzük.

SZENTÉLTVÍZTARTÓ, (szentelt-víz-tartó) ösz. fn. Szenteltvizzel töltött edény a templomokban, és illető keresztény hivek házaiban, rendesen az ajtó mellett falra függesztve. Szélesb ért. akármely helyen álló, vagy hordozható ilyetén edény.

SZENTÉLY, (szent-ély) fn. tt. *szentély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) A templomnak előrésze, melyben a főoltár áll. (Sanctuarium). 2) Átv. ért. oly hely, melyben valamely titokszerü, szent kegyeletben álló dolgot rejtve tartanak, melyhez mindenkinek férni nem szabad.

SZENT-ENDRE, mváros Pest m.; helyr. —*Endré-re*, —*n*, —*ről*.

SZENT-ERZSÉBET, faluk Baranya, Heves, Liptó m., ALSÓ—, FELSŐ—, Szala m., erdélyi faluk Udvarhely és Szeben székben; helyr. —*Erzsébet-re*, —*en*, —*ről*.

SZENTÉS, (1), (szent-és) mn. tt. *szentés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Valóban buzgó, ájtatos, szent dolgokkal foglalkodni szerető. *Szentes életet élni. Szentes asszonyok.* 2) Gúnyos ért. álbuzgó, szineskedésből ájtatos képmutató; a vallásos kegyeletet inkább külsőleg mint szivből vagy erkölcsileg gyakorló.

SZENTÉS, (2), (szent-és) fn. tt. *szentés-t*, tb. —*ék*. Hajósok nyelvén (mind a Tisza, mind a Duna mentében) jelöli általán azon helyet a hajó hátuljában, hol régi szokás szerint a hajó védszentjének képe elhelyezve van, s mely magában foglalja mind azon helyiséget, hol féltőbb jószágokat, lőszereket, hajóköteleket tartanak. Ilyen helyiség a hajón, hol a tűzszerész gondja alá bizott eszközök és szerek állanak (Konstabelsgatt); hol a vízmérő lakik (Kreuzmeisterskammer); kötéltartó (Seillucke. Kenessey Albert).

SZENTÉS, (3), mezőváros Csongrádban; faluk Somogy, Ung, és Zemplén vmkben; helyr. *Szentés-re*, —*en*, —*ről*.

SZENTÉS, (szent-és) fn. tt. *szentés-t*, tb. —*ék*. A székelyeknél am. sejtés, sejdítés. V. ö. SZENT, ige.

SZENTÉSI, (szent-és-i) mn. tt. *szentési-t*, tb. —*ek* Szentesre való, onnan származó, oda tartozó, azt illető. *Kutya baja, mint a szentesi halottnak.* (Km.).

SZENTÉSÍT, (szent-és-ít) áth. m. *szentésít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valamit oly hatállyal v. erővel felruház, hogy az szent és sérthetetlen legyen. *A törvényeket szentesítni*, a fejdelemről mondják, midőn az országgyülésen megállapított törvényjavaslatra királyi jóváhagyását adja s ez által azt törvényerőre emeli.

SZENTÉSÍTÉS, SZENTESITÉS, (szent-és-ít-és) fn. tt. *szentesítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szentté és sérthetetlenné nyilvánitás. *Törvény szentesítése.* V. ö. SZENTÉSÍT.

SZENTÉSITVÉNY, (szent-és-ít-vény) fn. tt. *szentésitvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szentesitési cselekvény; szentesités elvont értelemben.

SZENTÉSKE, falu Ung m.; helyr. *Szentéské-re*, —*n*, —*ről*.

SZENTÉSKÉDÉS, (szent-és-kéd-és) fn. tt. *szentéskédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Buzgólkodás, ájtatoskodás, szentes életmód gyakorlása. Gúnyos és általánsob ért. álbuzgó, képmutató, szineskedő vallásosság.

SZENTÉSKÉDIK, (szent-és-kéd-ik) k. m. *szentéskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Buzgólkodó, ájtatoskodó életet gyakorol. Gúnyosan álbuzgólag, képmutatólag, szineskedőleg ájtatoskodik.

SZENTÉSKÉDŐ, (szent-és-kéd-ő) mn. és fn. tt. *szentéskédő-t*. Igen buzgólkodó, ájtatoskodó; gúnyos ért. képmutató, szineskedő, ál szentet játszó.

SZENTETLEN, (szent-et-len) mn. tt. *szentetlen-t*, tb. —*ek*. Aminek vállasos kegyeletre, tiszteletre méltó tulajdonságai nincsenek; ami akár az erkölcsi törvények, akár a bevett társadalmi szokások szerént az ugy nevezett szent dolgok közé nem vétetik, szentségtelen.

SZENTETLENÍT, (szent-et-len-ít), áth. m. *szentetlenít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Szentetlenné tesz valamit, vagyis kegyeletre, és tiszteletre való méltóságától megfoszt, vagy ugy viseli magát iránta, mintha szent dolog nem volna. *Undok bünök által megszentetleníteni a templomot.*

SZENTETLENÍTÉS, SZENTETLENITÉS, (szent-et-len-ít-és) fn. tt. *szentetlenítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit, vagy valakit szentetlenné tesznek.

SZENTETLENSÉG, (szent-et-len-ség) fn. tt. *szentetlenség-et*, harm. szr. —*e*. Szentetlen tulajdonság, vagy állapot; vallási kegyeletesség, tiszteletre méltóság hiánya. V. ö. SZENTETLEN.

SZENTETLENÜL, (szent-et-len-ül) ih. Vallásos kegyelet és tisztelet nélkül.

SZENTETLENÜL, (szent-et-len-ül) önh. m. *szentetlenül-t*. Vallásos kegyeletre és tiszteletre való méltósága elvész, vagy bizonyos cselekedetek által megsértetik.

SZENTFÖLD, (szent-föld) ösz. fn. A keresztények kegyeletes nyelvén am. Palaestina, a régi zsidók országa, melyben Krisztus urunk született, tanított, csodákat müvelt, s az emberi nemzet megváltásaért kínhalált szenvedett.

SZENT-GAÁL, falu Baranya m.; helyr. *Gaál-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-GÁL, falu Veszprém, puszta Tolna m.; helyr. —*Gál-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-GELLÉRTHEGYE, ösz. fn. Buda városának alsó végén meredeken emelkedő hegyorom, melyről Első Endre király alatt a fellázadt pogány magyarok az akkori csanádi püspököt Gellértet taligástul a mélységbe taszították. V. ö. KELEMFÖLD. Régi babonás mondák szerént e hegyen szokták a boszorkányok éjjeli gyüléseiket tartani.

SZENT-GELLÉRT HEGYI, ösz. mn. Ezen hegyről való, ezt illető, erre vonatkozó, itt létező. *Szent Gellért hegyi csillagásztorony, erőd*

SZENT-GERLICZE, erdélyi falu Maros székben, helyr. —*Gerliczé-re*, —*n*, —*ről*.

SZENT-GOTTHÁRD, mváros Vas. m.; erdélyi falu Doboka m.; helyr. —*Gotthárd-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-GRÓT, mváros Vas, falu Szala m.; helyr. —*Grót-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-GYÖRGY, sz. kir. v. Pozsony m., faluk Baranya, Bars, Sáros, Sopron, Szepes, Torontál, Szala, Turócz m.; puszták Komárom, Nyitra, Somogy Szabolcs m., ALSÓ—, FELSŐ—, mvárosok Jászkun ker., BÁNOK—, falu Szala, BALATON—, Somogy, DUNA—, Tolna, ISZKA—, Fehér, KINCSTÁRI—, KOLOSTOR—, Temes, KÓROGY—, puszta Csongrád, MEZŐ—, falu Veszpém, RÉPCZE—, Vas, TATÁR—, Pest, TÓT—, Somogy m; erd. faluk Kolos m., Csik székben; CSAPÓ—, Torda m., MAROS—, v. CZIGÁNY—, ERDŐ—, Maros székben, OLÁH—, SZÁSZ—, Besztercze vid., SZEPSI v. SEPSI—, mváros Sepsi székben, SZTRIGY—, falu Hunyad m., TOROCZKÓ—, Torda m.; helyr. *Szent-György-re*, —*ön*, —*ről*.

SZENT-GYÖRGYHAVA v.—HÓ, ösz. fn. A polgári év sorozatában a negyedik hó, azaz április, vagy tavaszhó, melyben t. i. Szent György vitéz innepe esik.

SZENT-GYÖRGY-MEZŐ, mváros Esztergam m., helyr. —*mező-re*, —*n*, —*ről*.

SZENT-GYÖRGY-VÁR, falu Szala. puszta Somogy m. helyr. —*vár-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENTGYÖRGYVIRÁG, l. GYÖNGYVIRÁG.

SZENT-GYÖRGY-VÖLGYE, falu Szala m.; hely. —*völgyé-re*, —*n*, —*ről*.

SZENTHÁROMSÁG, (1), (szent-háromság) ösz. fn. 1) A keresztény vallás hitágazata szerént az Istennek emberi észszel meg nem fogható rejteményes tulajdonsága, vagy misége, melynél fogva ő lényegében egyetlen egy, személyében pedig három: Átya, Fiú és Szent Lélek. *Szentháromság titka*. 2) Ezen három személyü s egyetlen lényegü istenség. *Szentháromság napja*, v. *vasárnapja*, pünkösd utáni első vasárnap, mint az anyaszentegyház által különösen a Szentháromság tiszteletére, és imádására rendelt innep.

SZENTHÁROMSÁG, (2), puszta Somogy m. erdélyi falu Maros székben, helyr. —*háromság-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-HELENA, faluk Szala és Turócz m.; helyr. —*Helená-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENTHELY, (szent-hely) ösz. fn. l. SZENTÉLY.

SZENT-HUBERT, falu Torontál m.; helyr. —*Hubert-re*, —*én*, —*ről*.

SZENTÍGE, (szent-ige) ösz. fn. A Szentírásból valamely egyházi beszéd alapjául vett mondat vagy mondatok.

SZENT-IMRE, faluk Heves és Sáros-, HEGYKÖZ—, Bihar m., puszták Győr és Somogy m., erdélyi faluk Alsó-Fejér m., Csik és Maros székben; helyr. —*Imré-re*, —*n*, —*ről*.

SZENT ILONA FŰVE. Népies neve *a csipkés bordalap* (latinul: asplenium trichomanoides) nevü növényfajnak.

SZENTIRÁS, (szent-irás) ösz. fn. l. BIBLIA. *Ó testamentomi, új testamentomi* (v. *ó szövetségi, új szövetségi*) *szentirás. Nem mind szentirás amit ő beszél*. (Km.).

SZENTIRÁSBELI, (szent-irásbeli) ösz. mn. Szentirásban létező.

SZENTIRÁSI, (szent-irási) ösz. mn. l. BIBLIAI.

SZENTIRAT, (szent-irat) ösz. fn. Szabatosabb alakja a ‚Szentirás' szónak, minthogy irás sajátlag cselekvést jelent. V. ö. IRÁS; és IRAT.

SZENT-ISTVÁN, faluk Baranya, Borsod, Pest, Sáros, Veszprém, puszta Pest m.; erdélyi falu Maros székben; helyr. *István-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZENTÍT, (szent-ít) áth. m. *szentít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni*, v. —*eni*. A szentek sorába igtat. (Canonisat). V. ö. SZENT.

SZENT-IVÁN, (1). Igy nevezik különösen keresztelő Szent Jánost, különböztetésül más Jánosoktól. *Hosszu, mint a Szent Iván éneke*, némelyek szerént: *mint a szentiváni* (Szent Iván napján tartatni szokott?) *ének*. (Km.).

SZENT-IVÁN, (2), falu Baranya, Győr, Liptó, Pest, Nógrád, Veszprém., DESPOT—, FELSŐ—, Bács, Ó—, ÚJ—, Torontál, PRIGLOVICZ—, Bács megyékben; puszták Heves, Somogy, Fehér, Pest m.; helyr. —*Iván-ba*, —*ban*, —*ból*. L. SZENT-IVÁNY.

SZENTIVÁNALMA, ösz. fn. Szent Iván innepe táján, azaz junius vége felé korán érő almafaj.

SZENT-IVÁN-FA, falu Vas m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENTIVÁNHAVA, SZENTIVÁNHÓ, ösz. fn. Junius hava, vagy hatodhó vagy nyárelő, melyben Szent Iván, az az keresztelő Szent János innepe esik.

SZENTIVÁNTÜZE, ösz. fn. Tüz, melyet némely, kivált hegyes vidékeken Szent Iván előestéjén szoktak a szabadban rakni, s belőle a leányok férjhezmeneteli jövendöléseket tenni. V. ö. SZENT JÁNOS TÜZE.

SZENT-IVÁNY, erdélyi faluk Sepsi székben, Besztercze vidékében, és puszta Belső Szolnok m.; helyr. —*Iv*á*ny-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZENT-JAKAB, faluk Borsod, Heves, Somogy, Vas, Szala, Zólyom m., puszta Pest m., erdélyi faluk Doboka és Torda m.; helyr. —*Jakab-on*, —*ra*, —*ról*.

SZENT-JAKAB-FA, falu Szala m., helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT JAKAB HAVA, SZENT-JAKABHÓ, ösz. fn. Julius hava, vagy nyárhó, hetedhó, melyben szent Jakab apostol innepe esik.

SZENT-JÁNOS, mváros Moson, faluk Pozsony, Bihar, Torontál, puszták Bars, Győr, Szatmár m.; helyr. —*János-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-JÁNOS FŰVE. Népies neve *a csengőlinka* (latinul: hypericum perforatum) nevü növényfajnak; másképen szintén köznépiesen: *csengőfü*, *csengővirág*, *orbánczfü*, *lyukas levelü fü*.

SZENT-JÁNOSHEGY, erdélyi falu F. Fejér m.; helyr. —*hegy-re*, —*én*, —*ről*.

SZENT-JÁNOS KENYERE. Az úgy nevezett szent János fájának, mely Keleten, továbbá olasz, és spanyol földön tenyészik, édes izü beczős gyümölcse, s a gyermekek kedves nyalánksága.

SZENT JÁNOS TÜZE. Kapnikbánya vidékén kopott háti kosarakkal magas sudarfákat tetőig tüzdelnek, azokat szent János alkonyán a közellevő hegymagaslatokon több ponton meggyujtják s ha a tetőre tüzött koszoru is elég, az a leány, a kié a koszoru vala, férjhez fog menni; másképen: *korzsina* v. *kosina*. (Lőrincz Károly).

SZENT-JÓB, falu Bihar m.; helyr. —*Jób-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-JÓZSEF, puszta Esztergam. m., erdélyi falu Besztercze vid. helyr. —*József-re*, —*én*, —*ről*.

SZENT-KATALIN, faluk Baranya és Vas m.; helyr. —*Katalin-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZENT-KATOLNA, erdélyi falu Kézdi székben és puszta Doboka m.; helyr. —*Katolná-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENTKÉP, (szent-kép) ösz. fn. Valamely szentnek festett vagy rajzolt vagy nyomtatott képe.

SZENTKERESZT, mváros Bars m., faluk Nyitra, Sáros, Vas m., KIRÁLY—, MOTKÓ—, CZIN—, SZTRANYÁN—, Liptó, PILIS—, Pest megyékben; puszták Bars, Esztergam, Szala m.; helyr. —*kereszt-re*, —*én*, —*ről*.

SZENTKIRÁLY, faluk Gömör, Szala, Vas m., ÉR—, Közép-Szolnok, MAGYAR—, NÉMET—, Veszprém, PORROG—, RINYA—, Somogy, SZABAD— Veszprém, SZILÁGY—, Közép Szolnok m.; erdélyi faluk Hunyad m; CSIK—, Sepsi, Maros, Udvarhely székekben; puszták Pest m.; helyr. —*király-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENTKIRALYSZABADJA, falu Veszprém m.; helyr. —*szabadjá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-KOZMA, puszta Bihar m.; helyr. —*Kozmá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-KÚT, (1), (szent-kút) ösz. fn. Így neveztetik hazánkban több kút, melyeket a nép hite csudatevő gyógyerejüeknek tart, s néha bucsujárásokkal megtisztel.

SZENTKÚT, (2), faluk Baranya és Vas m., puszták Győr, és Nógrád m.; helyr. —*kút-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-LÁSZLÓ, faluk Somogy és Szala m., BUCSU—, mváros Szala, CSERE—, puszta Csongrád, MAGYAR—, NÉMET—, faluk Veszprém, PILIS—, VÁCZ—, Pest, PUSZTA—, Szala, PÜSPÖK—, Baranya, SZÉCSI—, Szala megyékben; puszták Somogy m., és Jászkun ker.; erdélyi faluk Torda m., Maros és Udvarhely székben.; helyr. —*László-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-LÁZÁR, falu Bihar m.; helyr. —*Lázár-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENTLEÁNYFALVA, ZIMÁND—, falu Arad m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENTLÉLEK, (1), (szent-lélek) ösz. fn. L. SZENTHÁROMSÁG (1) alatt.

SZENTLÉLEK, (2), falu Esztergam m., erdélyi faluk Csik, Kézdi és Udvarhely székben; helyr. —*lélek-re*, —*én*, —*ről*.

SZENT-LÉRÁNT, falu Vas m.; helyr. —*Léránt-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-LŐRINCZ, faluk Baranya, Tolna és Vas m., puszták Nógrád, Pest és Győr m., erdélyi falu Maros székben; helyr. —*Lőrincz-re*, —*én*, —*ről*.

SZENT-LUKA, puszta Somogy megyében Tótváros mellett; helyr. —*Luká-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-LUKKA, puszta Somogy megyében Gálosfa mellett; helyr. —*Lukká-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-MARGIT, mváros Sopron m. helyr. —*Margit-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-MARGITA, faluk Szala és Somogy m., erdélyi faluk B. Szolnok és Torda m.; helyr. —*Margitá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-MÁRIA, faluk Heves, Liptó, Turócz, Szala, Veszprém, puszta Tolna m., erdélyi falu Doboka m. helyr. —*Máriá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-MÁRTON, mváros Győr m., faluk Arad, Baranya, Bars, Borsod, Liptó, Sopron, Vas, Szala megyékben, puszta Tolna m., BELÉNYES—, BERETTYÓ—, faluk Bihar, DRÁVA—, Somogy, HEGY—, Baranya, KEMENES—, Vas, KIS—, Baranya, KUN—, Jászkun ker., MAGYAR—, Torontál, PACZÓD—, Szala, PECZE—, Bihar, RÁCZ—, Torontál, SZALK—, Pest, SZIGET—, Pest, SZILVÁS—, Somogy, TÁPJÓ—, Pest, TISZA—, Szabolcs, TÓT—, Szala, TURÓCZ—, Turócz megyékben; erdélyi faluk Doboka, Kolos m.; és Csik székben; helyr. —*Márton-ba*, —*ban*, *ból*.

SZENT-MIHÁLY, faluk Fehér, Komárom, Liptó, Sáros, Szabolcs, Torontál, Turócz, Szala m., LIPCSE—, Liptó, NÉMET—, Vas, OLÁH—, Temes, PUSZTA—, Vas, RÁBA—, Győr megyékben; puszták Somogy, Fehér, Veszprém m., erdélyi faluk Csík és Udvarhelyszékben; helyr. —*Mihály-on*, —*ra*, —*ról*.

SZENT-MIHÁLYFA, faluk Pozsony és Szala m., puszták Somogy m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-MIHÁLYFALVA, falu Vas m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-MIHÁLY-HAVA, SZENT-MIHÁLY-HÓ, ösz. fn. September hava vagy őszelő, vagy kilenczedhó, melynek 29-dik napján szent Mihály emlékét üli az anyaszentegyház.

SZENT-MIHÁLY-LOVA, ösz. fn. Saraglyaforma készület, melyen a halottakat vállakon viszik a temetőbe. Nevét valószinűleg a római katholikusoknál divatos temetési ének azon szavaitól kapta, melyekben Szent Mihályra, mint paradicsom főnökére (Michael praepositus paradisi) történik hivatkozás.

„De hajh engem innet tova,
Elvisz a szent Mihály lova.“
Csokonai.

„No még vén asszonynyal sem jártam így soha,
Hogy vinné el őtet a szent Mihály lova!“
(Tómalom) Czuczortól.

SZENT-MIHÁLY-TELKE, erdélyi faluk Kolos és Torda m.; helyr. —*telké-re*, —*n*, —*ről*.

SZENT-MIHÁLY-ÚR, falu Nyitra m.; helyr. —*úr-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZENT-MIKLÓS, faluk Bereg, Somogy, Szatmár, Vas, Szala m., puszták Komárom, Somogy, Békés, Heves, Borsod m.; BELÉNYES—, falu Bihar, BÚR—, DETREKŐ—, Pozsony, FERTŐ—, mváros Sopron, HEGYKÖZ—, Bihar, HUSZTÁK—, Liptó, KIS—, Pest, KUN—, mváros Jászkun ker., LAJTHA—, mváros Sopron m., LÉBÉNY—, falu Moson m., LIPTÓ—, mváros Liptó m., NÉMET— v. NAGY—, mváros Torontál m., OLÁH—, falu Bihar, RÁBA—, Győr, RÁCZ—, mváros Torontál m., SÁR—, falu Fehér m., SZIGET—, Pest, TÁP—, Győr, TISZA—, Torontál, TÖRÖK—, mváros Heves megyében, erdélyi faluk Maros, Csík és Udvarhelyszékben; helyr. —*Miklós-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-MIHÁLY NYARA, nyár utója; néhutt másképen: *vén asszonyok nyara*.

SZENT-MIKLÓSFALVA, falu Vas m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-MITRA, puszta Torontál m.; helyr. —*Mitrá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENTOLAJ, ösz. fn. A római és görög kereszténeknél némely szertartási használatokra fölszentelt olaj. *Betegek szentolaja*, mely az utolsó kenetnél használtatik. *Megtértek szentolaja* (oleum catechumenorum), melylyel általán a keresztelendőket szokás fölkenni, mielőtt vízzel leöntetnének. *Balzsamolaj* (chrisma), melyet egyedül püspök szentelhet meg, mi rendesen és kizárólag nagycsütörtökön történik. Ezzel élnek a püspökök a bérmálás és egyházrend föladásakor.

SZÉNTOLL, (szén-toll) ösz. fn. Rajzeszköz hárs- vagy mogyorófaszénből.

SZÉNTÖREK, (szén-törek) ösz. fn. Morzsalékszén, apróra zúzott szén.

SZENT-PÁL, faluk Arad, Somogy, Szala m., DUNA—, Győr, TÓT—, ZSELICZ—, Somogy m., puszták Somogy, Győr m., erdélyi faluk Kolos m. és Udvarhely székben; helyr. —*Pál-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-PÉTER, faluk Komárom, Liptó, Moson, Nógrád, Nyitra, Sáros, Turócz, Vas m., BÚR—, DETREKŐ—, Pozsony, KAJÁSZÓ—, Fehér, KIS—, NÉMET—, Temes, ŐR—, mváros Vas m., POGÁNY—, falu Somogy, PUSZTA—, Szala, RÁCZ—, falu Torontál, puszta Fehér m., SAJÓ—, mváros Borsod m., TÜSKE—, falu Szala m., erdélyi falu Brassó ker., UZDI—, Kolos m., HOMORÓD—, Udvarhelysz.; helyr. —*Péter-re*, —*ën*, —*röl*.

SZENT-PÉTER AGARA, a medve tréfás neve Erdélyben.

SZENT-PÉTERFA, falu Vas m.; helyr. —*Péterfá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-PÉTERFALVA, erdélyi faluk Hunyad és Doboka m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZENT-PÉTERFÖLD, falu Szala m.; helyr. —*föld-re*, —*ön*, —*röl*.

SZENT PÉTER KULCSA. Népies neve a tavaszi kankalin (latinul: primula veris) nevü növényfajnak; másképen szintén köznépiesen: *Szent György virága*, *sárga kükörics*, *kásavirág*, *keztyüvirág*, *kankalin*.

SZENT-PÉTER SZAKÁLA, tréfásan am. borczégér.

SZENT-PÉTERÚR, falu Szala m.; helyr. —*úr-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENT-ROCHUS, falu Szala m.; helyr. —*Rochus-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENTSÁGA, tájdivatosan, összehúzva ebből: *szentatyasága*. L. SZENTATYA.

SZENTSÉG, (szent-ség) fn. tt. *szentség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Széles ért. tulajdonság vagy állapot, melynél fogva valami kegyeletre, s vallásos mély tiszteletre méltó, melyet megsérteni vallástalan elvetemedés. *Eskü szentsége. Egyházi szertartások szentsége.* 2) Keresztény hittani ért. Krisztus és az egyház által rendelt, s bizonyos szertartásokból álló jelvény, mely kellőleg alkalmazva és fogadva, lelkünk megszentelésére és igazulására szolgál, azon isteni kegyelem által, mely e jelvényhez láthatatlanul kapcsolva van. A katholika hittan szerént hét szentség van, melyek közől kettő, ú. m. a keresztség és penitenciatartás, *halottak szentségei*-nek hivatnak, mert az embert a lélek halálos állapotából lelki életre támasztják; a többiek pedig, ú. m. a bérmálás, oltári szentség, utolsó kenet, egyházi rend és házasság, *élök szentségei*, minthogy azokat csak a lélek életvidor s megtisztult állapotában szabad fölvenni. A protestánsok két szentséget hisznek: a keresztséget és úrvacsorát. 3) Kiválólag, mint legméltóságosabb szentség, jelenti Krisztus Urunk valóságos testét és vérét a kenyér és bor szine alatt. *Ez nagy szentség valóban, ezt imádjuk legjobban.* (Egyházi ének). *A szentséget imádni, magához venni. Szentséggel áldást adni.* 4) Mint czím, főleg a római pápát illeti. *Ő szentsége IX-dik Pius. Ő szentségéhez folyamodni.*

SZENTSÉGÁRULÁS, (szentség-árulás) ösz. fn. Üzérkedés, nyerészkedés, kapzsiskodás, melyet valaki a vallásilag szent dolgokkal űz, pl. ki az egyházi hivatalokat pénzen adja vagy vásárolja, azok jövedelmét világi czélokra fordítja; vallásos ürügy alatt a híveket zsarolja stb. (Simonia. Latin nevét a bünös Simontól kapta, ki pénzen akart az apostoloktól csudatevő erőt vásárolni).

SZENTSÉGÁRUS, (szentség-árus) ösz. fn. Személy, ki a vallásilag szent dolgokkal nyerészkedik. V. ö. SZENTSÉGÁRULÁS.

SZENTSÉGÉD, (szent-ség-éd) fn. tt. *szentségéd-et*. A római pápa czíme.

SZENTSÉGÉS, (1), (szent-ség-és) mn. tt. *szentséges-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Az Istennek, mint legszentebb lénynek jelzője. *Szentséges Isten!* 2) Mint czím a római pápának adatik. *Szentséges pápa, szentséges atya.* 3) Mondják miséről, mely alatt a szentségmutató ki van téve. *Szentséges misét hallgatni.*

SZENTSÉGES, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Szentséges-én*, —*re*, —*ről*.

SZENTSÉGHÁZ, ösz. fn. Hajlékféle szekrény az oltáron, melyben az oltári szentség, illetőleg az áldozóostyával töltött kehely (ciborium), és a szentségmutató (monstrantia) tartatik.

SZENTSÉGIMÁDÁS, (szentség-imádás) ösz. fn. Innepélyes szertartás a római katholikusoknál, midőn a szentség nyilvános imádásra reggeltől estig kitétetik.

SZENTSÉGLEVÉTEL, (szentség-le-vétel) ösz. fn. Szertartás, mely által a halálos büntetésre itélt gonosztevő egyházi személyt papi méltóságától innepélyesen megfosztják.

SZENTSÉGMUTATÓ, (szentség-mutató) l. SZENTSÉGTARTÓ.

SZENTSÉGRONTÓ, (szentség-rontó) l. SZENTSÉGTÖRŐ.

SZENTSÉGTARTÓ, (szentség-tartó) ösz. fn. Rendesen drága fémből készült, tornyozatos hajlék, melyben a római katholikusoknál az imádásra kitétetni szokott szent ostyát tartják, s melyet némely körmenetek alkalmával körülhordoz a pap. (Monstrantia).

SZENTSÉGTELEN, (szent-ség-telen) l. SZENTETLEN.

SZENTSÉGTELENÍT, (szent-ség-telen-ít) l. SZENTETLENÍT.

SZENTSÉGTELENÜL, (szent-ség-telen-ül) l. SZENTETLENÜL.

SZENTSÉGTELENSÉG, (szent ség-telen-ség) l. SZENTETLENSÉG.

SZENTSÉGTÖRÉS, (szentség-törés) ösz. fn. Általán minden büntett, melyet valaki a hitvállasilag szent dolgok szarvas megsértése által követ el; pl. templomrablás, a szentségek méltatlan fölvétele, esküszegés stb.

SZENTSÉGTÖRŐ, (szentség-törő) ösz. fn. Személy ki szentségtörést követ el. V. ö. SZENTSÉGTÖRÉS.

SZENT-SIMON, falu Gömör m.; erdélyi faluk Csik és Maros székben; helyr. —*Simon-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZENTSUGÁR, (szent-sugár) ösz. fn. Azon fényes karika, mely a festményeken a szentek képeit körülveszi; máskép: *dicsfény*.

SZENTSZÉK, (szent-szék) ösz. fn. 1) A püspöki, illetőleg érseki, főérseki széknek, mint egyházi hatóságnak tanácskara, és egyházi birósága, melynek rendes tagjai az illető káptalan kanonokjai, továbbá a püspöktől kinevezett ülnökök. Ily szentszéki hatósággal bir a pannonhegyi főapát is, azon catholicus hivek házasság-ügyeire nézve, kik kiváltságos megyéjéhez tartoznak. 2) Különösen, az egész katholika anyaszentegyház fejének a római pápának egyházi hatósága. *Római apostoli szentszék.*

SZENTSZÉKI, (szent-széki) ösz. mn. Szentszékhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Szentszéki perek, itéletek. Szentszéki jegyző, táblabiró.*

SZENT-TAMÁS, mváros Bács, falu Vas, puszta Heves m., ESZTERGAM—, mváros Esztergam m.; erdélyi faluk Udvarhely és Csik székben; helyr. —*Tamás-ra*, —*on*, —*ról*.

SZENTTETEM, (szent-tetem) ösz. fn. A szentek sorába avatott holtnak teteme, ereklyéje. *Szenttetemek tisztelete.*

SZENTTORNYA, puszta Békés m.; helyr. —*tornyá-ra*, —*n*, —*ról.*

SZENTÜL, (szent-ül) ih. 1) Szentek módjára jámborul, ájtatosan, magát a bűnöktől őrizve. *Szentül élni.* 2) Mint bizonyító szó am. kétségkivül igazán. *Szentül igaz.*

SZENTÜL, (szent-ül) önh. m. *szentül-t.* Olyanná lesz, mint a szent; lelkileg megtisztúl. *És a szent szentüljön meg is.* (Káldi Apocal. 22: 11.)

SZÉNTŰZ (szén-tűz) ösz. fn. Tüz, melyet az égő szén ad. *Az ezüst-aranymivesek széntűzzel dolgoznak.*

SZENT-VID, puszta Győr m.; helyr. — *Vid-ra*, —*on*, —*ról*

SZÉNÜL, SZENÜL, (szén-ül) önh. m. *Szenül-t.* Szénné alakúl ugy, ég ki, hogy szén válik belőle, pl. a fa a szénhutákban.

SZÉNÜLÉS, SZENÜLÉS (szén-ül-és) fn. tt. *szenülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Állapotváltozás, midőn valamely test szénné leszen.

SZÉNÜLET, SZENÜLET, (szén-ül-et) fn. tt. *szenület-et*, harm. szr. — *e.* v. —*je.* Szenült állapot; vagy valamely test, mely szénné vált

SZENV, (szen-v) fn. tt. *szenv-et*, harm. szr. —*e.* Azon eredeti törzsszavaink egyike, melyeket idővel a szokás elhanyagolt, milyenek: *üdv*, *nedv*, *olv*, *sorv*, *senyv* stb., de ma a szabatosságra törekvő tudományos nyelv újra érvényesít. 1) Általán, fájdalmas, kellemetlen érzelem, mely némi türelmet igényel. *Testi*, *lelki szenvek.* Különbözik tőle a *szenvedés*, mint *kintól* a *kinlódás*, *bajtól* a *bajlódás*, *haragtól* a *haragudás*; amazok t. i. az illető érzelemnek elvont fogalmát, ezek pedig az alanyra vonatkozónak összszerü mivoltát, állapotát, tartósságát fejezik ki. 2) Vegyes érzelem, mely a lelket, illetőleg kedélyt majd kellemes, majd kellemetlen izgásba hozza, majd vonzza, majd visszataszítja, honnan ez öszvetett szók: *hasonszenv*, *rokonszenv*, *ellenszenv*, melyeket l. saját rovataik alatt.

Az *enyv*, *senyv*, *könyv*, *nyelv*, *olv*, *sorv*, *nedv*, *redv*, *üdv* stb. rokonalakú szók után itélve, a *szenv* származékszó az elvont egyszerű *szen* gyöktől, mely benn rejlik az érzést, sejtést jelentő, s a székelyeknél divatos *szent*, *szentés* származékokban. Továbbá gyökhangokban és alapfogalomban egyeznek vele a kellemetlen érzelmekre vonatkozó *sany*, *sanyar*, *sajog*, *sajgat*, *sajnál*, *sínlik*, *sínlődik*, *sohajt*, *sóvárog*, *szomorú*, *szontyolodik.*

Végelemzésben pedig a megindult kedélynek természeti szóhangja, minthogy némely fájdalmas benyomások alatt az ember *szepegni*, *szeszegni* szokott, azaz fogait *szívja.*

SZENVED, (szen-v-ed) önh. és áth. m. *szenvedtem*, —*tél*, —*ett* v. —*t.* 1) Önh. oly benyomást érez, mely testére vagy kedélyére, vagy lelkére kellemetlenül, fájdalmasan, kinosan hat. *A beteg nagyon szenved. Görcsben, fogfájásban, köszvényben szenvedni. A táborozó katonának szenvednie kell.* 2) Átv. tárgyesetes viszonynévvel, bizonyos kellemetlen benyomásokat tűr, kiáll. *Éhséget, szomjat, hideget, meleget szenvedni. Sokat szenvedett életében. Kárt, rövidséget, veszteséget, keserüséget, fájdalmat, kínt, halált szenvedni. Szükséget szenvedni valamiben.*

„Isten a megmondhatója, mennyit szenvedek.“
Vörösmartytól.
Kis leány baja.

Sajátságos értelme van e mondatban: *kétséget nem szenved*, azaz nem lehet benne kételkedni, világos. 3) Bizonyos kellemetlen benyomást tűr, elvisel, nem akadályoz, működni vagy létezni enged. *Sokat lássz, keveset szólj, de többet szenvedj. Sokat kell annak szenvednie, ki czélt akar érni. Hogy szenvedheted ezt?* Különösen a gyülölet tárgya iránt türelmet mutat. *Sokszor utálunk, gyülölünk valakit v. valamit, de bizonyos okból szenvedjük. Ezen embert nem szenvedhetem.* 4) Átv. mondják elvont, vagy lelketlen tárgyakról is, midőn épségök romlik, veszélyeztetik stb. *Hire neve, becsülete szenved. A mi helységünk sokat szenvedett az utolsó hadjáratban.*

A többi *ed ad* képzőü igéktől abban különbözik, hogy nincs neki *eszt* képzős átható igetársa, mint pl. *eped epeszt*, *apad apaszt*, *éled éleszt* stb. E tekintetben hasonlók hozzá a *feled*, a régies *kegyed*, és a *lepedő* törzsöke *leped.* — Képzési alakra egyeznek vele: *senyved*, *enyved*, *hamvad*, *hervad*, *sorvad*, *reved*, *olvad* stb.

SZENVEDÉKÉNY, (szen-v-ed-ék-ény) mn. tt. *szenvedékény-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* Gyakran szenvedő, szenvedésre hajlandó.

SZENVEDÉKÉNYSÉG, (szen-v-ed-ék-ény-ség) fn. tt. *szenvedékenység-et*, harm. szr. —*e.* Tulajdonság, vagy hajlam, melynél fogva valaki szenvedékeny vagyis a kellemetlen benyomásokra fogékony.

SZENVEDELÉM, (szen-v-ed-el-ém) tt. *szenvedelmet* L. SZENVEDÉLY.

SZENVEDELMES, (szen-v-ed-el-ém-es) l. SZENVEDÉLYES.

SZENVEDÉLY, (szen-v-ed-ély) fn. tt. *szenvedély-t*, tb. —*ek*, harm szr. —*e.* Kedélyi állapot, vagy megrögzött hajlam, melynél fogva valakit bizonyos indulatok folytonosan, és csaknem ellenállhatlan erővel, ingerelnek, izgatnak. Különbözik az indulattól, melynek a szenvedély mintegy hatványozott fokozata. Az indulatnak a latin *affectus*, a szenvedélynek a *passio* felel meg. Az indulat hirtelen fellobbanó, a szenvedély tartós kedélyi izgalom, mely nem szünik minden módot és alkalmat felhasználni, hogy vágyait teljesítse. A szenvedélyek vagy csupa érzékiek, testi élvezetre vonatkozók, vagy lelkiek, szellemiek, melyek tárgyait a léleknek, szellemnek,

erkölcsi érzetnek vágyai, élvei teszik. *Szenvedélylyel üzni a játékot, vadászatot. A szenvedélyeken uralkodni, azokat mérsékelni, fékezni. A színészetet, zenét szenvedélyből gyakorolni.* Másképen : *szenvedelem.* „Ingerültség és szenvedelmek közt honunk javát eszközölni nemfogjuk.“(Gr. Széchenyi István az 1843-iki országgyülésen julius 11-ikén).

SZENVEDÉLYBÉCS, (szenv-edély-bécs) ösz. fn. Valamely dolognak olyan értéke, melyet valaki csak az ahhoz vagy abban talált kedvtelésből fizet vagy szab meg, de a valóságnak meg nem felel. (Pretium affectionis).

SZENVEDÉLYÉS, (szen-v-ed-ély és) mn. tt. *szenvedélyés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Kinek kedélyét valamely szenvedély izgatja ; nyugtalan, ingerlékeny kedélyü ; bizonyos vágyak teljesitésére folytonosan hajlandó és törekvő. *A szenvedélyes ember nem tud magán uralkodni. Szenvedélyes vadász, kártyás, tánczos. Szenvedélyes színész, zenész* V. ö. SZENVEDÉLY.

SZENVEDÉLYÉSEN, (szen-v-ed-ély-és-en) ih. Bizonyos indulattól, vágytól folytonosan izgatva ; izgalmasan , ingerlékenyen. *Szenvedélyesen szeretni, ragaszkodni valamihez.* V. ö. SZENVEDÉLY.

SZENVEDÉLYESSÉG , (szen-v-ed-ély-és-ség) fn. tt. *szenvedélyesség-ét*, harm. szr. —*e*. Szenvedélyes állapot vagy tulajdonság.

SZENVEDÉLYTELEN , (szen-v-ed-ély-te-len) mn. tt. *szenvedélytelen-t* , tb. —*ek*. Szenvedélytől ment ; nyugodt, higgadt kedélyü.

SZENVEDÉS, (szen-v-ed-és) fn. tt. *szenvedés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Általán, kellemetlen érzés, melyet akár testi, akár lelki fájdalom, kin, gyötrelem stb. okoz. Továbbá, az ily érzések eltürése, kitartása. V. ö. SZENVED.

SZENVEDET, (szen-v-ed-et) fn. tt. *szenvedet-ét*, harm. szr. —*e*. Elvont értelemben vett szenvedés, vagy állapot, melyben a szenvedő létezik ; továbbá, türelem.

SZENVEDETÉS, (szen-v-ed-et-és) mn. tt. *szenvedetés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Amiben vagy amitől, ami miatt szedvedni kell. *Szenvedetes élet, szegénység, betegség, állapot.*

SZENVEDETÉSSÉG, (szen-v-ed-et-és-ség) fn. tt. *szenvedetesség-ét*, harm. szr. —*e*. Szenvedetes állapot, vagy tulajdonság ; türelmesség.

SZENVEDHETETLEN, SZENVEDHETLEN, (szen-v-ed-het-[et]len) mn tt. *szenvedhetetlen-t*, tb.—*ek*. 1) Aminek kinos, fájdalmas voltát békével türni, elviselni, kiállani nem lehet. 2) Gyülöletes, utálatos, erkölcsileg türhetetlen , megférhetetlen. *Szenvedhetetlen garázda, izgága, veszekedő ember.* Határozóként am. szenvedhetetlenül.

SZENVEDHETETLENSÉG, SZENVEDHETLENSÉG, (szen-v-ed-het-[et]len-ség) fn. tt. *szenvedhetetlenség-ét*. Tulajdonság , vagy állapot , melynél fogva valami, v. valaki szenvedhetetlen.

SZENVEDHETETLENÜL , SZENVEDHETLENÜL, (szen-v-ed-het-[et]len-ül) ih. Olyképen, oly módon, oly mértékben, hogy elszenvedni, kiállani, eltürni nem lehet. *Szenvedhetetlenül büdös szag , garázda ember.*

SZENVEDHETLEN,l.SZE VEDHETETLEN.

SZENVEDHETŐ , (szen-v-ed-het-ő) mn. tt. *szenvedhető-t*. Amit, illetőleg akit elszenvedni, kiállani, megtürni lehet ; némileg ugyan hibás, kellemetlen, de mind a mellett türhető, elnézhető. *Előbbi állapotom szenvedhető volt, de a mostanit lehetetlen türnöm.*

SZENVEDHETŐLEG, (szen-v-ed-het-ő-leg) ih. Szenvedhető módon, oly képen, hogy kiállani, eltürni lehet. *Fájdalma szenvedhetőleg enyhült.*

SZENVEDHETŐSÉG, (szen-v-ed-het-ő-ség) fn. tt. *szenvedhetőség-ét*, harm. szr. —*e*. Szenvedhető állapot vagy tulajdonság.

SZENVEDŐ, (szen-v-ed-ő) mn. tt. *szenvedő-t*, tb. —*k*. Aki szenved ; bizonyos fájdalmak, kinok, csapások benyomására kellemetlen visszahatást érző. *Görcsben, köszvényben szenvedő ember.* Használják főnevül is. *A szenvedőket vigasztalni, ápolni, gyógyitani.* A székelyek szenvedőnek mondják az innepeket megelőző napokat, azaz vigiliákat, valószinüleg azért mert a római és görög egyházban azokat böjtöléssel szokták megüllni.

SZENVEDŐIGE, (szenvedő-ige) ösz. fn. Nyelvtani ért. oly ige, mely az alanynak kül októl származott, avagy magában támadt kényszerülését jelenti ; amaz *külszenvedő*, mely a miveltetőkből *ik*, harmadik személyi rag hozzá adásával képeztetik, min‘ : *irat-ik, mondat-ik, üttet-ik, láttatik ;* emez *belszenvedő*, melynél az alany kényszerülésének oka magában rejlik, pl. *gyötrődik, bajlódik, ütődik, hányódik, vetődik.* A Tisza vidékén a népnyelv általában összezavarja a belszenvedőt a külszenvedővel vagyis ez utóbbi helyett is belszenvedőt használ, pl. *iródik, nyomtatódik, mondódik*, ‚iratik‘, ‚nyomtattatik‘, ‚mondatik‘helyett.Némely nyelvészek (a csak köröttük észlelt népnyelvből okoskodva) tagadják a szenvedő (külszenvedő) igék létezését a magyar nyelvben, holott vannak szavaink, melyek a legrégibb időktől fogva fenn vannak mind az irói mind a népnyelvben, pl. *születik* : „születék szűz Máriától“ az apostoli Hitformában ; *adatik, adassék :* „Ez levél adassék az én nagyságos uramnak Botthyáni Ferenczuek.“ (Levél 1530-ról. Szalay Ág. 400 m. l.) stb.— Ide tartoznak azon *ik*-es igék is, melyek nem a föntebbi osztályokhoz tartoznak , mindazáltal, mindig némi szenvedést, önkénytelen állapotot jeleznek és mindig a föntebbi szenvedő igék szerént ragoztatnak, mint : *látszik, hallik, érzik, hajlik, botlik, vérzik, ötlik* stb. Ezeket *középszenvedők*-nek vagy csak *középigék*-nek nevezzük, minthogy a cselekvő és szenvedő igék közt mintegy közép helyet foglalnak, pl. *záratik* külszenvedő, *záródik* belszenvedő, *zárkozik* közép ige. Legújabban a külszenvedők

helyett nagyon elharapódzott a ‚lett' szó használata némely Dunántuli szójárásból, a mely ugyan a ‚wurde, német szenvedő igék segédigéjére emlékeztet, azonban némelyek azt tartják, hogy ha létezik *írva van*, épen oly jogosult az *írva lett* is. Véleményünk szerént bár ezt tagadni nem lehet, mindazáltal a magyar nyelvben akár egyik akár másik külszenvedői alakkal csak igen csinján kell élnünk, minthogy az a legtöbb esetben mind a jóhangzás, mind pedig a rövidség elvét sérti.

SZENVEDŐLEG, (szen-v-ed-ő-leg) ih. Szenvedő állapotban, vagy minőségben.

SZENVEDŐLEGÉS, (szen-v-ed-ő-leg-és) mn. tt. *szenvedőlegés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Szenvedő állapotban levő.

SZENVEDŐLEGÉSSÉG, (szen-v-ed-ő-leg-és-ség) fn. tt. *szenvedőlegésség-ét*, harm. szr. —*e*. Szenvedő állapot v. minőség.

SZENVEDŐTÁRS, (szenvedő-társ) ösz. fn. Személy aki valakinek bajaiban vagy valósággal osztozik, vagy azok iránt oly részvéttel viselkedik, mintha őt magát is sujtanák.

SZENVELÉG, (szen-v-el-ég) önh. m. *szenvelég-tem*, —*tél*, *szenvelg-ett*, htn. —*ni*. Új alkotásu szó, az idegen „affectare, affectiren" magyaritására, am. valaminek látszani vágy, s ezen vágyát fitogtatja, s úgy tetteti magát, mintha valóban olyan volna. Tárgyesetes nevet vonz. *Uriasságot, finomságot, tudósságot, szerénységet szenvelegni*. Szokottabban : *negélyez*.

SZENVELGÉS, (szen-v-el-ég-és) fn. tt. *szenvelgés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Tettetés, fitogtatás, mely által szenveleg valaki. V. ö. SZENVELÉG.

SZENVELÉM, (szen-v-el-ém) fn. tt. *szenvelmet*. Magasabb érzés vagy megindulás, mely valamely költői műben vagy szónoklatban nyilvánul, s az olvasót vagy hallgatót is hasonló érzelemre ragadja. (Pathos). Némelyeknél : *szenvület*. *Álszenvelem*, mely a szép korlátain túl csapong.

SZENVELMES, (szen-v-el-ém-és) mn. tt. *szenvelmes-t*, v —*et*, tb. —*ek*. Szenvelemmel járó, szenvelmet tanusító v. nyilvánító. (Patheticus).

SZENVETLEN, (szen-v-et-len) mn. tt. *szenvetlen-t*, tb. —*ek*. Hideg érzéketlen, részvétlen, közönyös kedélyü, ki sem kedvező sem kedvezőtlen benyomásokra meg nem indúl ; tompúlt érzékü. (Indolens).

SZENVETLENSÉG, (szen-v-etlen-ség) fn. tt. *szenvetlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Szenvetlen állapot vagy tulajdonság.

SZÉNVONÓ, (szén-vonó) ösz. fn. Háromszögü deszkadarab, nyelbe ütve, melylyel a befűtött kemenczéből a parázst, hamut, vagy pernyét kihuzzák, mielőtt a sütnivalót bevetnék, másképen : *kuruglya*. Különböznek tőle az *asag* v. *azsag*, v. *arsag*, és a *piszkafa*. *Szénvonó nem nevetheti a pemetét*. (Km.).

SZÉNVONÓLAPÁT, (szén-vonó-lapát) l. SZÉNVONÓ.

SZENVTELEN, (szen-v-telen), lásd : SZENVETLEN.

SZENVŰLET, SZENVÜLET, (szen-v-ül-et) fn. tt. *szenvület-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. L. SZENVELEM.

SZENYÉR, falu Somogy m.; helyr. *Szenyér-re*, —*én*, —*ről*.

SZENYÉRI, puszta Somogy m.; helyr. *Szenyéribe*, —*ben*, —*ből*.

SZENYES, puszta Szabolcs m ; helyr. *Szenyesre*, —*én*, —*ről*.

SZENYŰ, (szeny-ü) elavult mn. s am. szennyes, mocskos, mint, *szörny szörnyü, gömböly gömbölyü*, melyek több *ú ú* képzőjü melléknevektől abban különböznek, hogy a mondatban önálló jelzőül használtatnak, pl. szörnyü rém, gömbölyü test; némely mások pedig hasonlatra mutató melléknevet vonzanak magok elé, pl. fekete szemü fiu, széles vállu legény. Amazokhoz tartoznak, még *gyönyörü, keserü, szigorú, domború, homorú, szomorú, savanyú*, s némely mások. V. ö. —Ú, —Ű, képző.

SZEP, a fogak között beszivott levegőnek hangja. 1) Kedélyhang, melyen a fájdalmas vagy félelmes érzés kifakadni szokott. Származékai : *szepég, szepegés, szeppen, szeppent*. Hasonlók hozzá a sirásra vonatkozó *zöp* és *zok* kedélyhangok, melyekből a *zöpög* és *zokog* igék eredtek. Szélesb ért. erősb indulat, vagy iparkodás következtében kitörő *leh, szusz, pihegés*, honnan a *szepeleg, szepelkedik*, továbbá *szepetel, szeplet* származékok. Egyezik vele gyökben a latin *sibilo*, és a persában *szifli-den* sibilum edere, a mongol *szebi-kü* szelel-ni. L. SZEPETÉL. 2) *Szepe* és *szeplő* szók gyöke. L. ezeket.

SZÉP, mn. tt. *szép-et*, kicsiny. *szépecske*, fokozva : *szebb* összehúzva ebből : *szépebb*, Göcsejben *szebbebb* is ; gyermeknyelven ‚szép' helyett *csecse* szóval élnek. 1) A látás tárgyaira vonatkozólag, ami alakja, szinezete, szóval látszatos külseje miatt tetszik, s mint a maga nemében kitünő, kedélyünkre kedves benyomást tesz, amin némi kedvteléssel legeltetjük szemeinket. Ellentéte *rút, csúnya*, ami külseje miatt nem tetszik, s visszataszítólag hat reánk. A gyermeteg kedélyü ember előtt, mind az állati, mind a növényi, mind az ásványi ország tárgyai, s más tünemények között főleg az tetszik szépnek, ami fényes, tiszta, ragyogó, villogó, csillogó, hímes, tarkázott, kiáltó színvegyületü. *Szép tollazatú madarak. Szép pillangók, bogarak. Tarka szirmu, bokrétáju szép virágok. Százszorszép*, növénynem. *Szép, csillogó gyöngyök, kövek, érczek, kristályok, drágakövek*. Hasonlóan, *szép az élénk szinezetü szivárvány, a csillagos ég boltozata. Szép tájék, vidék, völgy, liget, mezőség*. Az emberi müvek között, ami külsejére nézve ama természeti dolgok tulajdonságaival bir, vagy aminek részei szabályos, arányos, öszmértékes, egyezményes viszony-

ban állanak egymással. *Szép szabásu ruhák. Szép bútorok, edények, eszközök, szerszámok, fegyverek. Szép kézirat, nyomtatvány. Szép város, házak, teremek. Szép kertek, sétatérek. Szép rend, szép csoportozat* stb. *Addig szép akármi, míg szebbet nem látni.* (Km.). Emberi alakra vonatkozólag : *szép arcz, szép szemek, szép ajak, fogak, szép kezek, lábak ; szép termet, szép ifju, férfi, szép nő, asszony, leány ; szép nem, szép szüz Mária.* Közmondatok : *Ha a szép szépen szól, még egyszer olgan szép. Nincs oly szép, kiben gáncsot ne leljek. Szépről szépen szoktak szólani. Szépért, jóért messze kell fáradni. Ki szép, sirtában is szép. Szépnél van szebb. Sokan kérik a szépet, de csak egyé lesz. Szebb a szép, ha magát nem ismeri. Akárki is szereti a szépet. Szép a szépet hamar ráveheti. Ha a szépnél szebb nem volna, még elbizná magát. Szép volt, jó volt, mégis megholt. Szép apa, szép anya* szókat lásd saját rovataik alatt. Átv. mondjuk a kedvező, tetszetes időről is. *Szép idő van. Szép napok járnak. Szép tavasz. Csillagos szép éj, piros szép hajnal.* 2. A hallás tárgyaira nézve, ami hangja által a fülekre kedvesen hat, amit szivesen, gyönyörködve hallunk. Valamint a látási, úgy a hallási szép fogalma is viszonylagos, és az illető egyén alanyisága, müveltségi fogékonysága, nemzetisége, éghajlata, s más körülmények szerint különböző. *Szép hang, szép madárzengés. Szép dal, ének.* Átv. *szép szó,* nyájas barátságos, kedves szólitás, bizalmas kérelem, intés, nyilatkozás stb. *Szép szót adni valakinek. Szép szóval inteni. Szép szónak nem szegik szárnya.* (Km.). *A szép szót nem veszik pénzen. Igyunk ! szép szó.* 3) Átv. ami jósága, czélszerüsége miatt tetszik. *Szép dolog a háladatosság. Szép töled hogy eljöttél. Szép bánásmód, szép társalgás. Szép cselekedet. Szép meghalni a hazáért. Szép módjával, szép szerével tenni, véghezvinni valamit. Sok szépet hallottam felőled. Nem szép amit miveltél. Szép ! nagyon szép !* dicsérő helybehagyás. 4) Müvészeti tekintetben mondjuk oly müvekről, melyek az illető müvészet szabályainak s igényeinek megfelelnek, melyek mind a látó vagy halló érzékeket, mind a a képzelőtehetséget részeik egyezményes öszhangzása, s tökéletes alakja által megragadják, és gyönyörködtetik. A szépnek különféle nemei : *kecses, bájos, kellemes, gyönyörü, nemes, fenséges* stb. *Szép szobormüvek. Szép festvények, tájképek, faragványok, dombormüvek. Szép zenedalmü.* Átv. oly müvekre is vonatkozik, melyek nem a kül érzékeket, hanem a lelki erőt, a szellemet érdeklik. *Szép költemények, gondolatok. Szépirodalom,* a szellemi szépmüvek szakmezeje, melyek az emberi szivet nemesitik s gyönyörködtetve oktatók. Mint egytagu s *p* végzetü gyökszónak több névtársai vannak nyelvünkben, u. m. *ép, csép, kép, lép nép, pép, pip, sip, áp, csáp, háp, láp, sáp, táp, záp,* s rövid hangzóval, *ap, csep, gyep, gyap, lap, zap, tap.* — Mi eredeti jelentését illeti, legvalószinübb, hogy nevét oly látható tárgyaktól vette, melyek ragyogó, fénylő, csillámló külsejök, szineik által különösen szembetünnek, s mint olyanok tetszenek. Miszerént eleinte fényeset, himeset, szineset, kitünő szinüt jelenthetett ; a minthogy *szép* és *szin* gyökelemekben *sze* vagy *szi* csakugyan egyeznek.

Idegen nyelvekben egyezik a *szép* szóval, sőt legközelebb áll hozzá a perzsa *zéb* (szépség), *zébá* (szép) ; továbbá hasonlók a szintén persa *zévar* (czifra), persa-arab *száf* és *száfi* (clarus, purus, limpidus), mongol *szab* (pur, propre, clair), mongol-mandsu *szain* (beau à voir, joli etc.), lapp *čabbe, čabbes (csabbe, csabbesz)*, finnlapp *čabes, čabba*, német *sauber* stb.

SZÉPALMA, puszta Veszprém m.; helyr —*almá-ra*, —*n*, —*ról.*

SZÉPANYA, (szép-anya) ösz. fn. Molnár Albert szerént nagyanya, öreganya, másikanya (avia.). Mai nyelven, legalább némely szójárások szerént az egy ízzel távolabb eső nagyanya, t. i. a nagyszülék valamelyikének anyja, ősanya (abavia). V. ö. SZÉPAPA.

SZÉPANYAI, (szép-anyai) ösz. mn. Szépanyára vonatkozó ; szépanyától származott. *Szépanyai jószág, örökség.*

SZÉPAPA, ösz. fn. Molnár Albert szerént nagyapa, öregapa, másikapa ; tehát *apai szépapa*, az apámnak apja ; *anyai szépapa*, az anyámnak apja, (avus). Azonban a mai szójárások szerént a nagy szülék valamelyikének apja, ősapa, (abavus). E névben a *szép* szó, ennek eredeti értelmére, t. i. a fényességre, fehérségre, *öszességre* (azaz fénylő ősz hajakra) látszik vonatkozni, valamint az *ük* az ékesre és *ős* az őszre ; bizonysága azon tiszteletnek is, melylyel nyelvalkotó dédős népünk az öreg kor iránt viselteték.

SZÉPAPAI, (szép-apai) ösz. mn. Szépapára vonatkozó ; szépapától származott. *Szépapai jószág, ház. Szépapai végrendelet.*

SZEPE, (szep-e) mn. tt. *szepét.* Szabó Dávid és Cserei Elek szerint a székelyeknél am.szőke. Ferenczi János pedig igy értelmezi (Tájszótár 344.l.): „Ha a fehér vagy szürke lovon sárgás fekete pettyek kezdenek lenni, akkor nevezik aló szinét szepének." E második értelemben rokon a szintén pettyeket jelentő *szeplő* szóval. Ez értelemben legközelebb áll a *szepe* szóhoz a mongol *szeb* (souillure, tache sur le visage, sur les habits) ; továbbá hasonló hazzá Vámbéry szerént a csagataj *szepke* (egyes csepp vagy folt, szeplő), *szep-mek* (csepegtet-ni).

SZÉPECSKE, (szép-ecs-ke) kicsinző mn. tt. *szépecskét.* A széphez közelálló, mely egy kissé alantabb fokon áll a szépnél, de azért mégis tetszik.

SZÉPECSKÉN, (szép-ecs-ke-en) ih. A széphez közelitő módon vagy állapotban.

SZÉPÉG, (szép-ég) gyak. önh. m. *szepég-tem, —tél, —ett.* Félelem, vagy rettegés miatt fogait szivja. *Szepeg a gyermek, midőn a veréstől fél.* Hasonló kedélyhangu igék : *zöpög, zokog, nyökög*, to-

vábbá a *piheg, liheg, mokog*, stb. emberi hangutánzók. V. ö. SZEPLET.

SZÉPÉGÉS, (szép-ég-és) fn. tt. *szepégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A félésnek, vagy remegésnek azon neme, mely fogszívás által nyilatkozik.

SZÉPÉGET, (szép-ég-et) gyak. áth. m. *szépéget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *szépégess*. Molnár A. és Calepinus magyarázója szerént am. szépitget, ékesget, csinosgat. Előfordúl Pázmánnál is a *szépegetés* származékban, továbbá az Eszterházy Tamás által használt *szépegethet* igében. A székelyeknél Udvarhely székben átv. ért. am. hizlalni. *A sertést megszépögetni.*

SZÉPÉGETÉS, (szép-ég-et-és) fn. tt. *szépégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szépitgetés, csinosgatás, ékesgetés. Él vele Pázmán Kal. 412. l. és Préd. 574. l.

SZÉPÉL, (szép-él) áth. m. *szépél-t*. Valamit szépnek tart, szépnek mond. Ellentétei : *rútol, undokol.*

SZEPELÉG, (szep-el-ég) gyak. önh. m. *szepelég-tem*, —*tél*, v. *szepelg-ettem, szepelg-éttél, szepelg-ett*, htn. *szepelég-ni* v. *szepelg-ni* v. *szepelg-eni*. Félelem, aggodalom miatt nyugtalankodik, szükül. Szélesb ért. erejének megfeszítése miatt erősebben liheg, szuszog, szepeg.

SZÉPELÉG, (szép-el-ég) gyak. önh. m. *szépelég-tem*, —*tél* v. *szépelg-éttem, szépelg-éttél, szépelg-ett*. htn. *szépeleg-ni* v. *szépelg-ni* v. —*eni*. Szépet teszen, szépet mond,édeleg, hízeleg. Hasonló hozzá a csagataj *szipala*-mak (Vámbéry).

SZEPELGÉS, (szep-el-ég-és) fn. tt. *szepelgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Erősebb lihegés v. szepegés. Aggodalom miatti nyugtalankodás.

SZÉPELGÉS, (szép-el-ég-és) fn. tt. *szépelgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Édelgés, hízelgés.

SZEPELKÉDÉS, (szep-el-kéd-és) fn. tt. *szepelkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Iparkodás, törekedés, mely az erőnek nagyobb megfeszítésével s mintegy szepegő lélekzéssel jár.

SZEPELKÉDIK, (szep-el-kéd-ik) k. m. *szepelkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Erejét megfeszítve, s mintegy szepegő lélekzéssel törekedik, iparkodik. „Arra szepelkedik végre minden esze, ereje, ravaszkodása, hogy kiszoritván Costantinust is, önnön fiát Artemiust ültesse a császári székbe.“ Faludi Ferencz (Constantinus Porphyrogenitus).

SZÉPEN, (szép-en) ih. Oly módon, melyet szépnek mondunk. *Szépen írni, beszélni, festeni. Szépen viselni magát. Szépen öltözködni. Ki szépen viseli magát*, ha rút is szépnek tartják. (Km.). *Széppel szépen kell bánni.* (Km.).

SZEPENTYÓ, l. SZIPIRTYÓ.

SZEPES, (1), fn. tt. *Szepest*. Magyarország éjszaki határán fekvő régi várnak, és erről nevezett vármegyének neve. *Szepes vármegye.*

SZEPES, (2), puszta Debreczen határában; helyr. *Szepes-re*, —*én*, —*ről*.

SZEPESI, (szep-es-i) mn. tt. *szepesi-t*, tb. —*ek*. Szepesből való, ott levő, oda tartozó, oda vonatkozó stb. *Szepesi utasok. Szepesi hegyek, városok.*

SZEPESI-KÁPTALAN, falu Szepes m.; helyr. —*Káptalan-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZEPES-OLASZI, mváros Szepes m.; helyr. —*Olaszi-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZEPESSÉG, (szep-es-ség) fn. tt. *Szepesség-et*. Szepesvármegye, egész terjedelmében véve.

SZEPES-SZOMBAT, mváros Szepes m.; helyr. —*Szombat-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZEPES-VÁRALJA, mváros Szepes m.; helyr. —*Váraljá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZEPES-VÁRMEGYE, ösz. fn. L. SZEPES.

SZÉPÉSZ, (szép-ész) fn. tt. *szépész-t*, tb. —*ek*. Tudós, illetőleg bölcselő, ki elméletileg vagy gyakorlatilag is a szépmüvészettel foglalkodik. (Aestheticus). Itt a *szép* törzs főnévként szerepel; mint ‚bölcsész‘ szóban is. V. ö. SZÉPÉSZET.

SZÉPÉSZET, (szép-ész-et) fn. tt. *szépészet-et*. Tudományos rendszer, mely a szépnek eszméjét fejtegeti. (Aesthetica). V. ö. SZÉP, 4).

SZÉPÉSZETI, (szép-ész-et-i) mn. tt. *szépészeti-t*, tb. —*ek*. Szépészetet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szépészeti szabályok.*

SZEPESZÜRKE, (szepe-szürke) ösz. mn. L. SZEPE.

SZEPET, fn. tt. *szepet-et*, harm. szr. —*je*. A székelyeknél és gömöri barkóknál am. bőrrel behúzott láda. Szabó Dávid szerént, béllett kas vagy szatyor. A törökben is *szepet* am. kosár (Vámbéry). A mongolban *szebek* v. *czebek* szintén szatyor- és ládikafélét jelent (espèce de panier, barse), mély hangon pedig *szaba* jelentése általán valamely tartó (receptacle).

SZEPETÉL, (szep-et-él) áth. m. *szepetél-t*. A székelyeknél am. valamit szelel, pall, a szemettől, polyvától megtisztít. A mongolban *szebi-kü* v. *szebe-kü* am. szelelni (éventer); továbbá : hányni-vetni (agiter, branler); ez utóbbi jelentésben is egyezik vele a szintén székely *szeplet*. V. ö. SZEP.

SZEPETÉLÉS, (szep-et-él-és) fn. tt. *szepetélés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Szelelés, palolás. V. ö. SZEPETÉL.

SZEPETK, falu Szala m.; helyr. *Szepetk-re*, —*én*, —*ről*.

SZEPETNEK, falu Szala m.; helyr. *Szepetnek-re*, —*én*, —*ről*.

SZEPEZD, falu Szala m.; helyr. *Szepezd re*, —*én*, —*ről*.

SZÉP-FALU, falu Temes m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZÉPFESTŐ, (szép-festő) ösz. fn. Festő, ki holmi, különösen gyapju és selyemszöveteket élénkebb, világosabb, szebb szinüekké fest.

SZÉPFESTŐSÉG, (szép-festőség) ösz. fn. Mesterség, melyet az úgynevezett szépfestők gyakorolnak. V. ö. SZÉPFESTŐ.

SZÉPHANG, (szép-hang) ösz. fn. Általán a hangnak azon tulajdonsága, melynél fogva a hallási érzékre kellemesen és tetszőleg hat. (Euphonia). *Egyes szónak, beszédnek, versnek széphangja. Zenei széphang.*

SZÉPHANGÚ v. —HANGU, (szép-hangú v. —hangu) ösz. mn. A hallási érzékre kellemesen, tetszőleg ható. *Széphangú szó, beszéd, nyelv.*

SZÉPHANGZAT, (szép-hangzat) ösz. fn. Széphangok összesége. Több széphang együtt véve.

SZÉPHANGZATÚ v. —HANGZATU, (szép-hangzatú) ösz. mn. Széphangzattal biró.

SZÉPIKE, (szép-i-ke) fn. tt. *szépikét.* Az ajakhalak egyik kicsi faja, melynek pikkelyei szép szivárványszínt játszanak. (Labrus julus. L.).

SZÉPIRALMI, (szép-iralmi); SZÉPIRALOM, (szép-iralom), lásd: SZÉPIRODALMI; SZÉPIRODALOM.

SZÉPIRÁS, (szép-irás) ösz. fn. Az irásnak azon neme, mely a betüket nemcsak olvashatólag, hanem szemeket gyönyörködtető, és szabályszerű alakban is irja le; továbbá ilyetén mesteri ügyesség.

SZÉPIRAT, (szép-irat) ösz. fn. Ékes irás elvontan vagy tárgyilag véve.

SZÉPIRÓ, (szép-iró) ösz. fn. 1) Ki a betüket szép alakban leirni tudja, s ez ügyességet mesterileg gyakorolja. 2) Nyelvbeli eléadást illetőleg oly iró, kinek irálymódja az olvasó kedélyét gyönyörködteti, aki virágosan, ékesen ír.

SZÉPIRODALMI, (szép-irodalmi) ösz. mn. szépirodalomra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Szépirodalmi művek.*

SZÉPIRODALOM, (szép-irodalom) ösz. fn. Az irodalom azon ága, mely a szép körébe tartozik, mint regények, beszélyek, a költemények különböző nemei és fajai stb. Különböztetésül a tudományos irodalomtól.

SZÉPÍT, (szép-ít) áth. m. *szépít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Széppé tesz, olyanná képez, alakít valamit, a *szép* szónak minden jelentéseiben, különösen ékesít, diszesít. *Szépíteni a házakat, a várost. Holmi piperékkel szépíteni az öltözéket, a női fejet. Müvelés által szépíteni a kertet, a tájt. Szépíteni a nyelvet.* Átv. *magát szépíteni* am. erkölcsi hibáinak, botlásainak szép színt tulajdonítani, azoktól holmi ál fogások által magát mentegetni. *Hiába szépíted magadat, jól tudjuk, ki vagy.* V. ö. SZÉP.

SZÉPÍTÉS, SZÉPITÉS, (szép-ít-és) fn. tt. *szépítés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit széppé teszünk, alakítunk, képezünk. V. ö. SZÉP.

SZÉPÍTÉSI, SZÉPITÉSI, (szép-ít-és-i) mn. tt. *szépítési-t*, tb. —*ek*. Szépitést illető, szépitésre vonatkozó, szépitést eszközlő. *Szépitési szerek. Szépitési bizottság.*

SZÉPÍTGET, (szép-ít-ég-et) gyak. áth. Gyakran, folytonosan, vagy lassan-lassan szépít, csinosgat, ékesget. V. ö. SZÉPÍT.

SZÉPÍTGETÉS, (szép-ít-ég-et-és) fn. tt. *szépítgetés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Gyakori vagy folytonos szépítés; csinosgatás, ékesgetés.

SZÉPÍTŐ, SZÉPITŐ, (szép-ít-ő) mn. és fn. tt. *szépítőt*. 1) Ami által valami széppé lesz. *Szépítő szerek. Arczszépítő vizek. Fejszépítő hajék. Vidéket szépítő fasorok, kertek, nyári lakok.* 2) Aki valamit széppé tesz, v. szépségre ügyel. *Szépítő bizottság.*

SZÉPITŐBIZOTTSÁG, v. —BIZTOSSÁG, (szépítő-bizottság v. —biztosság) ösz. fn. Községi biztosság, melynek föladata ügyelni és intézkedni, hogy az illető város vagy helység épületei, utczái, sétahelyei, térségei stb., a szépség szabályainak, s a finomabb izlésnek minél inkább megfeleljenek. *Pesti szépitőbizottság.* (‚Bizottmány' rosz alkotásu szó).

SZÉPITŐFŰ, (szépitő-fű) ösz. fn. Köznépies neve a *nagy zsázsa* (lepidium latifolium) nevű növényfajnak. Másképen szintén köznéven: *borsos fü.*

SZÉPITŐSZER, (szépitő-szer) ösz. fn. Általán illatos vizek, porok, kenőcsök stb., melyekkel leginkább a magukat szépitni akaró nők arczaikat mossák, kendőzik.

SZÉPITŐTAPASZ, (szépitő-tapasz) ösz. fn. Úgy nevezett angoltapasz, melyet az arczon támadó pörsenésekre szokás ragasztani.

SZÉPLAK, mváros és falu Bihar m., faluk Sopron, Vas m., SZAMOS—, Közép Szolnok m., pusztak Tolna, Somogy, Gömör m., erdélyi faluk Kolos, Küküllő, B. Szolnok m.; helyr. *Széplak-ra, —on, —ról.*

SZEPLÉN, (szep-le-en) fn. tt. *szeplén-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendjéből, csészéje öt hasábu; bokrétájának torka felfuvódott; szája, karimája ötfogú; magva kettő. (Cerinthe). Fajai: *nagy szeplén, érdes szeplén*, és *kis szeplén*, melynek levelei szeplősen pettyesek, honnan köznépiesen *szeplőlapu*, vagy *párduczfü*, néhutt *viaszfü* a neve.

Eredetre nézve az utóbb nevezett fajtól véve a *szeplő* szónak módosított alakja. V. ö. SZEPLŐ.

SZEPLET, (szep-el-et) önh. Kriza J. szerént a székelyeknél am. portékák (holmi) közt matat, zeklet; továbbá szeleskedik. L. SZEPETÉL; és V. ö. SZEP.

SZEPLETÉS, (szep-el-et-és) fn. tt. *szepletés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Matatás, holmi szeleskedés. V. ö. SZEPLET.

SZEPLŐ, (szep-lő) fn. tt. *szeplő-t*. 1) Vörnyeges, vagy barnás foltok, pettyek az arczbőrön, vagy kezeken, vagy a testnek más részein is, melyek kivált a hirtelen szőkék bőrét s nyári időben nagyobb

mértékben szokták belepni. *Kiverte a szeplő. Szeplő ellen szépitő vizekkel mosni az arczot. Elveszteni a szeplőt.* 2)Szélesb ért.másnemű bőrfoltok, különösen az iszákos emberek arczán, borszeplő. 3) Más testeken is mutatkozó ilyetén pettyek, pl. a pulykatojáson, a növények levelein, a gyümölcsök héján. 4) Átv. erkölcsi folt, különösen mely a szemérmet bemocskolja. *Szeplő nélküli élet, szüzleány.*

Alakjára nézve igenévnek látszik a szokatlan *szeplik* igétől. Gyöke *szep*, melyhez hasonló a *szepe* azaz a fehér lónak szőren támadt sárgás-fekete foltok, honnan *szepe ló*, ilyen foltos, mintegy szeplős fehér ló. Rokonságára nézve l. SZEPE.

SZEPLŐLAPU, (szeplő-lapu) ösz. fn. Köznépies neve a *kis szeplén* nevü növényfajnak. L. SZEPLÉN alatt.

SZEPLŐS, (szep-l-ő-ös) mn. tt. *szeplős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Szeplőfoltokkal tarkázott. *Szeplős arczu gyermek, leány. Szeplős, mint a pulykatojás.* Átv. erkölcsileg tisztátalan. V. ö. SZEPLŐ.

SZEPLŐSEN, (szep-l-ő-ös-en) ih. Szeplős állapotban vagy minőségben.

SZEPLŐSIT, (szep-l-ő-ös-ít) áth. m. *szeplősít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Szeplőssé tesz. *A vékony arczbörü embereket megszeplősíti a nyári meleg*. Átv. erkölcsileg tisztátalanná tesz; különösen valakit szüzi szemérmétől megfoszt. megfertőztet. *Szüzeket, gyermekeket szeplősíteni.* V. ö. SZEPLŐ.

SZEPLŐSÍTÉS, SZEPLŐSITÉS, (szep-l-ő-ösít-és) fn. tt. *szeplősítés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valami v. valaki szeplőssé tétetik. V. ö. SZEPLŐS.

SZEPLŐSÖDÉS, (szep-l-ő-ös-öd-és) fn. tt. *szeplősödés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Állapoti változás, midőn a testet szeplőfoltok verik ki.

SZEPLŐSÖDIK, (szep-l-ő-ös-öd-ik) k. m. *szeplősöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Bőrén szeplőfoltok támadoznak.

SZEPLŐSSÉG, (szep-l-ő-ös-ség) fn. tt. *szeplősség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn bizonyos testet szeplőfoltok tarkítanak.

SZEPLŐTELEN, SZEPLŐTLEN, (szep-l-ő-telen) mn. tt. *szeplőtelen-t*. tb. —*ek*. Szeplő nélkül levő; különösen átv. erkölcsileg mocsoktalan, tiszta szemérmü, szüzi épségü. *Szeplőtelen tiszta arczbőr. Szeplőtelen szüz Mária. Mária szeplőtelen fogantatása.* Határozóként am. szeplő nélkül, szeplőtelenül.

SZEPLŐTELENSÉG, SZEPLŐTLENSÉG, (szep-l-ő-telen-ség) fn. tt. *szeplőtelenség-et*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valami vagy valaki szeplőtelen, e szót mind tulajd. mind átv. értelemben véve.

SZEPLŐTELENÜL, SZEPLŐTLENÜL, (szep-l-ő-te-len-ül.) ih. Szeplő nélkül; erkölcsileg tisztán; szüzi épségben, fertőzetlenül.

SZÉPMEZŐ, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. —*mező-re*, —*n*, —*ről*.

SZÉPMŰ, (szép-mű) ösz. fn. A szoros értelemben vett müvészet által létre hozott mű, pl. szobrok, rajzok, festvények, zenemüvek. V. ö. MÜVÉSZET.

SZÉPMŰÁRUS, (szep-mű-árus) ösz. fn. Személy, ki szépmüvekkel kereskedik. V. ö. SZÉPMŰ.

SZÉPMŰTAN, (szép-mű-tan) ösz. fn. A széles értelemben vett szépészetnek azon része, mely a szépmüvek elméletét tárgyalja.

SZÉPNEM, (szép-nem) ösz. fn. Finomabb társalgási nyelven am. nőnem, asszonyi nem; köznépi nyelven : *fehérnép, fehércseléd.*

SZEPNŐNYE, (szep-nőnye) ösz. fn. A nadragulyák neme alá sorolt mérges növényfaj; szárlevelei tojáskerekek, épélük; kocsányi a levéltöveken egy virágúk; bogyói feketék, virági vörösek; köznépiesen : *nagyfü, farkascseresnye, mérges cseresnye*, növénytani néven : *maszlagos nadragulya.* (Atropa belladonna). Új öntetü szó, mint a *belladonna* fordítása, t. i. a *szépnő*-nek némi módositásával, hozzáragasztatván a *nye* képző, mely több szóban ‚növény' értelemmel bir.

SZÉPNYIR, erdélyi falu Besztercze vid. helyr. —*nyír-re*, —*én*, —*ről*.

SZÉPPEN, (szépp-en) önh. m. *szeppen-t*. Ijedtében visszarántja lélekzetét; a levegőt fogai között besziva *szepp* hangot ejt. Hasonló hozzá a szintén ijedésre vonatkozó *hökken*. Leginkább *meg* igekötővel használtatik. *Az első ágyulövésre megszeppenni.*

SZÉPPENÉS, (szépp-en-és) fn. tt. *szeppenés-t*. tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Az ijedés, megfélemlés azon neme, melytől valaki megszeppen. V. ö. SZEPPEN.

SZÉPPENET, (szépp-en-et) fn. tt. *szeppenet-et*. Szeppenés elvont értelemben.

SZÉPPENT, (szépp-en-t) áth. m. *szeppent-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, vagy okozza, hogy valaki szeppenjen; hirtelen ijedésre indít. Leginkább *meg* igekötővel van használatban. *A halálos itélet kimondása megszeppenti a bünöst.*

SZÉPPENTÉS, (szépp-en-t-és) fn. tt. *szeppentés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Eszközlése annak hogy valaki megszeppenjen.

SZEPRE, fn. tt. *szepré-t*. Erdélyi szó, am. száraz ág. V. ö. SZEPRENCZE.

SZEPRÉNCZE, SZEPRENTE, fn. tt. *szeprenczét* v. *szeprentét*. Venyige, vagy is a szőlötőről lemetszett vesszők.

Alkalmasint átvetett szó, mint a hasonló alakú *petrencze* (perdencze), *vötröcze* (vörtöcze), *rakoncza* (talán am. karoncza).

Így szeprencze is eredetileg *szerpencze* lehetett melynek gyöke *szer* rokon a sarjat jelentő *sereng*, és a fiatal növésre vonatkozó *serdül* szók gyökével, minthogy a szeprencze csakugyan sarjat, vagy sarjacskát jelent. Az eredeti *s* azért változ ott *sz*-re,

mert cz a képzőnek *cz* hangjával inkább összhangzik.

SZÉPSÉG, (szép-ség) fn. tt. *szépség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, melynél fogva valamit szépnek tartunk. *Kitünő, meglepő szépség. Természet szépségei. E vidék szépségein nem győzök bámulni.* Közmondatok : *Szépség nem tart örökké. Szépség és jámborság ritkán járnak egy nyomban. Ritka szépség irígy nélkül. Nincs kedvesebb, se rövidebb a szépségnél. Szépség második ifjúság. Szépség és gazdagság hamar múló jószág. Szépséggel jól nem lakhatni.* Továbbá azon tárgy, melyet szép tulajdonságok diszesítnek. *Sok szépséget láttam. Angyali szépségek voltak jelen.*

SZÉPSÉGÉS, (szép-ség-és) mn. tt. *szépségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Szépséggel teljes, igen szép. *Szépséges szüz. Igen ékes leányzó, és szépséges szüz.* (Káldi. Gen. 24. 16). A régieknél ezen alak helyett igen gyakran találjuk a *szépségü* (szépségő) szót (mint általában is ezen alkatu szókat) pl. „Es mikoron imádkoznék, íme úristennek angyala! es egy szépségő ruhát és nagy drága kevekből fízött koronát hoza őneki.“ (Carthausi Névtelen, Toldy F. kiadása 137. l.).

SZÉPSÉGÉSEN, (szép-ség-és-en) ih. Szépséges módon ; igen finom illedelemmel.

SZÉPSÉGŰ, (szép-ség-ű) mn. tt. *szépségüt*. L. SZÉPSÉGÉS.

SZEPSI, (1), falu Abaúj m.; helyr. *Szepsi-be, —ben, —ből.*

SZEPSI (2), v. SEPSI, szék neve Erdélyben l. SZEPSISZÉK.

SZEPSI- v. SEPSI-BACZON, erdélyi falu a miklósvári székben ; helyr. —*Baczon-ba, —ban, —ból.*

SZEPSI- v. SEPSI-KŐRÖSPATAK v. —KŐRISPATAK, székely falu a Sepsi székben ; helyr. —*Körös- v. Körispatak-on, —ra, —ról.*

SZEPSI- v. SEPSI-MAGYARÓS l. MAGYARÓS alatt.

SZEPSI- v. SEPSI-MÁRTONOS, erdélyi falu a Sepsi székben ; helyr. —*Mártonos-on, —ra, —ról.*

SZEPSI- v. SEPSISZÉK, székely szék, egyike a Háromszék alatt foglaltaknak.

SZEPSI- v. SEPSI-SZENT-GYÖRGY, l. SZENT-GYÖRGY alatt.

SZEPSI- v. SEPSI-SZENT-IVÁNY l. SZENTIVÁNY alatt.

SZEPSI- v. SEPSI-SZENTKIRÁLY l. SZENTKIRÁLY alatt.

SZEPSI- v. SEPSI-ZOLTÁN v. —ZOLTÁNY, székely falu a Sepsi székben ; helyr. *Zoltán-ba, —ban, —ból.*

SZÉP SZERÉVEL, székelyesen : SZÉP SZERÉNT, am. jó vagy tetsző módon, melynél fogva valakit engesztelünk, vagy pedig valamire rábírni törekszünk, hogy azt kedvvel, legalább megnyugvással tegye.

SZÉPTAN, (szép-tan) ösz. fn. Tudományos rendszer, mely a szépnek eszméjét fejtegeti. Máskép : *szépészet.*

SZÉPTANI, (szép-tani) ösz. mn. Széptanhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Széptani szabályok.*

SZÉPTANILAG, (szép-tanilag) ösz. ih. Széptani tekintetben.

SZÉPŰL, SZÉPÜL, (szép-ül) önh. m. *szépül-t.* Széppé alakúl ; oly tulajdonságokat vesz magára, melyek szép külsőben tüntetik őt elé. *Mártva szépül a vászon* (Km.). *E város, és vidéke szemlátomást szépül. Miolta nem láttalak, egészen megszépültél.*

SZÉPŰLÉS, SZÉPÜLÉS, (szép-ül-és) fn. tt. *szépülés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Alakuló állapot, midőn valaki vagy valami széppé lesz.

SZÉPŰLET, SZÉPÜLET, (szép-ül-et) fn. tt. *szépület-ét*, harm. szr. —*e*. v. —*je*. Szépülés elvont értelemben.

SZÉPVÍZ, erdélyi falu Csík székben ; helyr. —*víz-re, —én, —ről.*

SZER (1), fn. tt. *szer-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) Általán, holmi anyagi jószág, vagyon, portéka. *Mindenféle szerrel üzérkedni. Füszer, ócska szerek.* Átv. *gonosz szer, hamis szer* pl. ez az ember. Különösen gyógyanyag. *Gyógyszer, házi szerek, erősitő, lágyitó, oszlató, hánytató, hashajtó, enyhitő szerek.* 2) Bizonyos anyagból való eszköz, készület. *Hangszer, fuvószer, műszer, irószer, lőszer, hadi szerek, gyujtószer, bűszer, gazdasági, konyhai evőszerek.* Igy nevezik különösen túl a Dunán az urasági béresek és ostorosok azon derékszíjhoz kötött s rézkarikákkal czifrázott készületet, melyen a dohány, zacskó, pénzerszény, tokos bicsak, pipaszurkáló, aczél stb. fityegnek.

Ezen szó a sort, rendet jelentő *szer* szóval, valamint a kedves érzést jelentő *szer* gyökkel nincs semmi fogalmi rokonságban, s ennélfogva más eredetü. Némileg rokon hozzá a forditott latin *res*, menynyiben holmi anyagi jószágot is jelent.

SZER (2), falu Közép Szolnok m., NEMES—, falu Szala m.; helyr. *Szer-re, —én, —ről.*

SZER, (3), elvont gyöke *szeret* és *szerelem* szóknak és származékaiknak. A persában is *szer* jelentései Vullers szerént : *robur, potentia* (erő) ; és *amor* (szerelem) ; pl. *szer-i má nedári*, szerelmünket nem bírod (amorem nostrum non habes, idest nobis carus non es). Bővebben l. SZERET alatt.

SZER, (4), v. SZÉR, fn. tt. *szér-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Hangzója zárt *é*, s ez által különbözik azon *szer* gyöktől, melyből *szeret* és *szerelem* származnak. 1) Bizonyos irányu vonalban egymás után következő tárgyak sora, menete. *Dunaszér, hídszér, töltésszér*, azaz a Duna, híd, töltés mentében elnyuló út, hosztér, vagy ezen vonalon épült házak sora. *Pajtaszér, kertszér, pinczeszér*, egy vonalban álló paj-

ták, kertek, pinczék sora. *Alsó szér, felső szér*, házak, épületek sora valamely helység alsó és felső részén. *Se szeri se száma*, v. *szere száma nincs* am. minden rend és vég nélküli. Átv. *középszér*, két szélsőség közötti állapot vagy tulajdonság. 2) Elvont ért. vett sor vagy sorozat, illetőleg rend, vagyis rokonnemű cselekvények, állapotok, tünemények, ismereteknek egymás után folyó, vagy egymással bizonyos viszonyban álló egyezményes sorozata. Őseink Árpád alatt az első alkotmányi rendeleteket, vagyis szervezést és a helyet, hol ezeket hozták vala, *szér*-nek nevezték. (Anonymus. XL. „Et locum illum, ubi haec omnia fuerunt ordinata, hungari secundum suum idioma, nominaverunt *scerii*, eo quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni).

„És hírben áll a puszta tér,
Hol szerződés leve,
S a szerződés emlékeül,
Ma is Szer a neve.“

Nagy Imre.

Ezen érteménynyel függenek öszve a *rendszer, szerkeszt, szerkezik, szerződik, szerez* (ordinat), *szerzet* (ordo religiosus). 3) Egymást felváltva követő cselekvények, állapotok, tünemények, különösen tiszti eljárások, kötelességek sora, s megfelel neki a latin *vix, vicis*. *A bojtárok szerben őrzik a nyájat*, egymást fölváltva. *Papszerbe menni*, mondják túl a Dunán, midőn a hivek illető papjokat egymással váltakozva hordják ingyenfuvarba. „Mikor Zakariás a papsággal szolgálna Isten előtt ő *szerének* szerzete szerént“ (in ordine vicis suae. Münch. cod. Luk. I.) Káldinál: „Midőn papságának tisztében eljárna az ő *szerinek* rendiben.“ „Az üdő kedég szerével elmulván“ (evoluto autem tempore per ordinem. Bécsi cod. Heszter. II.). Ide tartoznak: *szerep* (de nyílt e-vel), a szinpadi személyek közt váltakozva működő rend, és a menynyiségi képzőrag —*szér*, mely régen mély szókhoz is változatlan járult, mint járul némely mai tájszólásban, különösen a göcsejiben is, pl. *háromszér, százszér, utolszér, hányszér, számtalanszér* stb., később az alapszó hangzójához alkalmazkodva lett —*ször*, —*szor*, pl. *ötször, százszor*, (quinque, centum vicibus). Ez érteményben hasonló jelentésű az *íz*, pl. egy ízben = egyszer; három ízben = háromszor; iziben = egyszeriben. 4) Átv. azon mód vagy mérték, vagy szabály, vagy szokás, melyhez képest végrehajtatik, vagy történik valami. *Szép szerrel, jó szerrel eszközleni valamit. Könnyü szerrel átesni a dolgon. Jobb szép szerrel elmenni, mint kénytelenségből.* (Km.). *Szert tenni valamire. Szerét tenni* v. *ejteni valaminek.* „Vadnak szerét nem tehetjük“. Levél 1560-ból (Szalay Ág. 400 m. l. 387. lapon) „Én nem szoktam sem tanultam az nagy szer szót.“ Levél 1560-ból (Szalay Ág. 400 m. l. 361. lap.). *Szer fölött gazdag*, nagy mértékben, rendkivül, mód nélkül. Alapfogalomban egyezik vele, vagyis ennek származéka: *szerént* am. bizonyos példa módjára, hasonló módon, pl. *azon szerént*, azon módra; *igazság, törvény szer ént*, úgy mint az igazság, a törvény hozza magával; *rend szerént*, úgy mint szokott vagy kell lenni; *volta szerént*, úgy amint van. Ide tartoznak némely összetételek és származékok is. *Szertartás*, a szokott vagy bevett mód követése. *Azon szerü*, módu, nemü, hasonlatos. *Kisszerü, nagyszerü, szabályszerü. Szertelen*, mód nélküli, mértéken túli, kicsapongó, pl. *szertelen vígság, szertelen adósság, szertelen magaviselet*, illetlen.

A fentebbekből kitünik, hogy ezen *szer* szó alapfogalomban bizonyos egymásután vagy egymás mellett létező többséget, illetőleg folytonosságot jelent. Legközebb rokona *sor*, s egyezik vele az ujgur *szüre* (sorrend), oszmanli-török *szïra*, jakut *szerge* (Vámbéry); továbbá a persa *zara*, latin *series*. V. ö. SOR, REND.

—SZÉR, a hangrendhez képest —SZOR, —SZÖR, önálló szóból lett határozói rag számneveknél, még pedig mind tőszámokhoz sokszorozó értelemben, mind osztószámokhoz, mind végre némely határozatlan számokhoz is, mint *sok, több, elég, tömérdek* stb. járulva, pl. *egyszer, kétszer, háromszor, ötször, százszor, ezerszer; először, másodszor, tizedszer, huszadszor; többször, elégszer;* magasabb számoknál nem igen jön elé a gyakorlati életben, pl. *századszor, ezeredszer* nem divatosak. Régente sőt némely mai tájszólásban (a göcsejiben) is nem alkalmazkodik a hangrendhez, pl. *sokszer, háromszer, százszer*. A régieknél szokszorozó értelemben gyakrabban használtatott mint a későbbi korban, pl. „Valának ke(dég) monnal ötszerezer férfian.“ (Müncheni cod. Lukács. IX.). V. ö. SZER (4.) v. SZÉR.

SZÉR, fn. tt. *szér-t* tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A bányászatban iszapolási eszköz, érczek választása végett (Schlammherd, Herd). Alkalmasint a német ‚Herd‘ szóból módosult.

SZERÁRUS, (szer-árus) ösz. fn. Boltos, vagy kalmár, ki főleg holmi nyers anyagokat, konyhára asztalravaló terményeket, eleségnemüeket, fűszereket stb. árul.

SZERB, fn. és mn. tt. *szerbet*. A szláv törzshöz tartozó népfaj neve a szerb fejedelemségben, melynek nyelvét a határos tartományokban lakó szomszédok, különösebben Magyar-, Törökországban, Montenegroban stb. is beszélik. Továbbá ezen nemzet egyes tagja. Vétetik melléknévül is, pl. *szerb nyelv, szerb öltözet* stb.

SZERBEST, falu Bihar m., helyr. *Szerbest-re*, —*en*, —*ről*.

SZERCSÉG, (szercs-ég) önh. m. *szercség-tem*, —*tél*, —*ett*. Szabó Dávidnál am. siseg, sisereg, siserékel. Némely tájbeszédben: *sercseg, serczeg. Szercseg a nedves fa a tüzön. Szercsegő gyertya.* A törzs *szercs* hangutánzó.

SZERCSÉGÉS, (szercs-ég-és) fn. tt. *szercségés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sisegés, sisterékelés. *Gyertya szercsegése*. V. ö. SZERCSÉG.

SZERDA, fn. tt. *szerdát*. A hétszámra felosztott időnek azon napja, mely kedd és csütörtök között esik. *Hamvazó szerda*, a negyvennapi böjtnek első napja. *Nagyszerda*, mely a nagycsütörtöket előzi, azaz, husvét előtti szerda.

Egyezik vele a szláv *sztreda*, ezen szótól: *sztred*, mely tulajdonképen *közepsőt* jelent, minthogy a hét nap között, vasárnaptól számítva, a szerda közép helyet foglal.

SZERDAHELY, (1), (szerda-hely) ösz. fn. Több helység neve M. és E. országban. Régi oklevelekből lehetne csak biztosan meghatározni, ha vajjon e helyek onnan vették-e neveiket, mert holmi *áruszerek* vásárhelyei voltak? vagy talán más kútfőből? Észrevételre érdemes, hogy a régi Mátyusföldön és a szomszéd Csalóközben, vasárnapot és hétfőt kivéve, a hétnek minden napjáról neveztettek el helységek, ú. m. Tardos-*Kedd*, Duna-, Vág-, Nyitra-*Szerdahely*, *Csütörtök*, *Péntek*-Súr, Nagy-*Szombat*.

SZERDAHELY, (2), faluk Baranya, Sopron, Vas m., DUNA—, mváros Pozsony, MAGYAR—, falu Szala, TÓT—, Vas m., NYITRA—, VÁG—, Nyitra m., MURA—, mváros Szala m., puszták Somogy, Tolna, Veszprém m.; helyr. *Szerdahely-re*, *—én*, *—röl*.

SZÉRDÁS, (szérda-as) fn. tt. *szerdás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Igy nevezik azon buzgó hivet, ki a szerdai napokat is meg szokta böjtölni. Olyan mint *szombatos*, ki szombatokon meleg ételt nem eszik.

SZERDÁS, fn. tt. *szerdás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A gömöri barkóknál am. táska, melyben a pásztorok, vagy más mezei munkások, vagy utasok élelemszereiket hordják magukkal.

„Parancsoltam, a kisebbik bojtárom,
Hozza elé az én kedves szerdásom,
Abban vagyon szalonnám és kenyerem,
Kiből megkinálom jó emberem.“

Népdal.

Alkalmasint am. *szertáska*, vagy *szerdékes*.

SZERDÉK, (szer-d-ék) fn. tt. *szerdék-et*, harm. szr. *—e*. Minden ingó, vagy ingatlan vagyon, melyet valaki szerzett, keresett, gyüjtött. Ezen értelmezéssel egyezik a közmondat: *Ebül gyült szerdéknek ebül kell elveszni*, vagyis az igazságtalan szerzemény nem marad meg.

E szónak gyöke *szer*, s az egész *szerdék* am. *szerzék*. Igy váltakoznak a *d* és *z* rokon hangok a *foglalkodik*, *foglalkozik*, *gondolkodik gondolkozik*, *addig azzig* s több másokban.

SZÉRDÉK, v. SZÉRDEK, fn. tt. *szérdék-et*, harm. szr. *—e*. Tejétel, különféle alakban, Csalóközben és Mátyusföldön am. savós alutt tej. A székelyeknél: vert tej. A barkóknál: tejleves. Kemenesaljon: kotyvadék eledel, letykó. *Szérdéken próbálják a macskát. Szérdékes macskát nehéz megjobbítani, Fenekén van a java, mint a sápi szérdéknek. Villával eszi a szérdéket. Meg nem állja szérdék a nyársat, aszszony a titkot.* (Közmondatok).

Eredeti értelme Lugossy József véleménye szerént hangváltozattal am. *szüredék*, *szürdék*, t. i. a megturósodott aludt tejnek kiszürt leve. Mennyiben a tejnek savós részét jelenti, hasonló hozzá a latin *serum*. Különös figyelmet érdemel, hogy a persában *sír* am. tej, és a szlávban *szir*, am. turó.

SZERDICZA, falu Vas m.; helyr. *Szerdiczá-ra*, *—n*, *—ról*.

SZERECSEN, (1), fn. tt. *szerecsen-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e* v. *—je*. A középkori latin *saracenus* után keletkezett szó, s 1) am. keleti Arabiának lakosa, mely név a keresztes háborukban minden muhamedánusokra kiterjesztetett. 2) Különösen és tulajdonképen Aethiopia lakosa, honnan e közmondat: *szerecsent mosni* v. *szerecsent szappanozni* am. aethiopem lavare. 3) Közép Afrikának fekete lakói, az úgy nevezett négerek. Általán a népnyelv a szerecsen nevezet alatt déli meleg tartományi fekete embert szokott érteni.

SZERECSEN, (2), puszta Fehér m.; helyr. *Szerecsen-be*, *—ben*, *—ből*.

SZERECSEN, (3), v. SZERECSENY, falu Győr m.; helyr *Szerecseny-be*, *—ben*, *—ből*.

SZERECSENDIÓ, (szerecsen-dió) ösz. fn. A szerecsendiófának gyümölcse, mely nagyságra és alakra körülbelül a középszerü őszi baraczkhoz hasonló, de csupkás vége hegyeses mint a körténél, csúcsos; húsa szívos, és fanyar izü; magva dióhoz hasonló, melynek bele ismeretes fűszerül szolgál. (Muscatennusz).

SZERECSENDIÓFA, (szercsen-dió-fa) ösz. fn. Keletindiában tenyésző, körtefához hasonló levelü, sima sötétszürke, itt ott zöldes, belül vörös kérgü fa. (Myvistica, Muscatnuszbaum).

SZERECSENDIÓVIRÁG, (szerecsen-dió-virág) ösz. fn. 1) A szerecsendiófának virága. 2) Ezen fának terményéből való fűszer. (Muscatenblüthe).

SZERECSENFŰ, (szerecsen-fü) l. SZERECSENZSÁLYA.

SZERECSENNŐ, (szerecsen-nő) ösz. fn. Nőnemü szerecsen. V. ö. SZERECSEN.

SZERECSENORSZÁG, (szerecsen-ország) ösz. fn. 1) Közép Afrikának Aethiopia régi nevü országa. 2) Népnyelven minden déli meleg ország, melynek lakosai igen sötétbarnák, vagy épen feketék. A népmesékben és mondákban gyakran előfordúl, s csudás dolgokat beszélnek róla.

SZERECSENRAB, (szerecsen-rab) ösz. fn. Afrikának fekete lakosai, az úgy nevezett négerek, kiket az amerikai gyarmatosok rabszolgákul használtak.

SZERECSENRABHAJÓ, (szerecsen-rab-hajó) ösz. fn. Rabló-vagy kereskedőhajó, különös szerkezetü ketreczekkel ellátva, melyen az Afrikából rab-

lott, vagy vásárlott négereket leginkább az amerikai gyarmatokba szokták szállítani.

SZERECSENRABHÁZ, (szerecsen-rab-ház) ösz. fn. Épület, melyben a rabkereskedők az eladó szerecsenrabokat zárva tartják.

SZERECSENTYÚK, (szerecsen-tyúk) ösz. fn. A fáczánmadarak egyik faja, melynek bőre, taréja, szakála, s Funke szerént csontja is fekete. (Phasianus morio).

SZERECSENZSÁLYA, (szerecsen-zsálya) ösz. fn. A zsályák neme alá tartozó növényfaj; gyökérlevelei nyelesek; szárlevelei nyeletlenek; murvái hátratüremlettek; az egész növény molyhos. (Salvia Aetiopis). Köznépiesen: *szerecsenfű.*

SZERECSENY l. SZERECSEN (1, 2, 3).

SZERED, mváros Pozsony m.; helyr. *Szered-re, —ėn, —röl.*

SZEREDA, (1), l. SZERDA.

SZEREDA, (2) erdélyi mváros Maros székben, helyr. *Szeredá-ra, —n, —ról.*

SZEREDA-SZENT-ANNA, erdélyi falu Maros székben; helyr. *—Anná-ra, —on, —ról.*

SZEREDAHELY, erdélyi mvaros Szerdahely székben; helyr. *—hely-re, —ėn, —röl.*

SZEREDIN, falu Temes m.; másképen: *Szépfalu* v. *Széplak.*

SZEREDNYE, mváros Ung m.; helyr. *Szerednyé-re, —ėn, —röl.*

SZEREK, tb. fn. tt. *szerek-et.* Általán, különféle holmi, bizonyos czélra szolgáló eszközök. Különösen, gyógyanyagok. *Hashajtó, enyhitö, erösitö, hánytató, lágyító* stb. *szerek. Házi szerek, patikai szerek.*

SZEREL, (1), (szer-el) elavult ige, melyből *szerelėm, szerelmes,* stb származtak, am. *szeret.* Hasonló elavult *mutal,* a mai *mutat* értelmében, honnan a Müncheni codexben *képmutaló* am. *képmutató.* A mongolban *szerel* általában am. érzés; érzékenység; figyelem (sensation; sensibilité; attention; vigilance); ezen általános jelentések nálunk is eléjönnek a régieknél, l. SZERELEM; SZERELMEST.

SZEREL, (2), (szer-el) áth. m. *szerel-t.* Bizonyos szerekkel ellát, fölkészít, földiszít, felöltöztet, hogy czéljának megfelelhessen. *Bútorokkal fölszerelni a szobát. A hadsereget ruhával, öltözettel fölszerelni. Színházat, tánczteremet szerelni.*

SZERELÉM, (szer-el-ėm) fn. tt. *szerelm-et.* harm. szr. *—e.* Régente, mint a hasonló képzőjü szóknál, az alanyesetben is *szerelm.* Nyelvünk újabb korban szabatos különbséget tesz a *szeretet* és a *szerelem* között, midön ‚szerelem' alatt a széles értelemben vett szeretetnek azon ágát érti, mely a nemi ösztönből eredő viszonyos érzelmen alapszik, s így a ‚szerelem' jelenti azon kedvtelést, és vonzalmat, melyet valaki egy más nembeli személy iránt érez, és azzal egyesülni, együtt élni, annak javát, boldogságát előmozdítani vágyik és törekszik. *Valaki iránt szerelmet érezni, szerelemre gerjedni, gyúladni. Szerelemtöl égni, lángolni. Belső heves, tüzes, forró, lángoló, kioltathatatlan, tiszta szerelem. Érzéki, testi, szerelem,* mely csupán érzéki kedvtelésben, és élvezetben áll. *Hü szerelem.*

„A vár ura jö, s gyürüt, ékes övet,
S több nagybecsü mátkaruhát hoz.
Néz Ilma, csodálja hímes javait,
S így válaszol a kegyes agghoz:
Fénylő ugyan, ah! de hideg jutalom;
Pártám csak a hü szerelemnek adom."
Kisfaludy K.

*Tiltott szerelem,* mely bizonyos törvényekkel ellenkezik. *Szerelem nyila, dárdája. Nem mindenkor édes gyökér a szerelem.* (Km.). *Nem estem én a verembe, mással estem szerelembe.* (Népd.). Közmondatok: *Nem lát a szerelem. A szerelem veszedelem. Szerelem gyötrelem. Nem mindenben édes gyökér a szerelem. Szerelem búra visz.* „A szerelem éltünk virága s nem több." B. Eötvös J. (Gondolatok). Átv. a szerelemérzésnek tárgya. *Szerelmem galambom.* Egyébiránt néha erkölcsi, vallásos szeretetet is jelent, kivált a *szerelmes* származékban: *szerelmes Jézusom.* A régiek mind ezen, mind általánosabb értelemben használták. „Mert monnon megsephettettek (sebhettettek) vala ő (Susanna) szerelmével." (Bécsi cod. Daniel (XIII.). „Irának, hogy minden szerel(m)mel (ut omni studio) ez nap az jövendő üdöben jeles inneppé szerzettetnék." Bécsi cod. Heszter, IX.). „Te házadnak szerelme" (zelus domus tuae. Müncheni cod. János. II.). „Istennek szerelmét (dilectionem domini) nem valljátok tübennetek. (Ugyanott. V.). „Ha en parancsolatimat tartandjátok, lakoztok en szeretetemben, miképen és en tartottam en atyámnak parancsolatit és lakozom ő szerelmében. (János XV.).

E szónak törzsöke az elavult *szerel,* melynek módosított mása *t* képzővel alakult *szeret.* Ily viszonyban állanak a *mutat* és a Müncheni codexbeli szintén elavult *mutal,* honnan ugyanott *képmutaló* am. *képmutató;* továbbá a régies *irgat* és az *irgalom* törzse: *irgal;* a *sért* és *sérel, sérelem*; *segít* és *segél* stb. V. ö. SZERETET; és eredetére nézve l. SZERET.

SZERELÉMALMÁJA, a csucsórok neméhez tartozó növényfaj népies neve; másképen szintén köznyelven: *paradicsomalma;* növénytani néven: *paradicsomcsucsór.* (Solanum lycopersicum).

SZERELÉMBETEG, (szerelem-beteg) ösz. mn. és fn. Aki szerelemből vagy szerelem miatt akár lelkileg akár testileg szenvedő állapotban van.

SZERELÉMDAL, (szerelém-dal) ösz. fn. Dal, melynek tárgyát szerelmi érzelmek teszik, pl·

„Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Miért nem termettél minden falevelen?!"
Népdal.

SZERELÉMDALOS v. —DALNOK, (szerelem-dalos v. —dalnok) ösz. fn. Költő, vagy lantos, ki szerelemdalokat énekel.

SZERELÉMFÉLTÉS, (szerelém-féltés) ösz. fn. Nyugtalankodás, a szeretett személynek némileg gyanitható, vagy csupán képzelt hütlensége miatt.

„Az én szerelmem rengeteg vadon;
A féltés benne mint haramja áll,
Kezében tőr, kétségbesés vagyon,
Minden dőfése százszoros halál". Petőfi.

SZERELÉMFÉLTŐ, (szerelém-féltő) ösz. fn. Személy, ki valakibe szerelmes lévén attól tart, azon nyugtalankodik, hogy kedvese, illetőleg neje hütlenné lehet hozzá.

SZERELEMGERJESZTŐFŰ, (szerelem-gerjesztő-fű) ösz. fn. A *szaka* növényck neme alá tartozó fajnak népies neve; növénytani néven: *heverő szaka.* (sedum anacampseros).

SZERELÉMISTEN, ösz. fn. A szerelemnek jelvényes istene, pl. a helleneknél *Érosz*, a rómaiaknál *Amor.*

SZERELÉMISTENNŐ (szerelém-isten-nő) ösz. fn. Aphrodíte a hellenek, Venus a rómaiak mythologiája szerént.

SZERELÉMITAL, (szerelém-ital) ösz fn. Bűvös ital, melyet ha valaki bevesz, az a babonások hiedelme szerént, szerelemre gerjed.

SZERELÉMITTAS, (szerelem-ittas) ösz. mn. Szerelemből vagy szerelem miatt olyatén állapotban van mint a bortól ittas ember, azaz félig meddig eszét vesztette.

SZERELÉMITTASAN, (szerelem-ittasan) ösz. ih. Szerelemittas állapotban.

SZERELÉMJEL, (szerelém-jel) ösz. fn. Akármiféle jel, mely által valaki tudtára adja másnak, hogy szereti őt.

SZERELÉMKALAND, (szerelém-kaland) ösz. fn. Szerelmi viszonyból kifejlő s magát eléadó kaland. V. ö. KALAND.

SZERELÉMKÓR, (szerelém-kór) ösz. fn. Általán a kedélynek baja, kinja, gyötrelme stb., mely szerelemből származik.

SZERELÉMLÁZ, (szerelém-láz) ösz. fn. A szerelemkórnak lázhoz hasonló, vagy valósággal lázas neme.

SZERELÉMTAPLÓJA, (szerelém-taplója) ösz. fn. A szakák neme alá tartozó növényfaj népies neve; másképen szintén köznéven: *bablevelűfű, kövérfű, varjubab*; növénytani néven: *bablevelű szaka.* (sedum telephium).

SZERELÉMÜGY, (szerelém-ügy) ösz. fn. Ügy, melynek tárgyát szerelmi dolgok teszik.

SZERELÉMVALLÁS v. —VALLOMÁS, (szerelém-vallás v. —vallomás) ösz. fn. Nyilatkozás, mely által valaki bizonyos személynek kijelenti, hogy szerelmet érez iránta.

SZERELÉS, (szer-el-és) fn. tt. *szerelés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit bizonyos czélra szükséges szerekkel ellátnak. *Fölszerelés.* V. ö. SZEREL, (2).

SZERELMES, (szer-el-ém-es) mn. tt. *szerelmes-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Aki szoros ért. vett szerelemmel viselketik valaki iránt. *Szerelmes ifjú, leány. Első látásra szerelmes lett bele.* 2) Szerelemre hajlandó. *Nagyon szerelmes. Mindenkibe szerelmes.* 3) Szerelemre vonatkozó, *Szerelmes levél, versek, dalok. Szerelmes kacsintások, pillantások, jelek. Szerelmes gondolatok.* 4) Néha am. szeretetre méltó, kedves. *Szerelmes Istenem! Szerelmes Jézus! Szerelmes kis öcsém.* „Mint kezdjem, szerelmes magyar nemzetem, .... beszédemet." Gr. Wesselényi Ferencz (1661. dec 5-ikén a kassai részgyülésen levő Rendekhez).

SZERELMESKÉDÉS, (szer-el-ém-es-kéd-és) fn. tt. *szerelmeskédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szerelmes személyek viszonyos nyájaskodása; szerelmi gyönyörök élvezése.

SZERELMESKÉDIK, (szer-el-ém-es-kéd-ik) k. m. *szerelmeskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Kedvesével nyájaskodik; szerelmi gyönyöröket élvezget.

SZERELMESLEVÉL, (szerelmes-levél) ösz. fn. Szerelmi vallomást tartalmazó levél. Szerelmestől vagy szeretőtől kedveséhez intézett levél.

SZERELMESSÉG, (szer-el-ém-es-ség) fn. tt. *szerelmesség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valakiben sok szeretni való van; szeretetre méltóság. 2) Hajlandóság a szerelem élveire.

SZERELMEST, (szer-el-ém-est) ih. A régieknél gyakrabban eléjövő *est* (hangrendileg *ast*) képzővel alkotott szó, mely különösen a Müncheni codexben am. a latin *diligenter*, azaz, különös szorgalommal, figyelemmel, mi tárgyszeretetre mutat. „Heródes szerelmest tanólja vala ő tőlök a csillagnak idejét." Müncheni cod. (Máté II). „Tetett (tetszett) énnekem szerelmest mindeneket szerével megirnom." (Ugyanott. Lukács. Bevezetés). „Hogy Izrael szerelmest járjon istennek tisztességében." (Bécsi cod. Baruth V.).

SZERELMETÉS, (szer-el-ém-et-és) mn. tt. *szerelmetés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Igen kedves, szeretetre méltó. Alakra hasonlók hozzá: *irgalmatos, szorgalmatos, félelmetes, kellemetes*, melyek az illető tulajdonságnak nagyobb fokát jelentik, s ezt a középképző *et at* fejezi ki, mely úgy látszik, mintha átalakult *es as* volna: *szerelmeses, kellemeses, félelmeses, irgalmasos* stb.

SZERELMETÉSSÉG, (szer-el-ém-et-és-ség) fn. tt. *szerelmetésség-ét*, harm. szr. —*e*. Szeretetreméltóság; nagyobb foku szerelmesség. V. ö. SZERELMETÉS.

SZERELMI, (szer-el-ém-mi) mn. tt. *szerelmi-t*, tb. —*ek*. Szerelmet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szerelmi kalandok. Szerelmi ügy. Szerelmi vallomás. Szerelmi viszony.* V. ö. SZERELÉM.

SZEREMSÉG, SZERÉMSÉG, (szerem-ség) fn. tt. *szeremség-ét*. (Alsó) Slavoniának egyik alkatrésze; a rómaiak idejében: *Syrmium.*

SZEREM— v. SZERÉMVÁRMEGYE, ösz. fn. A slavoniai megyék egyike, melynek határa Magyarország felől a Duna, székvárosa Vukovár.

SZÉRÉN v. SZÉRIN, (szer-e-en) a kapnikbányai tájszólásban am. alkalmán, eszközlésével pl. *az ő szerin mentem a vásárba, az ő szerin jutottam szerencséhez.* Használják ‚szerént' helyett is. (Lőrincz K.).

SZERENCS, mváros Zemplén m; helyr. *Szerencs-re, —én, —ről.* Anonymusnál : *Zeremsu, Zerenche.* V. ö. SZERENCSE.

SZERENCSE v. SZÉRÉNCSE, fn. tt. *szerencsét* v. *szérencsét.* 1) Széles ért. véletlen, váratlan, előre nem látott, akaratunktól független esemény, mennyiben állapotunkat akár kedvezőleg,akár kedvezőtlenül érdekli, s akár haszonnal, akár kárral jár. *Jó szerencse, bal szerencse. A szerencse kinek kedvez, kinek nem. Szerencsére ne bizd magad. Vak, változó, csalfa szerencse. Veszett szerencse az ahol megszünik a reménység.* (Km.). *Világi szerencse, változó Velencze.* (Km.). *A szerencse változásin a nagy elme nem indúl* (Faludi). *Szerencsét próbálni,* kétes kimenetelü dologra vállalkozni, kisérletet tenni, különösen zsiványok nyelvén, rablási kalandra menni. *Vagy élek, vagy halok, szerencsét próbálok.* Mint oly tüneményt, mely az emberi állapotokra nevezetes befolyással van, a népek általán személyesíteni szokták ; honnan, akinek kedvezni szokott, azt mondják róla, hogy *szerencse fia,* vagy *megfogta az anyját.* Hogy pedig e szó nem csak jó, hanem bal eseményekre is vonatkozik, bizonyítja több mondat, pl. *együtt jár a két szerencse, úgy dicsérik a szerencsét amint szolgál* stb. továbbá ezen származéka is : *szerencséltet,* azaz valákit v. valamit veszélyeztet, midőn vak esetre bizza, melyről előre nem tudni, ha jól vagy roszúl üt-e ki? Hasonló jelentésü a latin *fortuna* (secunda, vel adversa) és a német *Schicksal.* 2) Szükebb ért. midőn a német *Glück*-nek felel meg, jelentése oly véletlen esemény, mely kedvezőleg lep meg, midőn váratlan hasznot, vagy örömet hoz, vagy előre rettegett gonosztól, veszélytől, kártól stb. ment meg. Továbbá oly körülmények találkozása, melyek amaz eseményeket eléidézik. *Nagy, meglepő szerencse. Tenyerén hordozza a szerencse. Markában volt a szerencse, de elszalasztotta. Több a szerencséje, mint az esze. Nagy szerencse vár reá. Szerencsében részesülni. Sorsjátéki, kártyázási szerencse. Szerencséje akadt,* a házasulóról kivált a nőről mondják, midőn vagyonos házasfélre tett szert. *Hadi szerencse.* Közmondatok : *A hadi szerencsét, jó házasságot, fiumagzatot Isten választja. Hitvány szerencse, melynek irígye nincs. Kiki maga szerencséjének kovácsa. Kereken fordúl az ember szerencséje. Szerencse nádszál, könnyen eltörik. Tarts a szerencsétől, ha nagyon hizelkedik. Puszta szerencsére támaszkodni vakmerőség. Jobb egy marok szerencse, mint egy köböl ész. Kinekkinek pillant néha a szerencse. A szegény embernek szegény a szerencséje is. Bolond szerencséje van.* Különösen kedvező állapot, jó életbeli körülmények. *Szerencséjét koczkáztatni, eljátszani. Mások szerencséjét előmozditani. Virágzó szerencséje van.* „Ki a szerencse verőfényében áll, annak az emberek minden bizonynyal észreveszik árnyékoldalát. B. Eötvös J. (Gondolatok). 3) Oly körülmények találkozása, melyek föltételeinket, vállalatainkat elősegítik, s vágyainkat teljesítik. *A harczba menőnek szerencsét kivánni. Szerencsével járni. Csalóközi szerencse,* így nevezik a felső Duna mellékén azon kedvező körülményt, midőn a folyón átkelni akaró utas épen akkor ér a révbe, midőn a komp azon az oldalon s mindjárt indulóban van. 4) Társalgási nyelven élünk vele, midőn mások irányában azt akarjuk kifejezni, hogy találkozásunk, vagy közlekedési viszonyunk örömünkre szolgál. *Örülök, hogy szerencsém van látni önt. Még leszen szerencsém. Legyen szerencsém többször is ;* látogasson meg. *Szerencsémnek tartom,* ez a magyarosabb kifejezés a ‚szerencsém van' helyett.

E szó a régieknél másképp *szerencsa,* pl. Ilosvai Toldyjában: „Mertő vele akar kisérteni *szerencsát.*" Egy 1551-ik évről szóló levélben : Isten élthesse és megthartsa the k(egyelmed) minden javával és jó szerencsával". (Szalay Ág. 400 m. l. 87. lap.). Egyezik vele a szerb *szretya* v. *szricsia* és a szlovén *szrezha,* mely más szláv, különösen szlovák, cseh, orosz nyelveken *styászt.* Kiváló figyelmet érdemel, hogy a mongol *sri* (prospérité, faveur, grâce ; beauté, splendeur, magnificence, eclat, grandeur ; noble, celebre etc.), egyezik a szanszkrit *szri* szóval, mely Bopp Ferencz szerént am. fortuna, felicitas ; pulchritudo, gratia, venustas ; továbbá ugyanő így szól : reverentiae causa anteponitur nominibus personarum vel rerum venerandarum ; ettől származik a szanszkritban : *szríla* (suffixum : *la,*) és *szrímant* (suffixum : *mant, mat),* mindkettő am. felix, fortunatus. Innen megtetszik, hogy valamint a mongol *sri,* úgy a magyar *szerencse* ‚szer' gyöke, és a föntebbi szerb és szlovén szóké is a szanszkrit *szri* kútfőre vezethetők vissza, de a mely a magyar *szer-elem, szer-et* szókban is feltaláltatik. Az *encs (ancs, incs, öncs)* végzet szintén sajátja a magyar nyelvnek, pl. *gérincs, göröncs, varancs, ripancs,* stb. Maga a szanszkrit *szrímant* is nyelvészeti tekintetben egyezik a *szerencse* szóval, (valamint *szríla* a magyar *szerelem* szóval, minthogy *mant* v. *mat* az *ancs* képzővel, és *la* a *lem* képzővel rokonok). De közvetlen magyar származottságát is (t. i. magyar képzővel) aligha teszi kétessé azon körülmény, hogy a régies *szerencsa* szóban a felhanguak után alhangu önhangzó járul, mert hasonló hangzóvegyületek, habár nem is oly gyakran, de több eredeti, kivált tájkiejtésü magyar szóban eléfordulnak, mint *verrad, hervad, vella, velág, herkály, derzál, derekas,* a régies *cseál* (csinál), *heon* v. *hevon* stb. Sőt némely idegen nyelvből átvett szókat is úgy magyaritottunk, hogy az elül álló felhangzó után alhangzót használunk, pl. a német *scherge* magyarosan *serha,* nem *serhe, Bartholomaeus* lett *Berta, Bertalan, Franz* után lett *Ferkó* nem *Farkó.* — Ezen származtatástól elgondolva, midőn Béla névtelen jegyzője a *Szerencs* helység nevét a *szerelem* szóval rokonítja, „Et nominaverint locum illum amabilem, quod

interpretatur a lingva eorum *zerelmes*, eo quod multum dilexerint illum locum, et a die illo usque nunc a *zerelmu* (szerelm) locus ille vocatur *zerenche*“: (XVII), ezen elemzésből annyi bizonyos, hogy valamint a *szeret* és *szerelem* szók nyilt hangzója *szer* gyökéből őseink a *szerencs* v. *szerencse* nevet szintén képezhették; hasonlóan a zárt *é*-vel ejtendő *szér* (ordo, series) gyökből képződhetett a véletlen sorsot jelentő ‚szerencse‘ is, mely csakugyan eléjön a régieknél ‚szöröncse‘ alakban is Mennyiben t. i. a régi népek általán a szerencsét *fatum* gyanánt vették, melynek hatalma emberi észszel előre nem látott, de határozott, s változhatatlan szerrel azaz rendben működik, az sem valószinütlen, hogy a szerencse a magyar *szér*, *sor*, s a latin *series* és *sors* szókkal alapfogalomra és gyökre köz eredetü. V. ö. SOR.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEFAZÉK, (szérèncse-fazék) ösz. fn. Edény, melybe a húzni való sorsjegyeket, számokat stb. teszik; különösen az úgy nevezett *lotteria* edénye.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEFI, (szérèncse-fi) ösz. fn. Személy, nevezetesen férfi, kinek a szerencse különösen szolgál, kinek sok szerencséje van. Ilyenről szokták mondani, hogy megfogta az anyját.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEFORDULAT, (szerencse-fordulat) ösz. fn. Állapot midőn a szerencse megváltozik.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEFORGANDÓSÁG, (szerencse-forgandóság) Állapot midőn a szerencse hol jobbra hol roszra változik.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEFŰ, (szérèncse-fű) ösz. fn. Fű, melyről azt tartják a babonások, hogy aki megleli, szerencsés lesz, milyen a ritkán található négylevelü lóhere.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEHAJ, (szérèncse-haj) ösz. fn. Így nevezik az első ősz hajszálat.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEHAJHÁSZ, (szerencse-hajhász) l. SZÉRÉNCSEVADÁSZ.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEHÍR, (szerencse-hír) ösz. fn. Jó szerencsét hozó hír.

SZERENCSE— v. SZERENCSEHŐS, (szerencse-hös) ösz. fn. L. SZERENCSEVITÉZ, KALANDOR.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEISTENNŐ, (szérèncse-isten-nő) ösz. fn. A régiek hitregéje szerint Fortuna istennő, mint a szerencsének intézője, és osztogatója.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEJÁTÉK, (szérèncse-játék) ösz. fn. Játék, melynek sikere, jó vagy bal eredménye nem a játszó ügyességétől, hanem egyedül a vak sorstól függ, milyenek általán az úgy nevezett sorsjátékok. Továbbá oly események, tünemények, melyeket a véletlen szerencse idéz elé. „Szerencsejátéknál — s ilyen egész életünk — egy kártyán elveszthetjük egész vagyonunkat... s vajjon nem balgatag-e hát, ki ily játéknál felette sokat koczkáztat?“ B. Eötvös J. (Gondolatok).

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEKERÉK, (szérèncse-kerék) ösz. fn. A hitregékben előforduló képzelt kerék, melyen az emberi viszontagságok tünményei forognak. A magyar népregék szerént, valahol a föld alatt létező kerékféle alkotmány, melyre ha a tizenhárom iskolát végzett diákok tizenketten ráülnek, bizonyos ideig tartó forgás után egyet az ördög elvisz közölök, a többi pedig garabonczássá képesül.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEKÉSÉRTÉS, (szérèncse-késértés) ösz. fn. Vagyonának vagy személyének veszélyeztetése jó siker reményében. „Az drabant hadnagyok közt senki ennél gyorsabb nem volt az szerencsekésértéshez, úgy, hogy valamikor csak tíz legény ment is, ő volt az egyik.“ Báthori István király levele 1579-ből. (Történelmi Tár VIII. k. 219. l.).

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSEKIVÁNAT, (szérèncse-kivánat) ösz. fn. Akár őszinte szivből, akár tettetve kiejtett szók, melyek által valakinek jó szerencsét kivánnak valamihez.

SZÉRÉNCSÉLKÉDIK, (szérèncse-el-kéd-ik) k. m. *szerencsélkéd-tem*, *—tél*, *—ett*. Szerencsét próbál.

SZERENCSE— v. SZÉRÉNCSELOVAG, l. SZÉRÉNCSEVITÉZ.

SZERENCSÉLTET v. SZÉRÉNCSÉLTET, (szérèncse-el-tet) mivelt. m. *szérèncséltet-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *szérèncsél-tess*. Véletlen sorsra, koczkára tesz valamit; valaminek sikerét egyedül a szerencsére bizza. Minthogy pedig a véletlen sors jó vagy rosz lehet, innen szerencséltetni valamit annyit is teszen, mint veszélyeztetni, koczkáztatni. „Életem szerencséltetésével is tartozom uramnak szolgálnom.“ Gr. Eszterházy M. nádor 1631-ben (Toldy F. kiadása. 196. l.). Az irói nyelv össze kezdi zavarni *szerencsésit* azaz ‚boldogit‘ igével. De a kettő különbözik egymástól.

SZÉRÉNCSÉLTETÉS, (szérèncse-el-tet-és) fn. tt. *szérèncséltetes-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. A szerencsére bizás. Veszélyeztetés.

SZERENCSÉS v. SZÉRÉNCSÉS, (szérèncse-es) mn. tt. *szérèncsés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kinek a szerencse kedvez, kinek vágyai sikerülnek. Kisebb mértékü és nyomatéku a *boldog* szónál. stb. *Szerencsés katona, ki a csata veszélyéből seb nélkül menekszik. Szerencsés játékos*, ki nyerni szokott. *Szerencsésnek kiki társa akar lenni.* (Km.). Köszöntő és bucsuzó mondatokban divatos szó. *Szerencsés jó reggelt, napot, éjtszakát! Szerencsés utat kivánok!*

SZERENCSÉSEN, SZÉRÉNCSÉSEN, (szérèncse-es-en) ih. Jó szerencsével, sikeresen, kedvező eredménynyel; veszély nélkül. *A veszélyen szerencsésen átesni. Szerencsésen végezni a pert. Járj, élj szerencsésen!*

SZERENCSÉSÍT, SZÉRÉNCSÉSIT, (szérèncse-es-ít) áth. m. *szérèncsésit-ett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni*. Szerencséssé tesz; bizonyos jóban, kedvezésben részesit; nagyobb mértékben: boldogit. *Szerencsésitett bennünket kegyes látogatásával.*

SZÉRÉNCSÉSÍTÉS, SZÉRÉNCSÉSITÉS, (szerencse-es-ít-és) fn. tt. *szérencsésítés-t*, tb. —*ék*, Szerencséssé tevés, jóban részesítés.

SZERENCSÉTLEN, SZÉRÉNCSÉTLEN, (szérencse-etlen) mn. tt. *szérencsétlen-t*, tb. —*ek*. Kinek szerencséje nincs; kit bal viszontagságok érnek, üldöznek, boldogtalan. *Szerencsétlen játékos, vállalkozó. Szerencsétlen apa. Senki sem fogadja barátul a szerencsétlen embert. Szerencsétlennek az egyenesen is eltörik a lába.* (Km.). *Szerencsétlennek a halál sem barátja.* (Km.). Átv. mondjuk oly tárgyakról, eseményekről, melyekkel szerencse nem jár, melyek a maguk nemében sikeretlenek, roszul ütnek ki. *Szerencsétlen óra, gondolat, lépés, vállalat.* Határzóként am. szerencsétlen módon vagy állapotban, szerencsétlenül.

SZÉRÉNCSÉTLENSÉG, (szérencse-etlen-ség) fn. tt. *szérencsétlenség-et*. Szerencsétlen állapot, vagy esemény; véletlen csapás; bal viszontagság. *Nagy szerencsétlenség ért bennünket. Szerencsétlenségünkre nem volt fegyverünk. Nem kell a szerencsétlenségért követet küldeni.* (Km.).

SZÉRÉNCSÉTLENÜL (szérencse-et-len-ül) ih. Szerencsétlen módon, vagy állapotban; véletlen csapást szenvedve; siker nélkül. *Szerencsétlenül járni. Merénylete szerencsétlenül ütött ki.*

SZERENCSE- v. SZÉRÉNCSEVADÁSZ, (szérencse-vadász) ösz. fn. Kalandor, ki szerencsét próbálni jár; ki oly dolgokra vállalkozik, melyek sikere, jó kimenetele a véletlentől függ.

SZERENCSE- v. SZÉRÉNCSEVITÉZ, (szérencse-vitéz) ösz. fn. Eredeti ért. kalandozó lovag, ki a középkorban helyről-helyre barangolt, az udvari vitézjátékokba elegyedett, dijakért küzdött, nők szivét meghódítani törekedett stb. Megvető ért. am. közönséges szerencsevadász, iparlovag.

SZÉRÉNCSÉZ, (szérencse-ez) áth. m. *szérencséz-tem*, —*ett*, par. —*z*, Molnár A. szerént am. szerencséssé tesz, boldogit. Szabó Dávid szerént: szerencsét kiván valakinek. Egyébiránt ma szokatlan, s helyette az elsőbb értelemben is inkább *szerencsésit* divatozik.

SZERENCSFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*,

SZÉRÉNSZERTE, (szerén-szerte) ösz. ih. Szabó Dávidnál am. szerteszélylyel, köröskörül. A Carthausi névtelennél is: „Mikoron az szegén ember mind ez világon szerénszerte nagy sok helyöket eljárt.“ (Toldy F. kiadása 48. lap.).

SZÉRÉNT, l. SZÉRINT.

SZERÉNY, SZÉRÉNY, (szér-ény) mn. tt. *szérény-t*, tb. —*ek*. Helyes alkotásu új szó a latin *modestus*, vagy német *bescheiden* kifejezésére. Mondjuk oly személyről, ki önnön becse, érdemei, jelességei, tökéletességei felől mérsékletten s némi tartózkodással itél, azokat túl nem becsüli, még kevésbbé fitogtatja. Különösen, magaviseletében, beszédében, itéleteiben nem hányiveti, nem igénylő, nem követelő nem tolakodó, szóval, ki mindent illő szerrel és móddal tesz. Átv. értelemben alkalmazzuk az ily személy cselekedeteire is. *Szerény magaviselet, itélet, véleményezés.*

Gyöke azon *szér*, mely többek között bizonyos módot, mérséket, illemet jelent, pl. ezen kifejezésekben: *jó szerével, szép szerével tenni valamit.* Ily fogalmi viszonyban állanak a latin *modus* és *modestia* is. A mongolban *szeremdsi* vagy *szerimdsi* am. modestie, pudicité, chasteté stb.

SZERÉNYEN, SZÉRÉNYEN, (szer-ény-en) ih. Szerény módon; magát, érdemeit, jelességeit túl nem becsülve; igénytelenül; magát föl nem tolva. *Szerényen nyilatkozni, viselni magát.*

SZERÉNYKÉDÉS, SZÉRÉNYKÉDÉS, (szérény-kéd-és) fn. tt. *szérénykédés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Szerény magaviselet.

SZERÉNYKÉDIK, SZÉRÉNYKÉDIK, (szérény-kéd-ik) k. m. *szérénykéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Szerény módon viseli magát.

SZERÉNYSÉG, SZÉRÉNYSÉG, (szér-ény-ség) fn. tt. *szérénység-et*, harm. szr. —*e*. Mérsékelt önbecsülés, vagy is tulajdonság, melynél fogva valakit szerénynek mondunk. V. ö. SZÉRÉNY. Kant szerént igényeink mérséklése, midőn önszeretetünket mások szeretete által korlátozzuk. *Szerénységgel nyilatkozni saját érdemeiről. Valamit szerénységből elhallgatni, magától elhárítani. Szerénységből visszavonni magát.*

SZERÉNYTELEN, SZÉRÉNYTELEN, (szérény-telen) mn. tt. *szérénytelen-t*, tb. —*ek*. Önmagát túl becsülő; igényeiben mérséketlen; magaviseletében tolakodó; itéleteiben, véleményezéseiben elbizakodó; magát mások irányában fitogató stb. Határozóként am. szerénytelen módon, szerénytelenül. V. ö. SZÉRÉNY.

SZERÉNYTELENKÉDIK, (szér-ény-telen-kéd-ik) k. m. *szérénytelenkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Szerénytelenül viseli magát.

SZERÉNYTELENSÉG, (szér-ény-telen-ség) fn. tt. *szérénytelenség-et*, harm. szr. —*e*. Szerénytelen állapot, vagy tulajdonság. V. ö. SZERÉNY, SZERÉNYTELEN.

SZERÉNYTELENÜL, (szer-ény-telen-ül) ih. Szerénytelen módon; magát túl becsülve, fitogtatva; sokat, s illetlenül igényelve; tolakodólag. *Szerénytelenül itélni maga felől. Magát szerénytelenül mások fölé helyezni.*

SZERÉNYÜL, SZÉRÉNYÜL, (szer-ény-ül) ih. és önh. l. SZERÉNYEN.

SZERÉNYÜL, SZÉRÉNYÜL, (szér-ény-ül) önh. m. *szérényül-t*. Szerénynyé lesz. V. ö. SZERÉNY.

SZEREP, (1) (szer-ep) fn. tt. *szerep-et*, harm. szr. —*e*. 1) Azon beszédek, illetőleg cselekvények összege, melyek eljátszásával a színész bizonyos szinmüvi személyt képvisel. *Férfi, női szerepek. Fő szerep, mellékszerep. Nagy, kicsi, nehéz, könnyü szerep. Néma szerep. Király, koldús szerepét játszani. Szerepét tudni, jól fölfogni. Szerepéből kiesni.* 2) Átv. vállalat, hivatal, életnem, melyet valaki nyilvánosan gyakorol, s melyre a közönség szemei függesztvék. *Ország*

*kormányában, forradalomban, társas körben nagy szerepet játszani. Jól vitte szerepét:* „Nemzetünk még nagy szerepet fog játszani..... itt van az egyesülésnek ideje.“ (Gróf Széchenyi István. Az 1840-iki országgyülésen april 22-ikén).

E nyelvhasonlat szerént helyesen alkotott ujabb kori szónak gyöke *szer* vagy *szér* (azonban ‚szerep‘ csak nyilt *e*-vel divatos), melynek több más értelmenye közöl kettő különösen megilleti a szerepet, u. m. *a*) azon egymást követő váltakozás, melyben bizonyos kötelességet végezők sorban követik egymást, pl. *szerben őrizni a nyájat* am. egymást fölváltva; *papszerbe menni*, am. a papot valahová vinni, midőn e kötelesség egyik vagy másik hivre rákerül; tehát a szinészek is, midőn szerepeiket elmondják, *szerben beszélnek; b*) mód, vagy hasonlat, melyet bizonyos cselekvésben követünk, pl. *szép, jó szerével tenni valamit; azon szerént*, am. azon módon, hasonlatra; és igy a szerepvivő szinésznek is föladata azon szerént beszélni és cselekedni, mint a képviselt személy beszélne és cselekednék. — Képzésre nézve hasonló a *terep, telep, kelep, közep, alap* szókhoz.

SZEREP (2) falu Bihar m.; helyr. *Szerep-re, —én, —ről.*

SZEREPÉL, (szer-ep-él) önh. m. *szerepél-t.* Bizonyos szerepben föllép, játszik. *Vigjátékban, népszinműben, szomorújátékban szerepelni.* Átv. ért. a társadalmi élet nyilvános terén mint részvevő működik, s a cselekvények folyamára, s kifejlődésére kisebb nagyobb befolyást gyakorol.

SZEREPÉLÉS, (szer-ep-él-és) fn. tt. *szerepélés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki bizonyos szerepet játszik. V. ö. SZEREP.

SZEREPLÉS, l. SZEREPÉLÉS.

—SZÉRÉS, (szér-és) hangrendi változattal: —SZÖRÖS, —SZOROS, sokszorozó számokból *és os ös*, képzővel mellékneveket alkot, pl. *kétszeres, négyszeres, tizszeres, ezerszeres, ötszörös, háromszoros, hatszoros.* Megfelel neki a latin: *plex, duplex, triplex*, s német *fach, zweifach, dreifach*, stb. V. ö. —SZÉR. Ugyanezekből *an en* képzővel igehatározók lesznek, pl. *kétszeresen, háromszorosan, ötszörösen.*

SZÉRÉSZ (szér-ész) fn. tt. *szerész-t*, tb. *—ek.* Személy, ki valamely szerrel vagy szerekkel, illetőleg azok árulásával foglalkodik; leginkább összetételekben szokták használni, pl. *gyógyszerész, fűszerész, ékszerész.*

SZERET, (szer-et) áth. m. *szeret-tem, —tél, —ett.* par. *szeress.* 1) Széles ért. valamiben kedve, öröme telik, s azt magához vonzani, birni, élvezni vagy benne gyönyörködni törekszik. *Szeretni a szabadságot, életet, kényelmet, mulatságot, játékot. Szeretni a gyümölcsöt, bort, pénzt, szép lovakat, fényes kocsit. Szereti, mint majom a fiát, mint kecske a kést* (Km.). *Ki mit szeret arra néz.* (Km.). *Szeretni nem vétek.* (Km.). *Akárki is szereti a szépet.* (Km.). Midőn e kedves érzelem tárgyát viszonyige fejezi ki, am. örömest, különös kedvvel, vonzalommal tesz valamit. *Szeret enni, inni, kártyázni. Szeret társalogni, táncolni, lovagolni*, azaz, mindezeket örömest, kedvteléssel teszi. Ohajtómódban viszonyigével am. kiván, valamire vágyik. *Szeretnék már haza menni. Hallom, hogy szeretne velem találkozni. Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani.* (Népd.) *Szeretném én azt az embert látni. Szeretné magát föltolni.* 2) Visszaható névmással, saját személyében leli kedvét, örömét; önnön vágyait, néha mások kárával, elmellőzésével, kielégiteni törekszik. *Ő csak magát szereti.* 3) Nemi viszonyra, s ebből eredő vágyakra vonatkozva am. valakihez szerelemmel viseltetik. V. ö. SZERELÉM. *Szeretlek galambom, csak ne mondd senkinek, mig a templom földén össze nem esketnek. Jaj babám be szeretlek, ki sem mondhatom.* (Népdalok). *Forrón, lángolón, hiven szeretni valakit.* Behatóbb ragu viszonynévvel: *valakibe szeretni.* 4) Keresztény erkölcsi ért. *az Istent mindenek fölött szeretni*, mint legszentebb, legjóságosb lénynek kedvét, akaratát mindenben teljesiteni; inkább meghalni, mint Istent megbántani akarni; *szeretni felebarátunkat, mint minmagunkat*, vagyis ami jót magunknak kivánunk és teszünk, azt embertársainknak is kivánni és tenni. „Ha szerettek engemet, en parancsolatimat tartsátok.“ (Münch. cod. János XIV.). „Ki ke(dég) szeret engemet, szerettetik en atyámtól és en szeretem ötet.“ (Ugyanott). „Jobban tudom szeretni e hazát, mint gyülölni ellenségeinket.“ Deák Ferencz (a képviselőházban 1861. május 13.).

Alakra hasonló a *vezet, nevet, követ, avat, mutat, alut, nyugot, kutat, siet* egyszerü gyökökből származott igékhez, s gyöke *szer*, mely egyezik a szeretést jelentő török *sev-mek*, ige *sze* gyökizével, mely igének egyik igetörzse: *szever* (szerető); továbbá hasonlók a hellen ἐράω és ἔραμαι (szeretek), ἔρασις (szeretet), ἔρως (szerelem); de leginkább egyezik a gyökkel a perzsa *szer* (robur; amor); minden esetre a jelentés egyik fősulya az *r* hangban rejlik, mely az ‚erő‘ és ‚érez‘ szókban különösen nyilvánul.

Az önállólag divatos *szér* főnévtől abban látszik különbözni, hogy ennek *é* önhangzója köz kiejtés szerént zártan hangzik, ellenben a *szeret* és származékainak első önhangzója inkább nyilt. V. ö. SZERELÉM.

SZÉRÉTÉN SZÉJJEL v. —SZÉLYLYEL, ih. A székelyeknél, különösen Háromszékben am. szérteszét. Udvarhelyszékben: *szérétön széjjel.* Szabó Dávidnál: *szerénszerte.*

SZERETÉS, (szer-et-és) fn. tt. *szeretés-t*, tb. *—ek* harm. szr. *—e.* Kedélyi működés, vonzódás, melynél fogva valakit vagy valamit szeretünk. *Megszeretés, visszaszeretés. Bizongos személyek szeretésével fölhagyni.*

SZERETET, (szer-et-et) fn. tt. *szeretet-ét*, harm. szr. —e. 1) Általán, kedélyi állapot, indulat vagy szenvedély, melynél fogva valami iránt belső vonzalmat érezünk, s azt birni vagy élvezni vágyunk. *Kincs-, pénzszeretet. Szabadság-, igazságszeretet. Hazaszeretet. Tudományszeretet.* 2) Különösen valamely személy iránti belső vonzalom, szives gerjedelem,

mely szerént annak javát, boldogságát előmozdítani, örömet szerezni, kedveskedni, s ezek ellenkezőjét elhárítni törekszünk. *Apai anyai szeretet*, a gyermekek iránt. *Gyermeki szeretet*, a szülék irányában. *Testvéri, atyafiságos szeretet. Baráti szeretet. Gyöngéd, hű, viszonos, önzéstelen, tiszta szeretet. Szeretetre méltó ifjú. Szeretettel viseltetni embertársaink iránt. Szeretettel kérni, inteni valakit. Szép szóval szokták a szeretetet megszerezni. A velünk viszonyban levők szeretetét bírni.* A ‚szeretet' ezen fogalma alá nem tartozik a más nemű személyek iránt vonzódó gerjedelem, melyet a magyar különösen *szerelem*-nek nevez; s mai korban a kettő nem igen cseréltetik fel. V. ö. SZERELÉM. 3) Főképen a keresztény erkölcstannak legszentebb alapelve és parancsolata, melyet Üdvözítőnk szavaiként: Máté XXII: 37—39. v. ezekben áll: „Szeressed a te uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből, és teljes elmédből", és „szeressed felebarátodat, mint tennen magadat." Az első, *isteni szeretet*, a másik, *felebaráti szeretet*, felebarátunk pedig, Krisztus tana szerént minden ember. A szeretet a keresztény erények legfőbbike és a jó erkölcsiség teljessége. „*Mindenek* fölött pedig szeretetek legyen." „A hit szeretet nélkül nem üdvözít." „A törvények teljes volta a szeretet." „A szeretet türő, kegyes, a szeretet nem irígykedik, nem cselekszik gonoszul, föl nem fuvalkodik." „Most pedig megmaradnak a hit, a reménység, a szeretet, e három: ezek között pedig nagyobb a szeretet." Sz. Pál apostol szavai. (Káldi szerént).

Elemzésére nézve l. SZERET.

SZERETETÉST v. SZERETETÖST, (szer-et-et-és-t) régies ih. am. szeretettel. V. ö. SZERELMEST.

SZERETETLEN, (szer-et-etlen) mn. tt. *szeretetlen-t*, tb.-*ék*. Kinek szivében a gyöngédebb vonzalmú, különösen az erkölcsi, keresztény szeretet érzelme nem foglal helyet; mások iránt érzéketlen, szivtelen; másokat kerülő, utáló, gyülölő. *Szeretetlen apa, anya*, ki gyermekeinek javával nem gondol, velök durván bánik stb. *Szeretetlen házastársak, testvérek, rokonok.*

„Kiér Isten jót ne adjon,
Szeretetlen tássat adjon."
Székely ballada.

Határzóként am. szeretet nélkül, szeretetlenül.

SZERETETLENSÉG, (szer-et-etlen-ség) fn. tt. *szeretetlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Kedélyi állapot, midőn valaki mások iránt szeretettel nem viseltetik; mások iránti érzéketlenség, gyöngédtelenség, gyülölség stb. „Szeretetlenség és üldözés egy tiszta vallásban, annál kevésbé a keresztény vallásban nem létezhetik." Klauzál Gábor (az 1844-iki országgyülésen febr. 10-ikén).

SZERETETLENÜL, (szer-et-etlen-ül) ih. Szeretet nélkül; mások javára, örömére, kedvére mit sem téve; rokonérzet nélkül. *Szeretetlenül bánni valakivel.*

SZERETETRE-MÉLTÓ, (szeretetre-méltó) ösz. mn. Kinek vonzó, rokonszenvet gerjesztő tulajdonságai vannak, melyek miatt megérdemli, hogy szerettessék. *Nyájas, szelíd, finom társalgású, szeretetreméltó ember.*

SZERETETRE-MÉLTÓSÁG, (szeretetre-méltóság) ösz. fn. Szeretetre méltó tulajdonság.

SZERETÉTT, (szer-et-ett), mn. tt. *szeretétt-et*. Akit bizonyos tulajdonságai miatt szeretnek; kedvelt; örömest, szivesen látott. *Mindenkitől szeretett ember. Alattvalóitól szeretett fejedelem. Szeretett társ. Szeretett barátom. Szeretett vendég.*

SZERETFALVA, (szeredfalva) erdélyi faluk Doboka és Hunyad m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZERETHETETLEN, SZERETHETLEN, (szer-et-het-[et]len) mn. tt. *szerethetetlen-t*, tb. —*ék*. Akit szeretni nem lehet, kinek rokon vonzalomra, érzelemre gerjesztő tulajdonságai nincsenek; visszataszító magaviseletü. *Szerethetetlen undok, durva, mogorva, erkölcstelen ember.*

SZERETKÉZÉS, (szer-et-kéz-és) fn. tt. *szeretkézés-t*. tb. —*ék*. harm. szr. —*e*. Egymás iránti viszonyos szeretetnek folytonos, vagy gyakori nyilatkozása; különösen, a szerelmesek nyájaskodása, gyöngéd enyelgése, melylyel szerelmöket viszonozzák.

SZERETKÉZIK, (szer-et-kéz-ik) k. m. *szeretkéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*zél*. Valakivel viszonyos szerelmi vonzalomból ismerkedik, nyájaskodik, összeköttetést folytat.

SZERETŐ, (szer-et-ő) mn. és fn. tt. *szerető-t*. 1) Általán, aki szeret, e szót minden értelmében véve. *Gyermekeit szerető apa, nejét szerető férj.* A szeretet tárgyának nevével összetéve, példák: *emberszerető, gyermekszerető, atyafiszerető, istenszerető, barátságszerető, műszerető.* 2) Nemi szeretetre, vagyis szerelemre vonatkozólag, személy, általán, ki egy másikkal szerelmi viszonyban van, legyen e viszony akár szabad, akár tiltott; különösen, házasság által még senkihez nem kötött személy, kinek szándéka, vágya van a szeretett kedvessel házasságra lépni.

A szeretők megszólításai a népdalokban: *angyalom, angyali lélek, csillagom, babám, gyöngyalak, kincsem, lelkem, rózsám, violám* stb.

„Oh istenem, adj állandó erőt,
Hogy tarthassak egy igaz szeretőt."

„Szárad a bokor a tetőn,
Haragszik rám a szeretőm."

„Édes anyám nevelése vagyok,
Barna legény szeretője vagyok."

„Kinek nincsen szeretője, babája,
Nincsen annak e világon hazája."
Népdalok.

3) Valamint gyakran a népdalokban, úgy régiesen is szeretettet is jelent: „Szerető fiam .... szerető atyám" (Góry-cod. 36. és 37. l.).

SZERETSÉG, (szer-et-ség) fn. tt. *szeretség-ét*, harm. szr. —*e*. Am. szeretet. Régi szó.

„Régi nagy nyájasság, szokott nagy szeretség, Urához hallgatás, nagy szemérmetesség.“

Griseldis. Istvánfi Páltól (a XVI. századból).

SZERETSZEG, erdélyi falu Csikszékben; helyr. *Szeretszeg-re, —ën, —ről.*

SZERETVA, KIS—, NAGY—, faluk Ung megyében; helyr. *Szeretvá-n, —ra, —ról.*

SZÉRÉZ v. SZEREZ, (szér-éz) áth. m. *szérèztem, —tél* v. *szérz-éttem, szérz-éttél, szérz-ett*, par. *szérèz-z*, htn. *—ni* v. *szérz-eni*. 1) Gondoskodás, utánjárás, munka, fáradság által eléállítja, ami nincs, vagy ami kell. *Pénzt, jószágot, eleséget, fát, ruháravalót, árut* vagy *árukat szerezni. Jó barátokat, feleséget szerezni. Valakinek számára cselédeket, munkásokat szerezni. A mesterembernek munkát, a kalmárnak vevőt szerezni. Szállást, lakást, hivatalt, alkalmatosságot szerezni valakinek. Hírt, nevet, dicsőséget, nemesi oklevelet szerezni. Az elvesztett jószágot visszaszerezni. Télrevalót beszerezni. Sok pénzt összeszerezni. Gyermekeinek számára szerezni.* Tolvajok szépítő nyelvén am. lop, másoktól elidegenít. *Hol vetted azt a szép csikót? Szereztem. Szerezz, neked is lesz.* 2) *Meg* igekötővel am. bizonyos árut vagy adományt valamivel szaporít, megtold. *A laczikonyhán árult levesadagot egy-két kanállal megszerezni. Szerezze meg egy-pár szemmel ezt a szilvát. Veszek belőle, ha megszerzi kigyelmed.* 3) Okoz, csinál, eszközöl valamit. *Gondot, bajt, aggodalmat, örömet, jó kedvet szerezni. Háborúságot, békét, nyugalmat, megelégedést szerezni. Egy fecske tavaszt nem szerez.* (Km.). 4) Régiesen valamit vagy holmit bizonyos állapotba, viszonyba helyez, rendel, rendez, (constituit, ordinat). „Miként Mardocheus és Heszter szerzették vala“ (constituerant. Bécsi cod. Heszter IX.). „Mert es én hatalm alatt szerzetett ember vagyok,“ (nam et ego homo sum sub potestate constitutus.“ Münch. cod. Máté. VIII.). „Ki szerzett engemet bíróvá ti rajtatok?“ (quis me constituit judicem super vos.“ U. o. Luk. XII.). „Miképpen ember szerezje (azaz rendezze) magát ő halálához.“ Carthausi névtelen (Toldy F. kiadása 145. l.). *Törvényt szerezni*, azaz alkotni (Szabó Dávid). Ezen értelemnyel áll viszonyban a *szerzet* fogalma, midőn kolostori életmódra rendezett személyek társulatát jelenti. 5) Bizonyos észmüveket hoz létre, s az illető ismereteket, eszméket elrendezi. *Tudományos müveket, verseket szerezni.* „Ti pedig szerzettem átkozott rosz versek“ (Balassa). V. ö. SZÉRZŐ.

A régieknél még általánosabb jelentéseire is találunk, úgymint: teszen, készít, előkészít, felkészít. L. a Nádor-codex és a Debreczeni Legendáskönyv végén levő elavult szók tárát.

Ez igének gyöke: *szer* v. *szér* főnév, melyet l. saját rovata alatt.

SZEREZKÉDÉS, (szer-ez-kéd-és) fn. tt. *szérézkédés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Holminak beszerzése; v. ö. SZÉRÉZKÉDIK.

SZÉRÉZKÉDIK, (szér-éz-kéd-ik) k. m. *szérézkéd-tem, —tél, —ett*. Lőrincz K. szerént aki jól és szorgalmasan szerez be a házhoz; innen *szerezkedő* am. jó szerző.

SZERFALU, falu Marmaros m.; helyr. *—falu-ba, —ban, —ból.*

SZÉRFÉLÉTT v. —FÖLÖTT, (szér-fölött) ösz. ih. Rendes, kellő mértéken túl, igen nagyon; mód nélkül. *Szerfölött magas áron tartani valamit. E télen szerfölött hideg van.* V. ö. SZÉR.

SZÉRFÉLÉTTI v. —FÖLÖTTI, (szér-fölötti) ösz. mn. A szokott, rendes, kellő mértéket túl haladó; mód nélküli; a maga neméhen nagy, sok. *Szerfölötti kiadások, követelések.* „A haza iránti szerfeletti szeretetet véteknek tulajdonítani soha senki sem fogja.“ Deák Ferencz (az 1839-iki országgyülésen junius 17.).

SZÉRFÉLÉTTISÉG vagy —FÖLÖTTISÉG, (szér-fölöttiség) ösz. fn. Mértéket haladó, mód nélküli állapota vagy tulajdonsága valaminek; túlzottság.

SZERFŰ, (szer-fű), l. GYÓGYFŰ.

SZERGÉNY, faluk Sopron és Vas m.; helyr. *Szergény-be, —ben, —ből.*

SZERHA, l. ESZTERHA.

SZERHÁZ, (szer-ház), l. SZERKAMARA; és SZERTÁR.

—SZÉRI, és a hangrendhez képest: —SZORI, —SZÖRI, 1) a sokszorozó igehatározókból, 2) a sorosztókból *—i* képzővel mellékneveket alkotnak, pl. 1) *egyszeri, háromszori, ötszöri, százszori;* 2) *negyedszeri, ötödszöri, hatodszori* stb.

SZÉRIBE FUTÓ, a székelyeknél, különösen Udvarhelyszékben am. bika alá való.

SZÉRIN, l. SZÉRÉN.

SZÉRIN SZERTE, l. SZÉRÉN SZERTE.

SZÉRINT v. SZÉRÉNT, (szér-ént) ih. személyragokkal: *szerintem, szerinted, szerinte, szerintünk, szerinteték, szerintök.* Bizonyos mód, rend hasonlatára; olyképen, mint más valami vagy valaki. *Azon szerint cselekedjél, mint mondottam. Igazság szerint neked semmi követelésed sincs. Rend szerint, törvény szerint. Volta szerint*, a dolgot úgy véve, mint van, vagy volt. Néha am. valaminél fogva, valamiből következtetve. *Véleményem szerint ez hibás állítás. Párizsból érkezett levelek szerint megkötetett a béke.* Régente némely más értelemben is használtatott, pl. „Meghirdeték a városban és a mező szerént“ (et in agros. Münch. cod. Mark. V. Erdősinél: az mezők szerte). „És lesznek nagy földindólatok helyek szerént“ (per loca. Ugyanott. XXI.). „Tisztólatjok szerént“ (secundum purificationem. János II.).

Itt a *szer* főnévnek a sort, rendet, viszonyos öszvefüggést jelentő értelme rejlik. Képzője *int* öszvetett, s eredetileg *ént*, mely a székelyeknél teljes alakban is divatozó *ezen-t* (= ezen módon) szóból van összevonva, t. i. Kriza Jánosnál: *ezént* (az utóbbi tagban rövid zárt *é*-vel) am. ezennel és ezen szerént. Képeztetésre hasonlók hozzá: *megint, alkalmasint,*

*képesint, vérint való*, vagyis *é*-vel *megént, alkalmasént, képesént, vérént való*. Így ‚szerint' is terjedelmes tájszokással másképen : *szerént*. Szürjén nyelven : *sörti*. (Budenz).

SZÉRINTÉS, (szér-ént-és) mn. tt. *szérintes-t* v. *—et*, tb. *—ék*. Bizonyos módhoz, rendhez alkalmazott, illesztett.

SZÉRINTÉZ, (szér-ént-éz) áth. m. *szérintez-tem, —tél, —ett*. Bizonyos módhoz, rendhez illeszt; alkalmaz.

SZÉRÍT, (szér-ít) áth. m. *szérít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni*. Bizonyos szerré, azaz eszközzé csinál, alakít valamit. „Rablánczom egy szemét tükörré *szerítem*." Balassa Bálint fogsága, Lisznyaytól.

SZÉRIT TÉVE, a székelyeknél am. szerit v. szerét ejtve.

SZERJÁRÁS, (szer-járás) ösz. fn. Sor szerént való járás, vagyis munkateljesítés. Előfordúl egy 1559-diki levélben. „Elyen (ilyen) rendelésth és szerjárásth inthézthem, hogy minden falunépeth megszámlálván, három részben inthézthem az szerjárásban, hogy az egyik része egy hétbe miveljen." (Szalay Ág. 400 m. l. 309. lap.).

SZÉRK, (szérk) élvont törzse *szérked, szérken, szérkez* stb. szóknak.

SZERKAMARA, (szer-kamara) ösz. fn. Kamara vagy házrész, melyben mindenféle szereket tartanak.

SZÉRKED, (szér-k-ed) önh. m. *szérked-tem, —tél, —t v. —ett*. Mondhatni több hasonnemű tárgyakról, részekről, midőn bizonyos rendbe összeállnak, egyesülnek, s valami összefüggő egészet alkotnak, pl. midőn a csapatokra oszlott sereg a vezényszóra egy tömegbe szerked (szerkezkedik). *A szók mondatokká, a mondatok közbeszéddé szerkednek*. ‚Szérken' társával együtt ritka használatu.

SZÉRKEDÉS, (szér-k-ed-és) fn. tt. *szérkedés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Egyesülés által összefüggő egészszé alakulás. V. ö. SZÉRKED.

SZÉRKEN, (szér-k-en) önh. m. *szérkent*. 1) L. SZÉRKED. 2) A régieknél am. a másik nemmel közösülni. „Akarván ő vele szerkenni" (concumbere. Bécsi cod. Dániel. XIII.). „És látók őket egybeszerkenni" (Et vidimus eos pariter commisceri. (Ugyanott).

SZÉRKESZKÉDÉS; SZÉRKESZKÉDIK, lásd: SZÉRKEZKÉDÉS, SZÉRKEZKÉDIK.

SZÉRKESZT, (szér-k-esz-t), áth. m. *szérkeszt —ett*, par. *szerkeszsz*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Széles ért. hasonnemű részekből álló többséget bizonyos szerrel, renddel, móddal együvé köt, öszveilleszt, egészszé képez. *A katonákat sorokba, oszlopokba, csapatokba szerkeszteni. A gépnek részeit öszveszerkeszteni. A beszédrészeket mondatokká, ezeket egész beszéddé szerkeszteni. Szinpadi néma ábrázolatokat szerkeszteni.* 2) Különösen, irásba foglalt többféle ismereteket, közleményeket, adatokat, tudományos czikkeket stb. bizonyos rendben, szerben, sorban öszveállít. *Hirlapokat, folyóiratokat évkönyveket, naptárakat szerkeszteni; szótárt szerkeszteni*. Régebben : *szerkeztet, szerkez*.

SZÉRKESZTÉS, (szér-k-ez-t-és) fn. tt *szérkesztés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, intézkedés, működés, melynél fogva valamit szerkesztünk. *Hirlapok, folyóiratok szerkesztésével foglalkodni*. V. ö. SZERKESZT.

SZÉRKESZTÉSI, (szér-k-esz-t-és-i) mn. tt. *szérkesztési-t*, tb. *—ek*. Szerkesztést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szerkesztési munkálat, ügyesség*.

SZÉRKESZTET; SZÉRKESZTETÉS l. SZÉRKÉZTET; SZÉRKÉZTETÉS.

SZÉRKESZTMÉNY, (szér-k-esz-t-mény) fn. tt. *szérkesztmény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Ami szerkesztve van, egybe szerkesztett egész. *Hirlapi szerkesztmény*.

SZÉRKESZTŐ, (szér-k-esz-t-ő) fn. tt. *szérkesztő-t*. Személy, ki bizonyos folyóirat, hirlap, gyüjtemény stb. vegyes tartalmú czikkeit együvé illeszti, elrendezi. *Felelős, segédszerkesztő. Hirlapszerkesztő. Naptárszerkesztő. Szótárszerkesztő, szerkesztőtárs*.

SZÉRKESZTŐHÍVATAL, (szérkesztő-hivatal) ösz. fn. L. SZÉRKESZTŐSÉG.

SZÉRKESZTŐI, (szér-k-esz-tő-i) mn. tt. *szérkesztői-t*, tb. *—ék*. Szerkesztőre vonatkozó, azt illető; szerkesztőtől eredett. *Szerkesztői munka, díj. Szerkesztői megjegyzés*.

SZÉRKESZTŐSÉG, (szér-k-esz-t-ő-ség), fn. tt. *szérkesztőség-ét*, harm. szr. *—e*. Bizonyos lapok, folyóiratok, gyüjtemények szerkesztésével foglalkodó személyzet és hivatal. *A hirlap szerkesztőségéhez tudósitásokat küldeni. Szerkesztőség lakása*.

SZERKET, (szer-k-et) áth. m. *szerket-tem, —tél, —ett*, par. *szerkess*. A Müncheni codexben am. öszveköt, együvé füz, vagyis *szerkez, szerkeszt*. „Kiket Isten egybe szerketett, ember meg ne válaszja." (Máté XIX.).

SZÉRKÉZ, (szér-k-éz) áth. m. *szérkez-tem, —tél, —ett*, par. *—z*. Körülbelül egy jelentésü az újabb, de szokottabb *szerkeszt* igével. Alakra nézve hasonló az *árkoz, hurkoz, nyirkoz, szurkoz* igékhez. V. ö. SZERKED.

SZÉRKÉZÉS, (szér-k-éz-és) fn. tt. *szerkezés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, mely által valamit szerkezünk; szokottabban : szerkesztés. Midőn a közép *szerkezik*-ből származik, jelenti azon állapotot, mikor többféle részek bizonyos rendben egyesülnek, pl. ha egy csapat katonaság három oszlopba szerkezik.

SZÉRKÉZET, (szér-k-éz-et) fn. tt. *szérkezet-ét*, harm. szr. *—e*. Azon rend, melyben valamely egészet alkotó részek öszve vannak illesztve. *Gépnek, öszvetett műnek szerkezete. Mondatok, beszéd szerkezete. Hajónak, épületnek szerkezete. Helyes, czélirányos, öszvefüggő szerkezet*. Különbözik : *szervezet*.

SZÉRKÉZGET, (szér-k-éz-g-et) gyak. áth. m. *szérkézget-tem, —tél, —ett*, par. *—gess*. Gyakran, folytonosan, vagy lassan-lassan szerkez.

SZÉRKÉZIK, (szér-k-éz-ik) k. m. *szerkez-tem, —tél, —ett*, par. *—zél.* Önmagát szerkezi; bizonyos rendbe gyűl, s öszveáll, szerkezkedik. A Nádor codexben am. valakihez szövetkezik, ragaszkodik: „Mittegyek, ki szerköztem e gonosz nembelihöz“ (556. l.).

SZÉRKÉZKÉDÉS, (szér-k-éz-kéd-és) fn. tt. *szérkézkédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Rendezkedés, helyezkedés, illeszkedés. V. ö. SZERKEZKÉDIK.

SZÉRKÉZKÉDIK, (szér-k-éz-kéd-ik) k. m. *szerkézkéd-tem, —tél, —ett.* Bizonyos rendben holmi hozzá tartozókkal együtt valahová behelyezkedik, beilleszti magát, pl. midőn új házban telepedik le; rendezkedik.

Megfelel neki a kihatólag működő *szerkezget*, melyből hangváltozattal a visszaható *szerkezkedik* alakult. Hasonló viszonyúak: *helyezget, helyezkedik; kérdezget kérdezkedik; alázgat alázkodik; mereszget mereszkedik, ereszget ereszkedik* stb.

SZÉRKÉZMÉNY, (szér-k-éz-mény) fn. tt. *szérkezmény-t*, tb *—ék*, harm. szr. *—e.* Lásd: SZÉRKÉZET.

SZÉRKÉZŐDÉS, (szér-k-éz-ő-d-és) fn. tt. *szérkeződés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Belszenvedési, vagy önműködési állapot, midőn valaminek szerkezete mintegy önmaga által jő létre. L. SZERKEZŐDIK.

SZÉRKÉZŐDIK, (szér-k-éz-ő-d-ik) belsz. m. *szérkeződ-tem, —tél, —ött.* Belső, mintegy önmagára visszaható működés által bizonyos rendbe öszveáll, bizonyos alakuvá képződik, pl. midőn az elszéledt katonák vezényparancs nélkül, maguk szántából rendbe szedik magukat, vagy bizonyos társulat tagjai némi rendet alakitanak maguk között.

SZÉRKÉZTET, (szér-k-éz-t-et) mivelt. m. *szérkeztet-tem, —tél, —ett*, par. *—tess.* Szabó Dávidnál am. alkalmaztat, rak, rendel. *Egybeszerkeztet* am. egybeállít, — alkot — helyhet, egybeácsolja az elvált részeket. Ugyan ő nála: Másokat beszerkeztetni (igtatni) valamely hivatalba. Simai Kristófnál szerkeztetem am. applico, compono, colloco, ordino. Ezen igealakot még nem régiben az egyszerű és újabban alkotott *szerkeszt* értelmében is használták. Szabatosan véve miveltető, s annyit tenne mint, eszközli, parancsolja, hogy más szerkezzen valamit. Hasonlók: *alkalmaztat*, ma szabatosabban: *alkalmaz, kettőztet* ma: *kettőz, helyheztet* ma *helyhez.*

SZÉRKÉZTETÉS, (szér-k-éz-t-et-és) fn. tt. *szérkéztetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Miveltetés, mely által valakinek meghagyjuk, hogy szerkezzen. V. ö. SZÉRKÉZTET.

SZÉRKMŰ, (szérk-mű) ösz. fn. Egybeszerkeztett mű.

SZER-KONYHA, (szer-konyha) ösz. fn. A gyógyszerészek konyhája, melyben különféle anyagból gyógyszereket készítnek; népies nyelven: *diákkonyha.*

SZERKOVÁCS, (szer-kovács) ösz. fn. Kovács, ki vasból, aczélból különféle szereket, azaz eszközöket, szerszámokat készít.

SZERM, (szer-m), l. SZERV.

SZÉRMESTER, (szér-mester) ösz. fn. Általán személy, ki bizonyos innepélyek alkalmával a kellő szertartásokat rendezi, intézi, igazgatja. Különösen az udvari szertartásokra ügyelő tiszt.

SZERNYE, falu Bereg m. helyr. *Szernyére, —n, —ről.*

SZÉRNYŰ, tájdivatos, ‚szörnyű‘ helyett.

SZÉRŐ, l. SZÉRÜ.

—SZERRE, a hangrendhez képest: —SZORRA, —SZÖRRE, a sokszorozó ígehatározókból *—ra, —re* ragokkal további igehatározókat képeznek, ‚időben‘ vagy ‚ízben‘ jelentéssel, pl. *egyszerre* = egy időben v. egy ízben, *kétszerre* = két annyi időben v. kétízben, *ötszörre* = öt annyi időben v. öt ízben stb.

SZERSZÁM, (szer-szám) ösz. fn. 1) Általán, mindenféle kézbeli szer, melynek segítségével bizonyos munkát végezni, valamit csinálni, készíteni szoktak, milyenek a mezei munkások, kézmivesek szerszámai, pl. gyalu, fürész, fejsze, furu, vésű a fából dolgozó mesteremberekné; pöröly, kalapács, reszelő a kovácsoknál stb Különbözik tőle: *eszköz*, mely szélesebb jelentésü, minthogy ez nem csak kézműre, hanem mindenféle czél végrehajtására vonatkozik. 2) Mindennemű gép, mennyiben a munkásoknak segitségül szolgál. 3) Mivel tüzet ütnek, tűzszerszám, u. m. aczél, kova, tapló. 4) Mivel a lovakat fölszerelik, befogják. *Salangos, fényes, rezes, ezüstös, aranyos szerszám.* Alsó Vágmelléken mintegy átv. kifejezéssel így nevezik a szekeret is. *Szénát hoztunk három szerszámmal.* Általában is mondják: *Fakó szekér kenderhám, mind a kettő rosz szerszám.* (Km.). E népies divatú kifejezésben: *fűszerszám* az egyszerűen helyesebb *szer*, v. *fűszer* helyett áll.

Hajdan fordítva is használták: *számszer*, honnan *számszer-ij* am. szerszám-ij, azaz gépezetes ij. Ha azon elvből indulunk ki, hogy az eredeti szók egyes tárgyakat s öszvetes (concret) fogalmakat fejeztek ki, s csak utóbb nyertek szélesebb jelentést; ezt a *szerszám* szóra alkalmazva úgy vélekedhetnénk, hogy itt a *szám*-ban az eredeti jelentés rejlik, mely szerént az valami rovatosat, rovatot jelentett, tehát eredetileg az egészben is ily nemü eszköz (rovatos vagy rovó eszköz) fejeztetett ki.

SZERSZÁMFA, (szer-szám-fa) ösz. fn. Azon szivos fanemek, melyek szerszámokra különösen alkalmasak, pl. szilfa, kőrisfa, hársfa, iharfa, somfa. Szélesb ért. akárminemű fa, melyből szerszámokat készítenek.

SZERSZÁMFOGAS, (szer-szám-fogas) ösz. fn. Fogasféle állvány, bútor, vagy készület, melyen a szerszámokat tartják.

SZERSZÁMKAMARA, (szer-szám-kamara) ösz. fn. Kamara, melyben szerszámokat, különösen gazdasághoz tartozókat szoktak tartani.

SZÉRSZAVASKODIK, (szér-szavaskodik) ösz. k. Csak szóval végez, szájaskodik, szájhősködik. Erdélyi tájszó. (Gáspár János).

SZÉRSZÉM, (szér-szém) ösz. mn. Szemes, virgoncz, eleven, világraváló. *Szerszem legény, ficzkó, katona. Nyalka szerszem katona.* (Pázmán Kal. 363. l.) Ikerszavaink egyike, melynek első alkatrésze a módot, ügyességet jelentő *szer*, másik pedig az ügyelési érzék szerve a *szem*, tehát am. *szeres-szemes*. Hasonló összevetételek: *szemfül* = *szemesfüles*, és *kézláb* pl. ily mondatokban: *ez a fiú csupa szemfül; ép kézláb ember kell ide, nem csonkabéna.*

SZERTÁR, (szer-tár) ösz. fn. 1) Tár, vagyis rakhely, melyben bizonyos nemű szerek, eszközök, szerszámok le vannak rakva. *Hadi szertár.* 2) lásd: GYÓGYSZERTÁR.

SZERTÁRI, (szer-tári) ösz. mn. Szertárhoz tartozó; arra vonatkozó. *Szertári hivatalnok. Szertári személyzet. Szertári szolga. Szertári könyvvitel.*

SZÉRTARTÁS, (szér-tartás) ösz. fn. Általán, bizonyos cselekvények végrehajtásánál szokásban levő rend, mód, mely a dolognak némi innepélyes szint, látványosságot, érdeket s tekintélyt, illetőleg tiszteletreméltóságot kölcsönöz. *Házassági, lakodalmi, temetési szertartások. Egyházi szertartások. Udvari szertartások. Fényes szertartással bevezetni, megkoronázni a fejedelmet; beigtatni a püspököt.* „Mert ezek szertartás nékül veszik el az te k(egyelmed) jevedelmét, mint ilyen dúlók.“ Levél 1559-ből (Szalay Ág. 400 m. l. 352. lap.).

SZÉRTARTÁSOS, (szér-tartásos) ösz. mn. tt. *szértartásos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szertartással egybekötött, szertartást kivánó, szertartással járó, a szertartást vagy szertartásokat követő, a szertartási kellékekkel ellátott.

SZÉRTARTÓ, (szér-tartó) ösz. fn. Személy, vagy hivatalnok, ki az innepélyes szertartásokat intézi, rendezi. *Egyházi szertartó*, ki a templomi innepélyeket rendezi. *Udvari szertartó*, ki a szokás által megalapitott udvari illedék szabályainak megtartására felügyel. *Püspöki szertartó.* Mint mn. szertartással járó.

SZÉRTARTÓLAG, (szér-tartólag) ösz. ih. Szertartásos módon, a szertartást vagy szertartásokat híven követve.

SZÉRTARTÓLAGOS, (szér-tartólagos), lásd: SZÉRTARTÁSOS.

SZÉRTARTÓLAGOZ, (szér-tartólagoz) ösz. áth. m. *szértartólagoz-tam, —tál, —ott.* A szertartási szaszabályok szerént elkészit, a szertartási kellékekkel ellát.

—SZÉRTE, hangrendi változattal: —SZORTA, —SZÖRTE, a sokszorozó igehatározóknak *—ta, —te* képzővel nagyobb nyomatékot adnak (az ‚egyszer‘ kivételével), pl. *kétszerte, háromszorta, ötszörte, százszorta* stb. A mongol nyelvben egyszerű *—da, —de* képzők járulnak a tőszámokhoz, pl. *khujarda* (kétszerte), *gurbanda* (háromszorta), *dürbende* (négyszerte), *dzaghunda* (százszorta).

SZERTE, (szer-te) ih. Elsszórtan, ide-oda, különböző irányban eloszolva, ide s tova. *Szerte bolyongó vadászok. Szerte kuszált szénabaglya. Szertejáró gondolatok.* Leginkább a *szét (szélt), szélylyel* és *szerint* határzókkal összetéve használtatik. *Szerteszét, szerteszélt, szerteszerint, szerteszélylyel.* Hasonló összevetelüek a szintén térre vonatkozó, *ide s tova, téltül, tétova, körüskörül, ide-oda, erre-arra* határozók. Lehetett eredetileg *szélte* is, honnan *ország szerte, megye szerte, haza szerte, világ szerte* am. ország, megye, haza, világ széltében. A Müncheni codexben állapitó raggal: „Megháboreitotta a népet mend Judeán szerte“ (Lukács. XXIII.).

Képzője tulajdonkép az egyszerű *t*, mint *lent, fent, alant*, továbbá a *hajdant, régent, éjent* időhatározókban, s az *e*, csak toldalék, mint ezekben: *szinte, hajdanta, régente, éjente, meginte.* V. ö. SZANASZÉT.

SZÉRTELEN, (szér-te-len) mn. tt. *szértelen-t*, tb. *—ek*. A maga nemében rendkivüli; mértéktelen, határtalan; mód nélkül nagy. Határozóként am. szertelen módon, rendkivül.

„Szárad a fű szertelen,
Adj egy záport Istenem!
Mé't (mért) szárad oly ízibe,
A fű rózsám rendibe.“

Székely népdal.

SZÉRTELENKÉDIK, (szér-telen-kéd-ik) k. m. *szértelenkéd-tem, —tél, —ett.* Szertelenül, mértéktelenül viseli magát.

SZÉRTELENSÉG, (szér-telen-ség) fn. tt. *szértelenség-et*, harm. szr. *—e*. Rendkivüliség; mértéktelenség.

SZÉRTELENÜL, (szér-telen-ül) ih. Szertelen módon.

SZERTES, (szer-t-es) mn. tt. *szertes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Hebehurgya, szeles, neszes, lármás. Kemenesali szó. (Lévai László). Tisza vidékén: *serte-perte*; Győr vidékén: *sedre* (= serde).

SZERTESZÉLYLYEL, (szerte-szélylyel), SZERTESZÉT, (szerte-szét) ösz. igehatározók. L. SZERTE.

SZERTESZERINT, (szerte-szerint) ösz. ih. Régiesen am. szerteszélylyel vagy a szintén régies *szérinszerte*, és *szérülszerte.*

„Óh végbelieknek
Ifjú vitézeknek
Dicséretes serege:
Kiknek e világon
Szerteszerint vagyon
Mindeneknél jó neve.“

B. Balassa Bálint (a XVI. században).

—SZÉRŰ v. —SZÉRÜ, (szér-ű) összetételekben mellékneveket alkot, tt. *szérű-t* v. *—et*, tb. *—k*

v. —*ek*. Önállóan, mint érintők, nem használtatik, hanem csak a hasonlítás alapját tevő viszonyszó után áll, s ebben különbözik némely hasonló képzőjű, pl. *keserű, savanyú, domború* mellléknevektől. A szokás majd öszvetéve, majd elválasztva irja; véleményünk szerént az első irásmód következetesebbnek látszik, mert majd a *féle* és *nemű* szóknak felel meg, majd a mennyiségre vonatkozó *szerrel* van viszonyban; ezeket pedig öszve szoktuk irni, pl. *sokféle, másféle, magamféle, egyszer, kétszer, tizszer* stb. 1) Olyanféle, olyannemű v. módu, mint a viszonyszó. *Azonszerű, kisszerű, nagyszerű, alacsonszerű, középszerű, gyöngeszerű. Szabadszerű, ösztönszerű, elvszerű.* 2) A viszonyszónak módját, szokását, rendét követő. *Szabályszerű ragozás. Népszerű ember*, népies szokásu, s e miatt a népnek kedvese. *Úrszerű magatartás.* 3) Bizonyos mennyiségű részekből álló. *Egyszerű, félszerű, többszerű, sokszerű, összerű.* V. ö. SZÉR.

SZÉRŰ, (szér-ü) fn. tt. *szérü-t*, tb. —*k*. Keménynyen levert, kivált agyagfölddel megtömött kisebb-nagyobb kerületű térség a mezei gazdák majorjaipan, vagy tanyáin, hol a gabonát nyomtatni, csébelni és szórni szokták. Szélesb ért. ide tartozik azon tér is, hová a nyomtatni vagy csépelni való gabonát öszvehordják. *Nyilt, kerített szérü. Asztagokkal rakott szérű.* „Miként forgószéltől szérőben (ex area) elragadtatott por.“ (Bécsi cod. Ozeas. XII.). Régies és tájdivatos kiejtéssel: *szérő* v. *szűrű*. Ha eredeti magyar szónak tekintjük, alakja azt mutatja, hogy az *ő* v. *ű* képző, s gyöke *szér*, és hasonló a *gyürű, gyöpű, csöpü, lapu* szókhoz. Továbbá ha azt veszszük alapul, hogy a *szérü* tért (latinul *area*) jelent, úgy látszik, gyöke *szér* nem egyéb, mint a tompább nyelvhegyi hanggal kiejtett *tér*, és igy *szérü* am. *térü*, t. i. hely. Vagy pedig, mivel a magyarok ősi szokás szerint a gabonát csürökben, vermekben (sírokban) tartják, azt is vélhetnők, hogy *szűrű* am. *csűrű*, vagy *síru*, azaz csürökkel, sírokkal ellátott tér. Egyébiránt rokonnyelveket vevén tekintetbe, legközelebb áll hozzá a mandsu *sori* (Boden zum Aufbewahren des Getreides, Kornboden), mongolul pedig *szűrű* am. szín, (Schoppen, Remise). Vámbéry társunk szerént az ozmanli *szergi* szőnyeg, melyen az áruczikkek kirakatnak, *szer-mek* (kiterítni) igétől, és a csagataj *szergü* sik hely, vagy sik tér, hová bizonyos nedves testek száritásra kiteríttetnek.

SZÉRÜL, tájdivatos ih. *szélül* helyett. Lásd: SZÉLÜL.

SZÉRÜLSZÉRTE, (szérül-szérte) ösz. ih. Bizonyos tért mindenféle irányban vagy oldalról véve; szerteszét. Ikerszó, milyenek a szintén térre vonatkozó *köröskörül, tétova, szanaszét, ittott, ideoda.*

SZERV, (szer-v) fn. tt. *szerv-et*, harm. szr. —*e*. A hellen-latin *organum* kifejezésére helyesen alkotott új szó. 1) Az élő lények, vagyis állati és növényi életre vonatkozó testek működését, fentartását és tenyészését előmozditó minden egyes rész. Ilyenek az *érzéki szervek*, ú. m. a látás, hallás, szaglás, ízlés, tapintás szervei; *a beszéd és hangok szervei*, ú. m. a tüdő, torok, nyelv, orr, fogak, ajak stb.; *nemzési* v. *nemző szervek. Növényi szervek*: gyök, törzs, levelek, virág és ennek részei; továbbá: héj v. hám, *belsők*: kéreg, hánes, sziács, geszt stb. 2) Azon részek, melyek bizonyos élő egésznek öszvefüggő alkotmányát képezik, s azt működésre alkalmassá teszik. Különösen azon éltető, működtető állapot vagy rend, vagy erő, mely valamely egyesületet, testületet, társadalmat fentart. V. ö. SZERVEZET.

E szóban a *szer* gyöknek eszközre vonatkozó jelentése vétetett alapul; azonban a gyakorlat csak élő, növényi és állati lényekre alkalmazza. Eleintén ezen fogalomra az *életmű* és *léteg* szókat használták, míg később a *szerv* szó általánosan elfogadtatott.

SZÉRVEGYITÉK, SZÉRVEGYÜLET, (szérvegyiték v. —végyület) ösz. fn. Több szernek, különösen vegyészi vagy orvosi szereknek egymással elegyített öszvege.

SZERVES (szer-v-es) mn. tt. *szerves-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Életet fentartó, s életi működést eszközlő szervekkel, ellátott. *Az állatok és növények szerves testek.* 2) Erkölcsi működésre képesitő részekkel, eszközökkel ellátott, s e végre kellőleg rendezett. *Szerves alkotmány, testület.* (Organicus). V. ö. SZERV.

SZERVETLEN, (szer-v-etlen) mn. tt. *szervetlen-t*, tb. —*ek*. Szerv vagy szervek nélküli. Szervetlen testek, pl. a fémek és fémfélék.

SZERVEZ, (szer-v-ez) áth. m. *szervez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Többeket úgy állit együvé, úgy rendez öszve, hogy bizonyos működésre, czélra képesek legyenek, s mintegy szerves lényt képezzenek. *Szervezni a katonaságot, valamely társulatot. A felbomlott országot újra szervezni.* (Organisare).

SZERVEZÉS, (szer-v-ez-és) fn. tt. *szervezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rendezés, intézkedés, mely által valamit szervezünk. V. ö. SZERVEZ.

SZERVEZÉSI, (szer-v-ez-és-i) mn. tt. *szervezési-t*, tb. —*ek*. Szervezésre vonatkozó, azt illető. *Szervezési munkálat. Szervezési bizottság.*

SZERVEZET, (szer-v-ez-et) fn. tt. *szervezet-ét*, harm. szr. —*e*. Bizonyos rendben öszveállított szervek öszvege és állapota. *Állati, növényi testek szervezete. Látó, halló érzékek szervezete. Országok, városok, testületek szervezete.* Különbözik: *szerkezet.*

SZERVEZETI, (szer-v-ez-et-i) mn. tt. *szervezeti-t*, tb. —*ek*. Szervezetre vonatkozó, azt illető. *Szervezeti mű. Szervezeti törvények.*

SZERVEZÉTT, (szer-v-ez-ett) mn. tt. *szervezett-et*. Ami szervezve, vagyis bizonyos czélra, működésre életerősen elrendezve van. V. ö. SZERVEZ.

SZERVEZŐ, (szer-v-ez-ő) mn. és fn. *szervező-t*. Aki vagy ami szervez. *Szervező ész. Szervező bizottság.*

SZERVI, (szer-v-i) mn. tt. *szervi-t*, tb. —*ek*. Szervet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szervi alkatrészek.*

SZERVRAJZ, (szerv-rajz) ösz. fn. Valamely állati vagy növényi szervnek vagy szerveknek leírása.

SZERVTAN, (szerv-tan) ösz. fn. A szerveknek tudományos rendben eléadása.

SZÉRZELÉK, (szér-éz-el-ék) fn. tt. *szérzelék-ét*, harm. szr. —*e*. A rendes, kellő adaghoz, mértékhez, mennyiséghez mintegy toldalékul hozzáadott valami. *Száz almára egy-párt szerzelékül adni.*

Törzsöke az önállólag nem divatos *szerzel* ige, s hasonló a *törzelék, mártalék, toldalék, tartalék, ázalék*-hoz; vagy pedig az *elék (alék)* összetett képzőnek tekinthető.

SZÉRZEMÉNY, (szér-éz-e-mény) fn. tt. *szérzemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán, amit valaki szerzett, e szónak mindenféle jelentését véve. V. ö. SZÉRÉZ. Különösen, keresmény, nyeremény. *Saját szerzeményéről rendelkezni.* Továbbá, munkasság által eléállított mű, elmemű. *Saját szerzeményét elszavalni. Zeneszerzemény.*

SZÉRZEMÉNYI, (szér-éz-e-mény-i) mn. tt. *szérzeményi-t*, tb. —*ek*. Szerzeményt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó.

SZÉRZÉS, (szér-éz-és) fn. tt. *szerzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit szerzünk, ezen igének minden értelmében. *Vagyonszerzés, pénzszerzés, áruszerzés, cselédszerzés, békeszerzés, becsületszerzés, versszerzés, elszerzés, megszerzés, beszerzés, összeszerzés.* „E világnak szerzése előtt“ (ante constitutionem mundi. Müncheni cod. János XVII.).

Régiesen jelentett rendelést, törvényszerzést; és magát a szerzett törvényt vagy rendeletet is (statutum, constitutio) stb. „A véneknek szerzéseket“ (traditiones seniorum. Münch. cod. Máté XV.). Pesti Gábornál: „Az régieknek szerzéseket.“ Erdősinél: „Ű eleiknek szerzésit.“ V. ö. SZEREZ.

SZÉRZÉSI, (szér-éz-és-i) mn. tt. *szérzési-t*, tb. —*ek*. Szerzést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. V ö. SZERZÉS.

SZÉRZET, (szér-éz-et) fn. tt. *szérzet-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Molnár Albertnél am. machina, factio, vagyis mások ellen intézett csíny, tény; de ezen értelemben már nem divatozik. 2) Bizonyos czélra alapított intézet, különösen, a római és görög egyházban oly férfiak vagy nők testülete, kik szigorúbb erkölcsi szabályok s fegyelem megtartására, s közös kolostori életre innepélyes eskü és fogadás által lekötelezték magukat. *Szent Benedek, Szent Ferencz, Szent Bernard, Szent Norbert, Szent Domonkos* stb. *szerzete*, mennyiben ezek által alapíttattak. *Férfi-, nőszerzet. Irgalmasok, kegyes oktatók szerzete. Szigorúbb szerzetek. Szerzetbe lépni, beesküdni.* „Szerzetbebemenés és oth végig megmaradás fölülmúl mindön nemü áldozatokat“ (Góry-cod. 36. l.). V. ö. REND. 3) A Müncheni codexben, bizonyos sorozat, rend, melyben valamit tenni, végezni kell. „Ő szerének szerzete szerént“ *(in ordine vicis suae.* Lukács I.).

SZÉRZÉTÉS, (szér-éz-et-és) fn. tt. *szérzetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Bizonyos szerzetnek, mint egyházi testületnek tagja. „Menden szerzetesek (omnes religiosi) jól mondjatok (benedicite) Istennek.“ (Bécsi cod. Dániel. III.) „Szerzetös ember Istennek adja nem csak testét, de még lelkét és ünön tulajdon akaratját es.“ (Góry-cod. 36. l. V. ö. SZERZET, és BARÁT.

SZÉRZETÉSÉLET, (szérzetés-élet) ösz. fn. Életnem, melyet valaki bizonyos szerzet szabályai szerént visel; kolostori társas élet.

SZÉRZETÉSI, (szér-éz-et-és-i) mn. tt. *szérzetési-t*, tb. —*ek*. Szerzetest illető, arra vonatkozó. *Szerzetesi fogadás. Szerzetesi szabályok. Szerzetesi rend.*

SZÉRZETÉSKANONOK, (szerzetés-kanonok) ösz. fn. Kanonoki czimet viselő, de más szerzetesek módjára kolostori társulatban élő egyházi személy, milyenek a Szent Norbert alapította premontréi-rend tagjai. *Jászói, csornai prépostsághoz tartozó szerzetes kanonokok*, (canonicus regularis.)

SZÉRZETÉSPAP, (szerzetés-pap) ösz. fn. Fölszentelt pap, ki egyszersmind valamely szerzetnek tagja. *Sz. Benedek rendebeli szerzetes pap.* Különbözik tőle az úgynevezett *világi pap.*

SZÉRZETÉSPAPSÁG, (szérzetes-papság) ösz. fn. Szerzetespapok testülete, osztálya, különböztetésül a *világi papság*-tól.

SZÉRZETÉSREND, (szérzetés-rend) ösz. fn. Rend, mint különös jegyek által megkülönböztetett társulati osztály, melynek tagjai szerzetesekből állanak, különböztetésül másnemű, u. m. világi, polgári, országos, katonai, lovagi rendektől. V. ö. REND.

SZÉRZETÉSRUHA, (szérzetés-ruha) ösz. fn. Egyenruha, minden szerzetnek sajátnemű jelmeze. *Fehér, fekete, szürke, tarka szerzetesruha.*

SZÉRZETÉSSÉG, (szér-éz-et-és-ség) fn. tt. *szérzetésség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Szerzetesek rende, társulata. 2) Szerzetesélet, szerzetesi állapot. 3) A Góry-codexben am. vallásosság (religiositas): „Ha kihöz látnak jó szerzetösséget, ahoz azt mondják, hogy kivált életü, és nem él ugyan mint egyéb jámbor életű“ (14. l.).

SZÉRZETESTAG, l. SZÉRZETTÁRS.

SZÉRZETFŐ, (szérzet-fő) ösz. fn. Általán, valamely szerzetes testület elüljárója; különösen, bizonyos országban, tartományban élő, s azonegy rendhez tartozó szerzetestagok főnöke, milyen hazánkban a szent benedekiekre nézve a pannonhegyi főapát, a kegyes rendüek provinciálisa stb.

SZERZETFŐNÖK, (szerzet-főnök) l. SZERZETFŐ.

SZÉRZETHÁZ, (szérzet-ház) ösz. fn. Ház, monostor, kolostor, mint köz társulatban élő szerzetestagok lakhelye.

SZÉRZETHÖLGY, (szérzet-hölgy) ösz. fn. Szerzeteshölgy, oly hölgy, ki valamely női szerzet tagja

SZÉRZETI, (szér-ez-et-i) mn. tt. *szérzeti-t*, tb. —*ek*. Szerzetre vonatkozó, azt illető. *Szerzeti vagyon, szerzeti jószág, szerzeti szabályok.*

SZÉRZETKÖNTÖS, (szérzet-köntös) l. SZERZETESRUHA.

SZÉRZETROKONSÁG, (szérzet-rokonság) ösz. fn. Lelki vagy társulati rokonság, mely az együtt élő, vagy azonegy szerzethez tartozó tagok között létezik. (Confraternitas).

SZÉRZETRUHA, (szérzet-ruha) l. SZÉRZETÉSRUHA.

SZÉRZETSZABÁLY, (szérzet-szabály) ösz. fn. Általán, azon szabályok, melyekhez az illető szerzet tagjai magukat tartani kötelesek. *Közös, különös, szigorú szerzetszabályok. Szent Benedek szerzetszabálya.* (Regula S. Benedicti).

SZÉRZÉTT, (szér-èz-ètt) részesülői mn. tt. *szérzéttet*. Ami szereztetett; ellentéte ‚öröklött', pl. *szerzett javak.*

SZÉRZETTAG, (szerzet-tag) lásd: SZÉRZETTÁRS.

SZÉRZETTÁRS, (szérzet-társ) ösz. fn. Ugyanazon szerzet tagjai egymás irányában szerzettársak, máskép: rendtárs. (Confrater).

SZÉRZŐ, (szér-èz-ő) mn. és fn. tt. *szérző-t*. 1) Személy, ki vagyont gyüjt, keres; ellentéte: *költő, pazarló*. 2) Hajhász, vagy alkuszféle ember, ki mások számára kerít, eléállít valamit. *Cselédszerző, házasságszerző*. 3) Valamit alapító, alkotó. *Honszerző eleink*. 4) Ki bizonyos elmemüvet hoz létre. *Könyvszerző, szinműszerző, versszerző, zeneszerző*; régente: *törlejtő*. V. ö. SZERÉZ.

SZÉRZŐDÉS, (szér-èz-ő-d-és) fn. tt. *szerződés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Kettő, vagy többek közti egyezkedés, alkudozás, melynél fogva szerződnek. V. ö. SZERZŐDIK. *Szerződésre lépni. A szerződés föltételeit viszonyosan eléadni. A szerződést fölbontani. Házassági, haszonbérleti szerződés.* Néha így nevezik magát a szerződési okmányt is. *Irott szerződés.*

SZÉRZŐDÉSI, (szér-èz-ő-d-és-i) mn. tt. *szérződési-t*, tb. —*ek*. Szerződést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szerződési pontok, föltételek. Szerződési okmány. Szerződési kamat.*

SZÉRZŐDÉSILEG, (szér-èz-ő-d-és-i-leg) ih. Szerződés útján, szerződés által.

SZÉRZŐDÉSSZERÜ, (szérződés-szerü) ösz. mn. A szerződéssel megegyező, a szerződéshez alkalmazott.

SZÉRZŐDIK, (szér-èz-ő-d-ik) alakra belszenvedő, de jelentésére közép ige m. *szérződ-tem, —tél, —ött*. Bizonyos föltételek, s viszonyos kötelezettség alatt valakivel egyezkedik, alkudozik, igéretért igéretet tesz, s annak végrehajtására hiteles bizonyitványt, és biztosságot nyújt. *A haszonbérlővel hat évre szerződni. A szinház tagjai az igazgatóval szerződnek.* V. ö. SZÉR.

SZÉRZŐDŐFÉL, (szérződő-fél) ösz. fn. A szerződők egyike; aki szerződik. *A szerződőfelek aláirásával és pecsétével hitelesitett szerződvény, okirat.*

SZÉRZŐDTET, (szér-èz-ő-d-tet) mivelt. m. *szérződtet-tem, —tél, —ett*, par. —*ődtess*. Eszközli, végbez viszi, hogy valaki szerződjék. *A szinház tagjait újra szerződtetni.* V. ö. SZERZŐDIK.

SZÉRZŐDTETÉS, (szér-èz-ő-d-tet-és) fn. tt. *szérződtetés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által ezközöljük, hogy valaki szerződjék.

SZÉRZŐDVÉNY, (szér-èz-ő-d-vény) fn. tt. *szérződvény-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. szerződési okirat.

SZÉRZŐDVÉNYI, (szér-èz-ő-d-vény-i) mn. tt. *szérződvényi-t*, tb. —*ek*. A szerződvényben foglalt; a szerződvényre vonatkozó.

SZÉRZŐDVÉNYILEG, (szér-èz-ő-d-vény-i-leg) ih. Szerződvény mellett; irott szerződés utján.

SZÉRZŐI, (szér-èz-ő-i) mn. tt. *szérzői-t*, tb. —*ek*. Szerzőt illető, arra vonatkozó. *Szerzői díj, szerzői jog.* V. ö. SZÉRZŐ.

SZÉRZŐSÉG, (szér-èz-ő-ség) fn. tt. *szérzőség-et*, harm. szr. —*e*. Szerzői minőség.

SZÉRZŐTÁRS, (szérző-társ) ösz. fn. Személy, ki bizonyos vagyon nevelésében, szaporításában, gyüjtésében egy másiknak részese, segéde, ki mással együtt szerez valamit. *A nő a férjnek szerzőtársa.*

SZESSZEN, l. SZESZSZEN.

SZESZ, (1), természeti hangszó a *sziszegők* osztályából, melyből *szeszeg, szeszegés, szeszerég, szesszen* (szeszszen), *szeszergés* származtak. Legközelebb rokonai: *szisz, szusz*, valamivel távolabbak: *ses, sis, sus.*

SZESZ, (2), fn. tt. *szesz-et* v. —*t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e* v. népiesen: —*i*. 1) Ürügy, ráfogás, melynek híre, szine, neve alatt valami történik. *Azon szeszszel ment oda, hogy...* Egyérte lmü vele a *nesz*, s mindkettőnek alapja az *sz* természeti hang, mennyiben az ürügy némi suttogó szóval, hírescteléssel nyilatkozik. Ide mutat ezen kifejezés is: *álomszeszszel tenni valamit*, azaz alvóként szunnyogva, szuszogva. 2) Légnemü, látható vagy láthatlan test, mely nagyobb nyomás és csekély hőmérsék mellett is csepegő folyadékká, vagy csak nehezen, vagy épen nem sürüdik. (Gaş). Ilyenről mondja a költő:

„Bort megiszsza magyar ember,
Jól teszi;
Okkal móddal meg nem árthat
A szeszi."

Fóti dal. Vörösmartytól.

3) Vékony, híg, röpülékeny folyadék, mely többnyire keményitő- és czukor-, különösen gyümölcsczukortar, talmu testekből, anyagokból bizonyos hőfokú forrásvagy forralás, párolás, erjesztés, főzés, úgynevezett égetés által némely más vegyészi műtét hozzájárulása által is fejlik ki, mely kiváló ereje és hatásánál fogva az illető testeknek mintegy lelkét teszi, hon-

nan latinul *spiritus*, németül *Geist* a neve. *Gabonaszesz* (gabona-pálinka) gabonából, *burgonyaszesz* burgonyából, *szilvaszesz* szilvafajokból, *rizsszesz* (rizspálinka, arak) rizsből, *borszesz* borból, szőlőmustból, szőlőtörkölyből készül; azonban általán a többi részegitő szeszt is borszesznek hívják. *Fejébe ment, megártott neki a borszesz. Szeszt égetni.*

Minthogy a szesz szeszegő mozgás, pezsgés által szokott jelenkezni; innen legokszerűbb azon vélemény, hogy eredetre egy a hangutánzó *szesz* szóval. Molnár Albert szerint jelent szagot, illatot is (föntebb a 2-ik értelemben). Ez úgy tekinthető különösebben mint az orron beszivott hangnak utánzása, s rokon a *szag, szimat, szimatol, szi* orrműködésre vonatkozó szókhoz.

SZESZADÓ, (szesz-adó) ösz. fn. Fogyasztási adónem, melyet leginkább a szeszégetők, szeszfőzők az államnak fizetnek.

SZESZÁRMA, erdélyi falu B. Szolnok m. helyr. *Szeszármá-ra, —n, —ról.*

SZESZÉG, (szesz-ég) gyak. önh. m. *szeszég-tem, —tél, —ett.* A levegőt öszveszorított fogai között beszíva *szesz* hangot ad; különösen midőn ezt némely fájdalmas benyomások alatt teszi. *Szeszeg a beteg, midőn sebét csipi, égeti az irtapasz.*

SZESZÉGÉS, (szesz-ég-és) fn. tt. *szeszégés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Fájdalom által okozott fogszivogatás.

SZESZÉGETÉS, (szesz-égetés) ösz. fn. Bizonyos testekből, pl. gabonából, rizsből, gyümölcsből, borból párolás, némi forralás által készült azon röpülékeny folyadék, melyet szesznek hívunk; v. ö. SZESZ, 3).

SZESZÉGETŐ, (szesz-égető) ösz. fn. Személy, különösen vegyész, gyáros stb., ki bizonyos testekből párolás, égetés által szeszt von ki, szeszt készít.

SZESZELÉG, (szesz-el-ég) önh. m. *szeszelég-tem, —tél*, v. *szeszelg-éttem, szeszelg-éttél, szeszelg-ett*, htn. *szeszelég-ni* v. *szeszelg-eni.* L. SZESZÉLYESKÉDIK.

SZESZELŐDIK, SZÉSZELŐDIK, (szesz-el-ő-d-ik) belsz. m. *szeszelőd-tem, —tél, —ött.* A székelyeknél am. gerjedez.

SZESZÉLY, (szesz-ély) fn. tt. *szeszély-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Kedélyi állapot, vagy tulajdonság, midőn valaki változékony kedvü, majd víg, majd szomorú, majd nyájas, majd mogorva stb.; ki a bel- és külérzéki benyomásoknak könnyen enged, s azoktól ide-oda hajtatni engedi magát; mindazáltal nem oly nagy mértékben, mint kiről azt mondják, hogy hóbortos, vagy rájött a bóna óra. 2) Ezen változékony kedvüséggel határos azon kedélyállapot is, midőn valaki mogorva indulatból fejeskedik, makacskodik. (Caprice). 3) Alkalmas szó azon fogalom kifejezésére is, melynek *humor* a neve, azaz derült, vidám kedélyi tehetség, melynél fogva valaki a dolgokat nem a szokott, hanem új, sőt czéljához képest néha fonák oldalról fogja föl, és terjeszti elé.

Minthogy a szeszély a léleknek, illetőleg kedélynek változékony, s mintegy szesz gyanánt pezsgő tulajdonságára vonatkozik; innen a *szesz* hangszóra vihető vissza, mely értelmezést erősitik a *kedve szeszszent*, v. *kedve szottyant* kifejezések is.

SZESZÉLYÉS, (szesz-ély-és) mn. tt. *szeszélyés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Kinek kedélye hamar, gyakran változik, majd víg, majd szomorú, majd nyájas, majd mogorva állhatatlan kedvű. *Szeszélyes agár* az, mely ha kedve van, a legszebb futásokat teszi; de ha nincs, komondorként kullog. V. ö SZESZÉLY.

SZESZÉLYÉSEN, (szesz-ély-és-en) ih. Szeszélyes állapotban, szeszélyes indúlattal.

SZESZÉLYESKÉDÉS, (szesz-ély-és-kéd-és) fn. tt. *szeszélyéskedés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Szeszélyes maga viselet.

SZESZÉLYESKÉDIK, (szesz-ély-és-kéd-ik) k. m. *szeszélyéskéd-tem, —tél, —ett.* Szeszélyesen viseli magát.

SZESZÉLYÉSSÉG, (szesz-ély-és-ség)fn. tt. *szeszélyésség-et*, harm. szr. *—e.* A kedély állapotának változékonysága, állhatatlan mivolta. V. ö. SZESZÉLY.

SZESZEMUSZA, (szesze-musza) ikerített mn. tt. *szeszemuszát.* Tetteiben lassu, szuszma, szuszogó, muszogó. *Szeszemusza totya ember.*

SZESZÉRÉG, (szesz-ér-ég) gyak. önh. m. *szeszérég-tem, —tél. szeszérgett.* Fogait szivogatja, különösen midőn fájdalmas benyomások izgatják.

SZESZÉRGÉS, (szesz-ér-ég-és) fn. tt. *szeszergés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Fájdalomból eredő fogszivogatás.

SZESZÉS, (szesz-és) mn. tt. *szeszes-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Oly részekkel, s hathatós erejü testekkel öszvekötött, melyeket szesznek hivunk. *Szeszes folyadék. Szeszes italok.* V. ö. SZESZ, (2).

SZESZÉSSÉG, (szesz-és-ség) fn. tt. *szeszésség-et*, harm. szr. *—e.* A magában szeszt foglaló, szeszszel öszvekötött testnek tulajdonsága, vagy állapota. V. ö. SZESZ, (2).

SZESZFŐZDE, (szesz-főzde) ösz. fn. Szeszfőző kisebb nagyobb telep, gyár, melyben szeszes folyadékot készítenek.

SZESZFŐZÉS, (szesz-főzés) l. SZESZÉGETÉS.

SZESZFŐZŐ, (szesz-főző) l. SZESZÉGETŐ.

SZESZIPAR, (szesz-ipar) ösz. fn. iparüzés szeszégetéssel vagy főzéssel.

SZESZJÖVESZTÉS, (szesz-jövesztés) ösz. fn. Szesz gyártása, eléállítása főzés v. égetés által.

SZESZLÁMPA, (szesz-lámpa) ösz. fn. Lámpa, mely szeszvilágitásra szolgál.

SZESZPETÉL, (szesz-p-et-él) önh. m. *szeszpetélt.* A székelyeknél am. holmit szuszogva rakosgat, valamit nagy készülődéssel tesz. Néha : *szepetél.* Nálunk *szöszmötöl, szuszmog. Szesz, szösz, szusz* hangutánzó rokon gyökök.

SZESZPETÉLÉS, SZESZPETÉLŐDÉS, (szesz-p-et-él-és, szesz-p-et-él-ő-d-és) fn. tt. *szeszpetélés-t, szeszpetélődés-t*, tb. —*ék*. Szuszogva rakosgatás, valaminek nagy készülődéssel tevése; másképen: *szöszmötölés, szuszmogás, szuszakodás, szuszmálkodás*.

SZESZPETELŐDIK, (szesz-p-et-el-ő-dik, azaz szusz-mat-ol-ó-dik) k. m. *szeszpetelőd-tem, —tél, —ött*. Erdélyi tájszó, mondják emberről, ki ágyából lassan, szuszmogva czihelődik, vagy valahová vontatva készülődik. Nálunk általánosabban: *szuszmálkodik, szuszakodik*. V. ö. SZESZPETÉL.

SZESZSZEN, (szesz-v-en, szesz-sz-en) önh. m. *szeszszen-t*. Fogszivás által képzett *szesz* hang tör ki belőle. Különösen használtatik e mondatban: *kedve, jó kedve szeszszen*, másképen: *szuszszan, szotytyan*.

SZESZSZENÉS, (szesz-sz-en-és) fn. tt. *szeszszenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Egyszeri *szesz* hang kitörése.

SZESZTA, falu Abaúj megyében; helyr. *Szeszt-án, —ra, —ról*.

SZESZSZENET, (szesz-sz-en-et) fn. tt. *szeszszenet-et*, harm. szr. —*e*, v. —*je*. L. SZESZSZENÉS: és SZESZÉLY.

SZESZTARTALOM. (szesz-tartalom) ösz. fn. Szeszes anyagnak azon része, melyet a szesz alkot.

SZESZTELEN, (szesz-te-len) mn. tt. *szesztelen-t*, tb. —*ék*. Aminek szesze nincsen; a maga nemében erőtlen, gyönge, hatástalan. *Szesztelen testek*, melyek szeszszel öszvekötve nincsenek. *Szesztelen bor*, gyönge rosz bor. V. ö. SZESZ.

SZESZTERMELÉS, (szesz-termelés) ösz. fn. Szesz gyártása vagy eléállítása; helyesebben: *szeszgyártás* v. *szeszjövesztés*; mert a szesz nem terem, tehát nem is termeltethetik. V. ö. TERMELÉS.

SZESZTRA, fn. tt. *szesztrát*; SZESZTRABARÁT, (szesztrabarát) ösz. fn. Cistercita szerzetesrendből való; másképen: *tarkabarát*, minthogy a fehér öltönyön felül fekete nyakbavetőt visel.

SZESZVILÁGITÁS, (szesz-világitás ösz. fn. Meggyujtott légszeszszel, illetőleg könenynyel világitás.

SZÉT, (sze-et, v. szél-t) igekötő, s am. bizonyos középponttól különféle irányban egymástól elválva, eltávolodva; ellentéte: *öszve, együvé*. Mondható minden egészről, gyütestről, mely két vagy több részben szakad el. *Szétmenni, szétfutni; szétválasztani, szétszórni, széthányni valamit* Másképen: *szélylyel*. Nyomosbított öszvetételei: *szanaszét, szerteszét*.

Gyökeleme azon elvont *sze*, melyből több ellenkező irányra mutató szók származnak. V. ö. SZE, elv. gyök. Különösen ide tartozik a testnek, illetőleg térnek oldalait jelentő *szél* (margo), melyből *t* helyképzővel lett *szélt*, vagy az *l* hasonulásával *szétt*. (‚Szélylyel' [= szély-vel] szóban pedig az *l* meglágyul). Honnan ez összetétel is: *széltheosszat* am. szélében hosszában véve. Hasonlóan képződtek ez irányhatározók: *oldalt* megy, *egyenest* áll, *hanyatt* fekszik; továbbá ezek: *lent, alant, fent, künt, bent, közt*. Egyébiránt mint érintők, az egyszerü *sze* gyökből is *t* képzővel keletkezhetett: *szét*.

Alapfogalomban és gyökhangokban egyeznek vele az elválasztásra vonatkozó hellen *δι* (*διά*), a latin *seu, dis* és *se*, a franczia *dés* stb., pl. *δίειμι, διέχω; divido, disjungo, seduco, sejungo; désarmer* igékben. A szláv nyelvben is a *ze*, önhangzó kiugratásával *z*, mint igekötő többször hasonló jelentésü a latin *se*-hez.

SZÉTADOGAT, (szét-adogat), l. SZÉTOSZT.

SZÉTÁGAZIK, (szét-ágazik) ösz. k. Ágai egymástól távolodó irányban erednek, nőnek, folynak. Átv. ért. a nézetek- vagy véleményekről: *szétágaznak a vélemények*, azaz szétoszlanak.

SZÉTÁLL, (szét-áll) ösz. önh. Valaminek elvált tagjai, részei, melyek egymástól eltérő irányban állanak.

SZÉTÁLLÓ, (szét-álló) ösz. mn. A tagok- vagy részekről mondják, melyek egymástól eltérő irányban állanak. *Szétálló szarvak, faágak, levelek*.

SZÉTÁRAD, (szét-árad) ösz. önh. Áradva szétterül. Folyamról mondják.

SZÉTÁZIK, (szét-ázik) ösz. k. Részei bizonyos hig test közbefolyása által egymástól elválnak. *A kenyér szétázik a levesben. A papír szétázik a vízben*. V. ö. ÁZIK.

SZÉTÁZTAT, (szét-áztat) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely test szétázzék. V. ö. SZÉTÁZIK.

SZÉTBOCSÁT, (szét-bocsát) ösz. áth. Különböző helyekre bocsát. V. ö. BOCSÁT.

SZÉTBOMLADOZIK, (szét-bomladozik) ösz. k. Egymásután szétbomlik.

SZÉTBOMLÁS, (szét-bomlás) ösz. fn. Állapot, midőn valami szétbomlik. V. ö. SZÉTBOMLIK.

SZÉTBOMLASZT, (szét-bomlaszt) ösz. áth. Valamely öszvefont, öszvekötött, egygyé szerkezett egészet, tömeget stb. részekre elválaszt. L. SZÉTBONT.

SZÉTBOMLIK, (szét-bomlik) ösz. k. Ami öszve volt kötve, befonva stb., annak részei, illetőleg szálai, kötelékei kifejlődnek s egymástól elválnak. V. ö. BOMLIK.

SZÉTBONCZOL, (szét-bonczol) ösz. áth. Bonczolva egyes részeire szétválaszt.

SZÉTBONT, (szét-bont) ösz. áth. Ami öszve volt rakva, szerkesztve, fonva, kötve stb., annak részeit egymástól elválasztja. *Szétbontani az ócska házat. Szétbontani a sövényt, a befont hajtekercset*. Átv. ami erkölcsileg együvé volt illesztve vagy megállapítva, azt elrontja, megszünteti. *Szétbontani az egyességet, barátsági, társulati viszonyt*. V. ö. BONT.

SZÉTBONTAKOZIK, (szét-bontakozik) ösz. k. Ami együtt volt, egybe volt szerkesztve, kapcsolva, egymás után szétválik; különösen a vegyészetben elemeire oszlik.

SZÉTBONTÁS, (szét-bontás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit szétbontanak. V. ö. SZÉTBONT.

SZÉTDARABOL, (szét-darabol) ösz. áth. Valamely egésznek részeit külön-külön darabokra metéli, hasogatja, tördeli, szakgatja, nyirkálja stb.

SZÉTDARABOLÁS, (szét-darabolás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamely egészet szétdarabolunk. V. ö. SZÉTDARABOL.

SZÉTDÖRGÖL, (szét-dörgöl) ösz. áth. Dörgölés által szélesebbé, terjedtebbé tesz valamit, vagyis részeit egymástól eloszlatja. *Szétdörgölni a falra hányt vakolatot. Szétdörgölni a festéket.* V. ö. DÖRGÖL.

SZÉTDÖRGÖLÉS, (szét-dörgölés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamely egésznek részeit szétdörgöljük. V. ö. SZÉTDÖRGÖL.

SZÉTDÖRZSÖL, (szét-dörzsöl); SZÉTDÖRZSÖLÉS, (szét-dörzsölés), l. SZÉTDÖRGÖL; SZÉTDÖRGÖLÉS.

SZÉTDÚL, (szét-dúl) ösz. áth. Dúlva szétzilál; összerombol, semmivé tesz. *Szétdúlni a szalmakazalt.* Átv. *szétdúlni valaki boldogságát.*

SZÉTÉM, fn. tt. *szétém-ét*, harm. szr. —*e*. A székelyeknél am. morzsa, szemer. *Egy szetemnyi sár, por.* Udvarszékiesen: *szötöm.* (Kriza J.). Mandsu nyelven *szedu* lisztfélét jelent, a mongolban pedig *szetele-kü*, am. szétdarabolni (découper).

SZÉTESIK, (szét-esik) ösz. k. Többfelé esik. L. SZÉTBOMLIK.

SZÉTFEJT, (szét-fejt) ösz. áth. Az összevarrott, tűzött, füzött testnek, egésznek részeit egymástól elválasztja. *Szétfejteni a roszúl varrt ruhát.* V. ö. FEJT.

SZÉTFEJTÉS, (szét-fejtés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit szétfejtünk. V. ö. SZÉTFEJT.

SZÉTFESZEGET, SZÉTFESZÍT, (szét-feszeget v. —feszít) ösz. áth. Részeiben merően, szilárdúl álló testet feszítve vagy feszegetve szétválaszt.

SZÉTFOLY, (szét-foly) ösz. önh. Mondjuk mindenféle folyadékról, hig testről, midőn részei a rendes mederből, öbölből, érből, különböző irányban kiömlenek. *Szétfoly a partokat fölülhaladó árvíz. A feldöntött korsóból, elpattant hordóból szétfoly a bor.* Mondják a földön kúszó, elterülő növényekről is. *A görögdinnyék indái szétfolynak.*

SZÉTFOLYÁS, (szét-folyás) ösz. fn. Állapot, midőn valami szétfoly.

SZÉTFOLYAT, (szét-folyat) ösz. áth. Eszközli vagy okozza, hogy valami szétfolyjon.

SZÉTFORGÁCSOL, (szét-forgácsol) ösz. áth. Forgácsféle darabokra metél, vagdal valamit, különösen ügyetlenségből, midőn valamely fa anyagból akarván készíteni valamit, azt addig faragja, metéli, míg végre forgácsokon kivül semmi sem lesz belőle. V. ö. FORGÁCSOL.

SZÉTFORGÁCSOLÁS, (szét-forgácsolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit szétforgácsolnak.

SZÉTFOSZLAT, (szét-foszlat) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy bizonyos foszlékony testnek levelei, lapjai, szálai stb. egymástól elváljanak. *A szél szétfoszlatja a virágbimbó szirmait.* V. ö. FOSZLIK.

SZÉTFOSZLIk, (szét-foszlik) ösz. k. Bizonyos testnek levelei, szirmai, rétegei, szálai egymástól elszakadnak. *A túlérett kukoricza levelei maguktól szétfoszlanak.*

SZÉTFOSZT, (szét-foszt), l. SZÉTFOSZLAT.

SZÉTFŐ, (szét-fő) ösz. önh. A fövésben vagy fövés alatt szétmegyen, szétmállik.

SZÉTFŐZ, (szét-főz) ösz. áth. Addig főz valamit, míg végre részei elmállanak, s egymástól elszakadoznak.

SZÉTFŐZÉS, (szét-főzés) ösz. fn. Cselekvés midőn valamit szétfőznek.

SZÉTFÚ, (szét-fú) ösz. áth. Holmi könnyü, lengeteg testeket, vagy testrészeket fuvás által különböző irányban elszéleszt, egymástól elválaszt. *Szétfúni a tollat, pölyhöt. Szétfúni az öszveragadt papirleveleket. A szél szétfúja a havat, szemetet.*

SZÉTFUT, (szét-fut) ösz. önh. Valamely gyülekezetnek, társulatnak, seregnek, csoportnak, csordának, nyájnak stb. egyes tagjai különböző irányban futásnak eredve elválnak, eltávoznak egymástól. *A lázongó nép a katonaság láttára szétfutott.* Mondják a földön elterülő növényekről is. V. ö. FUT.

SZÉTFUTÓ, (szét-futó) ösz. mn. Mondják csoportról, mely különböző irányban szétfut vagy szétterül. *Szétfutó nyáj. Szétfutó növény.*

SZÉTHABAR, (szét-habar) ösz. áth. Holmi csomós, sürü, de lágyabbnemü testtömeg részeit habarás, keverés által higabbá teszi, megritkítja. *Széthabarni a rántást, a vakolatnak való homokot.*

SZÉTHAJLIK, (szét-hajlik) ösz. k. Általán, valamely sudaras testek, pl. ágak, szárak egymástól különböző irányban elválnak.

SZÉTHAJT, (szét-hajt) ösz. áth. Hajtva egymástól eltávolít.

SZÉTHANGZAT, (szét-hangzat) ösz. fn. A zenészetben a latin ‚dissonantia' után, de nem helyesen fordított szó, mert a harmoniának (öszhangzatnak) egyik lényeges részét alkotja; helyesebben: *borult hangzat*; l. HANGZAT alatt. A ‚disharmonia' ismét más; l. ZÜRHANGZAT.

SZÉTHÁNY, (szét-hány) ösz. áth. Valamely gyütömegnek öszverakott részeit fölszedi, és ide-oda hányja, szórja, veti. *Széthányni az asztagba rakott kévéket.* V. ö. HÁNY ige.

SZÉTHARAP, (szét-harap) ösz. áth. Harapva, vagy is fogai által két vagy több részre választ, szakaszt valamit.

SZÉTHASAD, (szét-hasad) ösz. önh. Szoros ért. vett hasadás által ketté válik, két hasábbá leszen. Mondjuk különösen rostos szerkezetü tömör testekről. *Széthasad a fa.*

SZÉTHASADOZ, (szét-hasadoz) ösz. gyak. önh. Egymás után széthasad.

SZÉTHASGAT, (szét-hasgat) l. SZÉTHASOGAT.

SZÉTHASÍT, (szét-hasít) ösz. áth. Metszés, szelés, vágás, ékelés által hasábokra választ valamit. *Fejszével széthasitani a fát.* V. ö. HASÍT.

SZÉTHASÍTÁS v. —HASITÁS, (szét-hasítás) ösz. fn. Hasábokra metszés, vágás, szelés, ékelés.

SZÉTHASOGAT, (szét-hasogat) ösz. gyak. áth. 1) Ugyanazon tömör testet egymás után több hasábra vagdal, metél, szeldel. 2) Több szilárd szövetű testet hasábokká alakít. *Széthasogatni a kosárnak való vesszőket, az ölfának való faderekakat.*

SZÉTHELYEZ, (szét-helyez) ösz. áth. 1) Bizonyos sereghez, csapathoz, testülethez tartozó személyeket, külön-külön helyekre elrendel. *Téli szállásra széthelyezni a katonaságot.* 2) Bárminemű gyütömegnek, holminek egyes részeit ide-oda elrakja. *Széthelyezni a bútorokat, könyveket.*

SZÉTHELYEZÉS, (szét-helyezés) ösz. fn. Külön-külön helyekre el- vagy berendelés.

SZÉTHINT, (szét-hint) ösz. áth. Holmi szemekből, magokból, vagy ezekhez hasonló gyürészekből álló tömeget különböző irányban elszór. *Széthinteni a baromfiak számára a gabonát, ocsút. Széthinteni a porzót.* V. ö. HINT.

SZÉTHULL, (szét-hull) ösz. önh. Többfeél hull; hullva több részre oszlik.

SZÉTHÚZ, (szét-húz) ösz. önh. és áth. 1) Különböző, vagy egészen ellenkező irányban húz, pl. midőn egyik ló tüledre, másik hozzádra húz. Átv. ért. működő társával ellenkező irányt követ, nem egyezik vele. 2) Ellenkező irányban húzva valamely testnek végeit, vagy széleit a középponttól távolabbra viszi, messzebbre nyujtja. *Széthúzni a ruganyos szalagot, a bőrt; széthúzni a száját.* Továbbá, huzás által egymástól elválaszt. *A verekedőket széthúzni.* V. ö. HÚZ.

SZÉTKALAPÁCSOL,(szét-kalapácsol) ösz. áth. Kalapácscsal ütve, verve kinyujt, kitágít, vagy részekre, darabokra választ. *Szétkalapácsolni a megtüzesített vashengert, vaslemezt.*

SZÉTKERGET, (szét-kerget) ösz. áth. Többeket úgy kerget, hogy különböző irányban eloszoljanak, elfussanak. *Szétkergetni a lázadókat.* V. ö. KERGET.

SZÉTKERGETÉS, (szét-kergetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely csoportot szétkergetnek.

SZÉTKUSZÁL, (szét-kuszál) ösz. áth. Holmi szőrös, hajas, szálas részekből álló gyütömeget összevissza zavar, elzilál. *Szétkuszálni a baglyába rakott szénát, a marokba kötött kendert, a fésült hajat.*

SZÉTKUSZÁLÁS, (szét-kuszálás) ösz. fn. Kuszálva széthányás, vagy zilálás.

SZÉTKÜLD, (szét-küld) ösz. áth. Különböző helyekre küld. V. ö. KÜLD.

SZÉTKÜLDÖZ, (szét-küldöz) ösz. gyak. áth. Többek által v. többeket egymás után szétküld. *A leveleket szétküldözni. A csendőröket szétküldözni.*

SZÉTLAPÁTOL, (szét-lapátol) ösz. áth. Lapáttal széthány, szétszór.

SZÉTLOCSCSAN, (szét-locscsan) ösz. önh. Locscsanva ide-oda, szerteömlik. *Az elpattant csöbörből szétlocscsant a viz. Szétlocscsan a lőtye, ha bele taposnak.*

SZÉTLOCSCSANÁS, (szét-locscsanás) ösz. fn. Locscsanva szétömlés.

SZÉTLOCSCSANT, (szét-locscsant) ösz. áth. Eszközli, hogy bizonyos mederbe, öbölbe, edénybe szorított híg test részei különböző irányban kilocscsanjanak. *A tálat elejtvén a benne levő káposztát, levest szétlocscsantotta.*

SZÉTMÁLLIK, (szét-mállik) ösz. k. Elmállva vagy málladozva több részre bomlik, v. esik, v. hulladoz.

SZÉTMEGY, (szét-megy) ösz. önh. Tulajd. ért. bizonyos ember- vagy állatsereg tagjai különféle irányban eltávoznak egymástól. Átv. akármily tömegnek részei, megtágulván öszvetartó kötelékeik, eloszolnak, elválnak, vagy kinyúlnak, eltertyednek. Mondják az igen hizó ember testéről is.

SZÉTNÉZ, (szét-néz) ösz. önh. Ide-oda néz, hogy a közötte levő tárgyakat lássa, hogy valamit észrevegyen. *A góréról szétnéz a csősz, ha nem jár-e valaki a tilosban. Nézzünk szét e gyönyörű vidéken. Szétnézni a vásárban.*

SZÉTNYÁRJAD, (szét-nyárjad) ösz. önh. Mondják fájós lábú szarvasmarha körméről, midőn szétterped.

SZÉTNYÍLIK, (szét-nyílik) ösz. k. Amik öszszefüzve, egybefoglalva voltak, nyílva szétválnak.

SZÉTNYOM, (szét-nyom) ösz. áth. Nyomás által az egy tömegben levő testrészeket egymástól elválasztja; vagy ugyanazon testet tertyedtté teszi, szétlapítja. *Könyökeivel szétnyomni az öszveszorult embereket. Ujjaival szétnyomni a viaszcsomót.*

SZÉTNYOMKOD, (szét-nyomkod) ösz. gyak. áth. Egymásután többszörös nyomás által elválaszt vagy összelapít.

SZÉTNYOMKODÁS, (szét-nyomkodás) ösz. fn. Nyomkodva elválasztás vagy összelapítás.

SZÉTOLD, (szét-old) ösz. áth. Az öszvekötött részeket egymástól elválasztja. *Szétoldani a pórázra kötött ebeket.* V. ö. OLD.

SZÉTOLDÁS, (szét-oldás) ösz. fn. Feloldva egymástól elválasztás.

SZÉTOMLIK, (szét-omlik) ösz. k. Mondjuk porhanyó, lazul öszvefüggő testrészekről, midőn kapcsaik megtágulnak, elmállanak, s ennek következtében elválnak egymástól. V. ö. OMLIK.

SZÉTOSZT, (szét-oszt) ösz. áth. Többek számára részenként odaad. L. SZÉTOSZTOGAT.

SZÉTOSZTOGAT, (szét-osztogat) ösz. gyak. áth. Bizonyos gyümennyiséget részenként ide-oda adogatva elkölt, elfogyaszt. *A nála levő tiz forintot*

*szétosztogatta a koldusoknak. Könyveit barátainak szétosztogatta.*

SZÉTPATTAN, (szét-pattan) ösz. önh. Pattanva két vagy több részre válik, szakad. *A hordó szétpattant. Puskája szétpattant.* V. ö. PATTAN.

SZÉTPATTANT, (szét-pattant) ösz. áth. Nagyobbféle erőszak, nyomás által eszközli, hogy valami szétpattanjon. *Az erős töltés szétpattantotta a puskát. A gőz ereje szétpattantja a kazánt.*

SZÉTPORLIK, (szét-porlik) ösz. k. Részei porrá válva, töredezve különböző irányban elomlanak, szétszállanak. *Az érett pőfeteg, ha rátaposnak, szétporlik.*

SZÉTPŐRÖLYÖZ, (szét-pőrölyöz) ösz. fn. Pőrölylyel ütve széttördel, szétlapít, tertyedtté tesz valamit, különösen vastömeget.

SZÉTPUKKAN, (szét-pukkan) ösz. önh. Mondják öblös állati vagy növényi testről, midőn burka a benne levő légtől kifelé nyomatik, s a nyomásnak többé nem engedhetvén, *pukk*-féle hangot adva elszakad, elreped, fölfakad. *Mérgében, nevettében csaknem szétpukkant.*

SZÉTPUKKANT, (szét-pukkant) ösz. áth. Eszközli, hogy valami szétpukkanjon.

SZÉTRAK, (szét-rak) ösz. áth. Valamely gyütömegnek egy halomba rakott, vagy bizonyos sorba rendezett részeit elválasztja, s más-más helyre teszi, fekteti, állítja. *A faiskolából a csemetéket fölszedni, és szétrakni.*

SZÉTRAKOSGAT, ösz. áth. Egymás után szétrak.

SZÉTREKESZT, (szét-rekeszt) ösz áth. Kettőt vagy többeket külön-külön rekeszekbe, ketreczekbe zár. *A szilaj csikókat, csődöröket szétrekeszteni.*

SZÉTREPED, (szét-reped) ösz. önh. Repedés által két vagy több részre szakad. *A tövisek között szétrepedt a ruhája.* V. ö. REPED.

SZÉTREPEDÉS, (szét-repedés) ösz. fn. Két vagy több részre szakadás.

SZÉTREPESZT, (szét-repeszt) ösz. áth. Eszközli, véghez viszi, hogy valamely test szétrepedjen. *Szétrepeszteni a levelet.* V. ö. REPESZT.

SZÉTREPESZTÉS, (szét-repesztés) ösz. fn. Szétrepedés eszközlése. Cselekvés, mely által valami szétreped.

SZÉTRÉPPEN, (szét-réppen) ösz. önh. Valamely csoport szárnyas állat többfelé reppen. V. ö. RÉPPEN.

SZÉTRÉPŰL, (szét-répül) ösz. önh. Mondjuk szárnyas állatok seregéről, midőn egyes tagjai fölkerekedvén, különböző irányban elszállanak. *Puskalövésre szétrepülnek a verebek.*

SZÉTRIASZT, (szét-riaszt) ösz. áth. Riasztva szétkerget. V. ö. RIASZT.

SZÉTROMBOL, (szét-rombol) ösz. áth. Valamely tömör alkotásu egésznek részeit romokká teszi, s egymástól elválasztja. *Ágyugolyókkal szétrombolni a vár falait.*

SZÉTROMBOLÁS, (szét-rombolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit szétrombolnak.

SZÉTRONCSOL, (szét-roncsol) ösz. áth. Roncsolva szétbontás, szétszakgatás.

SZÉTSZAKAD, (szét-szakad) ösz. önh. Ellenkező irányban működő erőszak által többfelé válik. *A túlfeszített húr, kötél szétszakad.*

SZÉTSZAKADÁS, (szét-szakadás) ösz. fn. Többfelé válás; részekre szakadás.

SZÉTSZAKASZT, (szét-szakaszt) ösz. áth. Eszközli, véghez viszi, hogy bizonyos test szétszakadjon. *Szétszakasztani a vásznat, posztót.* V. ö. SZÉTSZAKAD.

SZÉTSZAKASZTÁS, (szét-szakasztás) ösz. fn. Annak eszközlése, hogy valamely test szétszakadjon.

SZÉTSZAKGAT, (szét-szakgat) ösz. gyak. áth. Valamely szilárd szövetü egészet egymásután több részre szakaszt.

SZÉTSZAKGATÁS, (szét-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit szétszakgatnak.

SZÉTSZAKÍT, (szét-szakít), lásd: SZÉTSZAKASZT.

SZÉTSZAKÚL, (szét-szakúl), lásd: SZÉTSZAKAD.

SZÉTSZALAD, (szét-szalad) ösz. önh. Bizonyos sereg, csapat, gyülekezet tagjai különböző irányban elfutnak, elszaladnak. *Az akolból szétszaladtak a csikók, borjuk. A lázadó nép közeledni látván a fegyveres csendőröket, legott szétszaladt.*

SZÉTSZALADÁS, (szét-szaladás) ösz. fn. Elfutás, elszaladás különböző irányban.

SZÉTSZALASZT, (szét-szalaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy bizonyos sereg, csapat, nyáj stb. szétszaladjon. V. ö. SZÉTSZALAD.

SZÉTSZED, (szét-szed) ösz. áth. Valamely öszverakott, öszveszerkezett egésznek, műnek, csinálmánynak stb. részeit egymástól elválasztja, különkülön rakja. *Szétszedni a háztető gerendázatát; a szekrényt. Szétszedni a puskát, gépet. Szétszedni az öszverakott bötüket.*

SZÉTSZEDÉS, (szét-szedés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamely egésznek részeit szétszedjük. V. ö. SZÉTSZED.

SZÉTSZEL, (szét-szel) ösz. áth. Szelve két vagy több részre oszt. *Szétszelni a kenyeret, sajtot, almát.* V. ö. SZEL.

SZÉTSZÓR, (szét-szór) ösz. áth. Bizonyos egésznek részeit ide-oda hányja, veti, hullatja, pergeti. Különösen mondják holmi kisebb tömegü testekről, pl. magokról, szemekről, homokról stb. *Szétszórni a buzát, a kőport, a hamut. Szétszórni a pénzt.* V. ö. SZÓR.

SZÉTSZÓRÁS, (szét-szórás) ösz. fn. Valamely egész részeinek ide-oda hányása, pergetése.

SZÉTSZÓRÓDIK, (szét-szóródik) ösz. belsz. Valamely egésznek lenge, könnyű, porlékony részei ide-oda elszállanak, elhányódnak. V. ö. SZÓRÓDIK.

SZÉTT, l. SZÉT.

SZÉTTAGOL, (szét-tagol) ösz. áth. Tagolással szétválaszt, szétvagdal.

SZÉTTÁGÚL v. —TÁGUL, (szét-tágúl) ösz. önh. Nagyobb mérvben kitágúl.

SZÉTTAPOD, (szét-tapod) ösz. áth. Lábával tapodva szétnyom, tertyedtté tesz valamit. *Széttapodni a sarat, ganéjt.*

SZÉTTAPOS, (szét-tapos) ösz. gyak. áth. Lábaival szétnyomkod.

SZÉTTEKINT, (szét-tekint) ösz. önh. Tekintetét gyorsan körülhordozza. *Széttekinteni a színházban, az iskolában.* Valamit rövid szemügyre veszen. *Széttekinteni a gazdaságban.*

SZÉTTÉP, (szét-tép) ösz. áth. Valamely szálas, rostos szövetű testnek részeit tépve, elválasztja egymástól. *Széttépni a levelet, a ruhát.* V. ö. TÉP.

SZÉTTÉPDEL, (szét-tépdel) ösz. gyak. áth. Egymás után széttép.

SZÉTTERÍT, (szét-terít) ösz. áth. Akként terít valamit, hogy az egyes részeiben nagyobb területen szemlélhető.

SZÉTTERJED, (szét-terjed) ösz. önh. Valamely test alkatrészei egymástól bizonyos távolságban, vagy egészen elválva nagyobb tért foglalnak el. Használják átv. értelemben is, pl. *szétterjed a hír.* V. ö. TERJED.

SZÉTTERJESZT, (szét-terjeszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, véghez viszi, hogy szétterjedjen valami. V. ö. TERJED; TERJESZT.

SZÉTTERPED, (szét-terped) ösz. önh. Terpedve szétnyílik v. szétválik.

SZÉTTERPESZKÉDIK, (szét-terpeszkédik) ösz. k. Lábszárait jobra-balra egymástól eltávolítva áll vagy fekszik, vagy nyujtózkodik. V. ö. TERPESZKÉDIK.

SZÉTTERPESZT, (szét-terpeszt) ösz. áth. Lábszárait egymástól távolodó irányban kinyujtja, kifeszíti. *Lábait szétterpeszti.* Szélesb ért. az állati lábhoz hasonló állvány alapjait szétveti. *Szétterpeszteni a sátorfákat.*

SZÉTTERŰL v. —TERÜL, (szét-terűl) ösz. önh. Valamely test részei egymástól bizonyos távolságban nagyobb tért foglalnak el.

SZETTYIN, fn. tt. *szettyin-t*, tb. —*ék*. Tájdivatosan a fűtejek neme alá tartozó növényfaj; növénytani néven: *farkas fűtej*. (Euphorbia cyparissias). Talán a szalagot jelentő *szatying*-gal áll rokonságban, minthogy águlevelei serteszáluak, tehát mintegy szatyingosak, szalagosak.

SZETTYINLEPKE, (szettyin-lepke) ösz. fn. Éji lepkefaj, mely tojásait a szettyinlevelekre szokta lerakni. (Sphinx euphorbiae).



SZÉTUGRASZT, (szét-ugraszt) ösz. áth. Több együtt levőket rájok ijesztés által fölugrásra, és szétfutásra kényszerít. Gúnyos szinezetű kifejezés. *A gaz czimborákat szétugrasztottuk.*

SZÉTUGRAT, (szét-ugrat) l. SZÉTUGRASZT

SZÉTUGRIK, (szét-ugrik) ösz. k. Ugorva elválik, eltávolodik egymástól. Átv. mondják rugalmas testről, midőn ketté szakad, elpattan, elválik.

SZÉTŰZ, (szét-űz) ösz. áth. Bizonyos seregnek, csapatnak, nyájnak stb. egyes tagjait űzőbe veszi, s egymástól eltávolítja, széthajtja, szétkergeti.

SZÉTŰZÉS v. —ÜZÉS, (szét-űzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely sereget, csapatot, nyájat szétűznek.

SZÉTVAGDAL, (szét-vagdal) ösz. gyak. áth. Vagdalva többfelé, több részre, darabra választ. *Szétvagdalni a leütött ökröt. Fejszével szétvagdalni a szekrényt.*

SZÉTVÁJ, (szét-váj) ösz. áth. Vájás által ketté választ; vagy nyilást csinál valamely testben. *Újjaival szétvájja a földet. Körmével szétvájta a varat.* V. ö. VÁJ.

SZÉTVÁL, (szét-vál) ösz. önh. Mondják személyekről, midőn szétmennek egymástól. *Nem rég házasodtak, már is szétváltak.*

SZÉTVÁLASZT, (szét-választ) ösz. áth. Amik össze voltak téve, foglalva, keveredve, azokat kibontja, szétszedi, egymástól elkülöníti, eltávolítja. *Az összeenyvezett deszkákat szétválasztani. A veszekedőket szétválasztani.*

SZÉTVÁLIK, (szét-válik) ösz. k. Dolgok, tárgyak, maguktól szétesnek, szétmennek. *A roszul forrasztott vaslemezek szétváltak.*

SZÉTVER, (szét-ver) ösz. áth. Ember-, vagy állatsereg egyes tagjait veréssel elválasztja, eltávolítja egymástól. *Szétverni a marakodó disznókat, kutyákat.* Továbbá valamely műszerkezetet, pl. hajót veréssel, ütögetéssel szétbont.

SZÉTVET, (szét-vet) ösz. áth. 1) Lábait, vagy a lábakhoz hasonló állványokat kiterpeszti. *Birkozás alatt szétvetni a lábakat.* 2) Bizonyos erőszak által elrepesztve, különböző irányban elvet, elhajít. *Az erős töltény szétvetette a puskát. Lőporral szétvetni a kősziklát.*

SZÉTVETŐDÉS, (szét-vetődés) ösz. fn. Azon állapot, midőn valami mintegy belső erőszak által elrepesztve, különböző irányban elvettetik; különösen a szénégetőknél, midőn az elfojtott szénmilében (bogsában), néha rohamosan fejlődő gőzök a bogsát és a fát szétvetik.

SZÉTVETŐDIK, (szét-vetődik) ösz. belsz. Valami belső erőszak által elrepesztve, különböző irányban elvettetik. V. ö. SZÉTVETŐDÉS.

SZÉTVETTET, (szét-vettet) ösz. mivelt. Némi eszköz által véghez viszi, hogy valamely szilárd test elrepedjen, s részei különböző irányban szétrepüljenek. *Szétvettetni a várfalakat.*

SZÉTZAVAR, (szét-zavar) ösz. áth. Zavarva szétkerget, rendetlenségbe hoz.

SZÉTZILÁL, (szét-zilál), l. SZÉTKUSZÁL.

SZÉTZÚZ, (szét-zúz) ösz. áth. Erősen sutolva, nyomdosva, taposva, dörzsölve stb. apró részekre választ, vagy lapossá, tertyedtté teszen valamely testet. V. ö. ZÚZ.

SZÉTZÚZÁS, (szét-zúzás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit szétzúzunk. V. ö. SZÉTZÚZ.

SZÉTZÜLLIK, —ZÜRLIK, (szét-züllik) ösz. k. Züllés v. zürlés, azaz szürlődés által elapad. V. ö. ZÜLLIK.

SZEVESZTRÉNY, erdélyi falu Fogaras vid.; helyr.; *Szevesztrény-be, —ben, —ből.*

SZI, (1), természeti szóhang, melyet a fogak közé szorított nyelv képez, midőn a levegőt vagy beszíja, vagy kinyomja, továbbá az orr likain behúzott, vagy kicsusztatott levegőnek éles metsző hangja. A nyelvhegyi *szi* hangnak származékai: *szisz, sziszeg, sziszegés, sziszszen, szìrics, szìricsel;* továbbá *szid,* honnan: *szidás, szidalom, szitok.* Rokonok hozzá: *szü,* melyből *szűr, szürcs, szürcsöl; szö,* melyből *szörp, szörpöl; szo,* melyből *szop, szomj, szovárvány* származtak. Egyeznek vele a latin: *sibilo, sibilus, sugo, sorbeo* szók gyökhangjai. Az orr szerve által képzett *szi* gyökhangból származtak: *szimat, szimatol, szimmog, szip, szipák, szipákol, szippant,* mindnyájan közvetlenül szaglásra vonatkozó szók. Ide tartoznak azon *szi* gyöküek, melyek a fenn említett emberi szóhanghoz hasonlóan hangzanak, és természetutánzók, milyenek: *szivár, szivárog, szivornya, szit, szita, szity, szityeg.* Ily hangutánzók a latin *sypho,* a német *Siebe* stb.

SZI, (2), a *sza sze* indulat- vagy nógató szócskának palóczos módosulata, pl. *no-szi, adja-szi, gyere szi, szi hé!* L. SZE, (1).

SZÍ (1), áth. ragozva: *szíok* v. szokottabban: *szivok, szisz* v. *szivsz, szìunk* v. *szivunk, szíttok* v. *szivtok, színak* v. *szivnak;* első m. *szívék, szívál, szíva* stb.; második m. *szív-tam* v. *szít-tam, —tál* v. *szíttál, szivott* v. *szítt* stb. (a *v t*-vé hasonúl); par. *szivj* v. *szíj* v. *szíjj;* htn. *színi* v. *szívni,* részes. *szivó.* 1) Orrán vagy száján, különösen fogai között behúzván a levegőt, azzal egyszersmind valami híg vagy parányi részecskékből álló testet magába vesz. *Levegőt színi. Orrán néhány csepp vizet beszíni, fölszíni. Dohányt, burnótot színi. Fogait színi,* öszveszorított fogak között beszíni a levegőt, kivált fájdalom miatt. *Hordóból lopótökkel, vagy akármily csővel bort színi.* 2) Mondjuk más testekről is, midőn a levegőt, vagy nedvet vékonyabb vagy vastagabb sugarakban maguk felé, vagy magukba húzzák. *A nap melege fölszivja a föld nedvét. A növények magukba szivják a nedvet.* Költőileg *a csókot színi.*

„És szívom csókjait,
Szívom lehelletét.“

Kovács Antal.

3) Átv. vonzó erejénél fogva valamit mástól lassanlassan mintegy eltulajdonít. *Magába szivja, mint tapló a tüzet.* (Km.). *Kiszívták minden pénzét. Elszítták az erejét.*

E szónak gyökét azon *szi,* illetőleg *sz* természeti hang képezi, melyet az orron, vagy ajkak és fogak között vékonyan behúzott levegő ad, miért rokon vele értéményben is *szop;* csagataj nyelven *szip-mak* szintén am. *szív-ni.* V ö. SZI, (1).

SZÍ, (2), a régieknél gyakran eléjön *szív* v. *szű* helyett. „A kősziklának repedözésén értsed a kemény színek töredelmességét.“ (Nádor-cod.). „Az szíben es lélökben való alázatosság.“ (Debreczeni Legendáskönyv). „Bizonynyal tudjuk, hogy Krisztus töredelmes szíü embernek jelennen leszön isteni vígasztalással.“ Régi magyar Passio (Toldy F. kiadása 83. l.).

„Ímé Toldy szíből úristent említé,
Erős cseh vitézzel ottan szembe méne.“

Ilosvai Péter a XVI. században.

SZÍ, (3), tájdivatos *szíj* helyett; l. SZÍJ.

SZIÁCS, fn. l. SZIJÁCS.

SZIAT, l. SZIJAT.

SZÍCSŐ, (szí-cső azaz szívó cső) ösz. fn. Cső üvegből, szivótökből stb. valamely folyadéknak felés kiszivására.

SZID, áth. m. *szid-tam, —tál, —ott.* Valakit keményebb szavakkal fedd, dorgál, gyaláz, káromol. *Megszidni, leszidni, kiszidni, öszveszidni valakit. Jól megszidták. Cselédjeit minduntalan szidia. A ki mást szid, maga vétkezik.* (Km.) ‚Szitok‘ származékban s ennek további származékaiban a *d t*-vé változik.

Ez igének gyöke azon *szi* indulathang, melyet a haragos, mérges ember, és némely állatok, péld. ludak, kigyók hallatnak. Hasonlók a persa *szitih* (contentio, rixa), *szitih-iden* (certare, rixari), az észt *szaata-,* a finn *szadatta-* (mala imprecari); csagataj *szök-mek* v. *szükmek,* oszmanli *szöjmek, szövmek;* némileg keményebb nyelvhegyi hanggal képződött a mongol *sodo-khu* (detester), *sibsi-kü* (maudire) *sigut-khu* (detester,) mordvin *sudi,* erzamordvin *sudo-* (átkozni), hegyi cseremisz *süd-, sud-, sudal-,* (mindenütt magyar *s*); német *Schimpfen, Schelten, Schmähen* stb. A ki mást szid, azt mintegy leszíszegi, valamint a *dorgáló* ledörgi, a *káromló* lekárogja.

SZIDALMAS, (szid-al-om-as) mn. tt. *szidalmas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Szidalommal járó, szidalmat tartalmazó. *Szidalmas perlekedés, szemrehányás, levél.*

SZIDALMASSÁG, (szid-al-om-as-ság) fn. tt. *szidalmasság-ot,* harm. szr. *—a.* Szidalmak által okozott szégyenítő állapot vagy tulajdonság. (Telegdinél: ignominia). „Megmutatom nemzetöknek te szidalmasságodat.“ (Góry-cod. 50. l.). V. ö. SZIDALOM.

SZIDALMASSÁGOS, (szid-al-m-as-ság-os) mn. tt. *szidalmasságos-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* Régies szó, am. szégyennel, gyalázattal járó, gyalázatos. *„Szidalmasságos szégyen.* (A Góry-codex kiegészitésében).

SZIDALMAZ, (szid-al-om-az) áth. m. *szidalmaztam, —tál, —ott,* par. *—z.* Szidalmakkal illet, gyaláz, fedd rágalmaz, káromol. V. ö. SZIDALOM.

SZIDALMAZÁS, (szid-al-om-az-ás) fn tt. *szidalmazás-t, tb. —ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, vagyis haragos indulatú kifakadás, mely által valakit szidalmaznak.

SZIDALMSÁG,(szid-al-om-ság) fn. tt. *szidalmságot*, harm. szr. *—a.* A régieknél am. szidalmasság, szidalmas állapot. „Te mezejtelenségedet megmutatom nemzeteknek és te szidalmságodat (ignominiam tuam) országoknak. (Bécsi cod. Naum. III. A Górycodexben: *szidalmasság.*)

SZIDALOM, (szid-al-om) fn. tt. *szidalmat*, harm. szr. *—a.* Keményen feddő, dorgáló, gyalázó, káromoló kifejezések, melyekkel valakit szidnak. *Szidalmakkal illetni valakit. A csidalmat békével türni.* Régiesen am. szégyen, gyalázat (ignominia). „Hamar szidalom líszen az kevélynek dicsősége.“ (Publius Syrus után Magyar Prózairók. I. k. Kiadja Toldy F. 273. l.). V. ö. SZID.

SZIDÁS, (szid-ás) fn. tt. *szidás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Haragos kifakadás, mely valakit keményen hurogat, fedd, dorgál, gyaláz, rágalmaz, káromol. 2) V. ö. SZIDALOM.

SZIDAT, (szid-at) miv. m. *szidat-tam, —tál, —ott*, par. *szidass.* Eszközli, hogy szidjanak valakit. *Mit szidatod magadat?*

SZIDOGAT, (szid-og-at) gyak. áth. m. *szidogat-tam, —tál, —ott*, par. *szidogass.* Gyakran, ismételve szid valakit vagy többeket. V. ö. SZID.

SZIDOGATÁS, (szid-og-at-ás) fn. tt. *szidogatás-t.* tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Gyakori v. ismételt szidás,

SZIDORFALVA, falu Bereg m.; helyr. *—falvára, —n, —ról.*

SZIG, (1), fn., mely csak ikerítve fordúl elé a vele egy értelmű *szeg* és *szug* (angulus) szóval: *szigszeg, szigszug.* L. SZEG, (3), SZUG.

SZIG, (2), elvont gyök, melyből részint magas vagy felhangu, részint mély vagy alhangu szók származnak, és amely egyébiránt a *szeg, szug* főnevekkel jelentésben egyezik. V. ö. SZIGET, (1); SZIGOR.

SZIGÁR, l. SZIKÁR.

SZIGECSKE, puszta Somogy m.; helyr. *szigecskére, —n, —ről.*

SZIGET, (szig-et) fn. tt. *sziget-ét*, harm. szr. *—e* v. *—je.* 1) Minden oldalról vizzel kerített, s majd élesebb majd tompább szöget képező szárazföld. *Tengeri sziget*, melyet a tenger vize övedz. *Folyamsziget. Folyó ágai közé szorított sziget*, pl. Margit, Csepel szigete a Dunán. Midőn a vizek közé szorult földnek egy része úgynevezett nyelv által a többi szárazfölddel kapcsolatban áll, *félsziget* a neve, milyen Tihany szigete a Balatonban. 2) Áth. bizonyos korlátok által elkülönített hely, mely a tulajd. ért. vett szigethez némileg hasonló, pl. bozóttal, cserjével kerített térség, honnan *elszigetelni valamely helyet*, am. a többi térségtől bizonyos korlátok, kerítések által elválasztani.

Gyöke *szig* egy eredetű a szorult, vagy bizonyos vonalak által kerített helyet jelentő *szig, szeg, szög, szug, zug* szókhoz; tájszokásos kiejtéssel: *szeget*, mintegy oly hely, melyet a víz körülszeg, vagy mely körül a víz megszegik, megszegellik. V. ö. SZEG, fn.

SZIGET, (2), mváros Máramaros m., BARÁT—, falu Szala, EÖTTEVÉNY—, Győr, KIS—, Torontál, SZÉCSI—, Szala m.; helyr. *Sziget-re, —én, —ről.* L. SZIGETH.

SZIGETBELI, (szig-et-beli) mn. tt. *sziketbeli-t*, tb. *—ek.* Szigetből való; szigethez tartozó.

SZIGETCSOPORT v. —CSOPORTOZAT, (sziget-csoport v. —csoportozat) ösz. fn. Egymáshoz közelebb vagy távolabb álló szigetek sokasága, többsége, különösen valamely tengeren.

SZIGETDOMB, (sziget-domb) ösz. fn. Szigetet alkotó domb. Valamely szigeten levő domb.

SZIGETÉL, (szig-et-él) áth. m. *szigetél-t.* Valamely tért, helyet vagy testet bizonyos korlátok által elkülönít. Szükebb értelemben villany- vagy berzvezető testet más kürüllévő tárgyaktól oly test által választ el, mely a villany- vagy berzerőt tovább nem közli, milyen pl. a selyemzsinór vagy üveg. (Isolare). Átv. ért. *elszigetelni magát*, am. mások társaságától elvonni, s magába zárhozni.

SZIGETÉLÉS, (szig-et-él-és) fn. tt. *szigetélés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valamit szigetként más testektől vagy térségtől, vagy társaságtól elkülönítünk. (Isolatio, Isolirung), V. ö. SZIGETÉL.

SZIGETÉLT, (szig-et-él-t) mn. tt. *szigetéltet.* Szigetként más testektől vagy térségtől, vagy társaságtól elkülönített. *Elszigetelt. A dögvész miatt elszigetelt helység.*

SZIGETÉLTEN, (szig-et-él-t-en) ih. Elszigetelt állapotban.

SZIGETÉLTSÉG, (szig-et-él-t-ség) fn. tt. *szigeteltség-ét*, harm. szr. *—e.* Elszigetelt állapot.

SZIGETFAROK, (sziget-farok) ösz. fn. Valamely sziget hátulja; ellentéte: *szigetfej* v. *szigetorr.*

SZIGETÉS, (szig-et-es) mn. tt. *szigetés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Mondjuk tengerről, nagyobb tóról vagy folyóról, melyből több sziget emelkedik ki.

SZIGETÉZ, (szig-et-éz) áth. m. *szigetéz-tem, —tél, —ett*, par. *—z.* Szokottabban: *szigetel*; l. ezt.

SZIGETFEJ, SZIGETFŐ, (sziget-fej v. —fő), l. SZIGETORR.

SZIGETH, falu Közép Szolnok m., BÖLZSE—, Abaúj, GELZSE—, KIS—, Szala m.; helyr. *Szigeth-re, —én, —ről*; l. SZIGET, (2).

SZIGETHON, (sziget-hon) ösz. fn. Ország, tartomány, melyet egy vagy több sziget képez, például Nagybrittannia.

SZIGETI, (1), (szig-et-i) mn. tt. *szigeti-t*, tb. *—ek.* Szigetet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó; szigeten termő, lakó, stb. *Szigeti növények, népek,*

SZIGETI, (2), puszta Bihar m.; helyr. *Szigeti-be, —ben, —ből.*

SZIGETLAKOS, (sziget-lakos) ösz. fn. Aki szigeten lakik, pl. hazánkban a csalóköziek, csepeliek.

SZIGETNÉP, (sziget-nép) ösz. fn. Szigeten lakó nép. *A közép, déli tenger szigetnépei.*

SZIGETOLDAL, (sziget-oldal) ösz. fn. Valamely szigetnek a víz mentében levő része. V. ö. SZIGETORR.

SZIGETORR, (sziget-orr) ösz. fn. A sziget eleje, t. i. mely a víz folyásával szemközt áll s rendesen éles szögletet képez.

SZIGETORSZÁG, (sziget-ország) ösz. fn. Ország, melyet egy vagy több sziget képez, milyen pl. Nagybritannia.

SZIGETTENGÉR, (sziget-tengér) ösz. fn. Szigetekkel bővelkedő tenger.

SZIGETVÁR, mváros Somogy m.; helyr. *Szigetvár-ra, —on* v. *—ott, —ról.*

SZIGETVIDÉK, (sziget-vidék) ösz. fn. Szigetekkel bővelkedő vidék.

SZIGETVILÁG, (sziget-világ) ösz. fn. Szigetekből álló világrész, ú. m. Polynesia v. Ausztrália.

SZIGLIGET, falu Szala m.; helyr. *Szigliget-be, —ben, —ből.*

„Szigligetben fogunk élni,
Szerelmünkben boldogok."

Kisfaludy S.

SZIGLÓS, falu Sopron megyében; helyr. *Szigló-s-on, —ra, —ról;* másképp: *Siglós.*

SZIGONY, (szig-ony) fn. tt. *szigony-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* 1) Dárda- vagy több águ villaforma eszköz a halászoknál, melylyel a víz színéhez közeledő halakat bökdözik. Különösen a székelyeknél nyelbe ütött hegyes vas, a menyhalak fogására. A balatoni halászok szigonya négy águ vasvillaféle eszköz. A Neptunnak, mint tengerek istenének, háromágu fegyverét is szigonynak nevezzük. Tájdivatos kiejtéssel: *szigonya* és *czigony.* 2) A növénytanban olyan szőr, serte vagy fulánk, melynek a vége vissza van fordulva, mint az árnő (cynoglossum) magvainak tüskéi. (Glochis).

Gyöke *szig* legszorosabb rokonságban van a hegyes szuró eszközt jelentő *szeg* szóval, mintha volna vékony hangon *szegeny.* Alap fogalomban és hangban egyeznek vele a *szucza* v. *czucza,* továbbá *szike, szulák* v. *czulák, szúr, szuttyongat,* hegyesre, bökésre vonatkozó szók; a tört jelentő latin *sica.* V. ö. SZEG, (3).

SZIGONYÁSZ, (1), (szig-ony-ász) fn. tt. *szigonyász-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Személy, nevezetesen halász, ki szigonynyal bökdösi és fogja a halakat, valamint a horoggal halászónak neve *horgász.*

SZIGONYÁSZ, (2), (szig-ony-ász) áth. m. *szigonyász-tam, —tál, —ott,* par *—sz.* Lásd: SZIGONYOZ.

SZIGONYGERELY, (szigony-gerely) ösz. fn. Szigonyhoz hasonló sebészi eszköz. V. ö. GERELY.

SZIGONYOZ, (szig-ony-oz) áth. m. *szigonyoztam, —tál, —ott,* par. *—z.* Szigonynyal halász. V. ö. SZIGONY, 1).

SZIGOR, (szig-or) fn. tt. *szigor-t,* tb. *—ok,* harm. sz. *—a.* 1) Szükölködő, szorult állapot, mely a testet mintegy öszvehúzza, szigárrá, töpörödötté teszi; honnan *szigorú* a székelyeknél am. szigár (szikár), sovány, hitvány testű. 2) Átv. erkölcsi ért. a fegyelemnek erős neme, mely másokat szük, szoros korlátba szorít, szétcsapongni nem enged; továbbá szoros pontosság bizonyos hivatali eljárásokban, melynél fogva mások irányában kötelességünket és jogunkat tágítás nélkül gyakoroljuk. *Nevelői, apai, birói, felügyelői szigor. A hivatalos vizsgálást egész szigorral végrehajtani.*

E szónak fenn említett jelentései, továbbá a *szigorú, szigorog, szigorgat, szigoruság,* mint származékok oda mutatnak, hogy alapértelme szorult, szük, korlátolt anyagi vagy erkölcsi állapotra vonatkozik, minél fogva gyöke *szig* rokon értelmü azon hasonló gyökhangú szókkal, melyek valami szorosat, szüket, korlátoltat jelentenek, milyenek a csúcsosan öszvemenő *szeg* v. *szög* (angulus), *szug, zug;* az öszvetöpörödő *szigár, szikár, szikkad;* a töpörtőt jelentő *zsikora,* az öszvekuczoritó kutyabetegség neve *zsigora,* továbbá a *zsugor, zsugori, zsugorodik,* valamint a *szük,* (némely régieknél: *szik*), *szegény* stb.; mind ezeknek t. i. egyik gyökmássalhangzóját nyelvhegyi *sz* v. *zs,* másikat torokhang *g* v. *k* teszi, tehát gyökeik: *szeg, szug, szig, szük, zsig, zsik, zsug.* V. ö. SZEG, (3).

SZIGORÁLL, fn. tt. *szigoráll-t,* tb. *—ak.* Növénynem a kéthímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje négy-öt hasábu; bokrétája egyszirmú, négy hasábú; tokja két rekeszü. (Veronica). Számos fajai ismét három alnemüek: *füzéresek* (ide tartoznak a *fattyu sz.; macskafarku sz.* köznépiesen: *kék macskafark; orvosi sz.* köznépiesen: *dicsőségesfű* stb.); *sátorozók* és *fürtösek (leveletlen sz.; derécze sz.* köznépiesen csak *derécze* v. *vizi pólé, vizi saláta, téli saláta; sarlós sz.* köznépiesen: *nagysarlós fű, nagyobb cserlevelü fű; hegyi sz.; cserszigoráll,* köznépiesen: *fattyú veronika* stb.); végre *egyvirágú kocsányosak (mezei sz.; ugar sz.; kakuk sz.* stb.). Neve talán am. *szigoran áll,* fajainak ily minőségü füzérei- és virágairól. (Diószegi és Fazekas, mint tudjuk, a legmerészebb nyelvújitók valának, különösen az igetőket is főnevekül használták, de a jó hangzás ellen soha nem vétettek, ezért az ők alkották több száz új szó általában el van fogadva). V. ö. SZIGORMAG.

SZIGORAN, (szig-or-an), l. SZIGORÚAN.

SZIGORGÁS, (szig-or-og-ás) fn. tt. *szigorgás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Szigorúan élés, szükségben szenvedés. V. ö. SZIGOROG.

SZIGORGAT, (szig-or-og-at) gyak. áth. m. *szigorgat-tam, —tál, —ott,* par. *szigorgass.* Nyomorgat,

sanyargat, zsugorgat; szük korlátok közé szorít, erős fegyelem alá vesz. V. ö. SZIGOR.

SZIGORGATÁS, (szig-or-og-at-ás) fn. tt. *szigorgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki szigorgat, vagyis sanyargat stb.

SZIGORLAT, (szig-or-ol-at) fn. tt. *szigorlat-ot*, harm. szr. —*a*. Szigorú vizsgálat, melyet valamely tudományos testület, különösen egyetemi kar előtt, bizonyos tudományszakból kiállania kell annak, ki az illető tudományról szóló képességi bizonyítványt vagy oklevelet nyerni akar. (Rigorosum).

SZIGORMAG, (szigor-mag) ösz. fn. Diószegi és Fazekasnál növénynem az egylakiak seregéből és falkások rendjéből, hová a természetes rendszerben a tökök és uborkák is tartoznak. Gyümölcse egymagvú, tojásdad, lapított, szálkafulánkokkal rakva. (Sicyos). Nevét alkalmasint szigár (szikár), azaz száraz bogyójától kapta, t. i. gyümölcse lapított (száraz bogyó forma) szálkafulánkokkal van rakva.

SZIGORODÁS, (szig-or-od-ás) fn. tt. *szigorodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Szükölködő, szorult, szegény állapotra jutás; sanyarodás, elsoványodás. 2) A kedélynek és akaratnak fejlődése, melynél fogva valaki mások iránti kötelességének, jogainak gyakorlásában szorosan, keményen, engedély nélkül kezd eljárni. V. ö. SZIGOR.

SZIGORODIK, (szig-or-od-ik) k. m. *szigorodtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Szükölködő, szegény, sanyarú, nyomott állapotra jut; soványodik, hitványodik. 2) Mások iránti kötelességeinek, jogainak gyakorlását szorosan, keményen, tágítás nélkül, a kiszabott fegyelem szerint kezdi gyakorolni. *Eddig engedékeny előljáró volt, de egy időtől fogva mind inkább szigorodik. A sok kihágások miatt szigorodik a fegyelem.*

SZIGOROG, (szig-or-og) gyak. önh. m. *szigorog-tam*, —*tál*, *szigorg-ott*. Szükségben szenved, sanyarog, nyomorog, zsugorog.

SZIGORÚ, SZIGORU, (szig-or-ú) mn. tt. *szigorú-t* v. —*at*, tb. —*k* v. —*ak*. 1) Szükölködő, szorult állapotú, nyomorú, sanyarú; hitvány, sovány. *Szigorú életet élni. Szigorú szegénység.* 2) Erkölcsileg szoros, fegyelemtartó; előljárói, hivatali kötelességéhez s jogaihoz pontosan és tágítás nélkül ragaszkodó. *Szigorú apa, szigorú úr, szigorú tiszt, szigorú biró. Szigorú eljárás, végrehajtás. Szigorú vizsgálat.* V. ö. SZIGOR.

SZIGORÚAN, SZIGORUAN, SZIGORÚN, (szig-or-ú-an) ih. 1) Szükölködve, sanyarúan, nyomorúltan, szegényül. *Szigorúan tengetni életét.* 2) Erős, kemény fegyelmet tartva, az illetők kötelességein nem tágítva; engedékenység nélkül. *Szigorúan bánni a foglyokkal. Szigorúan tartani, nevelni a gyermekeket.* V. ö. SZIGORÚ.

SZIGORUSÁG, SZIGORUSÁG, (szig-or-ú-ság) fn. tt. *szigorúság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Szükölködő, szorult állapot vagy tulajdonság; nyomoruság, sanyaruság. *Szigoruságban szenvedni.* 2) Fegyelmi keménység, szoros pontosság. *Apai, előljárói szigorúság. Katonai szigorúság.*

SZIGSZÉG, (szig-szég) ikerfőnév. Különféle kisebb-nagyobb szeget, szegleteket képező vonal, mely majd ide, majd oda hajlik.

SZIGSZÉGES, (szig-széges) ikermelléknév. Szigszeget képező. *Szigszeges út, utcza, töltés.*

SZIGSZUG, l. SZIGSZEG.

SZÍHALOM, falu Borsod m.; helyr. *Szíhalomra*, —*ról*, *Szíhalmon*. Régen: *Szénhalom*, azaz *Színhalnm*. V. ö. SZÍN, (1).

SZÍJ, fn. tt. *szíj-at*, harm. szr. —*a*. 1) Széles ért. Molnár A. értelmezése szerint latinul *corium*, azaz állati bőr, az állati testet takaró héj. 2) Szorosb és mai szokott ért. állati bőrből kihasított szalag akár nyers, akár kikészített állapotban. *Szíjat metszettek a hátából. Szíjat gyártani. Könnyü más bőréből szíjat hasítani* (km.), azaz más rovására adakozó, nagylelkü lenni. Innen, különféle czélra használt ilyetén bőrszalag. *Nadrágszíj, beretvaszíj, kengyelszíj, gyeplőszíj, bocskorszíj, ebszíj, lábszíj* (a csizmadiáknál), *nyakszíj, orgonaszíj, rabszíj, saruszíj, tarisznyaszíj, hevederszíj, hátszíj, kötőszíj, kantárszíj, tartószíj. Szíjra fúzni, szíjjal megkötni, összeszorítani valamit. Megrágta a szíjat* (km.) am. hazudott. *Ebszíjjal van bekötve az erszénye* am. fösvény, ki azt szokta mondani: *eb aki ad* v. *eb ad. Nehéz az ebet a hájas szíjról elszoktatni.* (Km.).

Azon *i* végzetü gyökszók osztályába tartozik, melyek *j* utóhangot szoktak fölvenni, mint: *dí díj, hí híj, í íj*, és így *szí szíj*. E tekintetben hasonlók hozzá *é* v. *e*-vel: *é éj, fe fej, hé héj, karé karéj, taré taréj* stb. Mi a *szíj* eredeti jelentését illeti, legvalószinübbnek látszik, hogy egy eredetü a testek fölét, kérgét jelentő *hij, héj, haj* szókkal, minthogy hangszervi oknál fogva az *sz* és *h* hangok a nyelvekben általán fel szoktak cseréltetni, és így a *szíj* annyi volna, mint *hij* v. *héj*. Továbbá a *j* köztudomás és nyelvszokás szerént átváltozik *v*-re, honnan a *sziv* gyök vastaghangulag ragoztatva oly szók alapját teszi, melyek szijhoz hasonló valamit jelentenek, s illetőleg erre vonatkoznak, milyenek *szivács*, Baranyában am. *szijács*, fából hasított *szíj*, Kemenesalon pedig am. hasított vessző; *szivókés, szivószék* am. kés, melylyel a fáról szíjakat hasogatnak, és ilyetén késsel ellátott faragószék; *szivós* Szabó Dávidnál másképen: *szijós*, am. nyulékony, hajlós, rugalmas, mint a szíj; innen: *megszijosodni* am. *megszivósodni*. Ismét a *j* átváltozik *l*-re, honnan *szil-fa* am. szijfa, melynek rostjai, szálagai szijasak; *szilánk, szilács, szilány* Gömörben am. szijács; *szilánkos* fának mondják, mely szijas rostjai miatt nem egyhamar törik, s erős inainál fogva nem enged az erőnek; *szilárd*, erkölcsileg szívos, rugalmas, nem könnyen törő; *szilaj*, vadon szilárd; *szilvány*, a halak kopoltyúja alatt levő réteges, és mintegy szíjas testszervezet. Végre minthogy az *l*-nek legközelebbi rokona az *r*, ide tartozik a *szirom* v. *szirony* (néhutt: *szilony*), azaz irhaszíj, vékony szálakra hasogatott színes

bőr (szijom, szijony vagy szilom, szilony), mind hangra, mind jelentésre nézve közel rokon *szilány* vagy *szilánk* szóval. Egyébiránt Budenz J. rokonítja a *szíj (szíju)* szóval a finn *hihna* (lorum), *siisna* (langer, schmaler Streifen), lív nyelvbeli *siksȫns, siksnȫs* (szíj) szókat; Vámbéry Á. pedig a csagataj *čij* szót, mely am. sásból készült öv a sátornak körülövedzésére, továbbá a telezsákot bekötő kötél.

SZIJA, fn. tt. *szíját*. Göcsejben am. szilva, l. SZILVA.

SZIJACS v. SZIJÁCS, (szij-ács) fn. tt. *szijacsot*, harm. szr. —*a*. 1) Balatonmellékén és másutt, fáról legyalúlt, szijhoz hasonló vékony forgács. 2) A növény belső szervei között azon rész, mely a háncs és geszt között foglal helyet (Splint); v. ö. NÖVÉNY. Másképen: *sziács*, mely Göcsejben különösen abroncskötő fűz-szalagot jelent (Vass József). Baranyában s Kemenesalján *szivács*, v. ö. SZÍJ.

SZIJÁCSFA, (szijács-fa) ösz. fn. Azon farész vagy részek, melyek annak vagy azoknak szijácsából állanak. (Splintholz). V. ö. SZIJACS, 2).

SZÍJÁRTÓ, l. SZÍJGYÁRTÓ.

SZÍJAS, (szíj-as) mn. tt. *szíjas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szíjjal ellátott, fölszerelt; *szíjas nadrág*.

SZIJAT, (szij-at) fn. tt. *szíjat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Balatonmellékén a szántóföldnek vagy szőlőnek osztálykor elhasított keskeny szelete, mintegy szíja; másképen ugyanott: *sziat*. V. ö. SZÍJ.

SZÍJAZ, (szíj-az) áth. m. *szíjaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Szíjjal vagy szíjakkal fölszerel, czifráz, megkötöz. *Szíjazni a bocskort, a tarisznyát*. Néha am. Szíjjal üt, ver. *Nadrágszíjazni a gyereket*. Így lett a veszszőből *veszszőz*, a botból *botoz*, a pálczából *pálczáz*.

SZÍJAZÁS, (szíj-az-ás) fn. tt. *szíjazás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit szíjaznak. V. ö. SZÍJAZ.

SZÍJAZAT, (szíj-az-at) fn. tt. *szíjazat-ot*, harm. szr. —*a*. Bizonyos fölszerelésre alkalmazott szíjak öszvege. *Bocskor, tarisznya, lószerszám szíjazata*.

SZÍJBŐR, (szíj-bőr) ösz. fn. Idősb Mándy Péternél am. kikészített bőr (Leder).

SZÍJEB, (szíj-eb) ösz. fn. Vadászoknál Bérczy K. szerént a véreb fajabeli, s arra van tanítva, hogy minden vad, de különösen a fővad nyomát fölvegye és tartsa, habár ez nem is volna meglőve; másképen: *vezetékeb* (Leithund).

SZÍJGYÁRTÓ, (szíj-gyártó) ösz. fn. Kézmives, ki bőrökből különféle szíjmíveket, különösen lószerszámokat készít; tájdivatosan: *szíjjártó; szíjártó*.

SZÍJGYÁRTÓCSAT v. —CSATT, (szíj-gyártó-csat v. —csatt) ösz. fn. Csat, melylyel a szíjmüveket fölszerelik, illetőleg a szijszerszám egyes részeit öszvekötik.

SZÍJJÁRTÓ. l. SZÍJGYÁRTÓ.

SZIJJÁRTÓHÁZA, falu Szala m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZÍJOSTOR, (szíj-ostor) ösz. fn. Vékonyabb szíjakból vagyis bőrszalagokból font ostor.

SZIK, (1), elvont törzs, mely alhangzójú ragokat vesz fel, és 1) oly származékok alapját teszi, melyek valami szivósat, sikereset, ragadósat, nyulósat jelentenek, u. m. *szikály, szikályos* v. *szikaj, szikány, szikányos*. Ennélfogva rokon a *szi* v. *szíj*-hoz, és ennek származékaihoz; továbbá egyezik vele a náthát jelentő gömöri tájszó *sziket*. 2) Alapja *szikkad, szikkaszt, szikár* szóknak és származékaiknak; egyezik *aszik* igével és *üszk* törzszsel, sajátlag közös gyökük *szi* vagy *üsz* vagy *asz* az *égési, zsizsergési, száradási* hangot utánozza. Szinte teljesen egyezik vele a latin *sicc-o, sicc-us*. Ide tartozik a szanszkrit *szus* (szárit, ég) is, honnan *szuskasz* am. szikkadt, száraz.

SZIK, (2) v. SZÍK, (1), fn. tt. *szik-et*, harm. szr. —*e*. Megfelel némileg a latin *natrum*, különösen pedig a kereskedésben ismeretesb ‚soda' szónak, másképen: *sziksó*. V. ö. SZIKENY; SZIKÉLEG; SZIKSÓ.

E szó a képzőket és ragokat vékony hangzóval veszi ugyan föl, mindazáltal valószinű, hogy egy jelentésü a vastag hangu *szik* gyökkel, melyből *szikár, szikkad* származtak, minthogy a *szik* illetőleg a *sziksó* kiszáradt laposokon találtatik leginkább. Egyébiránt teljesen egyezik vele a mongol *szeköü* (salpêtre, nitre, t. i. a természetben roppant mennyiségü salétromsavas szík találtatik, — különösen Chili és Peruban 100 négyszög mérföldre terjedő rétegekben — a földes részeken kivül konyhasóval is keverve, ezért az egyes alkatrészek után hol egyik, hol másik alakban kapták a föntebbi nevezeteket; úgy hogy a mongol *szeköü* szintén a mongolban másképen: *siu* v. *sau*, mely ismét a magyar *só*-val rokon, melynek mint konyhasónak a szik egyik alkatrésze).

SZIK, (3), v. SZÍK, (2), fn. tt. *szík-et*, harm. szr. —*e*, a székelyeknél Kríza János szerént: —*ja*. 1) A növények szárának, ágainak kellő közepében végig nyuló többé-kevesebbé szívos, rugalmas bélforma test. 2) Ismét a növényeknél a csirázó magnak legelső levelkéje a földben vagy a földön felül (cotyledon), mely hacsak egytagu, mint a polyvás füvekben, a növényt *egy szikü*-nek, ha pedig a magból két levélke emelkedik ki, *két szikü*-nek mondják. V. ö. MAG. *Fűzfa, bodzafa szike*. 3) A tojásnak sárgája, bele. Mindhárom értelemben másképen: *szék; i* hanggal leginkább a székelyeknél és némely tiszai vidéken divatos.

Ami eredeti jelentését illeti: minthogy mind fen-, mind alhangu ragokat vesz föl, sorozható azon *szi* gyökü, vagy *szik* törzsü szók osztályába is, melyek alhangulag ragoztatnak, s alapfogalomban a *szijat, szivosat* jelentő szókkal némileg rokonnak látszik, mennyiben mind a fa, mind a tojás síke bizonyos szivossággal, rugalmassággal bir. Azonban, ha alapfogalomul azt veszszük, hogy a *szik* az illető testek belét, közepét teszi, a magyar nyelv után talán a *szív*-vel lehetne rokonítani, minthogy a szív átv. értelemben csakugyan közepet is jelent, pl. ország szive, föld szive, harang szive; a ‚szív' pedig régiesen: ‚szí', l. SZÍ, (2),

tehát ha a régies *szí*-hez *k* képző járul, ez minden változás nélkül: *szík* (= szí- v. szívféle); mint *fej* v. régies *fe* gyökből lett *fék, csé-, cső-* v. *csév*-ből *csék*, pl. bikacsék. Egyébiránt a finn nyelvben *sziszä* am. belseje valaminek, honnan a *szisziikszе* vagy *sziszukszе* törzs, am. intimum rei, intestinum (Budenz). A mandsuban *szinggeku* szintén am. belső rész (Eingeweide).

SZÍK, (3), régies és tájdivatos kiejtése *szék* (= ülőszék) szónak. *Szikibe* a Nádorcodexben.

SZÍK, (4), régies és tájdivatos kiejtése *szűk* szónak.

SZIKACS, (szik-acs) fn. tt. *szikacs-ot*, harm. szr. —*a*. A földnek tulajdonsága vagy állapota, midőn nedve kiszárad. Képeztetésre hasonló a *ripacs, likacs* szókhoz. Néhutt: *szikkacs*.

SZIKACSOS, (szik-acs-os) mn. tt. *szikacsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kiszáradt, megszikkadt. *Szikacsos föld*; néhutt: *szikkacsos*. V. ö. SZIKKAD.

SZIKÁLY, (szik-ály) fn. tt. *szikály-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Bizonyos testeknek szivos, sikeres, ragadós tulajdonsága; tájdivatos kiejtéssel, különösen a székelyeknél: *szikáj*, ugyanott Kriza J. szerént máskép: *sziváj*; egyezik vele mind hangokban, mind jelentésben *sikér* is. V. ö. SZIK, elvont törzs.

SZIKÁLYOS, (szik-ály-os) mn. tt. *szikályos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szivos, ragadós, nyulós. *Szikályos sár, agyagföld*. Egyezik vele *sikeres*.

SZIKÁNCS, (szik-áncs) fn. tt. *szikáncs-ot*, harm. szr. —*a*. Szilánk, azaz felrepedező, felhasadó szálka, vagy rost a fán. Képeztetésre hasonló a *bogáncs, furdáncs, kullancs, varancs, ripancs, göröncs* szókhoz. Minthogy a szikáncsok kiszáradt fákon szoktak támadni, e szónak gyöke a száradásra vonatkozó *szikkad, szikár* szók gyökével közös.

SZIKANY, l. SZIKENY.

SZIKÁNY; SZIKÁNYOS, l. SZIKÁLY; SZIKÁLYOS.

SZIKÁR, (szik-ár) mn. tt. *szikár-t*, tb. —*ak*, v. —*ok*. Gernye, libár, sovány, mintegy szikkadt, kiszáradt testü. *Szikár ember. Szikár ló, ökör*. V. ö. SZIKKAD.

SZIKÁRSÁG, (szik-ár-ság) fn. tt. *szikárság-ot*, harm. szr. —*a*. Gernyeség, soványság, testnek aszottsága.

SZIKE, (szik-e) fn. tt. *szikét*. Szabó Dávidnál és Sándor Istvánnál am. metsző eszköz, késféle szerszám, fogas sarló. Gyökre nézve rokon a *szeg* (metsz), továbbá *szekercze, szakócza* szókhoz; s teljesen egyezik vele a mongol *szüke* (hache, coignée), mandsu nyelven: *szoukhe*. V. ö. SZEG, ige.

SZIKEG, (szik-eg) fn. tt. *szikeg-et*, harm. szr. —*e*. A szikenynek élege. L. SZIKÉLEG.

SZIKÉLEG, (szik-éleg) ösz. fn. A szikenynek vegyülete élenynyel, mely egy vegysuly szikeny, és egy vegysuly élenyből áll; fehérszinü, maró lúgizü, a szerves szöveteket szétduló, a vízben könnyen feloldható test. (Natrium-oxyd). Szénsavval egyesülve (szénsavas szikéleg), egyik arányban a sziksót alkotja.

SZIKENY, (szik-eny v. szik-any) fn. tt. *szikeny-t*, tb. —*ek*. Ezüstfehér szinü, tündöklő fényü, közönséges hévmérséklet mellett viasz puhaságu s a víznél csekélyebb fajsulyu könnyü fém. A levegőn azonnal élegül (élenyt vesz magához), s fénytelen hártyával huzódik be, az élenynyeli rokonságánál fogva a vízre vetve azt nagy hevességgel felbontja s egyesülvén a víz élenyével, ennek könenyét szabadságba helyezi. Azonban a vízen nem gyúlad meg mint a hamany (kalium); de ha itatópapírt teszünk a vízre s erre vetjük a szikenyt, meggyúlad és sárga lánggal ég. Latin neve *natrium* vagy *sodium*. ‚Szikeny' nevét a sziksótól nyerte, melynek egyik alkatrésze. Halvannyal (chlorral) egyesülve (szikhalvag) a közönséges konyhasót alkotja.

SZÍKES, SZIKES, (szík-es) mn. tt. *szikes-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Szikkel, sziksóval vegyes, sziksót tartalmazó. Rokon sőt azonos vele a székely *szejkes*. 2) L. SZÍKÖS.

SZIKET, fn. tt. *sziket-et*, harm. szr. —*je*. Gömöri tájbeszéd szerént am. nátha. (Tájszótár). lásd: SZIK, (1).

SZIKFÖLD, (szik-föld) ösz. fn. Sziksóval bővelkedő föld, szikes föld, máskép: *székföld*. V. ö. SZIKSÓ.

SZÍKFŰ, (szik-fü) ösz. fn. Növénynem az együttnemzők seregéből és nősözvegyek rendjéből; vaczka kopasz, hengeres kupos; csészéje lapos, födelékes, aszottas szélü pikkelyekkel. (Matricaria). Fajai közől valók: *szagos szikfü* (matricaria svaveolens) és *orvosi szikfü*, néhutt köznéven: *pipitér* vagy *székifü*, (matricaria chamomilla). Nevét alkalmasint onnan vette, hogy különösen az utóbbi szikes földeken szeret tenyészni. Némelyek az elsőt az aranyvirág (chrysanthemum) vagy pártamag (pyretrum), az utóbbit a montica (anthemis) neme alá sorozzák.

SZIKHALVAG, (szik-halvag) ösz. fn. A szikenynek vegyülete halvannyal, mely egy vegysuly szikeny és egy vegysuly halvanyból áll. Neve a közéletben: *konyhasó*. V. ö. SZIKENY.

SZIKK, nyomatékos alakja *szik* gyöknek, *szikkacs, szikkad, szikkaszt* szókban és származékaikban.

SZIKKACS; SZIKKACSOS; l. SZIKACS; SZIKACSOS.

SZIKKAD, (szik-k-ad) önh. m. *szikkad-tam*, —*tál*, —*t*. Mondjuk sárról, átázott földről, midőn nedvei elszállván száradni, keményedni kezd. Egyezik vele a latin *siccus, sicco*, a szláv *szuchi*, a franczia *sec*, Budenz J. szerént a lapp *coko-* (kiszáradni, pl. a tó, patak) lappfin *čäkked* száraz, pl. kemény hús, melynek nincsen leve. V. ö. SZIK, elvont gyök. Tájkiejtéssel *czikkad*, néhutt *tikkad*, ámbár ez máskép am. fáradságtól lankad.

SZIKKADÁS, (szik-k-ad-ás) fn. tt. *szikkadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A nedves földnek száradása, megkeményedése, rögösödése. V. ö. SZIKKAD.

SZIKKANTYÚ, fn. tt. *szikkantyút*. Idősb Mándy P. szerént Szathmárban am. sikkantyú; l. ezt.

SZIKKASZ, (szik-k-asz) fn. tt. *szikkasz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Göcsejben am. sikló, békarokkához hasonló fű, csakhogy a szikkasz száraz, homokos dombokon terem, és szivos, a békarokka pedig berkekben, s igen törékeny. (Tájszótár).

SZIKKASZT, (szik-k-asz-t) áth. m. *szikkaszt-ott*, par. *szikkaszsz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Szárít, kiszárít. A nap melege megszikkasztja a nedves földet.

SZIKKASZTÁS, (szik-k-asz-t-ás) fn. tt. *szikkasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Melegség hatása, mely a nedves földet megszárítja.

SZIKLA, fn. tt. *sziklát*. Nagy kőtömeg, a mint természeti helyzetében akár magasra emelkedve, akár a hegyek gyomrában vagy a föld szine alatt létezik. *Meredek, csúcsos szikla. Fölvettetni a sziklákat. Sziklába vágott pincze. Sziklára épített vár. Házát erős sziklára építeni. Gránit, márvány szikla.*

Egyezik vele a szláv *szkala*, melyből lett *szkalicza*, magyarul *Szakolcza* város neve. Hasonló hozzá a latin *silex, saxum* is. Egyébiránt a magyar nyelvből elemezve: Szabó Dávid szerént *szilag* v. *szilak* jelent valamely egésztől elszakadt, eltörött darabot, miből azt lehetne vélni, hogy *szikla* hangátvetés által ebből keletkezett, s eredetileg darabot, hasábot jelentett, honnan *kőszikla* annyi volna mint köszilag, azaz kődarab, kőréteg. V. ö. SZILAG.

SZIKLAÁGY, (szikla-ágy) ösz. fn. Földtelep, melyen vagy melyben valamely szikla emelkedett.

SZIKLABÉRCZ, (szikla-bércz) l. SZIKLAHEGY.

SZIKLACSONT, (szikla-csont) ösz. fn. A halántékcsont legkeményebb része.

SZIKLACSOPORT, (szikla-csoport) ösz. fn. Több kőszikla együtt, egymás mellett.

SZIKLACSÚCS, (szikla-csúcs) ösz. fn. Sziklának felső hegyes vége.

SZIKLADARAB, (szikla-darab) ösz. fn. Valamely sziklából elvált vagy letörött rész.

SZIKLAÉR, (szikla-ér) ösz. fn. Ér a hegyekben, melyet a sziklarétegek menete, vonala képez.

SZIKLAFAJ, (szikla-faj) ösz. fn. A nagyobb sziklatömegekben külön nemü vagy minőségü darab vagy réteg.

SZIKLAFAL, (szikla-fal) ösz. fn. A sziklás hegynek meredek oldala, mely fal gyanánt emelkedik föl.

SZIKLAFOK, (szikla-fok) ösz. fn. A sziklának kiálló része.

SZIKLAGERINCZ, (szikla-gerincz) ösz. fn. A sziklának gerinczes teteje.

SZIKLAHALOM, (szikla-halom) ösz. fn. Sziklatömegből álló halom.

SZIKLAHASADÁS, (szikla-hasadás) ösz. fn. L. SZIKLAREPEDÉS.

SZIKLAHASADÉK, (szikla-hasadék) ösz. fn. Állapot, midőn a sziklának némely részei egymástól többé-kevésbé elválnak.

SZIKLAHÁT, (szikla-hát) ösz. fn. A kősziklának fölső, mintegy hátat képező lapja, területe; továbbá valamely térségnek sziklákkal borított föle; oly összetétel mint *cserhát, homokhát, vizhát.*

SZIKLAHEGY, SZIKLAHEGYSÉG, (szikla-hegy, —hegység) ösz. fn. Sziklatömegekből álló hegy és hegység.

SZIKLAI, (szikla-i) mn. tt. *sziklai-t*, tb. —*ak*. Sziklára vonatkozó, sziklában levő. *Sziklai keménység. Sziklai üreg.*

SZIKLAISME, (szikla-isme) ösz. fn. A különböző sziklanemek, fajok stb. tudományos vizsgálatának eredménye.

SZIKLAKŐ, (szikla-kő) ösz. fn. 1) Kőnem, melyből a sziklák képződtek, milyen a gránit. 2) A sziklatömegnek egy-egy letörött darabja, szilakja.

SZIKLALAK, (szikla-lak) ösz. fn. Tartózkodás, tanyázás valamely sziklában, sziklaüregben. Rosz hangzása miatt nem ajánlható; helyesebbek volnának: *sziklatanya, sziklamenedék, sziklaodu* s több efféle.

SZIKLAALAP, (szikla-alap) ösz. fn. Szikla alyja.

SZIKLAMEDER, (szikla-meder) ösz. fn. Valamely folyamnak sziklákból álló medre.

SZIKLANEMŰ v. —NEMÜ, (szikla-nemű) ösz. mn. A sziklák neméhez tartozó, vagy némileg a sziklához hasonló. *Sziklanemű kövek.*

SZIKLANYILADÉK, (szikla-nyiladék) ösz. fn. Valamely sziklának terjedtebb és mélyebb hasadéka.

SZIKLAODU, (szikla-odu) l. SZIKLAÜREG.

SZIKLAOMLADÉK, (szikla-omladék) ösz. fn. Szétrogyott, vagy lehullott sziklarészek tömege.

SZIKLAOMLÁS, (szikla-omlás) ösz. fn. 1) Valamely sziklának több részekre szakadása, széthullása, öszverogyása. 2) L. SZIKLAOMLADÉK.

SZIKLAOROM v. —ORMÓ, (szikla-orom v. —ormó) ösz. fn. Sziklának ormós teteje.

SZIKLAPINCZE, (szikla-pincze) ösz. fn. Szikla belsejében kivájt pincze.

SZIKLAPONK, (szikla-ponk) ösz. fn. Szikla alsó része, szikla alyja, sziklatalap. (Felsenbank).

SZIKLÁR, (szikla-ár) fn. tt. *sziklár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Növénynem a tízhimesek seregéből és kétanyások rendjéből; csészéje öt fogú, bokrétája nincs; hímszála öttől tíz; magva egy vagy kettő. (Seleranthos.) Fajai Diószegi-Fazekasnál: *egynyári sziklár* (Sel. annus), virága nem mindig tízhímes; terem szántóföldeken, hegyi és homoki réteken; *tartós* v. *évelő sziklár* (Sel. perennis), terem szintén szántóföldeken, hegyi és homoki száraz réteken.

SZIKLAREPEDÉK, (szikla-repedék) ösz. fn. Csekélyebb hasadék valamely sziklán.

SZIKLAREPEDÉS, (szikla-repedés) ösz. fn. 1) Valamely sziklatömeg némely részének egymástól csekélyebb elválása. 2) L. SZIKLAREPEDÉK.

SZIKLAREPESZTÉS, (szikla-repesztés) ösz. fn. Szétszakitása vagy szakgatása a sziklának valamely robbantó, romboló szerrel, pl. lőporral.

SZIKLÁS, (szikla-as) mn. tt. *sziklás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Sziklarészekből álló, szikláktól lepett. *Sziklás hegyek. Sziklás vidék. Sziklás folyam, tenger.* V. ö. SZIKLA.

SZIKLASZÁL, (szikla-szál) ösz. fn. Sudar alakban felegyenesedő v. felnyuló szikla.

SZIKLATALAJ, (szikla-talaj) ösz. fn. Sziklarészekből vagy tömegekből álló talaj.

SZIKLATALAP, (szikla-talap) l. SZIKLAPONK.

SZIKLATARAJ v. —TARÉ, (szikla-taraj) ösz. fn. Sziklának taraj forma teteje, ormója.

SZIKLATETŐ, (szikla-tető) ösz. fn. Sziklának orom- vagy hátalaku felső része.

SZIKLATÁTVÁNY, (szikla-tátvány) l. SZIKLANYILADÉK.

SZIKLATOROK v. —TORKOLAT, (szikla-torok v. —torkolat) ösz. fn. Szikla között bevezető út (szárazon vagy vízen).

SZIKLATORONY, ösz. fn. Sziklán épült torony.

SZIKLATÖMEG, (szikla-tömeg) ösz. fn. Egy csomóban, egy testben létező terjedelmesebb sziklahalmaz.

SZIKLAÜREG, (szikla-üreg) ösz. fn. Sziklák között bemélyedő üreg, akár a természet által, akár mesterségesen képezve. *Sziklaüregben lappangó vadak.* A kisebbnemü ily üreget *sziklaodu*-nak hivják.

SZIKLAVÁR, (szikla-vár) ösz. fn. Sziklatetőre épített vár.

SZIKLAZÁTONY, (szikla-zátony) ösz. fn. Folyamokban, tengerben sziklákból álló zátony. V. ö. ZÁTONY.

SZÍKŐR, (szík-őr) ösz. fn. Növénynem a négyhímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje kevéssé hasas, csuporforma, lapított négy fogú; bokrétája nincs, tokja egy magvú (Camphorosma).

SZÍKÖS, régiesen am. *szükes*. „Mindönt, mivel ű leánya és ű társaságabeli vitézök szízek is szikkösök valának (azaz szükségeltek), megszerze.“ (Nádor cod. 458. l.).

SZIKRA, (1), fn. tt. *szikrát*. A tűznek, vagy is égő testnek egy-egy részecskéje, különösen mely a tűztartalmú, vagy égő testből *kipattan*, s elugrik; tájdivatosan: *czikra. Hamu alatt lappangó szikra. Az utolsó szikra is kialutt. Szikrákat ütni a tűzkőből. A szikra bele esett a taplóba. A pörölylyel ütött tüzes vas szórja a szikrákat. Nyargal, nyargal hogy szikrát hány a száguldó ló lába.* (Kisf. S.) Átv. tűzszikrához hasonló, szemeket káprázтató fénypontok. *Úgy pofon csapták, hogy szikrákat vetett a szeme.* Ugyan átv. ért. jelent a maga nemében valami kicsit, parányit mint a *morzsa, csep, falat, szem* stb., melyeket néha a hibás nyelvszokás öszvezavarva használ, pl. egy csep tüze, egy szikra vize sincs. Képes kifejezéssel, elmésségi ötlet, élcz. *Elmeszikrák, gondolatszikrák.* Továbbá a kedélynek, indulatnak, erkölcsi érzetnek mintegy eleme, csirája. *A becsületnek szikrája is kialudt belőle. Szerelem szikrája.* Néhutt túl a Dunán jelent égő szenet vagy parázst is: „A cserfának tovább tart a szikrája mint a kőrisfának“ (Szalay Ágoston jegyzékeiből). Régebben szintén: „Az hamuval bétakart szikrát ki ne kaparjátok, mert lángozik e most is, bizony többet fog gyujtani ezután, s mindnyájtok megemésztő tüze lészen.“ Gr. Eszterházy M. nádor levele Lónyai Zsigmondhoz 1644-ben.

Egyezik vele a magyar *sziporka*; továbbá egyeznek vele a persa *szikár* v. *szukár* v. *szakár* (carbo, pruna ardens. Vullers); héber *zohar* (splendor), arab *zahara* (splenduit, luxit), szláv *iszkra*.

SZIKRA, (2), falu Sopron m. helyr. *Szikrá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZIKRAHÁNYÁS, (szikra-hányás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely égő vagy tüzes test, vagy aczéllal érintett kova szikrákat szór.

SZIKRAPATTANÁS, (szikra-pattanás) ösz. fn. Egyes szikrának kiugrása az égő vagy tüzes testből, az aczéllal érintett kovából stb.

SZIKRASZÓRÓDÁS, (szikra-szóródás) ösz. fn. Több szikra kiomlása az égő vagy tüzes testből stb.

SZIKRÁZÁS, (szikra-az-ás) fn. tt. *szikrázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tűztartalmú vagy égő testnek állapota, midőn szikrákat hány.

SZIKRÁZIK, (szikra-az-ik) k. m. *szikráz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Szikrákat hány, szikrák röpködnek ki belőle, sziporkázik. *Szikrázik a pattogva égő fenyüfa, a kalapácscsal ütött tüzes vas.* Átv. *szikráznak a szemek*, midőn valamely heves indulat, pl. harag izgatja idegeiket, vagy midőn káprázтató fénypontok lebegnek előttök. *Addig iszom, míg a fogam ki nem ázik, két fekete tüzes szemem nem szikrázik.* (Bordal).

SZIKRÁZÓ, (szikra-az-ó) mn. tt. *szikrázó-t*. Ami szikrákat vet, hány, tulajd. és átv. értelemben. *Szikrázó tűzkő, parázs. Szikrázó csillagok, szemek*; l. SZIKRÁZIK.

SZIKRÁZTAT, (szikra-az-tat) mivelt. m. *szikráztat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*tass*. Eszközli, hogy valami szikrázzék. *Szikráztatni a tűzkövet.*

SZIKRÁZTATÁS, (szikra-az-tat-ás) fn. tt. *szikráztatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eszközlése, hogy valami szikrázzék.

SZIKSÓ, (szik-só) ösz. fn. A szikenynek másod rendü, úgynevezett közönbös arányu vegyülete, mely szénsavból és szikélegből áll, tehát *szénsavas szikéleg*. A kereskedésben ‚sodá‘-nak nevezik, s különösen az

üveggyártáshoz és szappanfőzéshez használják, minélfogva egyike a legterjedelmesebb használatu vegykészitményeknek. Némely vidékeken, leginkább pedig Magyarországban a természetben is készen találtatik, és az ilyen vidékeket szikesföldeknek hívják, melyek földes részeiken kivül konyhasót és glaubersót is tartalmaznak.

SZIKSÓGYÁRTÁS, (sziksó-gyártás) ösz. fn. Sziksónak mesterséges eléállitása, idegen részektől tisztitása.

SZIKSÓSZAPPAN, (szik-só-szappan) ösz. fn. Szappan, mely egyéb alkatrészein kivül sziksót tartalmaz.

SZIKSZAI, (szikszó-i) mn. tt. *szikszai-t*, tb. —*ak*. Szikszóra vagy Szikszóról való; Szikszón létező; Szikszóra vonatkozó; Szikszón termett stb. *Szikszai vásár. Szikszai borok.*

SZIKSZÓ, mváros Abaúj, puszta Heves m.; helyr. *Szikszó-ra, —n, —ról.*

SZÍKTIMSÓ, (szík-tim-só) ösz. fn. Azon timsók faja, melyekben a kénsavas timéleg kénsavas szikéleggel van vegyülve. (Natronalaun); különböztetésül azoktól, melyeknek másik alkatrésze kénsavas haméleg vagy kénsavas hugyag.

SZIKVÍZ, (szik-víz) ösz. fn. A (kettős) szénsavas szikélegnek vízben borkősavval vegyitménye.

SZIL, (1), elavult v. elvont gyök, melynek több származékai élnek. 1) *Szilács, szilány* v. *szilánk, szilány, szilony, szilvány*, mind szijhoz hasonló testrétegeket jelentő szók, minélfogva egy a *szij* főnévvel, honnan *szijács* és *szilács*, a székelyeknél is *szijas* és *szilánkos* azonos szók; egyezik *szál* szóval v. *szal* gyökkel is ‚szalag' szóban. A székelyeknél ‚szilánk' értelemben önálló szó. L. SZIL, (2). Mennyiben pedig a ‚szij' eredetileg, valami szivosat, rugalmasat jelent, átv. ért. egyeznek vele az erkölcsi szivosságra vonatkozó *szilárd, szilágy* és *szilaj*. 2) Innen elemezhető: *szilál*, másképen: *zilál*, azaz foszlán vagy szálas részekből álló test rostjait, szálait egymástól elválasztja, szétszórja, s mintegy szijakra hasogatja. 3) *Szilva*, melynek húsa némileg szivos, és rostos. 4) *Szilony* olvadás után megfagyott hó, és *szilogy* hódara, mindkettő nem morzsolékony, vagy porhanyó, hanem szilárdabban áll össze.

SZIL, (2), fn. tt. *szil-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) L. SZILFA. 2) A székelyeknél annyi is mint szilánk v. sziláng; v. ö. SZILÁNGOL. 3) Több helység nevének törzse, melyek valószinüleg a *szil* nevü fától, vagy ily erdőtől vették neveiket.

SZIL, (3), falu Somogy m.; helyr. *Szil-ba, —ban, —ból.*

SZÍL, régies és tájdivatos, *szűl* helyett; l. ezt.

SZILA, fn. tt. *szilát*. Gönczy Pálnál az ötporodások (öthímesek) seregébe és kéttermőjüek (kétanyások) rendébe, a természetes rendszer után pedig az ernyősök rendébe tartozó növénynem. Rovátkai 3, belső lapjaik 4—6 olajcsikúak, csaknem egyenlő sinórjai élesen kiállók vagy szárnyasak, szirmai széles aljúak; bibeszárai hátrahajultak, gallérkái soklevelüek. (Silaus). Faja: *réti szila*: szára szögletes; tőlevelei 3—4-szeresen szárnyaltak, oldalmetszetei épek vagy kéthasábuak, a végsők háromhasábuak, legfelső levelei egyszeres szárnyasak; galléra nincs, vagy 1—2 levelü, gallérkája sok levelü; termése tojásdadhosszu. Terem gyepeken. (Silaus pratensis).

SZILÁCS, l. SZIJÁCS.

SZILÁD, falu Nyitra m.; helyr. *Szilád-ra, —on, —ról.*

SZILAG, (szil-ag) fn. tt. *szilag-ot*, harm. szr. —*ja*. Baróti Szabó Dávid és Simai szerint valamely tömör állományu egésztől elszakadt darab; másképen: *szilak*. Alapfogalomban egyeznek vele a forgácsdarabot jelentő *szilács, szilánk, szilány.*

SZILAGOL; SZILAGOLÁS; l. SZILAKOL; SZILAKOLÁS.

SZILAGOS, (szil-ag-os) mn. tt. *szilagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szilagokra szakadt, szilagokból álló. *Szilagos deszka.*

SZILAGOSAN, (szil-ag-os-an) ih. Szilagos állapotban.

SZILAGOSSÁG, (szil-ag-os-ság) fn. tt. *szilagosság-ot*, harm. szr. —*a*. Szilagos állapot vagy minőség.

SZILÁGY, (1), (szil-ágy) mn. tt. *szilágy-at*. Kis Viczainál am. kemény nyakú; mai korban szokottan: *szilaj*. Azon *szil* gyökü szók osztályába tartozik, melyek valami szivosat, rugalmasat, az ellenerővel daczolót jelentenek. V. ö. SZIL, elavult gyök.

SZILÁGY, (2) (szil-ágy) fn. tt. *szilágy-ot*. Szilfás hely, szilerdő, szilas; innen több helység neve, mind egyszerüen, mind összetételekben. Alakra hasonlók hozzá: *Szilvágy, Almágy, Hárságy, Somogy* helynevek.

SZILÁGY, (3), faluk Baranya és Pest m.; SZILAJ—, l. alább; helyr. *Szilágy-ra, —on, —ról.*

SZILÁGY-CSÉH, mváros Közép Szolnok m.; helyr. *Szilágy-cséh-re, —én, —ről.*

SZILÁGYFŐ, puszta Közép-Szolnok megyében; helyr. *Szilágyfő-re, —n, —ről.*

SZILÁGYFŐ-KERESZTÚR, falu közép-Szolnok m.; helyr. —*Keresztúr-ba, —ban, —ból.*

SZILÁGYI, (szil-ágy-i) mn. tt. *szilágyi-t*, tb. —*ak*. Szilágyról való, ott termő, ott létező stb.

SZILÁGYSÁG, (szil-ágy-ság) fn. tt. *szilágyság-ot*, harm. szr. —*a*. Benkő szerént (Transylvania, Lib. I. p. 3.) vidék, mely Kraszna és Közép-Szolnok vármegyéket foglalja magában, latinul: *Sylvania*, erdeinek nagy sokasága miatt. Innen nevezték volna a Szilágyságon túl fekvő országot Ultra-Sylvania, vagy Transsylvania-nak, magyarul *Erdély*-nek vagy *Erdő-el*-nek. Ennélfogva a *Szilágyság* a latin *Sylvania* után képeztetett volna. Mi úgy vélekedünk, hogy ezen szó egyszerüen *szilágy* (=szilas, szilad, vagyis szilashely)

szótól származott s a legtöbb helynevek is ‚szilágy' szóval összetételekben a Szilágyságban léteznek.

SZILÁGY-SOMLYÓ, l. SOMLYÓ alatt.

SZILÁGYSZÉG, falu Közép Szolnok m.; helyr. *szilágyszég-re, —én, —ről.*

SZILÁGY-SZENTKIRÁLY, lásd: SZENTKIRÁLY alatt.

SZILÁGYTŐ, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Szilágytő-re, —n, —ről.*

SZILAJ, (szil-aj), mn. tt. *szilaj-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szoros ért. mondjuk barmokról, melyek igát, féket, korlátot nem tűrnek, vadak, kirugók, pajkosak, délczegek, ellenszegülők. *Szilaj csikó, szilaj mén, szilaj tinó, szilaj ökör, szilaj bika.* Átv. hasonló erkölcsű ember. *Szilaj ficzkó, legény.* Képes kifejezéssel: *Szilaj erkölcsök, szilaj öröm, indulat.*

Jelentésre legközelebbi rokona: *szilágy*; továbbá az újabb alkotású *szilárd*, s azon *szil* gyökü szók, melyek általán valami szívosat, rugalmasat jelentenek. Alakilag hasonlók hozzá több, *j* képzővel, vagy ily utóhangzással képzett szók, mint: *báj, ganaj, taraj, paraj, karaj, zsivaj, kaczaj, robaj, éj, héj, ij, díj, szij.* Egyébiránt mint ily végzetü melléknév talán egyetlen a maga nemében.

Némi valószinüséggel azt is vélhetnők, hogy eredetileg *szalaj* volt, minthogy a szilajnak mint vadnak egyik lényeges tulajdonsága a szaladás, elszaladás. Budenz J. szerént egyezik vele a lap *svaile* v. *svaľe, svaľes* (indomitus).

SZILAJÍT, (szil-aj-ít) áth. m. *szilajít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani*. Szilajjá tesz, elvadít. *Ne szilajítsd a csikót.* V. ö. SZILAJ.

SZILAJÍTÁS, SZILAJITÁS (szil-aj-ít-ás) fn. tt. *szilajítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Szilajjá tevés, elvadítás. V. ö. SZILAJ.

SZILAJODÁS, (szil-aj-od-ás) fn. tt. *szilajodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állati elvadulás, elpajkosodás, délczegülés.

SZILAJODIK, (szil-aj-od-ik) k. m. *szilajod-tam, —tál, —ott*. Szilaj, délczeg, kihágó, vad, csapongó természetüvé leszen; erkölcsei olyak lesznek, mint az igát, féket, korlátot nem türő barmoké.

SZILAJSÁG, (szil-aj-ság) fn. tt. *szilajság-ot*, harm. szr. *—a*. Szilaj állapot vagy tulajdonság, délczegség, vadság, féktelenség.

SZILAJ-SZILÁGY, Zilah mvárosnak egyik neve; helyr. *—Szilágy-on, —ra, —ról.*

SZILAJUL, (szil-aj-ul) ih. Szilaj módon; vadan, délczegen, kicsapongólag, korlátlanul, féktelenül. *Szilajul rugoldozó csikók, öklelődző tinók, igából kitörő ökrök.*

SZILAJÚL, SZILAJUL (szil-aj-úl) önh. m. *szilajúl-t*. Szilajjá, délczeggé, féktelenné, kirugóvá leszen, szilajodik.

SZILAJÚLÁS, SZILAJULÁS, (szil-aj-úl-ás) l. SZILAJODÁS.

SZILAK, (szil-ak) ugyanaz ‚szilag' szóval; l. ezt; és v. ö. SZILÁNK.

SZILAKOL, (szil-ak-ol) áth. m. *szilakolt*. Kríza J. szerént a székelyeknél am. aprál, szilakba szétvagdal.

SZILAKOLÁS, (szil-ak-ol-ás) fn. tt. *szilakolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Aprálás, szilakba vagdalás.

SZILAKSZÓ, puszta Gömör m.; helyr. *Szilakszó-ra —n, —ról.*

SZILÁL, (szil-a-al) áth. m. *szilál-t*. Valamely foszlán szerkezetü vagy fürtöt képező testnek rostjait, szalagait, szálait egymástól elválasztja, szétszórja, s mintegy szélnek ereszti. *A szél szilálja az ember haját, a ló serényét, a búzakévét.* Hangváltozattal: *zilál.*

Mennyiben szálas, rostos, foszlékony testekre vonatkozik, valószinű, hogy egy eredetü a *szilánk, szilács, szilány, szilvány* szókkal. V. ö. SZIL, (1). Egyébiránt minthogy szétszórást, s mintegy szélnek eresztést is jelent, azt vélhetnők, hogy *szelel* igének vastaghangú módosúlata, s megfelel neki a latin *ventilat.*

SZILÁLÁS, (szil-a-al-ás) fn. tt. *szilálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által bizonyos testnek szálai, foszlányai szétszóratnak, szélnek bocsáttatnak.

SZILAM, (szil-am) elavult törzse *szilamodik* igének és némi változással *szilimák*, és *szilimány* mellék neveknek.

SZILAMODIK, (szil-am-od-ik) k. m. *szilamod-tam, —tál, —ott*. A székelyeknél am. szálanként, apródonként fogyogat. Gyöke vagy törzse a *szijat* v. *szálat* jelentő *szil* s törzse *szilam.*

SZILÁNCSOL, (szil-áncs-ol) l. SZILÁNGOL

SZILÁNG, (szil-áng) l. SZILÁNK.

SZILÁNGOL, (szil-áng-ol) áth. m. *szilángolt*. Kríza J. szerént a székelyeknél am. szilokba szétfoszt.

SZILÁNK, (szil-ánk) fn. tt. *szilánk-ot*, harm. szr. *—ja*. Gyalú vagy faragó kés által fölhasított szíjnemű forgács, másképen: *szilány, szilács* v. *szijács, szilány, szikáncs*. Rokon hozzá a hasábot, darabot jelentő *szilak* v. *szilag*. Finnül: *silu, sila* (Budenz J.).

SZILÁNKODIK, SZILÁNKOZIK, (szil-ánk-od-ik v. szilánk-oz-ik) k. m. *szilánkod-tam* v. *szilánkoz-tam, —tál, —ott*, par. *szilánkod-jál* v. *szilánkoz-zál*. Aprúl, véknyúl v. véknyodik. *Elszilánkodik.* Székely szó.

SZILÁNKOL, (szil-ánk-ol) ösz. áth. Valamely rostos testet szilánkokra hasogat, faragcsál. *Szilánkolni a deszkát.* V. ö. SZILÁNK.

SZILÁNKOLÁS, (szil-ánk-ol-ás) fn. tt. *szilánkolást*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, illetőleg metélés, faragás, gyalulás, mely által szilánkolnak valamit. V. ö. SZILÁNKOL.

SZILÁNKOS, (szil-ánk-os) mn. tt. *szilánkost*, v. *—at*, tb. *—ak*. Mondjuk oly fáról, melynek szilárd, hosszu rostjai vannak, mely szíjakra, szalagokra

hasítható, nem törékeny; a székelyeknél máskép: *szijas* (Kriza J.). *A szilánkos fák (szijas fák) szerszámnak vagy épületbe jobbak, mint a csomósak, göresösek.*

SZILÁNKOZIK, l. SZILÁNKODIK.

SZILÁNY, (szil-ány) fn. tt. *szilány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gömöri tajszó s am. gyaluhulladék.

SZILÁNYODIK, (szilány-od-ik) k. m. *szilányodtam*, —*tál*, —*ott*. A székelyeknél am. vékonyodik, silányodik; máskép ugyanott: *szilánkodik* v. *szilánkozik*.

SZILÁRD, (1), (szil-ár-d) mn. tt. *szilárd-at*. 1) Széles ért. szivos, rugalmas részekből, rostokból szerkezett, s ennél fogva az ellenerővel daczoló, nem törékeny; a maga nemében erős, kitartó. *A gránit szilárdabb a homokkőnél. A szilfa szilárdabb, mint a fűz.* 2) Szorosb átv. ért. mondjuk személyről, kinek lelki ereje edzett, kit a külső ellenszegülés egyhamar meg nem rendit, meg nem tör, kinek jelleme határozott, állhatatos, erélyes. *Szilárd jellemű, szilárd akaratú férfi.*

Azon *szil* gyökü szók osztályába sorozható, melyek valami szivosat, rugalmasat jelentenek. Mennyiben a szilárdság erőt fejt ki, rokon hozzá az erőt, erőset jelentő szláv *szila, szilni*, és a latin *solidus*. V. ö. SZIL, (1).

SZILÁRD, (2), fn. és kn. tt. *szilárd-ot*. Ujabb kori magyarítás szerint am. Constantinus.

SZILÁRDAN, (szil-ár-d-an) lásd: SZILÁRDUL, ih.

SZILÁRDHITELÜ v. —HITELŰ, (szilárdhitelü) ösz. mn. Kereskedőkről, gyárosokról s kereskedői s ipartársulatokról mondják, midőn pénzügyletekben és fizetésekben oly pontosak, hogy a kereskedelmi világ előtt pénz dolgában teljes bizalmat vívtak ki.

SZILÁRDÍT, SZILÁRDIT, (szil-ár-d-ít) áth. m. *szilárdit-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Szilárddá tesz, képez; erős, tömött, rugalmas tulajdonságuvá alakít. *Viszontagságok szilárdítják a férfi szivét.* V. ö. SZILÁRD.

SZILÁRDÍTÁS, SZILÁRDITÁS (szil-ár-d-ít-ás) fn. tt. *szilárdítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami v. valaki szilárddá tétetik.

SZILÁRDSÁG, (szil-ár-d-ság) fn. tt. *szilárdság-ok*, harm. szr. —*a*. 1) Általán, szilárd állapota vagy tulajdonsága valaminek. 2) A lelki erőnek rugalmassága, edzett, kemény, a viszontagságokkal daczoló tulajdonsága; kitartó, nem tágító erélyesség. V. ö. SZILÁRD.

SZILÁRDUL, (szil-ár-d-ul) ih. Szilárd módon; erős, kemény, edzett lélekkel; erélyes kitartással.

SZILÁRDÚL, SZILÁRDUL (szil-ár-d-úl) önh. m. *szilárdúl-t*. Szilárddá, a maga nemében tömötté, edzetté, illetőleg erélyessé leszen. *Az agyagföld égetés által cseréppé szilárdúl. Jelleme sok viszontagság után megszilárdult.*

SZILAS, (1), (szil-as), mn. tt. *szilas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szilfákkal bővelkedő, benőtt. *Szilas erdő, szilas vidék.* Használják főnevül is, s ekkor többese: *szilasok*, am. szilfaerdő. *Ritkítani, kivágatni a szilast*, azaz a szilfaerdőt.

SZILAS, (2), faluk Komárom és Torna m.; helyr. *Szilas-ra*, —*on*, —*ról*.

SZILAS-BALHÁS, falu Veszprém m.; helyr. —*Balhás-ra*, —*on*, —*ról*.

SZILBÁS, falu Bács m.; helyr. *Szilbás-ra*, —*on*, —*ról*.

SZILDISZNÓ, Pesti Gábor meséiben am. süldő. „Szül vala az kis szildisznó; a farkas oda mene, kezdé magát ajánlani, hogy ő megőrizné az ő fiát.“ (XX. mese).

SZILEMÉR, (szül-em-ér) fn. tt. *szilemér-t*. Érdi codexben am. nemzedék (generatio). „Oh jáspis kígyónak szileméri, ki jelentette meg tinektek elfutnotok a jövendő harag előtt?“

SZILÉNE, fn. tt. *szilénét*. Növénynem a tízhímesek seregéből és háromanyások rendéből, s a kukubának mellékneme, melytől csak abban különbözik, hogy szirmai a torkolatnál tákosak vagy pilisesek. Gönczy Pálnál a kétlakiak közt is eléjön. (Silene). Fajai többfélék, melyeket Diószegi és Fazekas ismét többképen osztályoznak, ú. m. 1) *magános virágúk a szároldalon*; 2) *tömött* vagy *fürtös virágúk a szároldalon*; 3) *a szár elágazási közől nőtt virágúk*; 4) *a szárhegyen virágzók*.

SZILERDŐ, (szil-erdő) ösz. fn. Szilfákból álló erdő, egyszerűen: *szilas*.

SZILETIK, régiesen és tájdivatosan am. *születik*; l. ezt.

SZILÉZIA, fn. tt. *Sziléziát*. Hajdan Csehországhoz tartozott herczegség, mely most részént Poroszországé, részént Ausztriáé, s amaz felső, emez alsó Sziléziának neveztetik. Amannak határai: Pozen, Lengyelország, Austriai Szilezia, Morva, Csehország, Szászország és Brandenburg· Összébbhúzva: *Slézia*.

SZILÉZIAI, (szilézia-i) mn. tt. *sziléziai-t*, tb. —*ak*. Sziléziából való, azt illető, oda tartozó, arra vonatkozó stb. *Sziléziai vászon, gyolcs*.

SZILFA, (szil-fa) ösz. fn. Fanövénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendjéből; csészéje öt metszésü, bokrétája nincs, gyümölcse lapos lependék; van négy—nyolcz hímes is. (Ulmus). Fajai között legismeretesb a *sima szilfa* (ulmus campestris), melynek levelei félfarúk, kétszeresen fürészesek, virágai tömöttek, csaknem kocsánytalanok, fájának kérge sima, fehéres; máskép: *alásfa*. Nevét valószinüen fájának szilánkos tulajdonságától kapta, s mint olyan némely szerszámokra s kerékgyártói müvekre is igen jó. Mandsu nyelven *szilka* v. *szilkan* szóról Gabelentznél csak annyi áll: „Name eines Baumes.“ Budenz J. szerént a mordvinban *säli*, az erzamordvinban *selej*, a cseremiszben *šolo*, a votjákban *sirpu* szintén szilfát jelentenek.

SZILFÁS, puszta Tolna m.; helyr. *Szilfás-ra*, —*on*, —*ról*.

SZILHA, falu Krassó m.; helyr. *szilhá-ra*, *—n*, *—ról*.

SZILICZE, falu Torna m.; helyr. *Sziliczé-re*, *—n*, *—ről*.

SZILIFÁNT, fn. tt. *szilifánt-ot*, harm. szr. *—ja*. Szőlőfaj; másképen: *czilifánt*; németesen: *zirifandler*, *zirfantler*, *zierfahnler*. Többféle szőlőt értenek alatta, pl. *fekete szilifánt* (Ménfőn), másképen: *burgundi kék*, aprószemű (blauer v. schwarzer Klävner); *burgundi nagy szemű* (schwarzer Zirifandler); *szilváni zöld* (grűner Zirfantler); van *szilváni vörös* is. Alkalmasint a *szilváni* névből ferdíttetett el mind a német, mind a magyar nevezet. L. SZIVÁNI SZŐLŐ.

SZILIGY, baranyai és göcseji tájszó; lásd: SZELID.

SZILIMÁK, (szil-im-ák v. szil-am-ák) mn. tt. *szilimákot*. L. SZILIMÁNY.

SZILIMÁNY, (szil-i-mány v. szilam törzstől (szil-am-ány) mn. tt. *szilimány-t*, tb. *—ak*. A székelyeknél am. szikár, sovány, mintegy elszilácsolt, elforgácsolt testű. V. ö. SZIL gyököt, SZILAM elavult v. elvont törzset és SZILAMODIK k. igét.

SZILINCS, falu Pozsony m.; helyr. *Szilincs-re*, *—én*, *—ről*.

SZILISTYE, falu Gömör m.; helyr. *Szilistyé-re*, *—n*, *—ről*.

SZILKE, (szil-ke) fn. tt. *szilkét*. Pápai Páriz szerént rátóserpenyő. Szokottabban jelent mélyebb kis tányért, széles szájú csuprot vagy csészét. Rokon vele a mandsu *szolkha*, mongol *szaolagha* (plat ou bassin avec un couvercle); továbbá a német *Schale*, *Schälchen*, görög *σκαλίς* (Napf, Schale), *σκαλλίον* (Näpfchen, kleiner Becher).

SZILKESARK, (szilke-sark) ösz. fn. Diószegi-Fazekasnál növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből; csészéje öthasábu, öt élesszögű; bokrétája harangforma; bogyója száraz, három vagy öt rekeszű a tág csészében. (Nicandra.). Nevét, úgylátszik, onnan kapta, mert csészéje némileg a szilke nevű edényhez hasonló. V. ö. SZILKE.

SZILL, mváros Sopron, puszta Bihar m.; helyr. *Szill-be*, *—ben*, *—ből*.

SZILLÁS, falu Temes m.; helyr. *Szillás-ra*, *—on*, *—ről*.

SZILOGY, (szil-ogy) fn. tt. *szilogyot*. Alsó Baranyában Eszék vidékén am. hódara (Tájszótár). L. SZILONY, 1).

SZILONY, (szil-ony) fn. tt. *szilony-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Gegő Nicephor szerént a székelyeknél Csikszékben am. olvadás után keménynyé fagyott, cserepes fölszinű hó, midőn t. i. téli meleg után fagy következik. (Tájszótár). Kriza J. szerént Udvarhely székben am. hasogatott apró porongy vessző, melylyel az abroncsot összekötik. Ezen értelemben egyezik *szirony* szóval. V. ö. SZIL, (1); és SZIRONG.

SZIL-SÁRKÁNY, falu Sopron m.; helyr. *—Sárkány-ba*, *—ban*, *—ból*.

SZILVA, (1), fn. tt. *szilvát*. Szilvafán termő csontáros gyümölcs. *Beszterczei szilva*. *Magvaváló szilva*. *Sárga*, *fehér*, *vörös*, *kék szilva*. *Vad*, *oltott*, *dobzó*, *gömbölyű*, *szőlő-*, *kökényszilva*. *Lószemszilva*. *Bábaszilva*, melyet a ragya megütött. *Szilvát aszalni*, *befőzni*. *Szilva ize*. *Szilvából főzött pálinka*. *Dióval béllelt aszalt szilva*. *Olyan a képe*, *mint az aszalt szilva*. (Km.). Göcsejben: *szija*.

Mi eredeti jelentését illeti, valószinü, hogy nevét szívos, szíjas rostokból álló tulajdonságától kapta, minthogy húsa más gyümölcsökéhez képest szijasabb, feslőbb, hasadékonyabb, legalább a közönséges magvaválóé. Legközelebb áll ezen értelmezéshez a göcseji *szija* = szilva. E tekintetben egyezik vele a halak kopoltyúja alatt levő *szilvány* is, mely csakugyan rétegesen öszveszerkezett szíj-, vagy szalagforma lapocskákból áll. Egyezik vele egyébiránt a szláv *szliva*, *sliva*, másképen: *szlúka*. V. ö. SZIL, (1).

SZILVA, (2), KIS—, NAGY—, faluk Sáros m.; helyr. *—Szilvá-ra*, *—n*, *—ról*.

SZILVABOR, (szilva-bor) ösz. fn. A szilvanemű gyümölcsnek kisutolt, s bor gyanánt megforrott mustja. A maga nemében hasonló az almaborhoz. Különbözik tőle az égetés által készített szilvapálinka.

SZILVAFA, (szilva-fa) ösz. fn. Fa- vagy cserjenövénynem a húszhímesek seregéből és egyanyások rendéből; csészéje öt metszésü; bokrétája öt szirmú; csontárja nem likacsos, kétfelé váló. Eredeti vad faja, a *kökényfa* v. *kökénytövis*. A kerti szilvafának harmincznál több fajtája van, melyek neveiket gyümölcseiknek szinétől, alakjától, vagy származási helyeiktől stb. kapták. V. ö. SZILVA.

SZILVAFALEVELÉSZ, (szilva-fa-levelész) ösz. fn. Levelészféle tetű, mely a szilvafák leveleit szereti meglepni.

SZILVAFŰ, (szilva-fű) ösz. fn. l. VILLAHÍM.

SZILVÁGY, falu Szala m., ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Vas m.; helyr. *Szilvágy-ra*, *—on*, *—ról*.

SZILVAÍZ, (szilva-íz) ösz. fn. Kifőzött, s édes péppé, szakká alakított szilva, lekvár, liktáriom. *Szilvaizzel töltött fánk*, *dödölle*, *palacsinta*. Másképen: *szilvaszak*; különbözik a *szilvapép*.

SZILVAKESZŐCZE, (szilva-keszőcze) l. SZILVAPÉP.

SZILVALÉ, (szilva-lé) ösz. fn. Az aszalt és megfőzött szilvának a leve, mely magában igen nagyon ízetlen. *Ő benne sincs szilvalé* (km.), az ő vére sem minden erő nélkül való, mint a szilvalé szokott lenni. *Koty belé szilvalé*, *majd megborsolnak* vagy: *koty belé szilvalé téged borsolnak* (vagy *eczetelnek*) *belé* (km.), annak mondják a ki valamely beszédbe ízetlenül, bárgyu módon, vagy hívatlanul belekottyan.

SZILVALEVELÉSZ, (szilva-levelész) ösz. fn. l. SZILVAFALEVELÉSZ.

SZILVAMAG, (szilva-mag) ösz. fn. A szilva nevü gyümölcsnek csontárnemű kemény magva, illetőleg ezen buroknak húsos bele. *Feltörni a szilvamagot*, *szilvamagot enni*.

SZILVÁNI v. SZILVÁNYI SZŐLŐ, hosszukás szemü szőlőfaj; van *piros* és *zöld szilváni*, melyeket néhutt: *szilifánt* v. *czilifánt* (németül: Zirfantler stb. néven neveznek. Eredeti (szilváni) magyar nevét alkalmasint a halnak (pirosló színü) szilványától kapta. V. ö. SZILVÁNY.

SZILVÁNY, (szilva-any) fn. tt. *szilvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Azon vöröslő, húsnemü, sokrétü lapocskákból álló szövedéktest, mely a hal kopoltyúja alatt fekszik. Ennek pirosságáról lehet leginkább megtudni, ha a hal eleven-e még. Szeged tájékán *szirony* v. *szironya*.

Gyökre és alapértelemre egyezik a foszlányos, szalagos, forgácsnemü testeket jelentő *szilács*, *szilány*, *szilánk* szókkal. V. ö. SZIL, (1).

SZILVAPÁLINKA, (szilva-pálinka) ösz. fn. Szilvából égetett szeszes ital.

SZILVAPÉP, (szilva-pép) ösz. fn. A szilvának megfőzött husából való pépféle étek. Vág mellékén: *szilvakeszőcze*.

SZILVAPILLANGÓ, (szilva-pillangó) ösz. fn. Szilvafákon tanyázni szerető pillangófaj.

SZILVÁS, (1), (szil-va-as) mn. tt. *szilvás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Szilvafákkal bővelkedő, beültetett. *Szilvás kertek, szőlőlábak*. 2) Szilvagyümölcscsel rakott, vagy szilvaízzel töltött. *Szilvás kosár. Szilvás palacsinta, dödölle, derelye, szilvás fánk*. Használják főnevül is, s ekkor tárgyesete: *szilvás-t*, és többese: —*ok*; jelent tért, helyet, kertet, melyben szilvafák tenyésznek. »*A szilvást bekeríteni*.

SZILVÁS, (2), faluk Baranya, Borsod és Közép-Szolnok m., erdélyi falu Kolos m., VÍZ—, v. csak SZILVÁS, Doboka m.; ALSÓ—, FELSŐ—, erdélyi faluk Hunyad m.; KECSED— v. KECSET—, falu Doboka m.; MAGYAR— v. MEZŐ— v. csak SZILVÁS, Kolos m. mint föntebb; OLÁH—, erdélyi falu Alsó-Fejér m.; helyr. *Szilvás-ra*, —*on*, —*ról*.

SZILVÁSHELY, falu Krassó m.; helyr. *Szilváshely-re*, —*en*, —*ről*.

SZILVASZAK, (szilva-szak), l. SZILVAÍZ.

SZILVASZESZ, (szilva-szesz). L. SZILVAPÁLINKA.

SZIM, elvont gyök *szimat*, *szimmant*, *szimmog* szókban és származékaikban. Azonos *szam* vagy *zam* gyökkel. V. ö. SZIMAT.

SZIMAT, (szim-at) fn. tárgyesete —*ot*. Szaga, vagy illata valamely testnek. Különösen a vadászoknál az állati kigőzölgés, mely a vad nyomában marad; vagyis amint Bérczy K. bővebben fejtegeti: gőzkör, melyet az állat lehelete és bőrének lyukacsain át folytonosan működő kipárolgás képez, mely a környező levegővel egyesülve a föld felett lebeg és a lég állapotához képest lassabban vagy sebesebben enyészik el. (Angolul: scent, olvasd: szent). *Enyésző szimat* (cold scent), midőn ezt szél, hideg, vagy hőség felzavarta és szünni kezd. *Legázolt szimat* (foiled scent), ha azt ott, hol a kopók szünetet értek, ezeknek ide s tova czirkálása s a lovak közbenforgása félbenszakasztá; ugyanezt marhacsorda, birka- és sertésnyájak közelében ezeknek büze okozza. *Lengő szimat* (drifting scent), ha a légréteg, mely a szimatot tartalmazza, a vad nyomától távolabb huzódott. *Mellig érő szimat* (breast high scent), ha oly terjedelmes légréteg tartalmaz szimatot, hogy a kopó elnyujtott fővel is követheti azt, tehát sebesebben, mint ha fejét a földszínig leereszteni volna kénytelen. *Nyom szimatja* (pad scent) ha csak épen azon a helyen vagy közel ahhoz fekszik a szimat, hol a vad lábai érték a földet. *Jó szimatu nap* (good scenting dag), mely mellig érő szimatot tartalmazó légréteggel bővelkedik. *Viszszimat* (heel scent), ha a kopók a vad menetével ellenkező irányban akarnak hajtani. Mind alaphangra, mind fogalomra egyezik vele az izlésre, egyszersmind szagra vonatkozó *szamat*, honnan a *szamócza* és *szimócza* egyet jelentenek.

Gyökeleme a szaglászó orron behúzott levegőnek utánzott *sz* hangja, mely a *szag*, *szaglász*, továbbá a *szi* v. *szív* (tájdivatosan: *szip*), és *szop* szókhoz is rokon, honnan *szimatolni* am. *szaglászni*. Teljesen egyezik a *szamat* v. *zamat* szóval, honnan ‚szamócza' tájdivatosan: *szimócza*. Idegen nyelvek közt egyezik vele gyökben és jelentésben az arab *semm* (سَمّ) szó, mely Zenker szótárában am. das Riechen, mit der Nase einathmen; Geruch; továbbá *sámm*, riechend; *samúm*, wohlriechend; *semim*, wohlriechend, riechend; Duft, das Duften; a persa *szumi-dan* (odorem spargere). Rokonok vele általános értelemben a latin *sentio*, *sensus* is, melyekből hihetőleg a föntebb érintett angol *scent* is származott. A székely *szent-eni* am. sejteni. V. ö. SZENT, (2); SEJDÍT; SAJDÍT.

SZIMATOL, (szim-at-ol) áth. m. *szimatol-t*. Szaglászva keresgél, fürkész valamit. *Szimatolnak a vadászebek, a kopók. Szimatol a malacz*, midőn a szemeten turkálódva eleséget keres, vagy a por közől a gabonaszemeket kikeresgéli. *Szimatol a vadászeb*, midőn a vad nyomát vagy a vad érintette tárgyakat megszagolja. V. ö. SZIMAT.

SZIMATOLÁS, (szim-at-ol-ás) fn. tt. *szimatolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szaglározás, büzlelés, szag általi fürkészés.

SZIMATTARTÓ, (szimat-tartó) ösz. mn. Vadászok a föld-, vagy légről mondják, ha oly minőséggel bírnak, hogy az első fölött vagy a másodikban nem egyhamar enyészik el a szimat.

SZIMBORA; SZIMBORÁL stb. l. CZIMBORA; CZIMBORÁL. Az *sz* és *cz* mint legközelebbi rokonok néha fölcseréltetnek, pl. *szigony czigony*, *szucza czucza*, *szulák czulák*, *szikkad czikkad* s némely másokban. Faludi Ferencznél, valamint Molnár Albertnél is ‚szimbora' vagy ‚czimbora' nem személyre vitetik, hanem elvont tárgyra, mert az utóbbinál is így értelmeztetik: partitio, consortium; innen származik aztán: *czimboráló*, partiarius, consors; és *czimborálok* partior, paciscor. A *czimbora* szó alatt megérintettük (Gyarmathi Sámuel után) a román *szimbriás* szót is. Azóta birto-

kába jutottunk az 1825-ben kijött román szótárnak, melyben ezeket találjuk: *Sîmbrà* (szimbra), societas, communis, commercium (köz, köztársaság, die Gemeinschaft, das Gemeinsame, die Unterhandlung) a *symbolo*, quod Plautus accipit pro rata. *Sîmbrașu* (szimbras, az *u* nem ejtetik ki), socius (társ, der Gesell, Kamerad). Innen látjuk, hogy *szimbra* román szót, mely a román nyelvben elvont értelmü, vagyis czimboraságot jelent, a nevezett szótár irói a görög-latin ‚symbolum' szóból eredettnek vélik. Nem szükség hogy sokat okoskodjunk e szó jelentése fölött; ennek jelentései a görög szótárak szerént sehogy sem ütnek össze a szimbra jelentésével; közelebb áll hozzá a nőnemü görög *symbole* (συμβαλή), melynek egyik jelentése: részvét valamely közös adakozásban, különösen pénzfizetési részlet valamely közös vendégségnél; ezen értelemben Terentiusnál és Plautusnál, tehát a latinban is eléjön: ‚symbola.' Egy másik görög szó a hímnemü *symbolos* (σύμβολος), melynek jelentése különösen: aki velünk összeköttetéshen áll (der mit uns in Verbindung steht); ez felelne meg legjobban a magyar ‚szimbora' vagy ‚czimbora' szó szokottabb értelmének, midőn ‚társ' jelentéssel személyre vonatkozik. Egy a mult évben kijött Magyar-román Szótárban se ‚czimbora', se ‚czimboraság' szónál a román ‚szimbra' szó elé nem hozatik. Mi a ‚czimbora' szónál ezt *czim párja* vagy *csiny párja*, vagy *szív* v. *szűm párja* szókkal hoztuk viszonyba, s hogy ezen egybeillesztés nem szokatlan, mutatja az *életpárja* (életem párja, életed párja, élete párja) kifejezés is.

SZIMIRKÁL, önh. m. *szimirkált*. Kríza J. szerént am. matat, keresgél, pl. a tyúk a szemétdombon. Kétségtelenül ugyanaz a ‚szemerkél' igével; l. ezt.

SZIMMANT, (szimm-ant) áth. m. *szimmant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Büzelint, bűzt ereszt, poszszant. (Kríza J.) V. ö. SZIMAT.

SZIMMANTÁS, (szimm-ant-ás) fn. tt. *szimmantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Büzelintés, poszszantás.

SZIMMOG, (szimm-og) gyak. önh. m. *szimmogtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tunyán, lassan, mintegy szuszogva mozog. *Ne szimmogj annyit*. (Ferenczi János). Ez értelemben közel állnak hozzá *piszmog*, *szuszmog*. 2) Vékony *szim*-féle hangon szól, pl. a szaglászó eb.

SZIMMOGÁS, (szimm-og-ás) fn. tt. *szimmogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami szimmog.

SZIMÓCZA, tájdivatosan am. *szamócza*; l. ezt.

SZÍN, (1), fn. tt. *szín-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A jobbhangzás kivánalma szerént, mint minden hosszu *i* (*ű* és *ú*), némely ragozott állapotban, kivált hosszú önhangzó, vagy két mássalhangzó előtt az *i* rendesen rövidítve ejtetik. 1) Eredeti jelentése: fény, fénylő, kitünően tiszta valami. *Délszín* am. déli fény, déli világosság; *színre hozni valamit* am. világosságra hozni. *Színlik* Faludinál am. fénylik. E jelentése leginkább kitetszik, midőn némely terményeket s érczeket jelentő szókkal tétetik össze, pl. *színméz*, *színmust*, *színbor*, *színolaj*; *színarany*, *színezüst*. *Kiválogatni a gyümölcsnek színét* stb. S átvitt értelemben személyekről, népségről is használjuk. *Ország színe*. *Nemzet színe*. *Ifjuság színe*. *A város hölgyeinek színe*. Ez értelemben teljesen egyezik vele a mandsu és mongol *szain* (beau à voir, joli, noble). Különösen. 2) Valamely testnek külseje, t. i. szembeötlő kül-, főleg pedig felső része, felső területe, héja, takarója. *Külszín*. *Felszín*. *Földszine*, *víz szine*, *tenger szine*; *téj szine*. *Az ég alatt*, *a föld szinén*, *nincsen olyan árva mint én*. (Népd.). *Leszedni a tej színét*. *A buvár felbukik a víz színére*. *Eltörölték a föld színéről*. *Földszint lakni*. *Színétől fenékig kiüríteni a pohár bort*. Innen a *színvonal* szó. Továbbá: *szine* (nem pedig fonákja) a posztónak s más valaminek. (Szabó Dávid). Átv. *színre hozni valamit*.— Ellentétei: *aly*, *fenék*, *bél*, *közép*, valaminek *visszája*, *fonákja*. 3) Csupán födéllel ellátott ür, melyet t. i. a tető akképen födöz, hogy azon ürnek bezáró falai vagy épen nem, vagy nem minden oldalról léteznek, tehát az egy vagy több, vagy minden oldalról a szemnek, a látásnak nyitva áll, tehát mintegy *átlátszó* épületet mutat; a tetőt pedig rendszerént csak oszlopok tartják; végre néhol így hívják azon nagyobb árulási épitményeket is, melyeknek, ha minden oldalok meg is volna, de födelök alatt bepadlásolva nincsenek. *Kocsiszín*, *szekérszín*, *kapuszín*, *levélszín* v. *leveles szín*, *vásári szín* (*csizmadiaszín*, *szabószín*). Levélszínre céloz Béla névtelen Jegyzője is (XXXII): „Ibi paratis tuguriis plures dies permanserunt, et montem illum, superquem duci (Arpad) *foliata* (Szabó Károlynál: leveles szín) fecerunt, nominaverunt Zenuholmu." Már a Jerney Nyelvkincseiben XIII-ik századbeli oklevelekben: *Zenhalom* (1261), *Scenhalom* (1284), ma *Szihalom* (színhalom). *Szín alá betolni a szekeret*. *A kapuszín alá behajtani*. *Leveles szín alatt lakomázni*, *táncolni*. Ez értelemben e szót némelyek az orosz *szjen* (= árnyék), latin *scena* (= levélszín) szókkal rokonítják; l. SZÍN, (3). 4) Testek, mint szembeötlő tárgyak tulajdonsága, melynél fogva fölületeikről a fénysugarak bizonyos módon visszaverődnek, és ez által határozott nemü hatást gyakorolnak látszereinkre, mintegy eszközül szolgálván arra, hogy az illető testeket egymástól megkülönböztessük. Ilyenek a láttani szoros ért. vett szinek, melyek vagy *alapszínek* vagy *összetettek*; s ez utóbbiak különféle vegyület és árnyéklat által más-más módosított látszatban tünnek szemeink elé. Tulajdonképeni alapszínek: *kék szín*, *sárga szín*, *vörös szín*. Összetettek közelebbről a *zöld* (kék és sárgából), *violaszín* (kék és vörösből), *narancssárga* (sárga és vörösből). A *fehér* és *fekete* színek tulajdonképeni színekül nem tekinthetők, mert amaz a valódi szinnek, emez a világosságnak hiánya. Egyébiránt a gyakorlati életben ezeket is az alapszínekhez számitják, s a fekete és sárga vegyitékéből lesz a *barna-* vagy *faszín*. Mind az alap-, mind az összetett színek valamennyien ismét számos vegyületen és módosúlaton mehetnek által, és külön-külön

*világos, sötét, élénk, halvány* stb. mellék kifejezésekkel jelöltetnek. A színárnyalatok igen gyakran bizonyos tárgyaktól is veszik neveiket, melyek t. i. rendesen az illető színben tünnek fel. *Rózsaszín, vérszín, lángszín, karmazsinszín, téglaszín, rubintszín, pipacsszín. Fűszín, pázsitszín, tengerszín, olajszín, libaszín. Hamuszín, bögölyszín, csukaszín, szürke szín, mákos szín. Molnárszín, égszín, búzavirágszín, kökényszín. Viaszszín. Baraczkszín, búzaszín, szalmaszín, testszín. Gesztenyeszín, bolhaszín. Haragos, kiáltó szín.* A lovak szőréről : *pej* (sötét pej, világos pej), *deres* (vasderes, almaderes), *szürke* (fejér szürke, sötét szürke), *fakó szín* stb. Az emberi hajról : *fekete, ősz, vörös, szőke, barna, sárga* (arany) szín stb. Ugyanezek melléknévileg is használtatnak, t. i. —*színü* értelemben : *rózsaszín* v. —*színü*, *égszín* v. —*színű* stb. Tréfás népnyelven : *hupi kékszin, jajvörös szin*, mely t. i. a testen verés után támadt. *(Hupi kék a háta, jajvörös a czombja). Láthatatlan szin*, azaz semmi. Ide tartoznak a festékanyagok, menynyiben a testeknek bizonyos látszatot kölcsönöznek. *Színeket vegyíteni. Az arcznak megadni a kellő színt. Kék szinre festett vászon. Tartós, kopott, fakó szín. E szövet elhagyja a színét. Kétszinü kezkenő. Tarkabarka szín.* 5) Az arcznak, mint az ember legfeltünőbb részének külső látszatossága. *Piros, halvány, sápadt, barna, fakó, kese szín, földszín, korhelyszín, sápadt, halavány szín. Jó, rosz színben lenni. Elváltozott a szine.* 6) Az embernek vagy bármely tárgynak külső alakja. *Szinről szinre látni valakit. A törvényszék színe előtt megjelenni. A hely színén eszközölni a vizsgálatot, a végrehajtást. Színét sem láttam. Szinnel, ízzel különbözünk egymástól.* (Km.). 7) Átv ért. a valóságot eltakaró, s annak helyébe látszatul mutatott valami. *Szinből tenni valamit. Ál színben tüntetni elé a dolgot. Barátság szine* (örve) *alatt. Azon szin alatt jött hozzám, hogy ... Ez csak szín, nem valóság.* Innen a *színeskedik, színleg* stb. származékok jelentése. Régente : *szen* v. *szén* is, pl. a régi hivatalos esküben (M. Nyelvemlékek. II. k. 336. l.). „ISTEN szénjét te vég napodon úgy láthassad.“ *Színhalom*, régente *szénhalom*, Anonymusnál *u* utóhangzással : *szenu* (‚Zenuholmu‘) szóban, l. föntebb). A székelyeknél, különösen Udvarhelyszék vidékén ma is *szén* v. *szény*. 8) Pártnézet, pártszínezet, mely által egyik pártot a másiktól megkülönböztetjük. *Szint vallani*, pártnézethez csatlakozni. *Bizonytalan szinü*, azaz nem tudni, melyik felekezethez vagy párthoz szít. — Mint eredetileg fénylőt, fényeset jelentő szó, rokonságban áll a *szén* (égőszén), és *szép* szókkal ; l. ezeket. Adelung, Wachter véleményéhez járulva, a ‚schön‘ szót a ‚scheinen‘ szótól származtatja, úgy hogy szerintök azon szó közelebbről fénylőt, fényeset jelent. A mongol *szain* szót már az 1) pont alatt érintők.

SZÍN, (2), más szókkal viszonyban vagy összetéve melléknévként is szokott használtatni ; l. a föntebbi czikket 4) pont alatt.

SZÍN, (3), fn. tt. *szín-t*, tb. —*ek*. Származékokban és összetételekben jelent mutatványos helyet vagy művet, melyekben a valódi élet mulatságul vagy tanulságul, vagy mindkettő végett utánoztatik. Ilyenek : *színház, színpad, színjáték, színmű, színész, színészet* stb. *Szinre hozni ; szinre alkalmazni valamit.* Latinul : *scena*, görögül : σκηνή, melyről „Basilii Fabri Thesaurus eruditionis scholasticae“ czimü munkában ezeket olvassuk : „Umbraculum theatrale, tabernaculum ἀπὸ τῆς σκιᾶς (az árnyéktól). Veterum scenae de frondibus struebantur sine pariete, postea tabulatae fieri coeperunt in modum parietis.“ Funke „Real Schullexicon“-ában pedig ezeket : „Eigentlich ein Zelt oder eine von Zweigen gemachte Laube ; nachher derjenige Theil des Theaters, wo die griechischen und römischen Schauspieler agirten, weil sie sich in den ältesten Zeiten eines Zeltes oder einer Laube dazu bedient hatten.“ Innen Páriz-Pápainál : „scena *levélszín*, amely alatt a komédiát játszodták.“ Íme, ez mily szépen összeüt jelentésben is a magyar ‚szín‘ szóval, mely a magyar nyelvben már a legrégibb időben létezett ; v. ö. SZÍN, (1), különösebben a 3-ik pont alatt. A szláv nyelvekből Gyarmathi Sámuel az orosz *szjen* (= umbra) szón kivül elszámlálja még ezeket : orosz *szjenicza* (Laube), dalmát *szinnicza*, cseh *syn* (restibulum), *szieny, szynka* (atrium).

SZÍN, (4), falu Torna m. ; helyr. *Szín-be*, —*ben*, —*ből*.

SZINA, falu Abaúj m. ; helyr. *Sziná-ra*, —*n*, —*ról*.

SZINAHÁZ, puszta Veszprém m. ; helyr. *Szinaház-ra*, —*on*, —*ról*.

SZÍNAJJ, vagyis SZÍNALJ, SZÍNALY, (szín-alj v. —aly) ösz. fn. A székelyeknél am. kocsiszín, fészer, árnyék, árnyék alja. (Kríza J.).

SZÍNANYAG, (szín-anyag) ösz. fn. Festékül szolgáló valamely növényi vagy érczféle test.

SZÍNARANY, (szín-arany) ösz. fn. Tiszta, finom, más érczekkel nem vegyített arany, pl. azon porarany, melyet a folyók fövenyéből kimosnak.

SZÍNÁRNYALAT v. —ÁRNYÉKLAT, (szín-árnyalat v. —árnyéklat) ösz. fn. Valamely festett vagy rajzolt színnek többé- kevésbé sötétes része.

SZÍNBÁNYAVIRÁG, (szín-bánya-virág) ösz. fn. Bizonyos szint játszó bányavirág nevü ásvány. V. ö. BÁNYAVIRÁG.

SZÍNBARÁT, (szín-barát) ösz. fn. Tettetett, ál, nem valódi barát.

SZÍNBARÁTSÁG, (szín-barátság) ösz. fn. Színlett, színes vagyis tettetett, hamis, ál barátság.

SZÍNBESZÉD, (szín-beszéd) ösz. fn. Színes, képmutató beszéd.

SZÍNBIRÁLAT, (szín-birálat) ösz. fn. Színi azaz színpadi eléadásra vagy eléadásokra vonatkozó birálat.

SZÍNBIRÁLÓ, (szín-biráló) ösz. mn. és fn. Aki színi eléadások fölötti birálattal foglalkodik.

SZÍNBOGÁR, (szín-bogár) ösz. fn. Félpaizsos fényes bogárfaj. (Coccus).

SZÍNBOR, (szín-bor) ösz. fn. Bor, mely az először kisajtólt, vagy csömöszölt szőlőszemek mustjából lesz. Továbbá a hordóban álló bornak föle vagy java, mely az aljabornál finomabb, szeszesebb, tisztább.

SZÍNCZUKOR, (szín-czukor) ösz. fn. Finomított czukor.

SZIND, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Szind-re, —én, —ről.*

SZÍNDALNOK, (szín-dalnok) ösz. fn. Színpadi, színpadon játszó énekes.

SZÍNDARAB, (szín-darab) ösz. fn. l. SZÍNMŰ.

SZÍNDISZITMÉNY, (szín-diszitmény) ösz. fn. Színpadon alkalmazott vagy alkalmaztatni szokott diszitmény.

SZÍNDOHÁNY, (szín-dohány) ösz. fn. Az első levelekből létesült dohány; javadohány.

SZÍNE-HAGYÓS, (színe-hagyós) ösz. mn. Mondják festékekről, illetőleg festett kelmékről, melyek idővel, mosásban stb. szineiket elvesztik. *Színehagyós posztó.*

SZÍNEHAGYOTT, (színe-hagyott) ösz. mn. Aminek festéknemü szine kiment, elváltozott. *Színehagyott ócska köpeny, pamlag.*

SZÍNÉLEG v. SZINÉLEG, (szín-éleg) ösz. fn. A szinenynek elénynyel vegyülete. (Vanadoxyd). V. ö. SZINENY.

SZÍNEMENŐS, (színe-menős) l. SZÍNEHAGYÓS.

SZÍNÉL, (szín-él) áth. m. *színél-t.* Ha az *é*-t kiugratja, némileg eltérő jelentése van; úgy hogy szabatosan véve különbözők: *színelt* és *színlett.* L. itt 3) alatt. 1) Valamely testnek külsejét, felső területét gyaluval vagy más eszközzel kisimítja, kiegyengeti. 2) Természeti szinre fest valamit, máskép: *színez.* 3) Valamit tettetés által álszinben mutat. *Jó barátnak színli magát. Beszínli magát valahová*; l. SZÍNLI. E sajátnemü mondatban: *színlek hozzá* am. színe látszata után itélve mintha ismerném; ismerősnek gyanítom.

SZINÉLÉS, (szín-él-és) fn. tt. *színélés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* 1) Valamely test külsejének gyaluval kisimitása. 2) Am. színezés. V. ö. SZÍNÉL.

SZÍNÉLT, (szín-él-t) mn. tt. *színéltet.* 1) Kisimított, kiegyengetett. 2) Természeti színre festett. Különbözik: *színlett.* V. ö. SZINÉL.

SZÍNENY, SZINENY, (szín-eny) fn. tt. *szineny-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e* Ezüstfehér szinü, és törékeny, nem kalapálható, tagadólagos berzü fém. (Vanadium). ‚Szineny' nevezetét azon sajátságától kapta, mely szerént másodrendü vegyületei különböző, t. i. vörös, sárga és kék szinüek, melyek épen magok a tulajdonképeni alapszinek.

SZÍNÉRCZ, (szín-érez) ösz. fn. Kemenczében vagyis kohban tüz által idegen részektől elválasztott, s megtisztított érez.

SZINÉRE, l. SZÍNIRE.

SZÍNÉRTŐ, (szín-értő) ösz. mn. és fn. Ki a színeket meg tudja különböztetni, s bizonyos müvekben kellőleg alkalmazni.

SZÍNÉS, (szín-és) mn. tt. *színés-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Aminek határozott, megkülönböztetett szine van; nem halavány, nem elmosódott, megfakult szinü; bizonyos szinre festett. Ellentéte: *színtelen.* 2) Tettetett, ál szinü. *Színes ok. Színes barátság. Jobb a tisztességes háboruság, mint a színes barátság.* (Km.). *Színes nyomoruság* (Pázmánnál). *Színes szives* am. tettetésből szives.

SZÍNÉSEDIK, (szín-és-ed-ik) k. m. *színésed-tem, —tél, —ett.* Szint kap, szint nyer; előbbi beteges szine egészségessé változik.

SZÍNÉSEN, (szín-és-en) ih. Szines állapotban. Színes módon.

SZÍNÉSÍT, (szín-és-ít) áth. m. *színesített,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *—s.* L. SZÍNÉZ.

SZÍNÉSKÉDÉS, (szín-és-kéd-és) fn. tt. *színeskédés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Tettetés, alárczoskodás, képmutatás.

SZÍNÉSKÉDIK, (szín-és-kéd-ik) k. m. *színeskéd-tem, —tél, —ett.* 1) Természeti tárgyakra vonatkozva am. többféle színt mutat. 2) Személyre vitetve: külsőleg másnak tetteti magát; belsejét, szándékát eltakarva, s azokkal nem egyező alakot öltve működik, képmutatást gyakorol; néha, kivált összetételekben: *színkédik, kétszinkédik.*

SZÍNÉSKÉDŐ, (szín-és-kéd-ő) mn. és fn. tt. *színeskédő-t.* Aki színeskedik; képmutató. V. ö. SZÍNÉSKÉDIK.

SZÍNÉSSÉG, (szín-és-ség) fn. tt. *színesség-et,* harm. szr. *—e.* Színes tulajdonság a ‚színes' szó mindkét jelentésében; innen különösen am. tettetés.

SZÍNÉSÜL, SZÍNÉSÜL, (szín-és-ül) önh. m. *színesült.* L. SZÍNÉSÉDIK.

SZÍNÉSZ, SZINÉSZ, (szín-ész) fn. tt. *színész-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Személy, ki rendes, és kitüzött hivatásánál fogva ugynevezett szinmüvek eljátszásában működik. *Bizonyos szinháznál szerződött színész. Vándor színész. Szomorú, vig, népies szinmüvekben szereplő színész.*

SZÍNÉSZET, SZINÉSZET, (szín-ész-et) fn. tt. *színészet-et,* harm. szr. *—e.* Képzettség, a szinmüvek eléadásában; továbbá szinészi állapot, életnem. *Szinészetben képezni, gyakorolni magát. Színészetből élni. A színészetről lemondani.*

SZÍNÉSZETI, SZINÉSZETI, (szin-ész-et-i) mn. tt. *színészeti-t,* tb. *—ek.* Szinészetet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Színészeti birálatok. Színészeti ügyesség.*

SZÍNÉSZKÉDÉS, SZINÉSZKÉDÉS, (szín-ész-kéd-és) fn. tt. *színészkédés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Szinészi eléadások gyakorlása; életmód, melyet valaki mint szinész folytat.

SZÍNÉSZKÉDIK, SZINÉSZKÉDIK, (szin-ész-kéd-ik) k. m. *színészkéd-tem, —tél, —ett.* A szinésze-

tet kitüzött hivatásánál fogva gyakorolja; szinészi életmódot folytat; mint bizonyos szinésztársaság tagja működik.

SZINÉSZKÉPEZDE, (szinész-képezde) ösz. fn. Intézet, melyben a szinészi pályára készülők vagy magukban hivatást érzők ezen müvészethez szükséges tudományokban és ügyességekben elméletileg és gyakorlatilag oktattatnak.

SZÍNÉSZNÉ, SZINÉSZNÉ, (szin-ész-né) fn. tt. *szinészné-t*. Szinész felesége.

SZÍNÉSZNŐ, SZINÉSZNŐ, (színész-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki mint bizonyos szinésztársaság tagja szinmüvek eléadásában működik, ki rendes, kitüzött hivatásánál fogva szinészkedik. Különbözik tőle *szinésznė*, am. szinész neje.

SZINÉSZNÖVELDE, (szinész-növelde) l. SZINÉSZKÉPEZDE.

SZÍNÉSZSÉG, SZINÉSZSÉG, (szín-ész-ség) fn. tt. *szinészség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) L. SZÍNÉSZET. 2) Bizonyos társaságbeli szinészek együtt véve.

SZÍNÉSZTÁRSULAT, (színész-társulat) lásd: SZÍNTÁRSULAT.

SZÍNETLEN, SZINETLEN, (szín-etlen) mn. tt. *szinetlen-t*, tb —*ėk*. 1) Aminek határozott tiszta szine nincs; elmosódott, homályos, elfakult szinü; halavány, sápadt; seszinü. *Szinetlen bor*, zavaros, tisztátalan. *Szinetlen ócska posztó. Szinetlen beteg.* 2) Átv. ért. nyílt, tettetés nélküli szivü; őszinte; szabatosabban: *szinezetlen. Szinetlen barátság, nyájasság.* Határozóként. am. szín nélkül; tettetés nélkül.

SZÍNETLENĖDIK, (szín-etlen-ėd-ik) k. m. *szinetlenėd-tem, —tél, —ėtt*. Színét veszti.

SZÍNETLENÍT, (szín-etlen-ít) áth. m. *szinetlenít-ėtt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Színét rontja, színétől megfosztja.

SZÍNETLENSÉG, (szín-etlen-ség) fn. tt. *szinetlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Szinetlen állapot. V. ö. SZINTELEN.

SZÍNETLENÜL, (szín-etlen-ül) ih. Határozott szín nélkül; tettetés nélkül.

SZINETLENŰL, (szín-etlen-ül) önh. m. *szinetlenült*. L. SZÍNETLENĖDIK.

SZINEVÉR, falu Máramaros m.; helyr. *Szinevér-re, —ėn, —ről*.

SZÍNEVESZTÉTT, (színe-vesztétt) ösz. mn. Aminek festékszerü színe kiment; máskép: *színe-hagyott*.

SZÍNĖZ, SZINĖZ, (szín-ėz) áth. m. *szinėz-tem, —tél, —ėtt*, par. —*z*. Festék által határozott, jellemző színt, világosságot ad valaminek. *Szinezni a* rézmetszetü képeket.

SZÍNĖZÉS, SZINĖZÉS, (szín-ėz-és) fn. tt. *szinėzés-t*, tb. —*ėk*, harm. szr. —*e*. Festészi működés, mely által valamely képet szineznek. V. ö. SZÍNĖZ.

SZÍNĖZET, (szín-ėz-et) fn. tt. *szinėzet-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Valaminek egybevágó összes színe. (Colorit). 2) Valamely véleménynek, pártnak egy másik véleménytől vagy párttól többé kevésbé eltérő módosítványa.

SZÍNĖZETLEN, (szín-ėz-etlen) mn. tt. *szinezetlen-t*, tb. —*ėk*. Ami színezve nincs. Átv. ért. tettetés nélküli, nyílt, őszinte. Határozóként am. tettetés nélkül, nyíltan.

SZÍNĖZŐ, SZINĖZŐ, (szin-ėz-ő) fn. tt. *szinező-t*, Festész, ki setét vonalakkal írt képeket, rajzokat, nyomatokat kellő szinekkel ellát, világosokká tesz.

SZÍNEZÜST, (szín-ezüst) ösz. fn. Idegen vegyülektől, salaktól megtisztított ezüst, legfinomabb ezüst.

SZÍNFA, (szín-fa) ösz. fn. 1) Oly fa, mely a maga nemében legszebb, legjobb, bizonyos czélra legalkalmasabb. 2) Mindenféle fa, melyet bizonyos tárgyak szinezésére, festésére használnak, milyen a braziliai, fernambukoi fa. 3) A sütőknél vízbe áztatott, vagy nyers fa, melyet sütéskor a kemencze szájában lassan füstölögtetnek, hogy kigőzölgése által a süteményt szinesebbé tegye.

SZÍNFAL, (szín-fal) ösz. fn. A szinpad oldalain elhelyezett falszerü táblázatok, vagy függönyök, ki- s bejárásra szolgáló hézagokkal, ajtókkal stb. ellátva. *A szinfalak megől eléjönni. Visszamenni a szinfal megé.*

SZINFALU, falu Szathmár m.; helyr. —*falu-ba, —ban, —ból*.

SZÍNFÉM, (szín-fém) ösz. fn. Tiszta, minden más idegen alkatrészektől elválasztott fém.

SZÍNFESTÉK, (szín-festék) ösz. fn. Felső vagyis utolsó festék.

SZÍNFOGÁS, (szín-fogás) ösz. fn. L. ÜRÜGY.

SZÍNFÖLD, (szín-föld) ösz. fn. Minden idegen részektől megtisztított föld.

SZÍNGÁLICZÉRCZ, (szín-gálicz-ércz) ösz. fn. A legtisztább, vagyis minden idegen vegyüléktől tiszta gáliczércz.

SZÍNGALLÉR, (szin-gallér) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből; ernyőkegalléri mintegy öt levelük, belül színesek; szirmai begöngyölödtek; gyümölcsei kerekdedek, lapítottak, karczoltak. (Bupleurum). Nevét szines gallérától kapta. Egyik ismeretesb faja: *buvák szingallér*, szára felálló, levelei általnőttek, tojásdadok, épek; ernyőgalléra nincs; ernyőkéi mintegy 8 virágúak. (B. rotundifolium). Köznépies neve: *buvák, általbuvófű*.

SZÍNGYÓGYSZER, (szín-gyógy-szer) ösz. fn. Gyógyszer, mely nem gyökeresen, hanem csak ideigóráig, színleg segít. (Palliativmittel).

SZINGYOLA, fn. tt. *szingyolát*. Túl a Dunán am. ringyó, kurva, szipirtyó. Az ily személyek csúf neveiben igen gazdag a népnyelv. Talán a szaglászásra vonatkozó *szimat, szimatol* szókkal van gyöki rokonságban, mintegy *szimatoló* (szimtoló, szimgyoló);

valamint *szipirtyó, szipa, szatyus, szotyka* szókban is hasonló gyökelem szerepel.

SZÍNHALÁL, (szín-halál) ösz. fn. Nem valóságos, hanem csak látszatos halál, tetszhalál.

SZÍNHALOTT, (szín-halott) ösz. fn. és mn. Nem valósággal, hanem csak látszatra halott, tetszhalott.

SZÍNHÁZ, (szín-ház) ösz. fn. Nyilvános intézet, vagyis épület, melyben a közönség mulattatására, illetőleg képzésére, oktatására szinmüvek adatnak elé. *Országos, nemzeti, városi szinház.* V. ö. SZÍNMŰ.

SZÍNHÁZI, (szín-házi) ösz. mn. Színházat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szinházi jövedelem, kiadások. Szinházi személyzet.*

SZÍNHÁZIGAZGATÓ, (szín-ház-igazgató) ösz. fn. Személy, főnök, ki bizonyos szinház ügyeiben fő rendelkező- s felügyelőképen müködik.

SZÍNHÁZLÁTOGATÓ, (szín-ház-látogató) ösz. mn. és fn. Szinházba járó, szinházi eléadásokra gyakran megjelenő.

SZÍNHELY, (szín-hely) l. SZÍNPAD.

SZÍNI, (szín-i) mn. tt. *szini-t*, tb. —*ek*. Szinházi ügyeket illető, azokhoz tartozó, azokra vonatkozó. *Szini eléadások, mutatványok. Szini hatás.*

SZÍNIG, (szín-ig). Határvető raggal am. valaminek felső szineig. *Szinig töltött pohár.* A székelyeknél: *szinültig.*

SZÍNIGBÁRDOLT, (színig-bárdolt) ösz. mn. Amit kellő laposságig, simaságig megbárdoltak. *Szinigbárdolt fenyőszél.*

SZÍNIRE, (szín-e-re) felható raggal igehatározóként am. felső vagy jó részére, nem fonákul, nem visszásan. *Szinire ölteni a köntöst.*

SZÍNIRODALOM, (szín-irodalom) ösz. fn. 1) Színművekre vonatkozó irodalom. 2) Szélesebb értelemben magában foglalja, az irodalom mindazon ágát, mely színpadra, vagy szinészetre vonatkozhatik. V. ö. IRODALOM.

SZINÍT, (szin-ít) áth. m. *szinít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Bányászok nyelvén am. égetés által az érczet megtisztítja, salakjától elválasztja. *Aranyat, ezüstöt szinìteni.*

SZINÍTÉS, SZINITÉS, (szin-ít-és) fn. tt. *szinités-t*, tb. —*ék*; harm. szr. —*e*. Bányászmunka, mely által az érczet szinítik. V. ö. SZINÍT.

SZINITYE, falu Arad m.; helyr. *Szinityé-re*, —*n*, —*ről*.

SZÍNJÁTÉK, (színjáték) ösz. fn. 1) Szélesb ért. mindenféle szinmű, vagyis az emberi cselekvényeknek a költészet szabályai szerént rendezett utánzása, melyet a nézők mulattatására, s okulására bizonyos képzettségü személyek illetőleg szinészek adnak elé. Ez értelemben ide tartoznak a víg- és szomorújátékok, népszinmüvek, és bohózatok. Szorosb ért. a drámai münek azon közép neme, mely a szomorú- és vígjáték között áll, mennyiben komoly cselekvények szövevénye által aggódásra és részvétre buzdít, de végre szerencsés kimenetellel vidamít fel. *Történeti, családi szinjáték.*

SZÍNJÁTSZÁS, (szín-játszás) ösz. fn. Leginkább szövetről mondják, midőn bár látszólag egy szinü, de különböző oldalról tekintve más színt is mutat.

SZÍNJÁTSZÓ, (szín-játszó) ösz. fn. Általán am. szinész; különösen ki a komoly szinmüvekben szerepel; l. SZINÉSZ.

SZÍNKÉDÉS, (szín-kéd-és); SZÍNKÉDIK, (szín-kéd-ik), l. SZÍNÉSKÉDÉS; SZINÉSKÉDIK.

SZÍNKÉN, (szín-kén) ösz. fn. Idegen részektől tiszta bányai kén.

SZÍNKÉP, (szín-kép) ösz. fn. A színpadi egyes eléadáshoz tartozó diszitmények öszvege, amennyiben azok a jelenethez illő valamely természeti tárgyat, helyzetet stb. ábrázolnak.

SZÍNKEVERÉK, (szín-keverék) ösz. fn. Különféle színeknek szabálytalan és helyes ízlés nélküli összehalmozottsága.

SZINKÓCZI l. SZENKUCZI.

SZÍNKÖLTEMÉNY, (szín-költemény) ösz. fn. L. SZÍNMŰ.

SZÍNKÖLTÉSZET, (szín-költészet) ösz. fn. A költészet azon neme, melynek tárgyát színmüvek teszik.

SZÍNKÖLTŐ, (szín-költő) ösz. fn. Költő, ki színmüveket ír.

SZÍNKÖR, (szín-kör) ösz. fn. A régi rómaiaknál szabad ég alatt bizonyos játékok ú. m. vivójátékok, állatviadalok stb. és ezeknek a közönség által szemlélése végett hosszú körben bekerített tér. (Amphitheatrum, a játékhelye *arena*, a nézők helye pedig *podium* néven neveztetett). Mai korban nálunk így hívják a szabadban, leginkább élő fák és leveles színek használata által felállított színpadot és ehhez tartozó nézőhelyet.

SZÍNLAP, (szín-lap) ösz. fn. Nyomtatott, vagy irott czédula, mely a helybeli közönséget valamely eléadandó színmünek cziméről, a benne működő személyekről, az eléadás napjáról stb. értesíti.

SZÍNLAPKIHORDÓ, (szín-lap-ki-hordó) ösz. fn. Szolgaszemély, ki a színlapokat az egyesek számára széthordozza. V. ö. SZÍNLAP.

SZÍNLEG, (szín-leg) ih. A valóságnak csak szinét külsejét, látszatát mutatva, tettetésképen. *Szinleg jó barátnak mutatkozik.*

SZÍNLEGÉS, (szín-leg-és) mn. tt. *szinlegés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Nem valóságos, csak látszólagos, tettetett.

SZÍNLEL, (szín-el-el) áth. m. *szinlel-t*. Képmutatólag, tettet valamit. *Alázatosságot, jámborságot szinlelni.* Régiesen pl. Faludinál: *szinlet.*

SZÍNLELÉS, (szín-él-el-és) fn. tt. *szinlelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés midőn valaki színlel valamit, képmutatás.

SZÍNLÉS, (szín-l-és) fn. tt. *színlés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. SZÍNLELÉS.

SZÍNLÉSKÉPEN, (színlés-képen) ösz. ih. L. SZÍNLEG.

SZÍNLET, (szín-l-et) áth. m. *színlet-tem*, —*tél*, —*ett*. L. SZÍNLEL.

SZÍNLÉTT, (szín-él-ett) mn. tt. *színlett-et*. Tettetett; nem valóságos, csak látszatosan olyan. *Színlett részvét, színlett sajnálkozás, színlett jámborság, jóakarat.* Különbözik : *színélt*. V. ö. SZÍNÉL.

SZÍNLÉTTEN, (szín-el-ett-en) ih. Tettetve, látszatosan.

SZÍNLI, (szín-l-i) áth. mely csak tárgyi ragozással van divatban; m. *színlett-em*, —*ed*, —*e*, htn. —*eni*. *Színli magát. Az alázatosságot, jámborságot csak színli.* Szokottabban : *színel*, mind alanyi, mind tárgyi ragozással.

SZÍNLIK, (szín-l-ik) k. m. *színl-ett*, htn. —*eni*. Faludinál am. fénylik. *Fönn színlő erkölcs. Elszínlik*, Sándor Istvánnál a m. színét elhagyja. *Kiszínlik* Faludinál am. kitetszik, kitűnik.

SZÍNLŐBÁRD, (színlő-bárd) ösz. fn. Az ácsok széles szekerczéje, melylyel a faragás alá vett gerendákat simára, laposra kiegyengetik.

SZÍNMÉZ, (szín-méz) ösz. fn. Legtisztább s legfehérebb méz, kivált mely a sejtekből magától szivárog ki.

SZÍNMUST, (szín-must) ösz. fn. A szőlőszemekből első sajtóláskor vagy csömöszöléskor kifolyó tisztább lé.

SZÍNMUTATÁS, (szín-mutatás) l. KÉPMUTATÁS.

SZÍNMUTATÓ, (szín-mutató) ösz fn. l. SZÍNESKÉDŐ, KÉPMUTATÓ.

SZÍNMŰ, (szín-mű) ösz. fn. Általán drama vagy szinjáték széles értelemben véve. V. ö. SZÍNJÁTÉK. *Népszínmű*, melynek meséje vagy főcselekvénye a népéletből vétetett.

SZÍNMŰI, (szín-műi) ösz. mn. Színművet v. műveket illető, arra v. azokra vonatkozó. *Színműi bírálat.*

SZÍNMŰIRODALOM, (szín-mű-irodalom) lásd : SZÍNIRODALOM, 1).

SZÍNMŰIRÓ, (szín-mű-iró) ösz. fn. l. SZÍNKÖLTŐ.

SZÍNMŰTAN, (szín-mű-tan) ösz. fn. Azon művészeti szabályok összege, melyek a színművek kellő alkotási és szerkezeti módjára vonatkoznak. (Dramaturgia).

SZÍNMŰVÉSZ, (szín-művész) ösz. fn. Személy, különösen színész, ki a színművek eljátszásában bizonyos fokú művészi képzettségel bír.

SZÍNMŰVÉSZET, (szín-művészet) ösz. fn. Művészet, vagyis sajátnemű szavalási, taglejtési, s arczbeszédi képzettség, milyet a színművek minél kellőbb eléadása igényel.

SZINNÁDMÉZ, (szín-nád-méz) ösz. fn. l. SZÍNCZUKOR.

SZINNA, mváros Zemplén m.; helyr. *Szinná-ra*, —*n*. —*ról*.

SZÍNNÉP, (szín-nép) ösz. fn. Valamely népnek színe, java.

SZINNYE, falu Szala m.; helyr. *Szinnyé-re*, —*n*, —*ről*.

SZINNYÉR, falu Zemplén m.: helyr. *Szinnyér-re*, —*én*, —*ről*.

SZINYE, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Szinyé-re*, —*n*, —*ről*.

SZINYÓBÁNYA, falu Nógrád m.; helyr. —*bányá-ra*, —*n*, —*ról*..

SZÍNOLAJ, (szín-olaj) ösz. fn. Az olajfa bogyóiból, vagy más olajos testekből először kisajtólt legtisztább olaj; vagy általán minden salaktól megtisztított olaj.

SZÍNOLDAL, (szín-oldal) ösz. fn. A szövetnek azon egyik oldala, mely a másiknál simább vagy fényesebb, v. virágosabb v. szinesebb, melyet viseletkor kifelé szokás fordítani. Ellentéte : *fonák, visszás oldal.*

SZÍNÓLOM, (szín-ólom) ösz. fn. Az ólomércznek legtisztább részei, melyek olvasztáskor az edény fenekére ülepednek.

SZÍNPAD, (szín-pad) ösz. fn. A szinháznak a nézőhelyekkel szemben álló része, szinfalakkal, függönyökkel, sülyesztökkel, sugóhajlékkal fölszerelve, melyen a szinészek játszanak.

SZINPADELŐ, (szín-pad-elő) ösz fn. A szinpadnak a függöny előtt legközelebb elterjedő része, melynek közepén rendesen a sugóhajlék foglal helyet; máskép és helyesebben : *előszín* v. *előtér*. V. ö. SZÍNTÉR.

SZÍNPADI, (szín-padi) ösz. mn. Szinpadra vonatkozó, ahhoz tartozó; színpadon, színpadokon előforduló; színpadhoz vagy színpadi szokásokhoz hasonló. *Színpadi képek, jelenetek. Színpadi világ*, színpadokon ábrázolt embervilág.

SZÍNPADIAS, (szín-padias) ösz. mn. Színpadi eléadásokhoz, test- és hanghordozáshoz, öltözködéshez stb. hasonló.

SZINPADILAG, (szín-padilag) ösz. ih. Szinpadi módon; akképen mint a színpadon szokás.

SZÍNPÁHOLY, (szín-páholy) ösz. fn. L. PÁHOLY.

SZÍNPOMPA, (szín-pompa) ösz. fn. Mindenféle színek ragyogó jelenléte akár a természetben, akár a mesterség műveiben, pl. nagy ünnepélyek (koronázások) bálok stb alkalmával.

SZINRE, (szin-re) felható raggal am. látszatképen, szinleg, külsőleg. *Szinre szép Szinre sokat mutat.* Ezen szerkezetben : *szinről szinre*, am. szemközt nézve, szemlélve. *Szinről szinre láttam őt. Szinre* v. *délszinre hozni valamit*, világosságra hozni.

SZÍNREHOZATAL, (színre-hozatal) ösz. fn. Világosságra hozatal, nyilvánossá tétel.

SZÍNRÉZ, (szín-réz) ösz. fn. Idegen érczrészektől, salaktól megtisztított réz.

SZÍNSAJT, (szín-sajt) ösz. fn. Finomabbféle sajt, melyben a tejnek nem csak turója, hanem szine, főle, illetőleg vaja is benne van.

SZÍNSZERŰ v. —SZERŰ, (szín-szerü) ösz. mn. A szinhez vagyis színpadhoz hasonló.

SZINT, ih. l. SZINTE.

SZINTAKKOR, (szint-akkor) ösz. ih. Ugyanakkor, épenakkor, azonegy időben. V. ö. SZINTE.

SZÍNTAN, (szín-tan) ösz. fn. Színekről vagyis azok eléállitásáról és viszonylatairól szóló tanitmány. Festészeknél a színek szabályszerü vegyitését ismertető v. tárgyazó eléadás.

SZÍNTÁNCZ, (szín-táncz) ösz. fn. Széles ért. szinpadon, szinházban a szinházi személyzet által látványul eljárt táncz. Különösen, némajátékkal egyesült, s drámailag szerkezett eszményi vagy más tánczokból álló szinpadi mutatvány. (Ballet).

SZÍNTÁNCZOS, (szín-tánczos) SZÍNTÁNCZOSNŐ, (szín-tánczos-nő) ösz. főnevek. A szinházi tánczszemélyzetnek fi vagy nő tagja.

SZINTANNYI, (szint-annyi) ösz. mn. Ugyannyi, épenannyi, azonegy számmal levő. *Szintannyi adót fizetek, mint te. Taval szintannyi jövedelme volt, mint ez idén.*

SZÍNTÁRS, (szín-társ) l. SZÍNBARÁT.

SZÍNTÁRSULAT v. —TÁRSASÁG, (színtársulat v. —társaság) ösz. fn. Szinészekből együvé állt társulat. Helyesebben : *szini* vagy *szinésztársulat.* A ‚társulat' és ‚társaság' közti különbséget l. TÁRSULAT alatt.

SZINTAZ, (szint-az) ösz. mn. Ugyanaz, épen az, egészen az, nem más.

SZINTE (szin-te) ih. Általán hasonlatra vonatkozik, s valaminek mintegy szinét, látszatát jelenti. 1) Körülbelül egy értelmű az *épen, ugyan, hasonlóan* határozókkal, pl. *az én ruhám szinte azon kelméből való, melyből a tied.* Az önhangzóval kezdődő viszonyszó előtt rendesen elveti végönhangzóját, mely esetben azzal öszveirható : *szintazon, szintily, szintoly, szintúgy, szintakkora, szintannyi* stb. pl. *szintazon úton jöttem, melyen te. Szintoly nehezen járszi, mint én. Szintoda indulok, hova tik.* Ezen szóval van összetéve az *ő-szinte* szó, mely eredetileg igehatározó s am. ő (maga) szinében, ő magával egybehangzólag, épen úgy amint magát mutatja ; s a régiebbeknél, pl. Molnár Albertnél, Szabó Dávidnál igehatározóként jön elé, mint ma az *őszintén* szó, és melléknévül *őszinte való* használtatott. 2) Néha megfelel neki a közelítési hasonlatot jelentő *majdnem, csaknem*, pl. *ejnye! szinte rám ijesztettél : Szinte elragadott, oly sebesen fújt a szél. Szinte borzsódzik a hátam tőle. Szinte meghaltam.* 3) Néha am. *mintha*, pl. *szinte látom, hogyan fog örülni*, azaz, mintha látnám. Némely irók különböztetés végett a ‚szinte' szót csak a kétutóbbi jelentésben használják, az első jelentésre pedig ‚szintén' (= szinte-en) szót alkalmazzák ; úgy hogy Molnár Albertnél is a ‚szinte' szó értelmezésében a német ‚fast' (= csaknem) is eléjön, de már a ‚szintén' értelmezésében már csak ‚ganz und gar' és ‚durchaus' német szó használtatik.

Eredeti egyszerü alakja *szint*, t. i. a *szin* törzstől, egyszerü *t*-vel, valamint ezek is : *lépés lépést, oldal oldalt*, továbbá mellóknevekből : *egyenest, örömest, képest* stb. mint határzók. A nyelvszokás az ily képzőjü határzókat néha megtoldva használja, mint : *viszontag, hajdanta, hajdantan, meginten, megintlen*, és igy *szint, szinte, szintén, szintég.*

SZINTEG. SZINTÉG, (szin-te-en-eg, újabb toldalékos képzővel mint ‚itteneg', ‚ottanag' szókban) tájdivatosan, különösebben a székelyeknél am. szintén ; l. SZINTE.

SZINTEKKOR, (szint-ekkor) ösz. ih. Ugyan ezen időben, épen ekkor.

SZINTEKÖTÉS, (szintes-kötés) ösz. fn. Lásd : SZINTES alatt.

SZINTELEN) (szin-telen) mn. tt. *szintelen-ti* tb. —*ek*. Aminek határozott, tiszta szine nincsen ; elmosódott, elfakult szinü ; halaványi, sápadt. V. ö. SZINETLEN. Határzóként am. határozott szin nélkül ; halványul.

SZINTELENÉDIK, (szin-telen-éd-ik) k. m. *szintelenéd-tem, —tél, —ett.* Szinét elveszti, halványnyá, sápadttá leszen. *Elszintelenedik.*

SZINTELENÍT, (szin-telen-ít) áth. m. *szintelenít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Szintelenné tesz : halványít. V. ö. SZINTELEN.

SZINTELENÍTÉS, SZINTELENITÉS, (szintelen-ít-és) fn. tt. *szintelenités-t*, tb. —*ek*. Szintelenné tevés ; halványitás.

SZINTELENSÉG, (szin-telen-ség) fn. tt. *szintelenség-et*. Szintelen állapot vagy tulajdonság ; halványság, sápadtság.

SZINTELENÜL, (szin-telen-ül) ih. Határozott szín nélkül ; halványul.

SZINTÉN, (szin-te-en) l. SZINTE.

SZINTENNYI, (szint-ennyi) ösz. mn. Ugyanezen közellevőhöz hasonló sokaságú ; ugyanennyi, épenennyi ; sem több, sem kevesebb ennél. *Szintennyi pénzem van nekem is.*

SZÍNTÉR, (szín-tér) ösz. fn. Valamely színpadnak terjedelme ; főrészei : *előtér* v. *előszín, középtér* v. *középszín, háttér* v. *hátszín.*

SZÍNTEREM, (szín-terem) ösz. fn. A színpadon termet ábrázoló helyiség.

SZINTES, (szin-t-es) mn. tt. *szintes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A valódihoz hasonló, mely úgy tekintetik mintha valódi volna ; leginkább a jogtudományban használt kifejezés, pl. *szinteskötés*, elővélt megegyezésből származott jogviszony, ilyen és hasonló elvek nyomán : más kárával senki sem gazdagodhatik ; mindenkiről vélelmezhető, hogy akarja azt ami neki hasznos vagy szükséges ; aki a czélt akarja, az eszközt is kell akarnia ; aki a hasznot huzza, a kárt is viselje stb. (Quasi-contractus). *Szintesbirtok* a testetlen dolgok, pl. vadászati halászati, és minden más jogok birtoklása, melyeket nem lehet szerezni sajátlagos

birtokba vétel ú. m. kézbefogás, vagy őrizet által (mint a testi ingókat), vagy megszállás, bekerités stb. által (mint az ingatlanokat), hanem azokhoz valaki csak önnevében használás által juthat. (Quasi-possesssio).

SZINTEZ, (szint-ez) ösz. mutató névmás. Ugyan ez, épen ez. *Szintezt akarom én is megvenni. Seintez a kocsics hozott engem is.*

SZINTÉZ, (szin-t-éz) áth. m. *szintéz-tem, —tél, —ett,* par. *—z.* L. SZÍNVONALAZ.

SZINTÍGY, (szint-így) ösz. ih. Épen így, ugyanígy, nem másképen mint ez. *Szintígy vannak bútorozva az ő szobái is.*

SZINTILY v. —ILYEN, (szint-ily v. —ilyen) ösz. mn. Épen ilyen, egészen szakasztott ilyen, ugyanilyen, nem más forma. *Szintily edényeket veszek én is. Szintily kalandja volt neki is.*

SZINTOLY v. —OLYAN, (szint-oly v. —olyan) ösz. m. Épen olyan, egy másikhoz hasonló.

SZÍNTŐZEG, (szín-tőzeg) ösz. fn. Legjobb faju tőzeg, melynek szine fekete, s a közönséges tőzegnél tömöttebb, nehezebb, és olajos részekkel vegyített. V. ö. TŐZEG.

SZINTÚGY, (szint-úgy) ösz. ih. Épen, egészen úgy, ugyanúgy, azonképen, nem másképen. *Nekem szintúgy fáj e csapás, mint neked. Ő szintúgy megérdemli a jutalmat, mint te.* Néha viszonkötszó nélkül egyszerü bizonyitást, állitást jelent. *Örömében szintúgy röpösött a szive.*

SZÍNŰ, SZINÜ, (szín-ü) összetételekben mint határozott szó mellékneveket alkot, pl. *rózsaszinű, kékszinű, lángszinű* stb. V. ö. SZÍN, (1).

SZINTŰZPOR, (szin-tüz-por) ösz. fn. A tüzjátékoknál oly lőpor, mely meggyujtva bizonyos szinü lángokat vagy sziporkákat vet.

SZÍNÜGY, (szín-ügy) ösz. fn. Színházra, vagy szinjátékokra, vagy színművekre vonatkozó ügy.

SZÍNÜL, (szín-ül) ih. 1) L. SZÍNLEG. 2) Színire, nem fonákul, nem visszásan. *Kabátját színül öltötte fel.* Székely szó.

SZINŰLET, SZINÜLET, (szín-ü-l-et) fn. tt. *szinület-et,* harm. szr. *—e* v. *—je.* Színre v. színekre vonatkozó állapot; szín v. színek módosulata. (Ton der Farbe).

SZINÜLTIG, (szin-ül-t-ig) ih. Egészen színig tele. Szinültig töltött pohár. Erdélyi szó. Néhutt : *szinyártig* (szín-értig ?).

SZÍNÜVEG, (szín-üveg) ösz. fn. Igen tiszta és keményebb fajta üveg. (Krystallglas, Flintglas).

SZINVÁLTOZÁS, (szin-változás) ösz. fn. Általán változás, midőn valamely test előbbi szinéből mintegy kivetkezvén egy másikban tünik elé. Bibliai ért. *Urunk szine változása,* azaz, megdicsőülése, midőn egy magas hegyen Péter, Jakab, és János tanítványok szemeláttára arczulata ragyoga, mint a nap, s öltözete fehérlék mint a hó. (Máté XVII.).

SZÍNVAS, (szín-vas) ösz. fn. Idegen részektől megtisztított vas.

SZÍNVEGYÍTÉS, (szín-vegyítés) ösz. fn. Festők, és festészek munkája, midőn czéljaikhoz képest különféle szinü festékeket együvé kevernek.

SZÍNVEGYÜLET v. —VEGYŰLET, (szín-vegyűlet) ösz. fn. Különféle színeknek egybeolvadási vagy egymásra hatási állapota.

SZÍNVESSZŐ, SZINVESSZŐ,(szín-vessző, azaz szil-vessző ?) ösz. fn. A hajósoknál, mind a dunaiak, mind a tiszaiknál, vékony fahasábok (szilánkok), miként a faabroncsok, melyekkel t. i. a folyami fahajók hasadékait, összeeresztéseit, rovátkait betömő mohot bezúzzák s melyeket aztán eszkábákkal foglalnak. (Zain, Zainspähne, talán Zahn és Zahnspäne, mert így is hangoztatják. Kenessey Albert). Magyar neve talán eredetileg *szilvessző* azaz szilánkvessző, t. i. a székelyek a szilánkot egyszerüen *szil*-nek hivják.

SZÍNVESZTÉTT, (szín-vesztétt) l. SZÍNEVESZTÉTT.

SZÍNVESZTŐ, (szín-vesztő) ösz. mn. 1) L. SZÍNEHAGYÓ. 2) L. SZÍNMUTATÓ. Eléjön Molnár Albertnél.

SZÍNVONAL, (szín-vonal) ösz. fn. Valamely térnek, különösen csendesen álló víznek felső színén húzott vagy képzelt vonal. Átv. ért. *tudomány, művészet színvonala,* am. legmagasabb álláspontja. (Niveau).

SZÍNVILÁG, (szín-világ) ösz. fn. A színművekben költött és a színpadokon ábrázolt embervilág. Sándor Istvánnál az embereknek színe, java.

SZÍNVONALAZ, (szín-vonalaz) ösz. áth. Visgálja, méregéli, ha valamely tér fek- vagy vízszintes-e; innen máskép : *vízszintez.*

SZÍNZET l. SZÍNÉZET.

SZÍNY, tájdivatosan am. *szín;* l. ezt.

SZÍNYÁRTIG l. SZÍNÜLTIG.

SZIP (1), v. SZÍP, áth. m. *szip-tam, —tál, —ott.* Általán a levegőt ajkai között, vagy orrán befelé húzza, egyszersmind bizonyos híg, vagy apró részekből álló testet behúz vele. *Vérszipó* = vérszivó. *Ki-, megszipom* (Szabó D.). Különösebben a székelyeknél még am. mar (csíp). *A ganár* (gunár) *megszip.* (Kríza J.).— Közel áll hozzá általános értelemben az ajkak működésére vonatkozó *szop.* Csagataj nyelven is *szip-mak.* Származékai : *szipák, szipákol, szipka, szipó, szipoly, szippant.* V. ö. SZI, elvont gyök.

SZIP, (2), fn. tt. *szip-ot,* harm. szr. *—ja.* Sándor Istvánnál am. szivány. L. SZIVÁNY.

SZIPA, (szip-a) fn. tt. *szipát.* A *szipó* (szivó cső) főnévnek módosított alakja, mint *csipő csipe, czipő czipe, czinegő czinege* stb. Kezdetben a szivart is így hivták, azonban később a ‚szivar' szó lett divatos. Átv. ért. vén banyák népies gúnyneve. A hasonlat vagy onnét vitetett, mert a vén banyák mint fogatlanok *szipogva, pöszögve* szoktak beszélni; vagy mivel szokása népünknek az ily személyeket holmi eszközökhöz hasonlítani pl. *vén csoroszla. vén gereblye, vén szatyor, vén szerszám, vén lajtorja* stb. és így *vén*

*szipa* am. vén szipó (szivó cső). Egyezik vele a toldás által megnyujtott *szipirtyó*.

SZIPACS, (szip-acs) fn. tt. *szipacs-ot*, harm. szr. —*a*. A folyóvíz beállásakor hegyre fordult zaj-jégnek vízbe lenyuló része. Tiszamelléki tájszó Heves megyében.

SZIPÁK, elvont törzse *szipákol, szipákolás* szóknak. L. SZIPÁKOL.

SZIPÁKOL, (szip-ák-ol) önh. m. *szipákol-t*. Orrán pordohányt szivogat, tobákol, burnótol. Középképzője *ák* a gyakorlatos *og*-nak felel meg, mintha volna *szipogol*. Egyébiránt alakra hasonlók hozzá a a szintén gyakorlatos *harákol, csikákol, bernyákól, nyivákol, bokákol, pöfékél* hangutánzók.

SZIPÁKOLÁS, (szip-ák-ol-ás), fn. tt. *szipákolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki pordohányt szivogat, tobákolás, burnótolás.

SZIPÁL, (szip-a-al) m. *szipál-t*. Szabó Dávidnál eléjön ‚szipákol' és ‚szipogat' értelmében.

SZIPÁLÁS, (szip-a-al-ás) fn. tt. *szipálás-t*, tb. —*ok*. Szipákolás; l. SZIPOGATÁS.

SZIPAT, (szip-at), fn. tt. *szipat-ot*, harm. szr. —*ja*. A mennyit egyszerre orron felszíni szokás. *Szipat tobák, dohány*. Hasonlóan bizonyos mértéket, adagot fejeznek ki: *csipet, falat, kortyanat, ütet* (tapló) stb.

SZIPATNYI, (szip-at-anyi) mn. tt. *szipatnyi-t*, tb. —*ak*. Annyi mint egy szipat. V. ö. SZIPAT.

SZIPIRTYÓ, fn. tt. *szipirtyót*. A székelyeknél am. töpörödött vén banya. Somogyban, vén kurva; néhutt: *szepentyó*. A *szipa* szónak népies gúnynyelven megnyújtott változata; hasonló hozzá: *kofa kofantyú*; vagy talán am. *szipa-ringyó (?)*, mely némi hangáttétel és módosúlat által: *szingyula*. V. ö. SZIPA.

SZIPKA, (szip-ka) fn. tt. *szipkát*. Vékony cső, mely által valamely nedvet szivogatni szoktak, pl. nád, szalmaszál; másképen: *szivó, szivóka, szipóka*. Szabó D. Ugyancsak ő nála a furuglyának szipkája, mely általánosabban másképen: *szopóka*. Igy nevezik néhutt a madarászok csalóka sípját is. Gyarmathi Sámuel szerént oroszul is *szipka*, másképen: *szipovka, sziplo*. V. ö. SZIP, (2), fn.

SZIPÓ, (szip-ó) fn. tt. *szipó-t*. Általán mindenféle vékony cső, melylyel a nedvet kiszivogatják. Egyezik vele a latin *sypho*. V. ö. SZIP, (1).

SZIPOG, (szip-og) önh. m. *szipog-tam*, —*tál*, —*ott*. A székelyeknél modják a gyermekről, midőn pityeregve szí lélekzetet. Néhutt: *szepeg, szipog*. ‚Szipogat' szó törzse is.

SZIPOGÁS, (szip-og-ás) fn. tt. *szipogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Pityergés közti lélekzet szivás; pityergés.

SZIPOGAT, (szip-og-at) l. SZÍVOGAT.

SZIPOGATÁS, (szip-og-at-ás) lásd: SZÍVOGATÁS.

SZIPÓKA, (szip-ó-ka) kicsiny. fn. tt. *szipókát*. Kis szipó vagyis nedvet huzó csövecske. Különösen 1) am. *szivány*, 2) am. *szopóka*; l. ezeket.

SZIPOLY, (szíp-oly) fn. tt. *szipoly-t*, tb. —*ok*. Molypille; különösen mely méhkasokban szeret tanyázni, s a mézet szipogatni.

SZIPORKA, (szip-or-ka szip-or-og-a, szip-or-og-ó) fn. tt. *sziporkát*. A tüzes testnek sustorgással szétugráló szikrácskái; tüzes pernye. *A tüzes vas, midőn ütik, sziporkákat hány. A felbolygatott tüzes hamu sziporkákat szór*. V. ö. SZIKRA.

SZIPORKÁZIK, (szip-or-ka-az-ik) k. m. *sziporkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Sziporkák ugrálnak szét róla; szikrázik.

SZIPPANT, (szipp-an-t v. szip-u-an-t) áth. m. *szippant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Bizonyos cseppekből álló vagy poros testet az orrán beszí. *Tiszta vizből néhány cseppet fölszippantani. Pordohányt szippantani*.

SZIPPANTÁS, (szipp-an-t-ás) fn. tt. *szippantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki szippant.

SZIPPANTAT, (szipp-an-t-at) fn. tt. *szippantat-ot*. harm. szr. —*a*. Mennyiség, melyet egyszerre fölszippant valaki. *Szippantat dohány*.

SZIPPOG, (szipp-og) önh. m. *szippog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) L. SZIPÁKOL. 2) L. SZIPOG.

SZIPPOGÁS, (szipp-og-ás) fn. tt. *szippogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. SZIPOGÁS; és SZIPÁKOLÁS.

SZIPPOGAT, (szipp-og-at) önh. m. *szippogat-tam*, —*tál*, —*ott*. L. SZIPÁKOL.

SZIR, elvont gyöke 1) *szirom*, és *szirony*, 2) *sziringozik, szirkotál*, 3) *szirogy* szóknak illetőleg származékaiknak. V. ö. SZIROM; és SZIRINGOZIK.

SZIRÁK, mváros Nógrád, falu Borsod m.; helyr. *Szirák-ra*, —*on*, —*ról*.

SZIRALJ, (szir-alj) ösz. fn. Gönczy Pálnál újabb osztályozás szerént a sokporodások (sokhimesek) seregébe és két — sok terméjüek (két — sokanyások) rendébe tartozó növénynem; tokja hosszu kocsányu; csészéje 5—8 levelü; bokrétája nyakas, lemeze csöves. (Eranthis). Diószegi-Fazekasnál csak mint a *húnyor* faja jön elé. T. i. Gönczy Pálnál faja a *téli sziralj*, sárga nagy virága kerek és sok hasábu gallérában ül. Igen ritka növény; találtatik különösen február, mártius hónapokban a pesti városligeti tó partján. Diószegi-Fazekasnál: *téli húnyor* (helleborus hiemalis.)

SZIRÁND, puszta Szabolcs m.; helyr. *Szirándra*, —*on*, —*ról*.

SZIRB, falu Zaránd m.; helyr. *Szirb-re*, —*en*. —*ről*.

SZIRICS, az ajkak és fogak között beszívott nedvnek hangja, melyből *szíricsel, szíricselés* származtak, másképen: *szörcs szörcsöl* v. *szürcs szürcsöl*. Hasonlók, *szörb szörböl, hörp hörpöl*, a latin *sorbeo*, a német *schlürfen* stb.

SZIRICSÉL; SZIRICSÉLÉS, l. SZÜRCSÖL, SZÜRCSÖLÉS.

SZIRIMÁNY, erdélyi tájszó, l. SZILIMÁNY. Gyarmathi Sámuel egyezteti az illyr *sziromah*, szerb *siromakh*, *szirota* (orphanus) és orosz *siromjat* szókkal. A román szótárban *szirimanu* am. szegény (pauper); és árva (orphanus.)

SZIRINGOZIK, (szir-ing-oz-ik) k. m. *sziringoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. A lezuhanó vízről mondják, midőn lezuhanás közben szétszórt cseppecskékben ömlik alá; másképen: *parisztoz* v. *parisztozik*. Székely szók. A gyök *szir* hangutánzó, s rokon *szer* gyökkel v. *szercs* törzszsel *szercseg* szóban; hasonló *fercs* hangutánzó törzs is *fercseg* szóban. ‚Sziring' törzset nem találjuk a Tájszótárban azonban nem lehet kétkedni, hogy az mint fn. magát a szétszórt egyes cseppecskét jelenti. Különös figyelmet érdemel a mongol igetörzs: *szürcsi*, mely a határtalan módban *(szürcsikü)* am. rá- v. körül v. széthinteni, öntözni (asperger, arroser); és *szürcsik* fn. am. hintezés (aspersion). V. ö. SZIRKOTÁL.

SZIRK, falu Gömör m.; helyr. *Szirk-re*, —*én*, —*ről*.

SZIRKÁL, áth. m. *szirkált*. Pesti Gábor meséiben am. kerít, szerez. „Ha szégyent fejére nem akar szirkálni." (XXIX. mese). Lugossy J. *czirkál* szóval azonosítja; de ez utóbbi mást jelent. Talán inkább *szirkotál* szóval hozhatjuk összeköttetésbe.

SZIRKÓ, (szir-kó, szir-og-ó?) fn. tt. *szirkót*. Piszkafa, melylyel a tüzet szitogatják. Bodrogközben, vesszőnek megégett vége, melylyel írni lehet. V. ö. SZIRKOTÁL. Mennyiben a szirkó kormosat jelent, hasonlítható a *czirom*, *czirmos*, azaz szurtos, mocskos szókhoz is.

SZIRKOTÁL, áth. m. *szirkotált*. A székelyeknél am. a tüzet szítja, bolygatja. E szónak törzsöke talán *szirkó*, vagyis tüzes végü piszkafa. Az is lehető, hogy a *szir* gyök hasonlóan a szétszórt és szercsegő sziporkák természeti hangjára vonatkozik, mint ‚sziringozik' szóban a szétfercsegő cseppecskékére. A mongolban is a ‚sziringozik' szónál érintett *szürcsi-kü* azt is teszi: füstölni, körüskörül megfüstölni (parfumer tout au tour, encenser), és *szürcsik* = füstölés, tehát a törzs *szürcsi* szintén vonatkozik égésre is. Hasonlóképen égésre vonatkozik a mongol *siri-kü*, v. *sireghe-kü* (vasat) önteni, olvasztani (fondre le fer).

SZIRMA, faluk Borsod és Ugocsa m.; helyr. *Szirmá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZIRMANYÚLT, (szirma-nyúlt) ösz. fn. tt. *szirmanyúlt-at*. Növénynem a négyfőbb hímesek seregéből és táskások rendéből; két külső szirma a többi kettőnél nagyobb (honnan a neve); táskája kerekded, sokmagvú, csorba. (Iberis).

SZIRMATLAN, (szir-om-atlan) mn. tt. *szirmatlan-t*, tb. —*ok*. Aminek szirma nincs, sziromnélküli. Különösen az olyan virágról mondják, melynek nincs szirmos bokrétája, pl. a kapotnyaknak. V. ö. SZIROM.

SZIRMOS, (szir-om-os) mn. tt. *szirmos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Sziromféle, színes bőrszalagokkal kivarrott, czifrázott vagy salangozott. *Szirmos ködmön*, *bunda*, *kostök*, *ostor*. 2) Szirmokkal ellátott. A növény bokrétájáról mondják. 3) Átv. mondják hóról, midőn olvadás után megfagy, mely esetben szalagforma vagyis vékony szirmokhoz hasonló vonalak látszanak rajta; másképen: *szilonyos*. V. ö. SZILONY, SZIROM.

SZIRMOSAN, (szir-om-os-an) ih. Szirmokkal czifrázva. Szirmokkal ellátva. Szirmos állapotban.

SZIRMOZ, (szir-om-oz) áth. m. *szirmoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Sziromféle szíjacskákkal kivart, czifráz. *Szirmozni a bundát*, *ködmönt*.

SZIRNY, l. SZIRONY.

SZIRNYOL, (szir-ony-ol) áth. m. *szirnyolt*. L. SZIRMOZ, ésV. ö. SZIRONY.

SZIRNYOS, (szir-ony-os) l. SZIRMOS, 1), 3).

SZIROGY, fn. tt. *szirgy-ot*, harm. szr. —*a*. Baranya megyei tájszólás szerént am. zuzmara; másképen ugyanott: *szilogy*; l. ezt.

SZIROGYOS, (szirogy-os) mn. tt. *szirogyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Baranya vidékén am. zuzmarás. V. ö. SZIROGY.

SZIROM, (szir-om) fn. tt. *szirm-ot*, harm. szr. *szirm-a*. 1) Festett irhabőrből hasított szalag, melylyel a szücsök a bundákat és ködmönöket, továbbá a szijgyártók az ostorokat, korbácsokat stb. kiczifrázni szokták. *Zöld*, *piros*, *kék szirom*. *Szirommal kivarrott ködmön*. 2) A virágok nemző részeit keritő bokrétának különféle szinü egyes levelkéje (petalum). 3) Átv. szalaghoz hasonló, repedékes vonalak az olvadás után megfagyott hónak fölszinén: másképen: *szirony* v. *szilony*.

Eredetére nézve, mennyiben a magyarból elemezhető, l. SZÍJ. Egyébiránt eléjön a persában is: *szirum* (corium album, asperum, ex quo balteos conficiunt et quo alligandis avibus venaticis utuntur. Vullers); a mongolban egyszerüen *szur* am. szíj (courroie).

SZIROMNYAK, (szirom-nyak) ösz. fn. A virág-sziromnak alsó keskeny vége.

SZIROMŐR, (szirom-őr) ösz. fn. Gönczy Pálnál az ötporodások (öthímesek) seregébe és kétterméjüek (kétanyások) rendébe tartozó növénynem; fősinórjai szálas sertések, melléksinórjai 2—3 soros tüskések; virágai felemások; galléra levelkéi épek, láncsásak. (Orlaya). Diószegi-Fazekasnál csak faja a borzon (caucalis) nevü növénynek *nagyvirágu borzon* név alatt; mely Gönczy Pálnál *nagyvirágu sziromőr* (orlaya grandiflora); köznépies neve: *fejér búzavirág*.

SZIROMPÁR, (szirom-pár) ösz. fn. Növénynem a kéthímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje kétlevelü a magzat fölött; bokrétája két szirmú (innen a neve); tokja két magvú, borzas. (Circaea).

SZIROMTALAN, (szir-om-talan), lásd: SZIRMATLAN.

SZIRONTÁK, (szirom- v. szirony-ták) ösz. fn. Növénynem a sokhímesek seregéből, és sokanyások

rendjéből. Minden szirmának nyakán vagy tövén egy kis tákforma pikkely van; szirmai fényesek; csészéje öt levelű, bokrétája öt szirmú. (Ranunculus). V. ö. SZIROM, és TÁK. Fajai Diószegi-Fazekasnál több osztályokat alkotnak: 1) *Ép vagy el nem szabdalt levelűk*, közöttök: *lángos szironták* (r. flammula), köznéven: *boglárvirág, békavirág, sömörfű; salátaszironták* (r. ficaria), köznéven: *tavaszi saláta, galambbegy, kis fecskefű.* 2) *Szabdalt levelűk, fejér virágúk.* 3) *Szabdalt levelűk, sárga virágúk, sima magvúk;* közöttök: *torzsikaszironták* (r. sceleratus), köznéven: *torzsika, istárj, vízi méreg, lator koldus, sebesítőfű; boglárkaszironták* (r. repens), köznéven: *boglárka, kakasláb, hollóláb.* 4) *Szabdalt levelűk, sárga virágúk, ripacsos vagy tüskés magvúk.*

SZIRONY, (szir-ony) fn. tt. *szirony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) L. SZIROM. 2) Vékony hántott vessző, melyből vagy melylyel kasokat, kosarakat kötnek. 3) L. SZILONY.

Gyöke *szir* egy a bőrszalagot jelentő *szij* szóval. V. ö. SZÍJ, és SZIROM.

SZIRONYA, (szir-ony-a) fn. tt. *szironyát*. Szeged tájékán ugyanazt jelenti, mit a másutt divatos *szilvány*, a hal kopoltyúja alatt. L. SZILVÁNY. V. ö. SZIJ.

SZIRONYBŐR, (szirony-bőr) ösz. fn. Íróbőr a régieknél, melyet a papír feltalálása előtt irás és festésre használtak; másképen: *írha;* idegen néven: *pergamen* v. *pergament*, Ázsiának Pergamum v. Pergamos városától, hol az régente kiválólag készittetett.

SZIRONYOS, (szir-ony-os) mn. tt. *szironyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Szirmos, azaz, vékony irhabőrrel czifrázott. 2) Mondják megfagyott hóról, midőn fölszine cserepes. V. ö. SZIROM, SZIRONY, SZÍJ.

SZIRT, (1), fn. tt. az első jelentésben *szirt-ot*, a 2-ik jelentésben *szirt-et*. 1) A nyakcsigolya csontjának kidudorodó csuklója, vagyis tarkó, *nyakszirt. Nyakszirton ütni valakit.* 2) Folyók és tengerek mélyéből emelkedő szikla, *kőszirt. A kőszirten hajótörést szenvedni.*

Mind két jelentésénél fogva azon *r* gyökhangú szók osztályába sorozható, melyek valami magasat, emelkedettet, kidudorodót jelentenek, mint, *szaru, taré, tarkó, torlik*; előhang nélkül *orj, orom* stb. Egyezik vele a latin *sirtis;* a törökben pedig *szirt* am. hát.

SZIRT, (2). Elvont törzse *szirtos, szirtosodik, szirtosan, szirtosság* származékoknak, melyekből kitünik, hogy a törzs am. piszok, mocsok, mely a testet feketévé, kormossá teszi, máskép: *szurt*, honnan *szurtos, szurtosodik* származtak.

E törzs egyezik lényeges hangjaiban *zsír, czirom* szókkal, miszerént *szirtos* (tájdivatosan: *czirtos*) *ruha*, am. zsiros, czirmos; hasonló hozzá gyökben: *szurok*, mint ragadós, fekete test.

SZIRTCSOPORT, (szirt-csoport) ösz. fn. Több különböző kőszirt egy csoportban, vagyis egymás közvetlen közelében.

SZIRTERŐSSÉGŰ, (szirt-erősségü) ösz. mn. Olyan erős, mint a kőszirt.

SZIRTÉS, (szirt-és) mn. tt. *szirtés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Zátonyos, sziklás. *Szirtes tenger, folyó.* V. ö, SZIRT.

SZIRTÉSÉDIK, (szirt-és-éd-ik) k. m. *szirtesédtem*, —*tél*, —*ett*. Mondják a víz medréről, midőn zátonyok, sziklák emelkednek föl belőle.

SZIRTESHEGY, ösz. fn. Hegy, melyen szirt vagy szirtek állanak.

SZIRTFAL, (szirt-fal), l. SZIRTLAP.

SZIRTFOK, (szirt-fok) ösz. fn. A szirtnek kiálló, kinyúló része.

SZIRTI, (szirt-i) mn. tt. *szirti-t*, tb. —*ek*. Szirtet, t. i. *kőszirtet* illető, szirtre vonatkozó; szirten termett, épült; szirthez tartozó; szirthez hasonló stb. *Szirti növények. Szirti vár. Szirti kova.*

SZIRTLAK, (szirt-lak) ösz. fn. Szirtüreg, mint tartózkodó helye valamely oktalan állatnak vagy embernek.

SZIRTLAP, SZIRTOLDAL, (szirt-lap v. —oldal) ösz. fn. A szirtnek falat alkotó része.

SZIRTOS, (szirt-os) mn. tt. *szirtos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Hozzá ragadt piszoktól, mocsoktól szennyes, fekete; szurtos, zsiros, szurkos. *Szirtos varga; szirtos kötény, kezek.* Némely tájszólás szerént más ejtéssel: *czirtos;* így Szabó Dávidnál is.

SZIRTOSAN, (szirt-os-an) ih. Piszkosan, mocskosan, zsirosan, szurkosan, szurtosan. V. ö. SZIRT, (2).

SZIRTOSODÁS, (szirt-os-od-ás) fn. tt. *szirtosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Mocskosodás, piszkosodás, szurtosodás, holmi ragadós, feketítő szenny által.

SZIRTOSODIK, (szirt-os-od-ik) k. m. *szirtosodtam*, —*tál*, —*ott*. Mocskossá, piszkossá, kormossá, szurtossá stb. leszen; szurtosodik.

SZIRTOSSÁG, (szirt-os-ság) fn. tt. *szirtosság-ot*, harm. szr. —*a*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valami szirtos, szurtos, kormos, zsiros stb.

SZIRTŐR, (szirt-őr) ösz. fn. Gönczy Pálnál a négy főbb porodások (négy főbb hímesek) seregébe, és táskások rendébe tartozó növénynem; táskája körkörös tompa, rekeszei kétmagvuak. (Hutschinsia). Faja: *sziklai szirtőr.* (H. petraea).

SZIRTTÖMEG, (szirt-tömeg) ösz. fn. Nagyobb terjedelmü kőszirt egy darabban. Különbözik: *szirtcsoport.*

SZIRTVÁR, (szirt-vár) ösz. fn. Szirten épült vár

SZIRTZÁTONY, (szirt-zátony) ösz. fn. Zátony valamely folyóban vagy tengerben, mely zátonyt szirt vagy szirtek képeznek.

SZISZ, természeti hangszó, melyből *sziszeg, szisszegés, sziszereg* eredtek. Egyeznek vele a német *zischen*, a latin *sibilus.* stb. Különösen a haragos lúdnak, és mérges kigyónak is hangja.

SZISZÉG, (szisz-ég) gyak. önh. m. *sziszég-tem*, —*tél*, —*ett*. Többszörös *szisz* hangon szól. *Sziszeg a libáit féltő lúd. Sziszeg a kigyó. Sziszeg a gúnyolódó ember.* Különösen, igen vékony, mintegy pösze hangon susog, vagy sír, vagy szepeg.

SZISZÉGÉS, (szisz-ég-és) fn. tt. *sziszégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Többszörösen hallatszó *szisz* hang.

SZISZÉGŐ, (szisz-ég-ő) mn. és fn. tt. *sziszegőt*. 1) Aki vagy ami sziszeg. 2) Nyelvtanokban így neveztetnek azon hangok, melyeknek kiejtése némi sziszszenéssel vagy szeszszenéssel van egybekötve, (sibilantes v. spirantes), ezek némely nyelvbuvárok szerént az *sz* és *s*, mások szerént a *z* és *zs* is; mások pedig az *f*-et és *v*-t is ideszámítják. Nekünk sziszegők az *sz* és *z*; az *s*, *zs* pedig suhogók, és az *f*, *v* fuvók.

SZISZÉRÉG, (szisz-ér-ég) gyak. önh. m. *sziszérg-tem*, —*tél*, *sziszérg-ett*. Folytonos *szisz* hangot bocsát ki fogai közől, különösen, félelmében szeszeg, szív a foga között.

SZISZÉRGÉS, (szisz-ér-ég-és) fn. tt. *sziszergés-t*, tb. —*ék*, harm szr. —*e*. Folytonos sziszegés. V. ö. SZISZÉRÉG.

SZISZFA, Szigetvár vidékén Somogyban és Baranyában am. fűzfa; néhutt : *szűzfa*.

SZÍSZÓ, (szísző) ikerített fn. am. mendemonda.

„Ne hallgassunk szíre szóra,
Száz esztendő csak egy óra.“
Horvát Endre.

SZISZSZEN, (szisz-ü-en, szisz-v-en, szisz-sz-en) önh. m. *sziszszent*. Egyes *szisz* hangot ad.

SZISZSZENT, (szisz-ü-ent, szisz-v-en-t, szisz-sz-en-t) önh. m. *sziszszent-ett*, htn. —*eni*, v. —*ni*, par. —*s*. L. SZISZSZEN.

SZIT, (1), elvont gyöke *szita* és *szitka* szóknak.

SZIT, (2), *szitok, szitkoz, szitkozódik* stb. szók törzse : azonos *szid* igével; a *d*-t *t*-vé a reá következő *k* miatt változtatta, kiváltkép, ha ezen *k* közvetlenül következik a *d* után : *szid-k, szit-k*.

SZÍT, áth. m. *szít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) A tüzet akár fuvással, akár piszkálva éleszti, gerjeszti. *Szítsd föl a tüzet, hogy el ne aludiék : Fujtatóval, köténynyel szítani a pislogó szenet. Hamvevővel szítani a gyertyát, hogy jobban égjen. Kiki a maga fazeka mellé szít.* (Km). 2) Önhatólag, bizonyos hajlamból vagy érdekből valakihez vonzódik, s mintegy hozzá szivódik. *Az igazságos bíró egyik félhez sem szít. Ő más felekezethez szít.*

E szónak alaphangja a szelletet és szívást utánzó *szi* hang, melyből lett *szi-ít, szít;* hasonló képeztetésüek : *fűt, hűt* hangutánzók. Ugyanezen hangon alapszik a német ‚schüren‘ is.

SZITA, (1), (szit-a) fn. tt. *szitát*. Sürűen szerkezett szőrrostokból álló, kéreggel kerített házi, nevezetesen konyhai eszköz, melyen holmi lisztnemű vagy híg testeket általszürnek. *Lisztes szita, téjszürő szita, lészita. Kis szita, nagy szita, sürü, ritka szita. Szitára őrölnek*, mikor a korpa a liszttől elválasztatik (ellenkező esetben : *parasztra őrleni*). *Van itt minden kis szita, nagy szita.* (Km). *Általlát ő nemcsak a rostán, hanem a szitán is.* (Km). *Vak, ki a szitán át nemlát.* (Km). *Új szita szegen lóg* v. *függ.* (Km). *Kell a gazdasszonynak szita, rosta, kanál.* (Lakodalmi vers). V. ö. ROSTA.

E szónak gyöke a hangutánzó *szi*, melyből lett *szit*, s ebből *szitó, szita*, t. i. azon vékony sziszegő hangot fejezi ki, melyet ezen eszköz ad, midőn valamit áteresztenek rajta, s alaphangban egyezik vele *szűrő* is. Szintén a mondott alaphang után képeztetett a német *Sieb* is. Egészben egyezik vele a görög σήθω = szitálok; továbbá Gyarmathi Sámuel szerént szláv nyelvekben : *szito, szitto, syta, szyté*. Egyezik vele az *sz*-nek *t*-re módosultával a szanszkrit *titau* is.

SZITA, (2), erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Szitá-ra, —n, —ról*.

SZITAEDÉNY, (szita-edény) ösz. fn. A malomban szitaféle készülék.

SZITAKÁVA, (szita-káva) ösz. fn. Vékony fa lemez, mely a szitaszövetet káva gyanánt keríti.

SZITAKÉRÉG, (szita-kéreg) l. SZITAKÁVA.

SZITAKÖTŐ, (szita-kötő) ösz. fn. 1) Mesterember, ki szita-féle eszközöket csinál. 2) Lassu folyásu vagy álló vizek szinén röpködni szerető bogárfaj, melynek négy vékony hosszú szárnya van, máskép : *acsa*. (Libellula).

SZITÁL, (szit-a-al) áth. m. *szitál-t*. Valamit szitán általereszt, megszűr, megtisztít. *Lisztet, pordohányt szitálni.* Átv. *szitálja a farát*, azaz, ideoda rázza, fintorgatja. Önhatólag *szitál az eső*, a székelyeknél am. lanyházik, permetez.

SZITALAP, (szita-lap) ösz. fn. Növénynem a lopvanőszök seregéből, vagy is gomba, melynek alakja kupforma, felső lapja felhajlott karimáju, s rajta apró likak, melyeken pormagvait átereszti; innen a neve. (Peziza).

SZITÁLÁS, (szit-a-al-ás) fn. tt. *szitálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit szitán átszürnek s megtisztítnak. *Esőszitálás* am. permetezés.

SZITÁNY, falu Bihar m.; helyr. *Szitány-ba, —ban, —ból*.

SZITAPÉNZ, (szita-pénz) ösz. fn. Díj, melyet a molnárnak a szitán őrlött gabonától, vagyis a korpától megtisztított lisztért fizetni szoktak.

SZITAPOR, (szita-por) ösz. fn. Por, mely a szitált jószágból elszáll, elrepül, elválik.

SZITÁS, (1), (szit-a-as) mn. tt. *szitás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Szitával ellátott. *Szitás malom*, melyben az őrlött lisztet szitán áteresztve megtisztítják. *Jár kel a farával, mint a szitás malom.* (Km).

SZITÁS, (2), (szit-a-as) fn. tt. *szitás-t*, tb. —*ok*. Szitacsináló mesterember, szitakötő.

SZÍTÁS, (szít-ás) fn. tt. *szítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés midőn valaki tüzet szít; vagy pedig más valakihez szít. V. ö. SZÍT.

SZITÁSÁRR, (szitás-árr) ösz. fn. A szitások árrféle hegyes eszköze, melylyel a kérget átlikgatják, hogy a szőrszálakat behuzhassák.

SZITASZÖVET, (szita-szövet) ösz. fn. 1) Szőrszövet, mely a szitaféle eszköznek lényegét teszi. 2) Szitához hasonló likacsos ritka szövet; ilyenről szokták mondani: *ritka mint a szita*.

SZÍTAT, (szí-tat) mivelt. m. *szítat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szítass*. Mondják papirról, mely itat, vagyis a tintát általereszti.

SZITKA, (szit-ka) kics. fn. tt. *szitkát*. Csőalakú kis szita, melyen tejet, levest, s más folyadékot szürnek.

SZITKOS, (szit-ok-os) mn. tt. *szitkos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Aki szitkokat mond, szitkozódó, szidalmazó, káromló. *Szitkos kofák, részeg emberek*. 2) Ami szitkokat foglal magában. *Szitkos beszéd, izenet, levél*. V. ö. SZITOK.

SZITKOSAN, (szit-ok-os-an) ih. Szitkos módon szitkozódva.

SZITKOZÓDÁS, (szit-ok-oz-ó-d-ás) fn. tt. *szitkozódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Haragos kifakadás, mely által valaki szitkokkal illet, gyaláz, mocskol másokat. V. ö. SZITOK.

SZITKOZÓDIK, (szit-ok-oz-ó-d-ik) belsz. m. *szitkozód-tam*, —*tál*, —*ott*. Valaki ellen haragra gyúlva, szitkokat mond, illetőleg káromkodik, átkozódik; mást gyalázatos kifejezésekkel mocskol.

SZITKOZÓDÓ, mn. tt. *szitkozódó-t*. Aki másokat szidalmakkal illet. *Demosthén dörgő nyelvével szitkozódó halkufár*. (Kölcsey).

SZÍTÓ, (szít-ó) mn. és fn. tt. *szítót*. 1) Aki vagy ami szít. 2) Szító eszköz pl. szítófa, szítóvas, szító horog, szítóvilla.

SZÍTÓFA, (szító-fa) ösz. fn. Szítás végett használt v. használtatni szokott fadarab.

SZÍTOGAT, (szít-og-at) gyak. áth. m. *szítogat-tam*, —*tál*, —*ott*. p. *szítogass*. Gyakran vagy folytonosan szít. *Szítogatni a tüzet*. V. ö. SZÍT.

SZÍTOGATÁS, (szít-og-at-ás) fn. tt *szítogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki szítogat, vagyis gyakran szít valamit.

SZÍTÓHOROG, (szító-horog) ösz. fn. Lásd: SZÍTÓ alatt.

SZITOK, (szit-ok) fn. tt. *szitk-ot*, harm. szr. —*a*. Haragos ember kifakadása, mely által valakit gyaláz, mocskol, átkoz, káromol. *Szitkokkal illetni valakit. Szitkokra fakadni. Lé tartja a szolgát, átok, szitok a gazdát*. (Km.).

E szónak gyöke *szid* ige, melyből lett *szid-ok* s jobbhangzás végett: *szitok*. A persában *szitih* am. contentio, rixa; *szitihiden*, certare, rixari. V. ö. SZID.

SZÍTÓLYUK, (szító-lyuk) ösz. fn. A kemencze vagy katlan szája, melyen át a benne égő tüzet szítják.

SZÍTÓRÚD, (szító-rúd) ösz. fn. Tüzet szítani való rúdalaku eszköz.

SZÍTÓVAS, (szító-vas) ösz. fn. Tüzet piszkáló vaspálcza vagy villa.

SZÍTÓVILLA, (szító-villa) ösz. fn. Villaalku eszköz tüzet szitani.

SZITTY, l. SZITY.

SZITTYA, (1), fn. tt. *szittyát*. L. SZITTYÓ.

SZITTYA, (2), fn. tt. *szittyát*. Régi nép neve. A régi görög íróknál: *σκύθης*, a latinoknál: *scytha*. Nálunk is régebben egészen a latin szerént ejtetett. Némelyek görögösen *skütha*-nak is írják. A görögöknél még így nevezték bizonyos szolgákat is, kik nyilvános poroszlóféle szolgálatot teljesítettek, vagy mint némelyek tartják, idegenszerü ruhájoktól, vagy mivel e szolgálatra valóságos scythákat, mint erős, izmos férfiakat alkalmaztak; ugyanezeket másképen *τοξότης* (a többesben: *τοξόται*) néven nevezték, mely szónak ‚ijász' (Bogenschütz) jelentése van.

A scythákat főképen két régi iró ismerteti: *Herodot* és *Ptolemaeus*. Herodot Krisztus előtt 480-ik évben született, és híres történelmi munkájának megirását a tudósok élte 44-ik évére teszik. Szerénte Scythia (Szittyahon) határai valának délnyugot felé az Ister (Duna) folyam (torkolatai), keletre a Maeotis tava (Azov tenger) és Tanais (Don) folyam, nyugotra az Agathyrsi hegyek (erdélyi keleti és déli hegyláncolatok), a Dniester és Bog (Bug) folyók tőforrásai, északra messze a Borysthenes (Dnieper) torkolatától egy nagy pusztaság, délre a Pontus euxinus (Feketetenger); vagy mint egyik újabb külföldi munkában röviden olvasható: Scythák neve alá foglalták a görögök már kora időben, azon népségeket, melyek a mai Moldva és Oláhországban, déli Oroszország téres sikságain és Krim félszigeten lakozának, és akik Herodot eléadása szerént magukat a király melléknevetől *skolot* néven nevezék.

E névre nézve érdekes lesz itt közölni, miket róla főképen Neuman munkája (Die Hellenen im Skythenlande) után Télfy János tagtársunk közöl:

„A *skolot* név még ma is fönáll a mongoloknál: minthogy Burät nevü törzsük szintigy neveztetik... E szó mongol törzse *dzol* am. szerencse, siker, s innen *dzoltu* v. *dzoltai* am. szerencsés. S így már azt is tudhatjuk, hogy a scythák királyának mellékneve: szerencsés, t. i. *dzoltu* v. *dzoltai*.

„Ha a görögök szerént a scythák magukat skolotoknak nevezték, világos, hogy amaz előbbi név nem szittya (scytha) szó. Magára a ‚scytha' névre nézve némelyek azt mondják, hogy nyilazási ügyességök miatt nevezték így, s hogy e nevet a szlávoktól

tanulták volt. Lithvániában még most is hallani e szót *szauti* = lőni v. lövész, nyilazni v. nyilas. Livonia, Finnland, Laponia és Kurlandban e szó *skytta*, *kytta*, *kyt* = ijász; s ezt a régi poroszok *szythi*-nek hívták. Pellontier ellenben a kérdéses szót a német *ziehen*-től (költözködni) származtatja, mivel a scythák vándor nép valának. (Larcher: Histoire d' Herodote 3. köt. 414. l.). Legújabb időben Cyprien Robert (Le mond slave, Paris. 1852. II. köt. 68. l.), az illyr nyelvből magyarázza a scytha szót, és pedig *szkitati* igéből, melynek jelentése: kóbor életet viselni (csatangolni). Ezen szó, úgymond, a szlávoktól ment át a görögökhöz, kik annyira visszaéltek vele, hogy különféle barbár népeket jelöltek ezen általános névvel.

„Mások arra hivatkoznak, hogy a szlávok még jelenleg is *csud*-oknak nevezik a finneket, s hogy csud nem más, mint a görög σκύθ. De erre azt lehet válaszolni, hogy a szlávok minden idegent neveztek csudnak, s csak később kiválólag a finneket. S azután nem is lehet bebizonyítani, hogy a görögök a szlávoktól vették volna át a scytha (σκύθ) szót. A scythákkal szomszédos nép, melyet a görögök legelőször tanultak ismerni, valának a géták a Balkán és alsó Duna között; ezek pedig thrákok voltak. Valószinü tehát, hogy a görögök ezeknél hallották legelőször a scytha nevet. (Neuman 139, 140. l.).“

Még egy véleményt talál az olvasó e Szótárban a CSUD v. CSÚD czikk alatt.

Herodotból minden esetre kitünik, hogy a scytha (σκύθης) név, akárkitől vették a görögök, nem scytha szó, mert Herodot nagy tekintélyü ős történetiró szerént, mint föntebb láttuk, azon népség magát királyuk melléknevétől *skolot*-nak hívta, s e nevet Neumann, mint imént szintén láttuk, a mongol *dzoltu* v. *dzoltai* szóval azonosnak tartja. Neumann több más scytha szót is, melyeket Herodot megérint, a mongol nyelyvből fejt meg.

Herodotból rövid kivonatban még ide írjuk e következőket: „A Don és Dnieper között székelt a nemzet fő tömege, melyet ezen történetiró három csoportra, ú. m. *szabad* vagy *királyi*, továbbá *nomád* és *földmivelő* scythákra osztályoz. A földmivelő scythák a Borysthenes (Dnieper) folyóhoz legközelebb lakoztak; keletre hozzájok a nomád (v. pásztori) scythák, s még tovább keletre a királyi scythák honoltak, kiknek tartománya *királyi székhely*-nek is neveztetett. Ezek délfelé egész a tauri félszigetig (Krimig), keletre a Maeotis tava (Azóv tenger) egész partja mentében a Don folyamig, s északra 20 napi járóföldig terjeszkedtek, s magukat minden scythák között a legjelesebbeknek s vitézebbeknek, és a többit alattvalóiknak tarták.

Ezeket tekinthetjük a Herodot igazi scythái-nak; mert Herodot szerént is a boristheniták kikötőjétől kezdve elsők laktak a kallipidák, kik görög-scythák. Ezeken túl más nép, kik alazónoknak neveztetének. Ezek és a callipidák a többiben ugyan hasonló szokásokat követtek, mint a scythák, de táplálkozásra gabonát vetnek stb. Az Alazónokon túl laktak a szántó scythák, kik eladásra veték a gabonát. Ezeken túl laknak a neurok. Átkelvén a Borysthenesen, látjuk először, úgy mond Herodot, a tenger mellékén Hyläät (erdőséget), ezen túl laknak a földmivelő scythák (mint föntebb). Átkelvén Tanais folyóján, nem vagyunk többé scytha földön, hanem az első vidék a sauromaták é. Ezeken túl laknak a budinok stb. stb.

Ptolemaeus Krisztus után a 2-ik század első felében, tehát Herodot után mintegy öt századdal később, és már akkor élt, midőn a hiungnuk (hún-ok) nagy tömege az ősi földről (Sína északi szomszédságából) az első század végén a többitől elszakadva, nyugotra a Volga felé nyomúlt, s hatalmuknak engedve, az útjokban talált népségek vagy velök egyesültek, vagy előlük elvonultak. (Lásd HÚN és MAGYAR czikkek alatt). Tehát nem csoda, ha nála Scythahonnak más alakját, és amennyiben a kelettel is ösmeretesb Herodotnál, nagyobb kiterjedését is találjuk. Ő azt nyugoti és keletire osztja, minthogy azt az Imaus hegye (magyarul: havas, Imaus incolarum lingva nivosum significat, Plinius), kétfelé az Imauson belüli (inneni) és az Imauson kivüli (túli) Scythiára választja. Az Imauson pedig Galletti és Falk szerént a Himalaya hegyláncz értendő, vagyis mivel Funke az alatt az Altai hegyet is említi, az Imaus úgy tekintendő, mely délkeletről északnyugot felé az Altai hegységig terjedett. Ptolemaeus szerént tehát az Imauson belüli vagy nyugoti Scythia határai valának, keletről az Imaus, északról ismeretlen világrész, nyugotról a Volga (tehát már a hiongnuk is bennfoglaltattak), és az ázsiai Sarmatia, délre a szákák, Sogdiana, Murgiana az Oxus torkolata mellett és a káspi tenger. A népségek legnagyobb része azon hegyektől neveztettek el (az idegenek által), mely körül azok lakozának. Az Imauson kivüli (túli) vagy keleti Scythia határai valának nyugotról az Imaus, északról ismeretlen vidék, délről az indiai hegyek a Gangesen túl, és keletről Serica (Sínának egy része), tehát ez alatt nagy részben a mongolok földe is értetik. („Es begreift also von Tibet an gegen Norden einen westlichen Strich der Mongoley und Kalkos.“ Funke).

Herodot után megemlítendő még, hogy a persák a scythákat szákáknak v. szákoknak (σάκαι) hívták; és Vullers szókönyvéből tudjuk (*túri* — تورى — szónál), hogy scythák neve alatt a persák a turkokat s párthusokat is értették. Különösen a szákákról, a régi classicusok után azt írja Funke: „A szákák (sacae) kelcten általános neve a scytha népeknek, Közép-Ázsia hegységeiben és pusztaságaiban a Kaspi tengeren túl. A görögök és rómaiak e névvel csak egyetlen scytha néptörzset jelöltek, melynek lakhelye a mai földképen magában foglalta kis Bocharát, a kirgízek és dzongárok némely határos földjei-

vel, továbbá a Kobi nevű nagy homokpusztaság nyugoti és Tibet északnyugoti részét.“

Béla király névtelen jegyzője (Anonymus Belae regis notarius) szintén Scythiából származtatja a magyarokat. „Miképen szállott alá a scythiai földről a hét fejedelmi személy, kiket *hét magyer*-nek nevezünk.“... „Scythia tehát igen nagy föld, melyet kelet felé *Dentu-magyer*-nek neveznek, (azaz dóni v. tanaisi magyarnak, mert a *tu* végzet a mongolban melléknéveket alkot, s egy külön értekezésben megmutatandjuk, hogy az Etele és húnjainak nevei, valamint a vezérek v. első fejedelmek korában előforduló nevekés nehány szók a mongolban ma is feltalálhatók, Neumann is a mongolból fejt meg számos scytha szót), melynek határa az északi résztől a Feketetengerig terjed, mögötte pedig vagyon a Thanais (Don) nevezetü folyó.“.... „A magyarok nagy vitéz és a hadi küzdelmekben nagy, hatalmas nemzete tehát... eredetét a scytha nemzetből vette, melyet tulajdon maga nyelvén Dentu-magyernek neveznek“ stb.

„Szép Ázsiának földén, a szittya telkeken,
Büszkén miként a párducz, ha harcz után pihen,
Kemény és nyers erőben egy harczos nép lakott;
De rajta bús hasonlás nagy átka nyugodott.“

Garay. (A magyarok Mózese).

SZITTYÉGET, (szitty-ég-et) önh. m. *szittyégettem, —tél, —ett.* Gyarmathi Sámuelnél am. csattogat.

SZITTYÉGETÉS, (szitty-ég-et-és) fn. tt. *szittyégetés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* Csattogatás. V. ö. SZITTYÉGET.

SZITTYEN-SZOTTY v. SZITTYEM-SZOTTY, l. SZITY-SZOTY.

SZITTYI-FITTYI, l. SZITYI-FITYI.

SZITTYÓ, fn. tt. *szittyót.* Növénynem a hathimesek seregéből és egyanyások rendéből; csészéje hat levelü, állandó, néha belül szines; bokrétája nincs, bibéje három, tokja egy vagy három rekeszü, három nyilásu. Juncus. Fajait Diószegi és Fazekas két alnemre osztja u. m. *leveles* és *leveletlen száruakra.* Gyarmathi Sámuelnél: *szittya.* Némely fajait, kül hasonlat miatt a népnyelv *káká*-nak is nevezi, de a káka növénytanilag más nemü t. i. három hímes és egyanyás növény (scirpus.). A szittyó, mint juncus, németül *Binse,* melyről Adelung úgy vélekedik, hogy gyökre nézve a *binden* (kötni) igével egy eredetü, minthogy szára kötésre, fonásra alkalmas, mely értelmezéssel egyezik a latin *juncus* és *jungo,* továbbá a hellen σχοῖνος, mely szittyót is, kötelet is jelent. Ennélfogva valószinünek látszik, hogy a magyar szittyó rokon eredetü a *szíj* szóval, mennyiben szíj gyanánt öszve lehet fonni, füzni, s oly alaki és képzési viszonyban állanak egymással, mint a *faj* és *fattyu* (faj-tyú), a *hav* és *hattyú* (hav-tyú) azaz hófehér vizi madár; így *szittyó* am. szíj-tyú. Rokon eredetüeknek látszanak a galandot jelentő *szatying,* a szittyóból kákából kötött *szatyor,* és a szalagforma pikkelyü *szattyú.* Egyébiránt Gyarmathi Sámuel szerént egyezik vele a cseh *szitho, szittyo,* vend *szite,* Dankovszky szerént az illyr *szitya.*

SZITTYÓS, (szittyó-os) mn. tt. *szittyós-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Szittyóval benőtt, bővelkedő. *Szittyós tavak, mezők.* V. ö. SZITTYÓ.

SZITY, nyomatékosan: *szitty,* hangutánzó gyök, a *szittyeget* szón kivül csak ikeritéseknél fordúl elé a *szity-szoty, szityeg-szotyog* és *szityi-fityi* szóknál. Rokon vele: *szotyog* szónak *szoty* gyöke; ‚szotyog‘ is némely szójárásokban: *szötyög.*

SZITYÉG-SZOTYOG, ikerített ige. Am. litye-glotyog és titye-totyog. V. ö. SZITY-SZOTY.

SZITYI-FITYI, ikerített fn. tt. *szityi-fityit.* Törpe, hitványság, aprólék ember. Kemenesali szó. (Lévai László). *Szityi-fityi úr,* ki szeretne nagyot játszani de módja nincsen. Balaton melléki szó. (Horváth Zsigmond). Olyan alkatu mint *inczi-pinczi, csiribiri* stb.

SZITY-SZOTY, ikerszó, és gúnyos kifejezés, mint a *titytoty, lityloty, pitypoty,* és némely hasonlók. 1) Természeti hangutánzás. (*Szityegszotyog a rázásban öszvetörődő gyümölcs*). 2) Hitvány valami. Néhutt másképen: *szittyenszotty. Kinek nem tetszik a szittyenszotty, fogadja el a kippenkoppot* (szójáték), azaz kinek nem tetszik ahol van valamicske (szitty-szotty), fogadja el, ahol nincs semmi (kipp-kop). 3) Vén asszony járását, mozgását gúnyoló népies kifejezés. 4) Tréfásan szólva am. tojás, pete.

SZIU, tt. *sziut,* tájdivatosan am. *szij*; l. ezt.

SZIŰ, SZÍŰ, régies, *szívü* helyett. „Ki volna oly igen kemény sziü ember.“ Régi Magyar Passio. (Toldy F. kiadása 87. l.). L. SZÍ, fn.

SZÍV, áth. ige, l. SZÍ, áth.

SZÍV, fn. tt. *szivet, szivet;* személyragozva: *szívem* v. *szivem, szíved* v. *szived. szíve* v. *szive, szívünk* v. *szivünk* stb. Változattal: *szű* v. *szűv;* néha, kivált a régieknél *szi* is. A ‚szü‘ tárgyesete: *szüvet* v. *szűt:* személyragozva: *szüvem* v. *szűm* stb. Kúpalakú, s csaknem háromszögü s nagyobbára húsos belrész az emberek, és más véredényü állatok mellében, mely váltakozó kitágulás és öszvehuzódás által a vért folytonosan mozgatja, s az állati melegséget fentartja. Az ember szive a mellnek bal oldali üregében fekszik. *Ver a szív,* midőn rendes mozgásban van; *dobog* vagy *kopog,* midőn a vérmozgás rendkivül sebes. Mint az emberi testnek egyik legfontosabb alkatrésze, mint az érzések székhelye, és az élet kelléke, különféle átv. értelmü kifejezések alapját teszi, melyek a kedélyre, indulatokra, szenvedélyre, s általában a belső érzelmekre vonatkoznak. „A viszony, az ész és szív, az elme s kedélyünk között ahhoz hasonló, mely a melegség s világosság között létezik. Annyira együtt nyilatkoznak többnyire, hogy látszó különbségek mellett mégis azon gondolatra jutunk: nem ugyanazon egy kútfőből erednek-e?“ B. Eötvös J. (Gondolatok). *Mig a szivem ver, amig élek, el*

*nem felejtelek. Szivembe vésem. Szivemből ki nem irthatom soha.*

„Egész világ nem ami birtokunk;
A mennyit a szív felfoghat magába,
Sajátunknak csak annyit mondhatunk.“
Vörösmarty.

*Örömtől repeső, haragra lobbanó, bánatban, szomoruságban epedő szív. Vérző szív.*

„Bérczről visszanéz a vándor,
Vígan int kies hazája,
Ott mosolyg a róna táj:
De a messze távozónak
Szíve vérzik, szíve fáj.“ Bajza.

*Gyöngéd érzelmű, kemény, irgalmatlan szív. Bátor, félénk szív. Szerelemben epedő, olvadozó szív. Igaz, őszinte, nyilt, egyenes, hamis, csalfa szív. Hűséges, állhatatos, hűtelen, változékony szív. Töredelmes szív. Atyai, anyai, testvéri, baráti szivvel viseltetni valakihez* v. *valaki iránt. Jó szivvel, rosz szivvel lenni másokhoz. Szivében viselni, hordozni valakit. Szivére venni a dolgot. Szivből szeretni, utálni, gyülölni valakit.*

„Nem szeret semmit, de nem is gyülölhet,
Szíve óhajt még, de üres vadonban
Hal ki nyögése.“
Berzsenyi.

*Szivébe szállani. Szállj szivedbe, sirasd meg bűneidet,* (Faludi).

„Hatott a szó a hívek szivére,
S a babona köztük véget ére.“
Székács József. (A hazajáró lélek).

*Teljes, tiszta szivből szeretni az Istent, szivből minden jót kivánni. Szivére beszélni, hatni valakinek. Szivemre kötötték. Szivemtől szakadt. Meghasad* v. *megreped a szivem. Nem kap rajta se szivem, se szemem. Mintha egy mázsakő esett volna le szivemről. Valami nyomja a szivét. Szived szerint élj, mulass, cselekedjél. Majd meghasad, majd megreped a szive. Szivem szerelme, gyönyörüsége, édes szivem. Fáj a szivem, sir a lelkem. A szerelem dárdája, szivemet általjárja.* Népdal. Általán a szerelmes népdalokban igen nagy szerepet játszik. *Szivvel, lélekkel,* teljes lelki erejéből. *Egy szivvel, lélekkel,* tökéletes egyetértéssel. Közmondatok: *Kinek szive telve, megnyilik a nyelve. Kinek mi szivében, megtetszik szemében. Kitetszik szeméből, mit forgat a szive. Kinek mihez kedve, ott akad a szive. Mi a szivén az a nyelvén. Nehéz a szivet megcsalni. Kinekkinek szive tanácsadó. Bánatos szivet akármi szó szele is megkeseríti. Szárába szállott a szive. Helyén a szive.* 2) Valaminek közepe, belseje. *Ország szive.* 3) Szivhez hasonló mű. *Harang szive.* 4) Használják *mell* helyett. *Szivéhez szoritani valakit.* 5) Am. bátorság. „Mit félönk hejába? szikség hogy szivönk legyen, mert nám (lám) megvolna gyorsaságunk.“ Pesti Gábor. (XXIII. mese. A nyúlakról) „Úgy megijed hogy ecczöre (egyszerre) szüvit veszti.“ Székely népmese (Kríza J. XV. mese).

Régiesen és tájdivatosan *szü* és *szi*. Alakra hasonlók hozzá: *nyiv* v. *nyüv* v. *nyű*, *hiv* v. *hüv* v. *hű*, *miv* v. *müv* v. *mű*, melyeknek egyszerü gyökeik, *nyi*, *hi*, *mi* v. *nyü*, *hű*, *mü*, s ezek szerént a *sziv* gyöke is *szi* v. *szü*. Egyezik vele a finn *sziö*, *szüvven*, és az ostják *sem*. Nyelvünkben eredetre rokonok hozzá, *szügy*, *szegy*, amaz a lónak, szamárnak, emez a szarvasmarhának azon előrésze, mely alatt a szív fekszik. Minthogy a szivnek működése folytonos öszvehuzással, szorongással jár, és alakra szögletes, ennélfogva azon rokon gyökhangu szók osztályába sorozható, melyek öszveszorulásra vonatkoznak, milyenek: *szük*, *szeg*, *szug*, *szigorú*, *zsigora*, *zsugor*, *csücs*, *csücs*. Vagy némelyek véleménye szerént egyszerüen maga a *szi* v. *sziv* ige, noha ez alhangulag ragoztatik: azonban, mint felhozzák, ez más szóknál is előfordúl, pl. *szik szike* a székelyeknél: *szikja*, *sir* régiesen: *sirek* ma *sirok*, vagy ha egész szókat veszünk: *szeg szög szug* (v. *zug*), *sejt sejdít sajdit*, *suppad süpped*, *sivítok süvöltök*.

SZIVA, puszta Somogy m.; helyr. *Szivá-ra*, *—n*, *—ról*.

SZIVACS, (szív-acs) fn. tt. *szivacs-ot*, harm. szr. *—a*. A *sziv* igéből származtatott újabbkori szó, az idegen eredetü *spongyia* helyett, és ennek értelmében. *A szivacs magába szivja a vizet. A nedves szivacsot kifacsarni Iszik, mint a szivacs.*

SZIVÁCS, (szív-ács) fn. tt. *szivács-ot*, harm. szr. *—a*. Baranyában am. sziács v. szijács, szijforgács, szíjas forgács; különösen papucskéreg. Továbbá Kemenesalján vékát és zsomport kötő, hasított rekettye vagy fűzvessző. (Tájszótár). Néhutt: *szilács*, ez értelemben is gyöke azon *szí*, melyből a *szíj*, *szijács*, *szilács*, *szilánk*, *szirom*, *sziromya* szók származtak. V. ö. SZÍJ.

SZIVACSKORALL, (szivacs-korall) ösz. fn. Korallfaj, melynek lakó hajléka az úgynevezett szivacs, vagyis puha, rojtos szálkás részekből álló szövet.

SZIVACSOS, (szív-acs-os) mn. tt. *szivacsos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szivacscsal benőtt vagy ellátott vagy szivacshoz hasonló szerkezetű, szövetű puhaságú. *Szivacsos tengeri sziklák.*

SZIVACZ, Ó—, ÚJ— faluk Bács m.; helyr. *Szivacz-ra*, *—on*, *—ról*.

SZÍVAGGÁLY, (szív-aggály) lásd: SZÍVAGGODALOM.

SZÍVAGGODALOM, (szív-aggodalom) ösz. fn. Szivet aggasztó, nyugtalanitó érzés, állapot, mely kivált a kétes jövendő miatt gyötör valakit.

SZÍVÁGY, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Külső Szolnok m.; helyr. *Szivágy-ra*, *—on*, *—ról*.

SZIVÁJ, (szív-áj) mn. tt. *szivái-t*, tb. *—ok*. l. SZIVÁLYOS.

SZÍVALAKU v. —ALAKÚ, (szív-alaku) ösz. mn. L. SZÍVDED.

SZIVALICZA, Marczal mellékén am. szilvapálinka; a szláv *szlivovicza* módosulata.

SZIVALKODÁS, (sziv-alkodás) mn. tt. *szivalkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn a sár szivalkodik.

SZIVALKODIK, (sziv-al-kod-ik) k. m. *szivalkod-tam*, —*tál*, —*ott*. A székelyeknél a sárról mondják, midőn keményülni kezd. Máskép : általánosabban : *szikkad*, néhutt : *szivódik*.

SZIVÁLYOS, (sziv-ály-os) mn. tt. *szivályos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Erdélyi szó, mondják földről, mely nyirkos és ragadós ; máskép : *sziváj*.

SZIVANÓ, bodrogközi tájszó, l. SZÉNVONÓ.

SZIVÁNY, (sziv-ány) fn. tt. *szivány-t*, tb. —*ok*. A rovarok szájának része, mely igen vékony szálacskákból áll, s melyek által az éltető nedveket magokba szívják ; rövidebben : *szip*.

SZIVAR, (sziv-ar) fn. tt. *szivar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Dohánylevelekből öszvegöngyölgetett hengerke, melyet a dohányzáskedvelők vagy közvetlenül szájba fogva, vagy szopókába illesztve s meggyujtva szivogatni, és elfüstölni szoknak. *Honi, külföldi szivarok. Szivarra gyújtani.*

SZIVÁR, (sziv-ár) fn. tt. *szivár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Lopótök vagy ehhez hasonló üvegedény, melyből a hordóból a bort kiszívni szokták ; máskép : *szivárvány, szivó, szivornya* ; Dunán túl németesen : *héber*.

SZIVÁRGÁS, (sziv-ár-og-ás) fn. tt. *szivárgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami szivárog. V. ö. SZIVÁROG.

SZIVARGYÁR, (szivar-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben szivarokat készítenek.

SZIVARKERESKÉDÉS, (szivar-kereskédés) ösz. fn. Szivarárukkal üzött kereskedés.

SZIVÁRKODIK, (sziv-ár-og-od-ik) k. m. *szivár-kod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondják nedvről, midőn vékony szálcsöveken szük réseken lassan-lassan folydogál, kis cseppekben tovább terjed. Eléjön Szabó Dávidnál is. *Az eső beszivárkodik a növényekbe, a földbe. A savó általszivárkodik a turós zacskón* ; máskép *szivárog*. Mindkét igének törzse *szivár*. V. ö. SZÍ, ige

SZIVÁRKOZIK, l. SZIVÁRKODIK

SZIVÁROG, (sziv-ár-og) gyak. önh. m. *szivárog-tam*, —*tál*, *szivárgott*. A nedv bizonyos szük résen vagy csövön folytonosan tovább-tovább terjed, s mintegy elszivódik. V. ö. SZIVÁRKODIK.

SZIVAROS, (sziv-ar-os) mn. tt. *szivaros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szivarral ellátott ; azzal bánó ; azzal bővelkedő stb. *Szivarosbolt ; szivarosleány*.

SZIVAROZ, (sziv-ar-oz) önh. m. *szivaroz-tam*, —*tál*, —*ott*. Égő szivarral szájában füstöt ereget.

SZIVAROZÁS, (sziv-ar-oz-ás) fn. tt. *szivarozás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki szivaroz.

SZIVARTÁRCZA, SZIVARTÁSKA, ösz. fn. Tárcza vagy táska, melyben szivart tartani, hordozni szoktak.

SZIVÁRVÁNY, (sziv-ár-vány) fn. tt. *szivárvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A székelyeknél : *szivárvány*. 1) Csőalakú mű, mely által bizonyos öbölből a nedvet ki lehet húzni, szívni ; máskép : *szivár, szivornya*. Különösen a húzó kutakba alkalmazott ilyetén gépmű, kútszivárvány, szivatyú ; 2) Köz ismeretű légtünemény, mely élénk színű ivalakban látszik elnyúlni az égen, midőn a hátunk mögől jövő napsugarak az előttünk harmatozó felhőről visszaverődnek. Nevét azon népies hiedelemtől vette, mely szerént az esőt és folyók vizeit magához szivja

„Balga gyermek, hol van a híd ;
Hová futsz ily esztelen ?
Szivárvány az : vége nyugszik
Messzi, messzi tengeren ;
S a megürült fellegekbe
Szí fel onnan új vizet.“

Arany János.

Bibliai nyelven és némely, nevezetesen erdélyi tájbeszédben *kegyelet*, mint az isteni kegynek és Noéval kötött szövetségének jele. „Az én szivárványomat helyheztetem a felhőkben, és az szövetségnek jele leszen én közöttem és a föld között, és mikor bébúrítom felhőkkel az eget, megtetszik az én szivárványom a felhőkben.“ Mózes. I. K. IX fej. 13—14. v. A palóczoknál *bábabukra* (bokra), vagyis tündér szalagja.

SZIVÁRVÁNYHAL, (szivárvány-hal) ösz. fn. Az úgy nevezett ajakhalak egyik faja, melynek pikkelyei szivárvány szint játszanak. (Labrus julus. L.)

SZIVÁRVÁNYHÁRTYA, l. ÍVHÁRTYA.

SZIVÁRVÁNYKÚT, (szivárvány-kút) ösz. fn. Szivatyús kút. V. ö. SZIVATYÚ.

SZIVÁRVÁNYOS, (sziv-ár-vány-os) mn. tt. *szivárványos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szivárványnyal ellátott. *Szivárványos kút. Szivárványos ég.*

SZIVÁRVÁNYPILLLANGÓ, (szivárvány-pillangó) ösz. fn. Tarka, csillogó szárnyu pillangófaj. (Papilio nymphalis gemmaticus Iris).

SZIVÁRVÁNYZIK, (sziv-ár-vány-oz-ik) k. m. *szivárványz-ott*, htn. —*ani*, par. *szivárványozzál*. Szivárványszíneket játszik.

SZÍVÁS, SZIVÁS, (sziv-ás) fn. tt. *szivás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit szivunk. *Dohányszivás. Barnótsziváshoz szokni.* Átv. vonzás, mely által egyiktest a másikat magához húzza. V. ö. SZÍ, ige.

SZIVAT, (1), (sziv-at) fn. tt. *szivatot*, harm. szr. —*ja*. L. SZIPAT.

SZIVAT, (2), (sziv-at) miv. m. *szivat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szivass*. Szívást eszközöl, vagyis azt eszközli hogy valaki vagy valami szívjon.

SZIVATTYÚ, SZIVATYÚS ; SZIVATTYÚZ, l. SZIVATYÚ stb.

SZIVATYŐR, (szivatyú-őr) ösz. fn. Felügyelő valamely város köz szivatyúi és fecskendői fölött. (Pompier, Pumpenmeister).

SZIVATYÚ, (sziv-at-ó) fn. tt. *szivatyú-t*. Csőalakú gép vagy készület, mely által bizonyos öbölbe

szorult nedvet ki lehet húzni, mintegy szívni, különösen vízkihuzására a kutakba alkalmazott ilyetén mű. Eredetileg *szivató* melyet a nyelvszokás meglágyított, mint ezeket : *pattantyú, csikoltyú, tárogatyú, pörgetyű, förgetyű* stb.

SZIVATYÚCSŐ, (szivatyú-cső) ösz. fn. A szivatyúféle gépnek csöve, melynek üregén a nedv felhuzódik.

SZIVATYÚFURÓ, (szivatyú-furó) ösz. fn. 1) Személy, ki szivatyúnak való csöveket fúr. 2) Eszköz, melylyel ilyetén csöveket fúrnak.

SZIVATYÚFURU, (szivatyú-furu) ösz. fn. L. SZIVATYÚFURÓ, 2).

SZIVATYÚMŰ, (szivatyu-mű) ösz. fn. Szivatyú minden hozzátartozókkal együtt.

SZIVATYÚRÚD, (szivafyú-rúd) ösz. fn. Vasrúd a szivatyúban.

SZIVATYÚS, (sziv-at-ó-os) mn. tt. *szivatyús-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szivatyúval ellátott. *Szivatyús kút.* Mint főnév tárgyesete : *szivatyús-t*, többese : —*ok*, s jelenti 1) azon mivest vagy gépészt, ki szivatyúkat készít; 2) azon személyt, ki pl. tűzveszélykor a szivatyúval v. szivatyúkkal bánik.

SZIVATYÚSZEKRÉNY , (szivatyú-szekrény) ösz. fn. Szekrény- vagy ládaforma készület, melyben a szivatyú áll.

SZIVATYÚZ, (sziv-at-ó-oz) áth. m. *szivatyúztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Szivatyúval fölszerel, ellát. *Szivatyúzni a kutat.* 2) Szivatyúval kihúz, kimerít. *Szivatyúzni a vizet.* V. ö. SZIVATYÚ.

SZIVATYÚZÁS, (sziv-at-ó-oz-ás) fn. tt. *szivatyúzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit szivatyúznak. V. ö. SZIVATYÚZ.

SZÍVBAJ, (szív-baj) l. SZÍVBETEGSÉG.

SZIVBÁNAT, (sziv-bánat) ösz. fn. Szivet epesztő, aggasztó, nyugtalanitó érzelem.

„Ah, nem ismér oly anya
Mély szívbánatot,
Aki még nem sírata
Megholt magzatot.“

Bajza.

SZÍVBELI, SZÍVBÉLI, (szív-beli v. szív-béli) ösz. mn. Ami a szívvel belső szoros viszonyban áll; szivből eredő, szivreható, szivet illető. *Szivbeli gyönyör, élvezet, fájdalom, gyötrelem, keserüség, szorongatások.* „A szívbéli szeretet nagyobb a gazdagságnál.“ Mikes Kelemen.

SZÍVBETEGSÉG , (szív-betegség) ösz. fn. A szívnek kóros állapota. Átv. ért. a kedélyre vonatkozva aggódó, szorongó fájdalmas érzés.

SZÍVBILLENTYŰ, (szív-billentyű) ösz. fn. Félholdalakú hártyák, melyek a szivkamarák ütérnyiásait takarják. (Valvulae semilunares.)

SZÍVBUROK , (szív-burok) ösz. fn. Szilárd, fehérszinű hártya, mely a szivet burok gyanánt takarja. (Pericardium).

SZÍVBUROKVÍZ , (szív-burok-víz) ösz. fn. Nyirkosság, mely a szivburoknak belső sima oldalát sikamlóssá teszi. (Aqua pericardii.)

SZÍVCSIGA , (szív-csiga) ösz. fn. Csiganem , melynek legtöbb fajai szivhez hasonló alakúak. (Cardium).

SZÍVDED, (szív-ded) mn. tt. *szivded-ét*. A minek szivhez hasonló, szögletes alakja van. *Szivded csigafajok.*

SZÍVDOBBANÁS, (szív-dobbanás) ösz. fn. A szívnek egyes erősebb ütése. V. ö. SZÍVDOBOGÁS.

SZIVDOBOGÁS, (sziv-dobogás) ösz. fn. Általán, a szivnek mozgása, verése; különösen, rendkivüli, s némi szorongással járó szivverés, melyet a vérnek kóros keringése vagy erősebb indulatok szoktak okozni.

SZÍVEL, SZIVEL, (sziv-el) áth. m. *szível-t*. 1) Szeret, s mintegy szivében visel valakit. A *szív* és *szivel* oly viszonyban állanak egymással, mint a *kegy* és *kegyel, kedv* és *kedvel*. 2) Néha csak tagadó jelentése van, s am. nem gyülöl, nem utál, nem haragszik; eltűr valakit vagy valamit. *Isten neki, már csak elszivelem. Nem szivelhetem ezen embert.* 3) Baranyában a sövényfonók nyelvén *szivelni* am. a karókat veszszővel öszvefoglalni. E jelentésben a gyökszó *szív* azon hasonló gyökü szókkal rokon, melyek veszszőt vagy forgácsszalagot jelentenek, u. m. *szivács, sziács, szivószék;* tehát tulajdonkép mély hangulag ragozva am. *szival*, azaz *szijal.*

SZÍVELÉS, SZIVELÉS (szív-el-és) fn. tt. *szivelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Kedvelés, szivében hordozás. 2) Eltürés. 3) Vesszővel egybefoglalás. V. ö. SZÍVEL.

SZÍVÉLESZTŐ, (szív-élesztő) ösz. mn. Általán, ami bút, bánatot, gondot üz, ami a kedélyt fölvidítja , örömre gerjeszti. *Szivélesztő borok, mulatságok.*

SZÍVELFOGÓDÁS , (szív-el-fogódás) ösz. fn. Szivszorongás vagy kedélyi zavar, melyet valamely nagyobb hatásu érzelem idéz elé.

SZIVÉLY, (sziv-ély) fn. tt. *szivély-t*, tb. —*ék*. L. KEDÉLY.

SZIVÉLYÉS, (sziv-ély-és) mn ; SZIVÉLYESEN, (szív-ély-és-en) ih. L. KEDÉLYÉS ; KEDÉLYÉSEN.

SZIVÉLYÉSSÉG, (szív-ély-és-ség) fn. l. KEDÉLYÉSSÉG.

SZÍVEMELŐ, (szív-emelő) ösz. mn. Képes kifejezéssel, ami nemesebb, magasabb, buzgóbb, szentebb, érzelmekre gerjeszt; buzdító, bátorító. *Szivemelő szónoklat, egyházi szertartások, imák. Szivemelő nemes példák, bátorság, önfeláldozás. Szivemelő látvány.*

SZÍVEMÉSZTŐ, (szív-emésztő) ösz. mn. Ami lassú, de folytonos bú, bánat, fájdalom, aggság, töprenkedés által a kedélyt epeszti, az élet gyökerén rágódik stb. *Szivemésztő sérelmek, hálátlanság, reménytelenség.*

SZÍVEPEDÉS, (szív-epedés) ösz. fn. Általán minden lassú fájdalom, keserűség, mely a szivet, illetőleg a kedélyt mintegy féreg gyanánt marja.

SZÍVEPESZTŐ, (szív-epesztő) ösz. mn. Ami a szivet epeszti, keseríti, folytonos bánattal emészti. V. ö. EPESZT.

SZÍVÉR, (szív-ér) ösz. fn. Ér, mely a szivből jön ki vagy a szivbe nyúlik.

SZÍVERŐSITÉS, (szív-erősités) ösz. fn. 1) Az életerőnek szaporítása, nagyobbítása. 2) Bizonyos szerek használása, melyek a szív működését hathatósbbá teszik, melyek bátorságot, vidámságot, elszánást eszközölnek, pl. enyhitő italok, buzdítás, vigasztalás, stb.

SZÍVERŐSITŐ, (szív-erősítő) ösz. mn. 1) Ami az életerőt neveli, nagyítja, vagy ha meggyöngült, újra föléleszti. *Sziverősitő gyógyszerek, italok.* 2) Átv. vigasztaló, nyugtató, biztató, buzdító.

SZÍVERŐSITŐFŰ, (szív-erősitő-fü) l. SZÍVFŰ.

SZÍVÉRZÉS, SZÍVÉRZELEM, (szív-érzés v. —érzelem) ösz. fn. Érzés vagy érzelem, mely szivből fakad, mely a kedélyben nyilatkozik.

SZÍVES, SZIVES (szív-es) mn. tt *szives-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Szívvel biró, szívvel ellátott. 2) A növénytanban az olyan levélnemü szervről mondják, melynek lapja a végig vágott főtt tojás lapjához hasonlít, azonban szélesebb alján ki van kanyarítva, mint a tavaszi ibolya levele. 3) Átv. ért. ki belső hajlamánál fogva mások irányában gyöngéd, barátságos, nyájas, megelőző, szolgálatra kész, meleg részvétet mutató, jóságos indulatú; nem mogorva, nem hideg vagy tettetett udvariságu. *Szives háziur. Szives vendéglátó. Szives látásban, szives fogadásban részesülni. Szives kivánat, ajánlat, segitség. Igen szives volt hozzám. Legyen ön oly szives.*

SZÍVESEN, SZIVESEN, (szív-es-en) ih. A belérzelem, és hajlam bizonyos melegségével; nyájasan, barátságosan; megelőző készséggel; örömest. *Szivesen látni, fogadni a vendégeket. Szivesen adni, segiteni, tenni. Akármikor szivesen, csak tessék parancsolni. Szivesen, nincs mit köszönnie. Máskor is szivesen.*

SZÍVESKÉDÉS, (szív-es-kéd-és) fn. tt. *szivesked-és-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Mások irányában gyakorlott szivesség, nyájasság, barátság, szolgálati készség stb. V. ö. SZIVESKÉDIK.

SZÍVESKÉDIK, (szív-es-kéd-ik) k. m. *szivesked-tem*, —*tél*, —*ett*. Mások iránt tettleg szivesen, nyájasan, megelőző jó akarattal viseli magát. *Ő nagysága szíveskedett szegény házunkat meglátogatni, a betegeket vigasztalni, az ügyefogyottakon segiteni.*

SZÍVESÖRÖMEST, (szíves-örömest) ösz. ih. Igen szivesen, teljes szivből, édesörömest.

SZÍVESSÉG, SZIVESSÉG (szív-es-ség) fn. tt. *szivesség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, mely mások iránti gyöngéd vonzalom, hajlam, részvét, nyájasság, jóakarat által nyilatkozik; szolgálati készség, őszinte, nem tettetett udvariság. *Szivességet mutatni, gyakorolni mások iránt. Nagy szivességet tett velem. Tegye meg azt a szivességet. Ezen ember csupa szivesség. Szivességből kész volna mindenét oda adni. Szivességétől sok jót várok.*

SZÍVETLEN, SZIVETLEN (szív-et-len) mn. tt. *szivetlen-t*, tb. —*ek*. 1) Aminek tulajd. értelemben vett szive nincsen. *A rovarok szivetlen állatok.* 2) Átv. ért. aminek szivalakú tagja, része nincsen. *Szivetlen harang.* 3) Érzéketlen, mások iránt részvétlen, könyörtelen. Egyébiránt ezen utolsó értelemben inkább a *szivtelen* használtatik. Határzóként am. szív nélkül.

SZÍVETLENSÉG, (szív-etlen-ség) l. SZIVTELENSÉG.

SZÍVETLENÜL, (szív-etlen-ül) l. SZIVTELENÜL.

SZÍVFÁJÁS, (szív-fájás) ösz. fn. Fájás, mely közvetlenül szivünket, mint a testszerkezet egyik fő alkatrészét kinozza, milyen a szívgörcs, szívdobogás, szívszorulás. Átv. kedélyfájdalom, mely epedő szorongással, emésztő búsongással jár.

SZÍVFÁJDALOM, (szív-fájdalom), l. SZÍVFÁJÁS.

SZÍVFÁJÓS, (szív-fájós) ösz. mn. Akinek a szive fáj.

SZÍVFESZÜLÉS, (szív-feszülés) ösz. fn. Fájdalmas feszülés és felfuvódás a szív tájékán, mely a lélekzést nehezzé és szorongatóvá teszi.

SZÍVFŰ, (szív-fű) ösz. fn. Népies néven növényfaj a gyöngyhímek neméből; csészéje szurós; két alsó foga hosszabb, lepittyedt; alsó levelei szivdedek, a felsők hegyes karéjúk, fogasak; máskép szintén köznéven: *sziverősitőfű;* növénytani néven: *szurós gyöngyhim.* (Leonurus cardiaca). Azt tartják róla, hogy szíverősítő hatásu, innen népies neve. *Csillagszivfű*, népies neve a *szagos müge* (asperula odorata) növényfajnak.

SZIVFÜLCSE, (szív-fülcse) ösz. fn. A szivkamarákból kinövő kis leppentyük. (Auricula cordis).

SZIVGÖDÖR, (szív-gödör) ösz. fn. Kis mélyedés, a mell közepén, a szívnek közelében.

SZÍVGYÖKÉR, (szív-gyökér) ösz. fn. A növénynek fő gyökere, melyből a többi gyökerek kisarjadzanak és szétágaznak.

SZIVHÁRTYA, (szív-hártya), l. SZÍVBŰROK.

SZÍVHATÓ, (szív-ható), l. SZÍVREHATÓ.

SZÍVHATÓLAG, (szív-hatólag) ösz. ih. Szívreható módon.

SZÍVHÓDITÓ, (szív-hódító) ösz. mn. Aki másnak szíves érzelmeit maga részére megnyeri.

SZIVICZA, falu Szala m.; helyr. *Sziviczá-ra*, —*n*, —*ról*.

SZÍVJÓSÁG, (szív-jóság) ösz. fn. Szívből eredő szelidség, békés, csendes természet; jótevőség.

SZÍVKAMARA, (szív-kamara), l. SZÍVÜREG.

SZÍVKÉPZÉS, (szív-képzés) ösz. fn. Átv. ért. a szivben alapuló nemes érzelmeknek kifejtése.

SZÍVKÉPZŐ, (szív-képző) ösz. mn. Szívet nemesítő. V. ö. SZÍVKÉPZÉS.

SZÍVLOB, (szív-lob) ösz. fn. A szívnek lobbal járó kóros állapota.

SZÍVNÉMÉSSÉG, (szív-némésség) ösz. fn. L. NÉMÉSSÉG, 3) alatt.

SZÍVNYUGALOM, (szív-nyugalom) ösz. fn. Kedélyi állapot, midőn valakit kedvetlen érzések, izgató vágyak nem háborgatnak.

SZÍVÓ, SZIVÓ, (sziv-ó) mn. tt. *szivó-t.* 1) Aki vagy ami valamit színi, szopni szokott. *Dohányszivó, burnótszivó. Vérszivó nadály.* 2) Amivel szívni szoktak. *Szivó cső, szivó tök*; egyezik vele hangokban is a latin *sypho* v. *sipho*, görög *σίφων.*

SZÍVÓCSŐ v. SZIVÓCSŐ, (szívó-cső) ösz. fn. L. SZÍVÓ 2).

SZÍVOGAT, SZIVOGAT, (sziv-og-at) gyak. áth. m. *szivogat-tam, —tál, —ott,* par. *szivogass.* Gyakran vagy folytonosan szí valamit. *Borokat szivogatni a hordókból. Burnótot szivogatni. Csontból kiszivogatni a velőt.* V. ö. SZÍ, ige.

SZÍVOGATÁS, SZIVOGATÁS, (sziv-og-at-ás) fn. tt. *szivogatás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki szívogat.

SZIVÓKA, (sziv-ó-ka) fn. tt. *szivókát.* 1) Cső, mely által bizonyos nedvet, folyadékot kiszívnak, pl. bort a hordóból, máskép: *szivár.* 2) Szopóka vagy pipaszár.

SZIVÓKÉS, (szivó-kés) ösz. fn. Kétnyelű vonókés, vagyis kézvonó, mely által a munkába vett fadarabról szijakat, szíjas forgácsokat hasogatnak, s azt bizonyos czélra simává idomítják. Az így lehasogatott forgács neve *szíács* v. *szijács*, v. *szilács* v. *szivács.* E szó első alkatrészének gyöke nem a szopásra, szivásra vonatkozó *szí* (sugit), hanem a héjat, forgácsot, illetőleg bőrt jelentő *szij* v. *sziu* főnév, miszerént *szivókés* am. szijat, sziácsot hasogató kés. V. ö. SZÍJ.

SZIVÓMŰ, (szivó-mű) ösz. fn. Szivatyú gépezete, pl. melyet a szivatyús kútba alkalmaznak.

SZIVORGA, (sziv-or-g-ó, vagyis sziv-ár-og-ó) fn. tt. *szivorgát.* Csekélyebb forrás, melyből a víz csak szivárog.

SZIVORNYA, (sziv-or-nya, sziv-ár-nya) fn. tt. *szivornyát.* Szivóka vagy cső, melylyel bizonyos edényből, hordóból a bort, sört, eczetet stb. kihúzzák.

SZÍVOS, SZÍVÓS, SZIVÓS, (szív-os v. szív-ó-os) mn. tt. *szivós-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Mondjuk holmi nyers rostu, nyirkos szövetű, rugalmas testekről, melyek nem egykönnyen törnek, hanem inkább meghajlanak vagy szétnyúlnak. *Szivós hús,* mely rágás alatt porhanyuvá nem lesz. *Szivós tészta,* melyet ki lehet nyújtani. *Szivós vessző, ág. Szivós izmok, szivós bőr.*

Minthogy a *szij* v. tájdivatosan *sziu* természeténél fogva rugalmas, hajlékony és nyulós szokott lenni; legvalószinübb, hogy *szivos* v. *szivós* amazzal ugyanazon gyökből származott, s jelent a sziuhoz v. szijhoz hasonló valamit. Ha úgy tetszik, fölvehetünk hajdan létezett *szív-ik,* azaz *szíj-ik* igét, melynek részesülője: *szivó*, s ebből lett szivós (= sziv-ó-os), vagy pedig közvetlenül a törzsből *os* képzővel lett *szívos*, mint a *magaszt, takar, pirít* igékből *magasztos, takaros, piritos.* A *szivós* alak pedig úgy származhatott a *szív-ik* igéből, mint a *hajlós, nyulós*, a *hajlik, nyúlik* igékből.

SZÍVÓS v. SZIVÓS, l. SZÍVOS.

SZÍVOSAN, v. SZÍVÓSAN v. SZIVÓSAN, (szív-os-an v. szív-ó-os-an) ih. Szívos állapotban.

SZÍVOSODÁS, (szív-os-od-ás) fn. tt. *szívosodás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Változási állapot, midőn valamely test szívossá, nyulóssá, hajlékonynyá leszen.

SZÍVÓSODÁS, SZIVÓSODÁS, l. SZÍVOSODÁS; és v. ö. SZÍVOS.

SZÍVOSODIK, v. SZÍVÓSODIK v. SZIVÓSODIK, (szív-os-od-ik v. szív-ó-os-od-ik) k. m. *szívosodtam, —tál, —ott.* Szívossá, vagyis nyulóssá, hajlékonynyá leszen. *Szivosodik a vizbe áztatott abroncs, vessző, a nedves helyen tartott dohány.* V. ö. SZÍVOS.

SZÍVOSSÁG, SZÍVÓSSÁG, SZIVÓSSÁG, (szív-os-ság v. szív-ó-os-ság) fn. tt. *szívosság-ot,* harm. szr. *—a.* Bizonyos testeknek nyulós, hajlékony, rugalmas tulajdonsága. V. ö. SZÍVOS.

SZIVÓSZÉK, (szivó-szék) ösz. fn. Faragószék, vonószék, melyen úgy nevezett szivókéssel vagyis kézvonóval simítják, idomítjak a szerszámnak való fát. V. ö. SZIVÓKÉS.

SZÍVÓTÖK, SZIVÓTÖK, (szívó-tök) ösz. fn. L. SZÍVÓ, 2).

SZÍVÖMLEDEZÉS, SZIVÖMLENGÉS, (szivömledezés v. —ömlengés) ösz. fn. A szívből eredő ömlengés. V. ö. ÖMLENGÉS.

SZÍVÖRÖM, (szív-öröm) ösz. fn. Nem csupán külsőleg mutatott vagy tettetett, hanem szivből fakadó vagy szivbeható, valódi, belső öröm.

SZÍVÖRVENDÉZTETŐ, (szív-örvendéztető) ösz. mn. Ami szivig beható, belső örömre gerjeszt. *Szivörvendeztető hir.* Máskép: *szivvidító.*

SZIVPAIZS, (szív-paizs) ösz. fn. Szívalakú paizs.

SZÍVPÖFETEG, (szív-pöfeteg) ösz. fn. Pöfeteg nevű kóros állapot, mely a szívben fejlődik ki, l. PÖFETEG.

SZIVREHATÓ, (szívre-ható) ösz. mn. Ami a szívben bizonyos érzelmeket, különösen szánalmat, irgalmat, bánatot, könyört támaszt; ami a szivet mintegy meglágyítja, részvétre gerjeszti, megindítja stb. *Szivrehato panasz, siralom, esdeklés, intés, dorgálás. Szivrehato szavakkal festeni a szerencsétlenek sorsát.*

„Jézus függ a keresztfán,
Szívreható egy látvány.“

Egyházi ének.

SZÍVREHATÓLAG, (szívre-hatólag) ösz. ih. Szivreható módon.

SZÍVREKESZ, (szív-rekesz) ösz. fn. l. SZÍVÜREG.

SZÍVREMEGÉS, (szív-remegés) ösz. fn. A szív állapota, midőn azt félelem s e miatt származó reszketés fogja el.

SZÍVROKON, (szív-rokon) ösz. mn. és fn. Aki egy másikhoz hasonló szíves érzelmekkel bír.

SZÍVROKONSÁG, (szív-rokonság) ösz. fn. A szívből fakadó érzelmek rokonsága.

SZÍVSZAKADVA, (szív-szakadva) ösz. ih. Átv. igen vágyakodva, sohajtozó szivvel, sovárogva, remény és félelem közti aggodalommal. *Szivszakadva vártalak.* Néha am. igen nagy fájdalommal, keservesen. *Szivszakadva váltak el egymástól.*

SZÍVSZAKASZTÓ, SZÍVSZAKGATÓ, (szívszakasztó v. —szakgató) ösz. mn. Igen nagy fájdalommal, kcserűséggel, lelki szorongással járó. *Szivszakasztó látvány, csapás, veszteség.*

SZÍVSZORÚLÁS, v. —SZORULÁS, (szívszorulás) ösz. fn. 1) A szivnek kóros állapota, midőn úgy érzik, mintha öszvezsugorodnék vagy görcs bántaná. 2) Szomorú indulatok, különösen nagy aggodalom, erős félelem által okozott nyugtalanság.

SZÍVSZORÚLAT v. —SZORULAT, (szív-szorúlat) ösz. fn. Szívszorulás elvont értelemben.

SZÍVTELEN, (szív-telen) mn. tt. *szívtelen-t*, tb. —*ek*. Átv. ért. mások ügye baja iránt érzéketlen, részvétlen, könyörtelen, irgalmatlan; kemény, vad, durva indulatú. Határzóként am. szívtelenül. V. ö. SZÍVETLEN.

SZÍVTELENSÉG, (szív-telen-ség) fn. tt. *szívtelenség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki szívtelen; irgalmatlanság, könyörtelenség. V. ö. SZÍVTELEN.

SZÍVTELENÜL, (szív-telen-ül) ih. Átv. könyörtelen, irgalmatlan módon; szánakozás nélkül, durva nyers indulattal. *Szivtelenül elutasítani, leszidni a segélyért esengő nyomorultakat. Szivtelenül gyötörni, kinozni valakit.*

SZÍVTISZTASÁG, (szív-tisztaság) ösz. fn. A szívnek mint a nemes érzelmek és erények kútfejének bűntől és vétektől mentes állapota.

SZÍVTOK, (szív-tok) l. SZÍVBUROK

SZÍVÜREG, (szív-üreg) ösz. fn. Két üreg a szivben (ventriculi cordis), melyeket húsos választó fal különít el egymástól.

SZÍVVÁGY v. —VÁGYALOM, (szív-vágy v. —vágyalom) ösz. fn. Valódi belérzésből fakadó vágy, mely valaminek elérése után sovárúl eseng.

SZÍVVÉR, (szív-vér) ösz. fn. A szívben létező vér, vagy ami közvetlen a szívből jön. Az emberi test és lét legbecsesb szerve. Átv. ért. legnagyobb jótétemény.

„Ha embert táplálsz szíved véréből,
Vigyázz, a jégkigyót melengeted."

Tárkányi Béla.

SZÍVVERÉS, (szív-verés) ösz. fn. A szívnek természeti és rendszerénti dobogása.

SZÍVVIDÍTÓ v. —VIDITÓ, (szív-vidító), l. SZÍVÖRVENDEZTETŐ.

SZÍVVISZONY, (szív-viszony) ösz. fn. Viszony, mely két vagy több egyén között a szív érzelmein alapúl.

SZÍZ, régies és tájdivatos, *szűz* helyett; l. ezt.

SZKÁBA, l. ISZKÁBA.

SZKÓFIA, fn. tt. *szkófiát*; és SZKÓFIOM tt. *szkófiom-ot*, harm. szr. —*ja*. L. SZKÓFIOM.

SZKÓFIÁS, (szkófia-as) mn. tt. *szkófiás-t* v. —*at*, tb. —*ak*; és SZKÓFIOMOS, (szkófiom-os) tt. *szkófiomos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szkófiommal ékesített.

SZKOMBIA v. SZKOMPIA, v. SZKUPIA, fn. tt. *szkombiát* v. *szkompiát*, v. *szkupiát*. Szömörczefaj; növénytani néven: *sárga szömörcze* (rhus cotinus); levelei tojáskerekek, eresek, épélük; bugája murvái czérnaszálúk, hosszúk, szőrösek. ‚Szkombia' stb. neve idegen eredetü, románul: *scumpie* v. *scumpia*. Némi hangáttétellel hasonlók hozzá a német *Sumach*, franczia *sumak*, spanyol *zumaque*, olasz *sommaco*; ezekről tudjuk, hogy valamennyien az arab *szummák* szótól erednek, melynek ígetörzse: *szamaka* am. hoszszu lenni, magas lenni.

SZKÜTHA, l. SZITTYA.

SZÓ, (1), fn. tt. *szót*, és *szavat*, több. *szók*, és *szavak*. (A különböztetés sajátságát lásd alább). Általán hang, különösen a) állati hang, kiváltképen pedig a madarak hangja: *kakasszó*, pl. kikiriki, kukoriku; *tyúkszó*, pl. kodács, kotykoty, kirr; *kakukszó*: kukuk; *verébszó*: csirip; *bibiczszó*: bibicz stb.; b) némely lelketlen testek, nevezetesen bizonyos hangszerek, zeneeszközök stb. sajátnemű hangja: *dobszó dudaszó, sípszó, kürtszó, trombitaszó, furulyaszó, hegedü-, szó. Czifra beszéd, hegedűszó, csak fülnek, nem szájnak való.* (Horváth E.). *Midőn bús trombitaszóra ülni kellett mindjárt lóra.* (Csokonai). *Dobszóval hirdetni valamit. Dobszó mellett árverezni. Muzsikaszóra tánczolni. Álgyuszó, puskaszó. Harangszó, csengetyüszó. Pipaszó*, a szivott pipának szelelése, szuflája. 2) Szorosb ért. emberi hang, mint olyan, elvontan véve. *Vastag, vékony, éles, hangos, tompa, tutyma, erős, gyönge, harsány, rikácsoló, rekedt szó. Fenhangu, susogó szó. Jajszó. Elállott a szava. Nagy szóval beszélni.* 3) A latin *vox*, német *Wort* értelmében, egy vagy több tagzatos hangból álló egész, s ennek megfelelő látható jegyek, vagyis betük öszvege, mely bizonyos fogalmat fejez ki, s mint olyan, a beszédnek egyes részét teszi, melyet egyfolytában szoktunk kiejteni, illetőleg egy tagban leírni. Egy önhangzóból álló szók: *ó, ő*. Két hangból álló egytagu szók: *ad, ül, üt, ha, be, ki, le, fa* stb. *Nem ér*

*egy árva szót. Ezért egy jó szót sem adok.* Innét átv. ért. jelent beszédet, mondatot is, mennyiben az egybefüggő, s kellőleg öszvekötött több szóból áll. *Első, végszó. Okos szót szólani. Valamit szóba hozni*, beszéd tárgyává tenni. *Valakit szóba hozni* v. *keverni* annyit is tesz, mint rosz hírbe keverni, rosz oldalról emlegetni. *Szóba ereszkedni. Nem áll meg nála* vagy *benne a szó. Szóba sem állani.*

„De az értől nem ijed meg,
Nem hátrálja síkos út,
Szóba sem áll vad tövissel;
Egyre gázol, egyre fut.“
Arany J. (A gyermek és szivárvány).

„Hogy en nálam szó meg nem állana.“ (Szalay Ág. 400 m. l.). *Szóval tartani a hallgatókat. Szó sincs róla. Szóból ért az ember.* (Km.). *Szóból szó jött ki. Szóért szót adni nem sokba telik.* (Km.). *Szót kívánni. Szó közben* am. beszéd közben. *Szót szóval felváltani. Nincs könnyebb a szónál.* (Km.). *Szóval* am. élő beszédben; néha e helyett: rövid szóval, röviden. *Szóra hallgatni, figyelni. Szót fogadni. Aki szót nem fogad, könnyü azzal bánni.* (Km.). *Szóra tart*, a vadászok a szófogadó ebről mondják. *Szóra nem adok semmit. Jó szót adni valakinek. Szép szóval kérni, jó szóval inteni. Agg szó, de igaz.* (Km.). *Szóra fogni*, felelőre, számadóra. *Szót sem érdemel. Szót tartani*, a hallottat tovább nem adni; különbözik: *szavát tartani*, l. alább. *Kérem önt egy szóra. Egy szó (annyi) mint száz. Száz szónak is egy a vége. Szó ami szó*, akármit beszéljünk vagy mondjunk. Még némely közmondatok: *Nincs a szónak markolatja*, v. *nincsen nyele a szónak, hogy megmarkolhassuk. Szép szó nem elég a hasnak. Néha egy szó egész háború. Egy szó is lelket zavarhat. Szép szó ellenséget is megbékéltet. Módjával ejtett szó enyhíti a fájdalmat. Sok szó sok polyva* am. sok szónak sok az alja, máskép: *sok szava, kevés sava. Sok benne a szó, de kevés a jó. Szép szónak szárnya nem szegik. Szép szó pénzbe nem kerül. Kimondott szót nem lehet visszanyelni. Addig szolgád a szó, míg ki nem mondottad. Szava adja el az embert. Ha szóból lehetne, tornyot építene. Erő van a szóban. A szó is fegyver. Sem szó sem tartomány. Nem használ a szó, ha a kéz nem jó. Embert szaván, ökröt szarván fogják.* 4) Néha mondják *német szó „német nyelv“* helyett. Egyébiránt valamint a német nyelvben különbség van a *Wörter* (voces, vocabula), és *Worte* (dictio, dictum, loquela, sermo) között: nagyobb szabatosság végett hasonlót tehetünk mi is a többesszám és tárgyeset ragozásában, mit már az újabb nyelvszokás gyakorolni kezd, ámbár nem mindig következetesen. A különbség t. i. így állana; a) Midőn a *szó* alatt csupán beszédrészt, mint olyat (vox, vocabulum v. terminus) értünk, akkor többese: *szók*, tárgyesete *szót*, s ha talán szükség volna rá személyragozva, *szóm, szód, szója* stb. p. *alhangu, fölhangu szók* (nem: *szavak*), *rövid, hosszu szók; lágy, kemény hangu szók; elavult szók, új szók; helyesen alkotott szók, műszók; eredeti, idegen szók; egytagu, többtagu szók; nemes, aljas, népies, jó, rosz szók; igeszók, névszók, gyökszók, törzsszók, ragozott szók, egyszerü szók, öszvetett szók. Szót ragozni, új szót képezni; az elavult szót divatba hozni; szót toldani, megnyujtani, kurtítani, csonkítani; alhangu szót felhangura változtatni, és viszont; a szükségtelen idegen szót kiküszöbölni; tájszókkal élni.* E szerént, a mely új szót én képeztem, mondhatom felőle, *ez az én szóm* (nem: szavam); a melyet te képeztél, *az a te szód*; ‚jellem‘ Szemere Pál *szója*. b) Midőn pedig a *szó* alatt azt értjük, amit a latin dictio, sermo, loquela jelent, akkor személyragozva *szavam, szavad, szava*. „Hallgass *szavamra*“ (nem: *szómra*). Nem értem *szavadat*. „*A nép szava Isten szava*; más közmondatban: *sok jámbor szava, Isten szava.*“ *Az Istennek szavát nem alku* (nem illik) *megvetni.* (Km.) *Ártatlanság szava. Szavát szegni. Szavát* v. *adott szavát tartani* am. teljesíteni amire igérkezett. *Adott szavát visszavonni. Valakinek szavába vágni. Szaván* v. *szavánál fogni valakit. Szavára állani valakinek.* Ily alakban veszi föl az *al, az, u* v. *ú* képzőket is: *szaval, szavaz, szavú*, mennyiben t. i. beszédet jelent. Egyszerűen a tárgyeseti és többesszámu ragokat mindkét alakban fölveheti, de mégis tárgyesetben szokottabb a *szót*, többesben a *szavak*, pl. *szót* fogadni. *Szót* sem érdemel. Rágd meg előbb a *szót*, azután pökd ki. Jó *szót* adni valakinek. *Dicső szavak, isteni szavak.* A régieknél mindkét ragozási alakban eléjön: „A juhok követik őtet; mert ő szavát tudják, az idegent pedig nem követik, mert nem ismerték az idegeneknek szavokat.“ (Tatrosi cod. János X.). „Sem hallgatandjátok tü uratok istenteknek szavát.“ (Bécsi cod. Baruth III.). Ellenben: „És en szómat hallják.“ (Ugyanott. Így Pesti Gábornál és Erdősi Jánosnál is). „És nem hallgaták te szódat.“ (Bécsi cod. Baruth. III.). „Ha nem hallga tandjátok en szómat.“ (Ugyanott). c) A többi módosító névragokat mindkét érteményben ugyanazon alakját megtartva veszi föl. *Szóról szóra* leirni valamit. *Szóról szóra* igaz. *Szóra* vigyázni. A rövid *szóhoz* toldalékbetüt ragasztani. Nem tud *szóhoz* jutni. A mondatbeli végső *szónál* megállapodni. Nincs könnyebb a *szónál*. Az új *szóban* hibát találni. Nem kell minden *szóban* bízni. A *szónak* valamely betüjét megkettőztetni. *Útnak, szónak nincsen vége.* (Km.). A levelet lemásoltam utolsó *szóig*. Amit mondott, egy *szóig* igaz. *Úgy bánik a szóval, mint varga a bőrrel.* (Km.). *Szóval* megsérteni valakit.

Egyezik vele legközelebb a mongol *czoo* (son, Schall), *dou* (voix, son), mandsu *sze-me* (szól-ni, mondani, nevezni); továbbá a finn *sävele* v. *sävene* (hang, zenei hang), vogul *suj* (szuj = szóhang), osztják *sej* (szej = Stimme, Laut), votják és szürjén *su* (mondani), csagataj *szau* (beszéd, szó), csagataj és török *szöz* (szó), török *szöj-lemek* (szólni), *szöjlis* (szólás); latin *sono, sonus*, szanszkrit *szvan, szvanasz*, szláv *szlowó* stb. Rokon hang-változattal ide sorozhatók a német *schallen, Schall, hallen*, szanszkrit: *szall* stb.

SZÓ, (2), elavult fn. mely ma csak némely öszvetett helynevekben él, u. m. *Berekszó, Szárszó,*

*Szikszó.* Mi különösen a második helynevet illeti, az Somogyban Balaton mellett fekvő helység, melyről a helybeli hagyomány azt tartja, hogy eredetileg *szár tó* vagyis *száraz tó* volt. Valószinű, hogy a többiben is ezen értemény rejlik, minélfogva egyezik vele a német (der) *See*, mongol *uszun* (víz) és a tatár *szu*. V. ö. TÓ.

SZÓALKAT, (szó-alkat) ösz. fn. A szó részeinek viszonya egymáshoz, mennyiben a bevett nyelvszabályok szerint együvé vannak illesztve, s bizonyos idommal bírnak.

SZÓALKOTÁS, (szó-alkotás) ösz. fn. Bizonyos szóhangoknak öszveállítása, mely által önálló, s valamely eszmét kifejező szóvá alakulnak.

SZÓÁR, SZÓÁRAMLAT, (szó-ár v. —áramlat) ösz. fn. Tulságos, kelletinél bővebb beszéd. V. ö. SZÓDAGÁLY.

SZÓAZONSÁG, (szó-azonság) ösz. fn. Minőség, midőn egyik szó ugyanazt jelenti, amit a másik pl. apa, atya.

SZOB, falu Hont m; helyr. *Szob-ra* —*on*, —*ról*.

SZOBA, fn. tt. *szobát*. A lakháznak olyan fiókosztálya, mely a lakóknak különösen telephelyül, tartózkodásul szolgál, s különféle kényelmi és használati viszonyokhoz képest másmás rendeltetése lehet. *Előszoba, oldalszoba benyilószoba. Evőszoba, hálószoba, irószoba, tanulószoba, műszoba, gyermekszoba, cselédszoba, vendégszoba, ivószoba*, stb. *Egy a szoba a kemenczével.* (Km.). Néhutt, a palóczoknál padlást jelent. (Szeder Fábián). A kényelmesebb uri lakok nagyobb szobáit teremnek nevezzük. V. ö. TEREM.

Egyezik vele a török *szoba*, mely egyszersmind kályhát is jelent; a mongolban pedig *szaba* általános jelentése, valamely tartó, ami magában valamit tart (receptacle). Eléjön, hihetőleg a török vagy magyar nyelv után, szerb nyelven is. Hasonló hozzá a német *Stube*, olasz *stufa* (Badestube; Stubenofen), angol *stove* (Ofen; Badstube) stb.

SZOBAAJTÓ, (szoba-ajtó) ösz. fn. Ajtó, mely a szobába nyilik.

SZOBABÉR, (szoba-bér) ösz. fn. Bér, melyet a zsellér v. szobalakó az illető szobatulajdonosnak fizet.

SZOBABÉRLŐ, (szoba-bérlő) ösz. mn. és fn. Személy, ki valamely szobát bérbe veszen.

SZOBAFESTŐ, (szoba-festő) ösz. fn. Mesterember, ki szobákat fest.

SZOBAFÖLD, (szoba-föld) ösz. fn. A padolatlan földszinti szobának földtalapja.

SZOBAFŰTŐ, (szoba-fütő) ösz. fn. Cseléd, ki a szobákat fűti. *Szállodai, uraságí szobafűtő.*

SZOBAINAS, (szoba-inas) ösz. fn. Inas, ki különösen a szobák tisztán tartására, rendezésére felügyel.

SZOBÁK, puszta Baranya m.; helyr. *Szobák-ra*, —*on*, —*ról*.

SZOBAKULCS, (szoba-kulcs) ösz. fn. Kulcs, melylyel a szobaajtót zárják, nyitják.

SZOBALEÁNY, (szoba-leány) ösz. fn. A szobák tisztogatására s általában a házi asszony melletti szolgálatra fogadott nőcseléd.

SZOBAMESTER, (szoba-mester) ösz. fn. Házi tiszt az uraságí lakokban, kástélyokban, palotákban, ki a szobákra, teremekre felügyel, a vendégeket beszállásolja stb.

SZOBAŐR, (szoba-őr) ösz. fn. Őr, kire valamely szobára felügyelés van bízva.

SZOBAŐRZŐ, (szoba-őrző) ösz. mn. és fn. Magába vonult ember, ki mindig otthonn ül vagy igen ritkán megy ki. 2) L. SZOBAŐR.

SZOBATÁRS, (szoba-társ) ösz. fn. A kik egy szobában laknak, egymásnak szobatársai.

SZOBATIN, falu Bereg m.; helyr. *Szobatin-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZOBATUDÓS, (szoba-tudós) ösz. fn. Gúnyneve az oly tudósnak, ki egyedül elméleti ösmeretekkel bir, ki a tapasztalat, és élet iskoláját elhanyagolja.

SZOBB, falu Somogy m.; helyr. *Szobb-ra*, —*on*, —*ról*.

SZÓBELI, (szó-beli) ösz. mn. 1) Amit szóval végeznek, különböztetésül az irásbelitől. *Szóbeli per, igéret, kötelezés. Szóbeli eléadás.* 2) A miről beszélni szoktak, különösen rosz hirben levő. *A ki szóbeli asszonynyal társalkodik, hamar kurafinév ragad reá.* (Km.)

SZÓBELISÉG, (szó-beli-ség) fn. tt. *szóbeliség-et*, harm. szr. —*e*. Mód, midőn valamit szóval (nem irásban) tesznek, végeznek.

SZÓBESZÉD, (szó-beszéd) ösz. fn. Beszéd, vagy eszmeváltás, értekezés, mely két vagy több személy között szóhangok által megy végbe, bülönböztetésül a taglejtési néma beszédtől vagy arczbeszédtől.

SZÓBETŰZET, (szó-betüzet) ösz fn. A szónak. vagy szóknak betükre, betühangokra felosztása.

SZOBLAHÓ, falu Trencsin m.; helyr. *Szoblahó-ra*, —*n*, —*ról*.

SZOBOR, fn. tt. *szobor-t* v. *szobrot*; személyr. *szobrom, szobrod* stb.; némely képzőkkel: *szobrász, szobros, szobroz*. 1) Földbe ütött vastag, zömök karó vagy czölöp, mely arra szolgál, hogy valamit hozzá kössenek, milyen a kapuk szárnyait tartó szobor, máskép: *kapubálvány*. Tájejtéssel: *czobor*. 2) Épületbe alkalmazott oszlop fából vagy kőből. *Szobrokon álló tornácz.* 3) Emberek, illetőleg istenek alakját, képező oszlop vagy állvány; s ez értelemben a székelyeknél Cserey Elek szerént a népnyelvben is divatos. *Kőből, fából faragott, vasból öntött szobor. Emlékszobor. Jupiter, Venus szobra.*

„Szobor vagyok, de fáj minden tagom :
Eremben a vér forró kinja dúl."

Vörösmarty. (Az élő szobor).

Mongolul : *szuburgha* vagy *szuburghan* am. síremlék (tumulus, tour, ou pyramide sepulcrale, pagode); talán *szuba-khu* igétől, mely am. kinyúlni, kiterjeszkedni (se prolonger, s' etendre). A magyarban is *czob* gyök, melytől *czobók* és *czobor* erednek, továbbá *czomb, csomó, csombók, csoport, zomok* stb. szók rokon jelentésüek.

SZOBORCSOPORT v. —CSOPORTOZAT, (szobor-csoport v. —csoportozat) ösz. fn. Ugyanazon építményben vagy műben eléforduló több szobor együttvéve. V. ö. SZOBORZAT.

SZOBORMÁRVÁNY, (szobor-márvány) ösz. fn. Márvány, melyből szobrokat faragnak.

SZOBORMŰ, (szobor-mű) ösz. fn. Szobor alakjában készített mű.

SZOBORNOK, (zavar-nok ?) fn. tt. *szobornokot.* Palócz tájszó, am. farkas.

SZOBORZAT, (szobor-oz-at) fn. tt. *szoborzat-ot,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* Több szobor együtt véve; vagy valamely szobor minden hozzátartozókkal.

SZOBOS, falu Sáros m.; helyr. *Szobos-ra,* —*on,* —*ról.*

SZOBOSZLÓ, mváros a Hajdukerületben; helyr. *Szoboszló-ra,* —*n,* —*ról.*

SZÓBŐSÉG, (szó-bőség) ösz. fn. Bővelkedés, gazdagság egyes szókban.

SZOBRÁNCZ, mváros Ung m.; helyr. *Szobránczra,* —*on,* —*ról.*

SZOBRÁSZ, (szobor-ász) fn. tt. *szobrász-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Művész, ki különféle anyagból, pl. fémből, kőből, gipszből, fából képszobrokat lakít. V. ö. SZOBOR.

SZOBRÁSZAT, (szobor-ász-at) fn. tt. *szobrászat-ot,* harm. szr. —*a.* Képzőművészet, mely képszobrok alakításával foglalkodik.

SZOBRÁSZATI, (szob-or-ász-at-i) mn. tt. *szobrászati-t,* tb. —*ak.* Szobrászatra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Szobrászati tanulmányok.*

SZOBRÁSZI, (szobor-ász-i) mn. tt. *szobrászi-t,* tb. —*ak.* Szobrászt illető, arra vonatkozó. *Szobrászi ügyesség.*

SZOBRÁSZMŰ, (szobrász-mű) ösz. fn. Mű, melyet szobrász készített.

SZOBRÁSZMŰHELY, (szobrász-mű-hely) ösz. fn. Műhelye azon művésznek, ki szobrok készítésével foglalkodik.

SZOBROS, (szobor-os) mn. tt. *szobros-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Szobrokkal ellátott vagy diszített. *Szobros épület, folyosó, tornácz. Szobros diszpiacz.*

SZOBROZ, (szobor-oz) áth. m. *szobroz-tam,* —*tál,* —*ott,* par. —*z.* Szobrokkal ellát, diszít. V. ö. SZOBOR.

SZOBROZÁS, (szobor-oz-ás) fn. tt. *szobrozás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Bizonyos térnek vagy épületnek ellátása vagy diszítése szobrokkal.

SZOBROZAT, (szob-or-oz-at) fn. tt. *szobrozat-ot,* harm. szr. —*a.* Valamely épület műszobrainak összes szerkezete.

SZOCSÁN, falu Krassó m.; helyr. *Szocsán-ba,* —*ban,* —*ból.*

SZÓCSAPLÁR, (szó-csaplár) ösz. fn. Sokat beszélő locskafecske ember, szószaporító, szószátyár.

SZÓCSAPLÁRSÁG, (szó-csaplárság) ösz. fn. Sokbeszédüség, szószátyárság, locskafecskeség.

SZÓCSAVARÁS, (szó-csavarás) ösz. fn. Szándékos félremagyarázás, midőn valaki bizonyos kimondott szónak valódi értelmét erőszakosan és öntudatosan eltorzítja, elferdíti.

SZOCSEK, falu Bihar m.; helyr. *Szocsek-re,* —*én,* —*ről.*

SZÓCSERE, (szó-csere) ösz. fn. Beszélgetés, midőn ketten vagy többen mintegy fölváltva viszonozzák egymás szavait; másképen : *szóváltás.* Jelenti azt is, midőn egyik szó a másikkal, ha jelentésök egyező, fölcseréltetik.

SZÓCSKA, (szó-cs-ka) kicsinző fn. tt. *szócskát.* Igen rövid szó, pl. *é* kérdő szócska, *a, e* mutató szócskák.

SZÓCSŐ, (szó-cső) ösz. fn. Tág nyilásu cső, fuvókával ellátva, mely a belefuvott szókat erősen és nagy távolságra hangoztatja.

SZÓCZIKORNYA, (szó-czikornya) ösz. fn. Czifra kifejezésekkel tarkázott beszéd. V. ö. CZIKORNYA.

SZOCZÓCZ, KIS—, NAGY—, faluk Turócz m.; helyr. *Szoczócz-ra,* —*on,* —*ról.*

SZOD, falu Bihar m.; helyr. *Szod-ra,* —*on,* —*ról.*

SZÓDAGÁLY, (szó-dagály) ösz. fn. Szóbeli előadás neme, midőn valaki csekély dolgokat, közönséges eszméket, terjedelmes szóáradozással és nagy fontosságu kifejezésekkel ad elé.

SZÓDARA, (szó-dara) ösz. fn. A székelyeknél am. költött, gyártott hírbeszéd, szófia beszéd. (Kríza J.).

SZODÉ, mn. tt. *szodé-t.* A székelyeknél jelent evésben telhetetlent, mohót, torkosat; továbbá kapzsit, kapdáncsit. (Kríza J.). A szanszkritban *szádh* am. töm, megtölt, innen *szádhu, szádhusz,* am. tele, melylyel megegyezik a görög *δασύς,* latin *sat, satis, satur,* góth *sad,* német *satt,* lengyel *syt,* csch *syty* stb.

SZODÉN, (szodé-n) ih. Mohón, szodé módra. *Ne egyél oly szodén.* (Kríza J.).

SZODÉSÁG, (szodé-ság) fn. tt. *szodéság-ot,* harm. szr. —*a.* Mohóság; kapzsiság. *Ugyan nagy szodésággal vagy el.* (Kríza J.).

SZODÉSKODÁS, (szod-é-s-kod-ás) fn. tt. *szodéskodás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Evésbeli telhetetlenkedés, mohókodás, torkoskodás, lakmározás.

SZODÉSKODIK, (szod-é-s-kod-ik) k. m. *szodéskod-tam,* —*tál,* —*ott.* Evésben telhetetlenkedik, mohókodik, torkoskodik; kapzsiskodik. *Szodéskodik fejérnép körül.* (Kríza J.).

SZODÓ, falu Bars m.; helyr. *Szodó-ra,* —*n,* —*ról.*

SZODOHOL, VASKOH—, falu Bihar, és erdélyi faluk A.-Fehér és Hunyad m.; helyr. *Szodoholra, —on, —ról.*

SZÓDOKFA, l. SZÁLDOKFA.

SZODORÓ, ÉR—, falu Közép Szolnok m.; helyr. *Szodoró-ra, —n, —ról.*

SZÓEGYEZÉS, (szó-egyezés) ösz. fn. L. SZÓHASONLAT.

SZÓEGYEZTETÉS, (szó-egyeztetés) ösz. fn. Nyelvbuvárlati működés, midőn több nyelvben a rokonhangu és fogalmu szók a szóhangtan segélyével úgy adatnak elé, mint többé-kevésbé egyezők; másképen: *szóhasonlítás*, kivált ha valaki nem annyira követeli buvárlata czáfolhatlanságát, mint inkább csak véleményül kivánja fejtegetéseit tekintetni.

SZÓEJTÉS, (szó-ejtés) ösz. fn. Széles ért. a beszédbeli szónak hangoztatása, kimondása, mennyiben a szólónak hangszervei és szokásánál fogva különféle módosításnak van alávetve. *Magyaros, németes, tótos, francziás szóejtés.* Szorosb ért. bizonyos hangoknak különféle tájakon divatozó különös kimondása, vagy egész szók sajátnemü módosítása. *Dunamelléki, tiszavidéki, palóczos szóejtés.*

SZÓELEMZÉS, (szó-elemzés) ösz. fn. Nyelvészi működés, kutatás, melynek föladata kimutatni, mily elemekből, s mily nyelvhasonlati szabályok szerént állottak öszve a szók.

SZÓELEMZÉSI, (szó-elemzési) ösz. mn. Szóelemzésre vonatkozó. *Szóelemzési szabályok.*

SZÓELEMZŐ, (szó-elemző) ösz. mn. és fn. Nyelvész, ki a szókat elemeikre vagyis alkatrészeikre felbonczolgatja.

SZÓFARAGÓ, (szó-faragó) ösz. fn. Gúnyneve az oly nyelvésznek, vagy irónak, ki a nyelv szabályaival ellenkező, s az illető fogalmaknak meg nem felelő, vagy bármi tekintetben helytelen szókat gyártogat.

SZÓFEJTÉGETÉS, (szó-fejtégetés) l. SZÓELEMZÉS.

SZÓFEJTÉGETŐ, (szó-fejtégető) lásd: SZÓELEMZŐ.

SZÓFEJTÉS, (szó-fejtés) l. SZÓELEMZÉS.

SZÓFEJTŐ, (szó-fejtő) l. SZÓELEMZŐ.

SZÓFESZÉGETÉS, (szó-feszégetés) ösz. fn. Akgatódzás, rágódás valamely kiejtett szón, melyet más valaki rosz értelemben akar venni.

SZÓFESZÉGETŐ, (szó-feszégető) ösz. mn. és fn. Akgatódzó valamely kiejtett szón. V. ö. SZÓFESZÉGETÉS.

SZÓFIA, fn. tt. *szófiát.* L. SZÓFIAZSOMBOR.

SZÓFIABESZÉD, (szó-fia-beszéd) ösz. fn. Mendemonda, mesebeszéd, mintegy puszta szóból, hirből származott, kifiadzott beszéd, fattyubeszéd.

SZÓFIAZSOMBOR, (szófia-zsombor) ösz. fn. Növényfaj a zsomborok neméből; levelei sokszorosan szárnyaltak, szálas keskeny salangokkal; szirmai a csészénél kisebbek; beczői vékonyak, simák, négyszegüdedek. (Sysimbrium sophia). Máskép köz nyelven: *kányafa, sebforrasztó fű*, vagy csak: *szófia.*

SZÓFOGADÁS, (szó-fogadás) ösz. fn. Engedelmeskedés, midőn valaki az illető parancs, rendelet, tanács, intés szerint cselekszik.

SZÓFOGADATLAN, (szó-fogadatlan) ösz. mn. Aki szót nem fogad, az adott parancsot, tanácsot nem teljesíti, engedelmetlen, a felsőbbség akaratának ellenszegülő. *Szófogadatlan gyermek, szolga.* Határzóként am. szófogadatlanul.

SZÓFOGADATLANSÁG, (szó-fogadatlanság) ösz. fn. Engedelmetlenség, melyet az követ el, ki az adott parancsot nem teljesíti.

SZÓFOGADATLANUL, (szó-fogadatlanul) ösz. ih. Parancsot nem teljesítve, szóra nem hallgatva; engedetlenül.

SZÓFOGADÓ, (szó-fogadó) ösz. mn. Engedelmes, parancsra hallgató, azt teljesítő. *Szófogadó fiú.*

SZÓFOGLALÁS, (szó-foglalás) l. SZÓKÖTÉS.

SZÓFOR, fn. tt. *szófor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Növénynem a kétfalkások seregéből és tízhímesek rendjéből; csészéje öt fogú, fölül púpos; bokrétájának szárnyai akkorák, mint a vitorla; hímszálai mind szabadon vannak; czikkhüvelye hosszú, vékony. (Sophora).

SZÓFÜZÉS v. —FÜZET, (szó-füzés v. —füzet) l. SZÓKÖTÉS.

SZÓGYÁRTÓ, (szó-gyártó) l. SZÓFARAGÓ.

SZÓGYÖK, (szó-gyök) ösz. fn. L. GYÖK, 3).

SZÓHAGYOMÁNY, (szó-hagyomány) ösz. fn. Esemény, történeti adat vagy akármiféle monda, melyet eredetileg irásba nem foglaltak, hanem szóval nemzedékről nemzedékre általadtak. *Valamit szóhagyományból tudni. Bizonyos nép régi történelmét szóhagyományok után megírni.* V. ö. HAGYOMÁNY.

SZÓHAJTÓ, (szó-hajtó) ösz. mn. és fn. Szabó Dávidnál am. hírhordó, hírharang, szóhordozó, kuvatló.

SZÓHANG, (szó-hang) ösz. fn. l. HANG, 4).

SZÓHANGÁTTÉTEL, (szó-hang-át-tétel) ösz. fn. Valamely szóban két vagy több hang helyeinek fölcserélése, pl. *köp, pök* szókban *k* és *p* helyet cserélnek; így *szöcske* e helyett van *szökcse*; a göröglatin *episcop-us*-ból lett *püspök* stb.

SZÓHANGTAN, (szó-hang-tan) ösz. fn. A nyelvtan része, mely a szóhangokról értekezik.

SZÓHANGTANI, (szó-hang-tani) ösz. mn. Szóhangra vonatkozó, azt illető. *Szóhangtani osztályozások, egyeztetések.*

SZÓHASONLAT, (szó-hasonlat) ösz. fn. Széles ért. hasonlat, melynél fogva bizonyos szók azon nemü alkatrészekből vagyis hangokból állanak, ha bár jelentésre különböznek, pl. a német *toll*, és magyar *toll*, a latin *carus*, és magyar *káros* stb. Szorosb és szokott ért. rokonság, midőn ugyanazon vagy

külön cs aládu nyelvek szavai mind hangra mind alapfogalomra nézve hasonlók egymáshoz, pl. a magyar *fúr*, latin *foro*, német *bohren*; a magyar *kert*, német *Garten*, franczia *jardin*, s zláv *grad, hrad, gorod*, latin *hortus*; a magyar *golyó* és *golyóbis*, latin *globus* stb.

SZÓHASONLITÁS, (szó-hasonlítás) ösz. fn. A szóegyeztetésnek szerényebb kifejezése V. ö. SZÓEGYEZTETÉS.

SZÓHELYZÉS, (szó-helyzés) ösz. fn. A szókötés egyik neme, midőn a mondathoz tartozó szókat bizonyos rendben állítjuk öszve. E tekintetben minden nyelvnek vannak sajátságos szabályai. V. ö. SZÓREND.

SZÓHORDÓ, (szór-hordó) ösz. mn. és fn. Mendemondákat tovább adó, hírhordó, pletyka ember.

SZÓHOSSZÍTÁS v. —HOSSZITÁS, (szóhosszítás) ösz. fn. Midőn valamely szó a nép nyelvében lényegtelen toldalékokkal hosszabbra nyúlik pl. *ottan*, *ottanag* v. *ottanék* = ott, *itten*, *itteneg*, *ittenék* = itt, *aztat aztatat* = azt, *eztet eztetet* = ezt, *megesseg* = még és még (azaz megest v. esmeg), *megéntelenség* (= megént), *üstöllést* = tüsténT stb. Némelyek az irodalomban is elfogadtatnak, mint *őtet* = öt, *nálamnál* (hasonlitásokban) = nálam stb.

SZÓHŐS, (szó-hős) ösz. fn. l. SZÁJHŐS.

SZÓJÁRÁS, (szó-járás) ösz. fn. 1) l. SZÓEJTÉS v. TÁJSZÓLÁS. 2) Bizonyos szóknak, és kifejezéseknek vagy mondatoknak megszokott gyakori használása, mely értelemben személyragozva : *szavam járása, szavad járása, szava járása.*

SZÓJÁTÉK, (szó-játék) ösz. fn. Hasonló hangú, de különböző értelmű szóknak tréfás vagy élczeskedő használása, pl. *Kemencze nem Velencze.* Néha reggel *táncz*, estve pedig *láncz*. Három napi *dinomdánom* holtigvaló *szánombánom*. Néha a ló is *János*, mikor bojtor*János*.

SZOK, (1), elvont gyöke *szoknya* és *szokmány* szóknak. V. ö. SZOKMÁNY, SZOKNYA.

SZOK, (2), önh. m. *szok-tam*, —*tál*, —*ott*. A mondatban határtalan igével viszonyulva fordul elé, s megfelel neki a latin *solet*, és a német *pflegt*, azaz, a viszonyige által kifejezett cselekvést, szenvedést vagy állapotot rendszerént s mintegy készséggel vagy hajlamnál fogva gyakorolja. Jelen időben csak tájdivatosan használtatik, de általánosabban ‚jelen' helyett is mult idővel (szoktam, szoktál stb.) élünk. *Ő sokat szok* v. *szokott beszélni. Szoksz-e, (szoktál-e) te reggelizni? Én reggelenként sétálni szoktam. Péter nem szok (nem szokott) hazudni. Ti mikor szoktok (szoktatok) ebédelni? Mindenre azt szokja (szokta) mondani : nem bánom. A gabonát néhutt nyomtatni, másutt csépelni szokták. Azt szoktam tenni, amit legjobbnak tartok. Szokták mondani. Ki mint szokta, akkép ropja.* (Km.). *Amint szokja, úgy fogja.* (Km.). Egyébiránt, mint föntebb érintők, mult alakjával fejeztetik ki rendszerént a jelen is, minek oka abban fekszik, hogy ezen ige már rendes jelentésénél fogva oly gyakorlatos értelemmel bir, mely múltra és jelenre egyaránt kiterjeszkedik. Így használták a régiek is, még pedig a vele viszonyban álló igét nem mindig határtalan módban, pl. „Hol Asverus király szokta vala lakoztát" (Bécsi cod. Hester. I.), azaz szokott vala lakozni.

Különbözik tőle némileg *szokik* középige, melynek szabatosan a latin *svescit, adsvescit*, vagy a német *gewöhnt sich*, felelnek meg. Ezen alakban am. bizonyos állapothoz, cselekvéshez, vagy szenvedéshez folytonos gyakorlat által hozzá simul, hozzá törődik. *Aki mihez szokott, nehezen hagyja el. Hozzá szokott a nyomorusághoz. Bele szokott új helyzetébe. Rászokott, mint kutya a hájra.* (Km.). *Amint szokunk, úgy élünk.* (Km.). *Könnyebb amihez szoktunk.* (Km.). *Ő akárhol megszokik. Elszokott az ivástól. Könnyü oda szoknod, hol szívesen fogadnak.* (Km.).

Értelemben összeüt *sok* melléknévvel, mivel *szok* épen azt teszi, hogy *sok* ízben tesz valamit, pl. írni szoktam am. az irást sok ízben teszem.

Rokon hozzá a mongol *dzoki-khu* (convenir, être convenable, bienséant), honnan *dzokisz* (convenance, décence, bienséance), a kalmukban : *zokesz* (Schick, Schicklichkeit); alaphangokra rokon a latin *suesco* is.

SZOKA, falu Torontál m.; helyr. *Szoká-ra*, —*n*, *ról*. Máskép : *Szó-Demeter.*

SZOKÁL, (szok-ál) gyak. önh. m. *szokál-t*. Bizonyos szokást gyakorol. Baranyai tájszó, s hasonló a szintén tájdivatos *hálál* (háldogál), *lakál, járál* igékhez. Élt ezen igével Káldi is, Innep. Préd. 497. l. „Azt olvasom Salvius Julianusról, hogy noha igen tudós és bölcs ember volt, mindazáltal azt *szokálta* mondani.". . .

SZOKÁNY, máskép : *Szőkefalva*; falu Bihar m.; helyr. *Szokány-ba*, —*ban*, —*ból.*

SZOKÁS, (szok-ás) fn. tt. *szokás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Bizonyos cselekvési készség, hajlam, könnyüség, mely gyakori ismétlés által mintegy öntudatlanul, sőt néha ösztönszerüleg működik. *Jó, helyes, bevett szokás. Rosz, hibás szokás. Szokásba venni. Vak szokás*, mely nem tekinti, ha jó-e vagy nem, amit teszen. *A szokás második természetté válik.* (Km.). *A rögzött szokás megköti a józan értelmet.* (Km.). *Nehéz a megrögzött szokást elhagyni.* (Km.). *Jó szokás gazda a háznál.* (Km.). *Egy jó szokás többet ér három jó cselekedetnél.* (Km.). *Régi szokás mindig megtér.* (Km.). *Ez szokásom ellen van. Szokása korán felkelni. Elhagyni a bűnös, csunya szokást.* 2) A társadalmi életben divatozó bizonyos cselekvési módok, rendtartások, illedéki szabályok stb. *Amennyi ház, annyi szokás. Már nálunk ez a szokás. Úri, városi, falusi szokás. Törvényes, országos szokás. Régi szokás törvénynyé válik.* (Km.). „Ami pedig szokás valahol, az illendő is abban az országban." (Mikes Kelemen. XXXIII. levél). *Szokásra kelt váltó.* (Uso-Wechsel).

SZOKÁSJOG, (szokás-jog) ösz. fn. Az országos jogéletben állandó népi és törvényszéki gyakorlat

által megállapított jogelv vagy jogrendszer, melyekről nem létezik írott, vagyis hozott törvény. Ily szokásos jogelveken alapulnak nálunk még ekkorig nagy részben a különböző szerződésekből származó jogviszonyok. Hasonló szokásjogot alkot eddig a büntető igazságszolgáltatás.

SZOKÁSOS, (szok-ás-os) mn. tt. *szokásos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szokásban levő, vagy szokásban volt.

SZOKÁSSZERŰ, (szokás-szerű) ösz. mn. Bevett szokáson alapuló, azzal egyező.

SZOKÁSSZERŰLEG, (szokás-szerűleg) ösz. ih. Szokásba vett módon, a bevett szokással egyezőleg.

SZOKÁSSZERŰTLEN, (szokás-szerűtlen) ösz. mn. A bevett szokással ellenkező.

SZOKATLAN, (szok-atlan) mn. tt. *szokatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Ami rendesen nem szokott történni, a maga nemében különös, meglepő, váratlan; időn kivüli. *Szokatlan magaviselet. Szokatlan időben látogatni valakit. Nem mind rosz, ami szokatlan.* (Km.). 2) Idegenszerű, új erkölcsű. *Minden oly szokatlannak tetszik előttem. Szokatlan világ.* 3) Kinek kedélye bizonyos helyhez, körülményekhez nem simult; ismeretlen. Határozóként: nem a szokott módon, szokatlanul. V. ö. SZOK.

SZOKATLANKODÁS, (szok-atlan-kod-ás) fn. tt. *szokatlankodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Tapasztalatlankodás, féretlenkedés, vadaskodás. V. ö. SZOKATLANKODIK.

SZOKATLANKODIK, (szok-atlan-kod-ik) k. m. *szokatlankod-tam, —tál, —ott*. Kríza J. szerént a székelyeknél am. tapasztalankodik, féretlenkedik (= nyughatatlankodik), vadaskodik.

SZOKATLANSÁG, (szok-at-lan-ság) fn. tt. *szokatlanság-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Tulajdonság vagy állapot, midőn valami nem rendesen történik vagy tünik elé. 2) Idegenszerü érzelmi állapot bizonyos helyen, körülményekben vagy erkölcsök között.

SZOKATLANUL, (szok-at-lan-úl) ih. Nem a rendes, bevett szokás szerént; rendkivül, váratlanul, meglepőleg. *Szokatlanul tovább sétálni, dolgozni. Szokatlanul fölhevülni. Szokatlanul nyájas volt hozzám.*

SZOKDOGÁL, (szok-od-og-ál) önh. m. *szokdogált*. L. SZOKÁL.

SZOKIK, (szok-ik) k. l. SZOK alatt.

SZÓKIMONDÓ, (szó-ki-mondó) ösz. mn. Aki nem titkolja el beszédében amit tud vagy belsejében érez.

SZOKMÁN. l. SZOKMÁNY, 2).

SZOKMÁNY; (szok-mány) fn. tt. *szokmány-t*, tb. *—ok*, harm szr. *—a* v. *—ja*. 1) L. SZAKMÁNY. 2) A székelyeknél am. durva kelméből varrott zekeféle felső öltöny, máskép némi változattal: *szukmány, szuhmány;* továbbá különböző szókban: *czedele, czondra.* Mind a *szokmány*, mind a *zeke* megegyeznek görög *σάγος*, kalmuk *czekmen* (Tuch, tuchen),s latin *sagum* szókkal. V. ö. ZEKE.

SZOKNYA, fn. tt. *szoknyát*. Mai köz értelemben női köntös, mely a csipőktől lefelé takarja a testet. *Felső, alsó szoknya. Selyem-, rázsa-, posztószoknya. Tarka, fehér, vörös szoknya. Szoknyája rázsa, köténye tafota* (km. össze nem illő dolgokról; hasonló km. koldus táska vállán, arany gyürü ujján). A festetlen lenből vagy kendervászonból varrott szoknya neve néhutt *rokolya*, Somogyban és Baranyában *bikla*. A Müncheni codexben általán köntöst, tehát hosszu férfi öltönyt is jelent. „És ki akaraand te veled törvénybe perlekedni, és te szoknyádat (tunicam) megvenni, adjad neki palástodat is.“ (Máté. VI.). „Semmit az útban fel ne vegyetek, sem vesszőt, sem tarsolyt, sem kenyeret, sem pénzt, sem két szoknyákat ne valljatok.“ (Luk. IX.). Molnár A. értelmezése szerént is: stola, tunica longa. Egyezik vele a szláv *szuknya*, és a posztót jelentő *szukno*, melynek törzse ugyan a szlávban *szukati* am. sodrás által fonalat készíteni, melyek gyöke legegyszerűbben a magyar *sző* v. *szöv* igével rokonítható. V. ö. SZŐ, ZEKE.

SZOKNYÁS, (szok-nya-as) mn. tt. *szoknyás-t*, tb. *—ak*. 1) Szoknyával ellátott, aki szoknyát visel. 2) Aki csak szoknyában van s más ruhája nincsen vagy mást nem öltött.

SZOKNYÁSAN, (szok-nya-as-an) ih. 1) Szoknyával, szoknyában. 2) Egyedül csak szoknyát öltve.

SZOKODI, (szok-od-i) mn. és fn. tt. *szokodi-t*, tb. *—ak*. Gúnyneve oly embernek, ki a régi bevett szokáshoz ragaszkodva, ujításokat, bármi jók legyenek, elfogadni vonakodik.

SZOKODIAS, (szok-od-i-as) mn. tt. *szokodias-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szokodi magaviseletü.

SZOKOLÁR, falu Krassó m.; helyr. *Szokolár-ra, —on, —ról.*

SZOKOLCZ, falu Liptó m.; helyr. *Szokolcz-ra, —on, —ról.*

SZOKOLÓCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Szokolócz-ra, —on, —ról.*

SZOKOLY, NAGY—, falu Tolna m.; erdélyi falu Kolos m; helyr. *Szokoly-ba, —ban, —ból.*

SZOKOLYA, falu Hont m.; helyr. *Szokolyá-ra, —n, —ról.*

SZOKOND, KIS—, NAGY—, faluk Szathmár m.; helyr. *Szokond-ra, —on, —ról.*

SZOKONY l. SZAKONY.

SZOKOTA, mn. tt. *szokotát*. A székelyeknél divatos szó. 1) Ferenczi János szerént: mindent tudni kivánó, mindenbe bele elegyedő. 2) Incze József szerént: ki mindent számba veszen, megügyel, mindenre gondja van. V. ö. SZOKOTÁL.

A mongolban *togha* am. szám, számítás (nombre, quantité, compte, calcul), és *toga-khu* számitni. Ezektől származnak: *togacza-khu*, számitni; számlálni; *togacsi*, számító; *toghatan*, számított, számbeli stb.

SZOKOTÁL, (szokota-al) önh. m. *szokotált*. 1) Kríza J., Incze József, b. Lakos, és Ferenczi János

szerént a székelyeknél am. számít, számba vesz. *Felszokotálom mennyi kell érte.* 2) Ferenczi János, és Szabó Elek szerént vizsgálódva, kutatva valamit, minden oldalról megnéz, mindent körülnéz. 3) Szabó Elek és Derzsi Mózes szerént valakinek, keresés által valamit szerez. V. ö. SZOKOTA.

SZOKOTÁLÁS, (szokota-al-ás) fn. tt. *szokotálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melynél fogva valaki szokotál. V. ö. SZOKOTÁL, SZOKOTA.

SZOKOTT, (1), (szok-ott) igeszó, lásd SZOK alatt.

SZOKOTT, (2), (szok-ott) mn. tt. *szokott-at*. 1) Rendesen, közönségesen történő; nem különös, nem rendkivüli. *Szokott munkáját naponként megtenni. Szokott órában dolgozni, enni, sétálni, alunni. Szokott mód szerént.* Ellentéte: *szokatlan*. 2) Bizonyos cselekvéshez, szenvedéshez, állapothoz simult, gyakorlat által valamihez törődött, vagy könnyüséggel, készséggel biró. *Munkához szokott ember. Jó élethez szokott gazdagok. Egymáshoz szokott társak.* V. ö. SZOK.

SZOKOTTAN, (szok-ott-an) ih. Rendesen, rendszerént, köz szokásban.

SZOKOTTSÁG, (szok-ott-ság) fn. tt. *szokottságot*. Megszokott mód, állapot. Szokásos valami. *Megszokottság.*

SZÓKÖNYV, (szó-könyv) ösz. fn. Könyv, mely bizonyos nyelvnek, illetőleg tudománynak, ismeretszaknak stb. szavait, és kifejezéseit, azoknak értelmezéseivel vagy más nyelvekbeli szókkal kifejezett jelentéseikkel együtt leginkább abéczerendben adja elé; máskép: *szótár.*

SZÓKÖNYVIRÓ, (szó-könyv-iró) ösz. fn. Ki szókönyvet ír; máskép: szótáriró. V. ö. SZÓKÖNYV.

SZÓKÖTÉS, (szó-kötés) ösz. fn. A nyelvtan azon része, mely az egyes szók vagyis beszédrészek viszonyait, s értelmes mondatokká alakításuk szabályait adja elé. A szökötésnek három fő része: *szóegyeztetés*, mi a beszédrészek személyben, számban, és ragban öszveillesztését —; *szóvonzat*, mi a beszéd részeinek viszonybeli öszveköttetését —; *szórend*, mi a beszéd egyes részeinek elhelyezéseit tárgyazza.

SZÓKÖTÉSI, (szó-kötési) ösz. mn. Szókötéshez tartozó, arra vonatkozó. *Szókötési szabályok.*

SZÓKÖTET, (szó-kötet) ösz. fn. Az illető nyelv szabályai szerént öszveillesztett szókból álló mondat.

SZÓKÖZBEN, (szó-közben) ösz. ih. Beszéd v. beszélgetés közben.

SZOKTAS, (szok-t-as) mn. tt. *szoktas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aki valamire, v. valamihez szokott. Székely szó. Oly képeztetésü mint: *jártas, keltes, éltes.*

SZOKTAT, (szok-tat) mivelt. m. *szoktat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szoktass*. Eszközli, hogy bizonyos ember, illetőleg oktalan állat is valamihez v. valamire szokjék. *Jó élethez szoktatni valakit. Jó a gyermeket jóra szoktatni. Magához szoktatta őt. Nehéz az ebet a hájas szíjtól elszoktatni.* (Km.) V. ö. SZOK ige.

SZOKTATÁS, (szok-tat-ás) fn. tt. *szoktatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valakit, illetőleg valamely állatot szoktatunk. V. ö. SZOKTAT.

SZOKTATGAT, (szok-tat-g-at) gyak. áth. m. *szoktatgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szoktatgass*. Lassan-lassan, bizonyos móddal, és gyakorlattal szoktat.

SZOKTATGATÁS, (szok-tat-g-at-ás) fn. tt. *szoktatgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lassan-lassan szoktatás. V. ö. SZOKTATGAT.

SZOKTATÓ, (szok-tat-ó) mn. tt. *szoktató-t*. Általán, aki vagy ami által meg lehet szokni. Különösen, némi vonzó vagy csáberővel biró, édesgető. *Szoktató kása*, melyet a vendégnek első fogadáskor adnak: *lúdas kása*, melynek ellentéte a *kitoló kása*, az eltávozó vendég számára. *Szoktató pénz* v. *garas*, melyet a kanásznak a kis malaczok őrzéseért első kihajtáskor szoktak adni.

SZÓKURTÍTÁS v. —KURTITÁS, (szó-kurtítás) ösz fn. Általán, a szónak megrövidítése, midőn annak lényegéhez tartozó egy vagy több hangot, illetőleg szótagot a népszokás kihagy vagy öszveolvaszt, pl. sohase *so se*, azután *aztán* v. *osztán*, kovács *kács*, nem tudom *nem tom*, hova *há*, alma *óma*, Asszonyfalva *Asszonyfa*, hadd lássam *hadd lám*, de hiszen *dejszen*. Különösen, ha egyik szó végén s a másik szó elején közvetlen következő két önhangzó kikerülése végett az elsőt elhagyjuk, mint *ifj'asszony* v. *ifi'asszony* e helyett: ifju asszony *od'adnám* = oda adnám, *gazd'uram* = gazda uram, *fogadj' Isten* = fogadja Isten, *teremt' ugy se'* = teremtő ugy se(géljen) stb. Tájdivatosan még több is hallható: *is apám* = édes apám, *e' ruha* = előruha (előkötő), *Isten bocsá* = Isten bocsássa meg, *csés jó napot* = szerencsés jó napot, *asszongyák* = azt mondják, *ű keme* v. *ő kelme* = ő kigyelme, *kelmed* = kigyelmed (kegyelmed), *hallga* hogy zúg = hallgasd hogy zúg, *jed, jeszt* = ijed ijeszt *mecczesz vele* = mit teszesz vele, *jó karatja* = jó akaratja, *mest ram* = mester uram, *jábo* = hiába stb. (Vass József: Dunántúli nyelvjárás). A régieknél: *lől, lőnk* = levél, levénk stb. Némelyek szókurtitásnak veszik az ilyeseket is: *dics, gyönyör, árny, béke, remény* stb., ezek helyett: dicsőség, gyönyörüség, árnyék, békeség, reménység; de ezekben csak a régi törzsszók vannak visszaállitva.

SZOKVÁNY, (szok-vány) fn. tt. *szokvány-t*, tb. —*ok*. Szokott vagy szokássá vált valami, szokott mód.

SZOKVÁNYOS, (szok-vány-os) mn. tt. *szokványos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szokássá vált.

SZOKVÁNYOSAN, (szok-vány-os-an) ih. Szokássá vált módon vagy állapotban.

SZOKVÁNYOSSÁG, (szok-vány-os-ság) fn. tt. *szokványosság-ot*, harm. szr. —*a*. Szokássá vált állapot vagy tulajdonság.

SZÓL, (szó-l) önh. m. *szól-t* v. *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Áthatólag is használtatik. 1) Hangzik, hangot ad. *Szól a hegedű, orgona, trombita, duda, dob, muzsika.*

„Szólt a duda, tapsolt a táncz,
A sarkantyúk pengének.“

Kisf. S.

*Szól a kakas éjfélkor és hajnalban. Szól a kakuk tavaszkor. Magasan repül a daru, szépen szól.* (Népd.). *Szól az ágyú, puska, ha elsütik. Nagyot szólt a puska. Szólnak a harangok, kolompok. Szól a pipa, pipaszár,* midőn szelel. 2) Beszél, mond valamit. *Ne szólj hozzám. Mit szólasz? Sokat lass, hallj, keveset szólj.* (Km.). *Rágd meg előbb a szót, azután szólj.* (Km.). *Se szól, se beszél. Szólj igazat, betörik a fejed.* (Km.). *Erről még az irás sem szól.* (Km.). *Igazat szólsz. Leányomnak szólok, hogy a menyem is értsen belőle.* (Km.). *Bele szólani más beszédébe. Ellene szólani másnak. Hozzászólani a dologhoz. Akkor szólj, mikor szólitnak.* (Km.). *Szólott valamit de semmit sem mondott.* (Km.). *Sokat szól keveset mond.* (Km.). „Szájok szólja az itéletöt.“ (Debreczeni Legendás könyv). *Visszaszólani valakinek. Szóld el onnan őt,* azaz, szóval távoztasd el. *Kiszólani, beszólani az ablakon.* 3) Gyaláz, rágalmaz. *Úton, útfélen szólja az embereket. Nagyon megszólták érte. Mást szól meg, maga torkig úszik benne.* 4) Sajátságosan használtatik e mondatokban: *szót szólani valakiért,* védelmére javára szólani; *e levél neked szól,* hozzád van intézve, téged illet; *hét országra szól,* az egész magyar hazát illeti, országszerte jeles, divatos, érvényes; *szólton szól,* folyvást beszél.

Ez igének gyöke *szó*, elemezve *sza-o* v. *szav*, honnan a régies felköszöntésben *szál*, pl. „Uram uram, *szálok* az úrnak“, melyre igy válaszolunk: „halljuk a szép szót“ vagy „állok elébe.“ Tatár-törökül: *szöjle-mek*. V. ö. SZÓ.

SZÓLÁD, falu Somogy m.; helyr. *Szólád-ra, —on, —ról.*

SZÓLAJSTROM, (szó-lajstrom) lásd: SZÓMUTATÓ.

SZÓLAJT, a régieknél pl. a Nádor-codexben am. szólít; l. ezt.

SZÓLAL, (szó-l-al) önh. m. *szólal-t*. Szólni, beszélni kezd. Rendesen a *fel* és *meg* igekötővel használtatik. *Valakinek védelmére felszólalni. Hosszu hallgatás után megszólalt. Az ágyuk, harangok megszólaltak.* V. ö. SZÓL.

SZÓLALÁS, (szó-l-al-ás) fn. tt. *szólalás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Szónak, beszédnek megkezdése. *Felszólalás, megszólalás.* l. SZÓL, SZÓLAL.

SZÓLALKOZÁS, (szó-l-al-koz-ás) fn. tt. *szólalkozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Viszonyos szóváltás, beszélgetés. V. ö. SZÓLALKOZIK.

SZÓLALKOZIK, (szó-l-al-koz-ik) k. m. *szólalkoz-tam, —tál, —ott*. Egymással szólt vált, szóba vagy szóvitába is ereszkedik. *Összeszólalkozni* am. szóvitába ereszkedni.

SZÓLAM, (szó-l-am) elvont vagy elavult törzsök, de már itt ott életbe is lép, mint szólás elvont értelemben (phrasis); hasonló a *folyam, futam* szókhoz, melyekből *folyamlik, futamlik*, származtak, mint a *szólam*-ból lett *szólamlik*. Valószinüleg létezett *szólamik* ige is, mint *folyamik futamik*, honnan a *folyamat, futamat* származékok.

SZÓLAMLÁS, (szó-l-am-ol-ás) fn. tt. *szólamlás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Beszéd megkezdése, szóba ereszkedés; hangzás. V. ö. SZÓLAMLIK.

SZÓLAMLIK, (szó-l-am-ol-ik) k. m. *szólaml-ott*, htn. *—ani*. Széles ért. szólni kezd, hangja megered. Rendesen *meg* igekötővel divatozik. *Megszólamlanak az ágyúk, harangok. Hallgatag bámulás után végre megszólamlott.*

SZÓLAMTÁR, (szólam-tár) ösz. fn. Szólamok gyüjteménye.

SZOLÁNKA, baranyai tájszó. L. SZALONKA.

SZOLÁNNA, göcseji tájszó Szalában. Lásd: SZALONNA.

SZÓLÁS, (szó-l-ás) fn. tt. *szólás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Hangzás, hangadás, széles ért. véve. *Kakukszólás, kakasszólás. Madarak szólása. Fazekat kongásán, madarat szólásán ismerik meg.* (Km.). 2) Beszélés, szóejtés, érzelmeink és gondolataink nyilvánítása kiejtett szó által. *Ezen dologhoz semmi szólásom. Tájszólás, ékesen szólás, ellenszólás, beleszólás.* 3) *Megszólás* am. rágalmazás, nem tetszési, roszalási nyilvánitás. V. ö. SZÓL.

SZÓLÁSMÓD, (szólás-mód) ösz. fn. A szók értelmi használatának, kiejtésének, és egybefüzésének sajátságos neme, akár egyénileg, akár tájszokásilag véve. *Tiszavidéki, palóczos szólásmód. Vontatott szólásmód.* Így neveztetnek a közéletben szokásos azon kifejezések is, melyeket nem kell betü szerént érteni pl. alázatos szolgája; tessék parancsolni.

SZÓLÁSSZABADSÁG, (szólás-szabadság) ösz. fn. Nyilvános gyülekezetekben, pl. ország-, megyegyüléseken stb. oly igazságoknak nyilvánithatása, melyek némely felsőbbségek, különösen kormányférfiak hibáira, visszaéléseire vonatkoznak. „Ahhoz, hogy a szólás szabadságán ejtett sérelmek csupán kegyelemből orvosoltassanak, nem járulhatok.“ Palóczy László az 1839-iki országgyülésen.

SZÓLÁSTAN, (szólás-tan) ösz. fn. Szabályok a szók helyes kiejtéséről, egybefüzéséről stb.

SZOLÁT, falu Heves m.; helyr. *Szolát-ra, —on, —ról.*

SZOLCSÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Szolcsán-ba, —ban, —ból.*

SZOLCSÁNKA, falu Nyitra m.; helyr. *Szolcsánká-ra, —n, —ról.*

SZOLDOBÁGY, faluk Bihar és Szatmár m.; helyr. *Szoldobágyra, —on, —ról.*

SZÓLDOGÁL, SZOLDOGAL, (szó-l-ad-og-al) gyak. önh. m. *szóldogál-t*. Néha-néha szól, közben-

közben mond valamit. Képeztetésre hasonlók hozzá *járdogál, álldogál, mendegél, üldögél, aluddogál, eddegél, iddogál* stb. mindnyájan hármas gyakorlati képzővel.

SZOLGA, fn. tt. *szolgát*. Feltünő a Müncheni codexben, hogy harmadik személyi birtograggal is csak *szolga*, mintha *szolg* volna maga a főnév, pl. „Valaki akarand tü közöttetek elő lenni, leszen mindenteknek szolga.“ (Erit omnium servus. Mark. X.). De eléjön *szolgája* is : „Menden ki bünt teszen bünnek szolgája“ (János VIII.). 1) Legszélesb ért. alárendelt személy, mennyiben bizonyos felsőbbségnek parancsaira hallgatni, s azokat teljesíteni tartozik, akár szabad szerződési kötelességből, akár kényszerítve. *Minden nyilvános hivatalnok vagy katona az illető fejedelemnek vagy államnak szolgája. A papok az istennek, az egyháznak szolgái. Mindnyájan az Isten szolgái vagyunk. Isten szolgáinak szolgája*, így nevezi magát hivatalos okmányokban a római Pápa. Népies nyelvszokás szerént szolgájának nevezi az apa és anya saját kisded gyermekét, és pedig gyöngédségből, mennyiben ez természetes viszonynál fogva engedelmességgel tartozik neki. *Édes, kedves szolgám. Jer ide szolgám. Mi lelt, mi kell szolgám?* Ugyan így használják a *cseléd* szót is. 2) Szorosb ért. oly férfi személy, aki folytonosb időre kötött szerződésnél fogva határozott bérért lekötelezi magát valakinek, hogy annak, mint urának, parancsa szerént bizonyos munkákat teljesíteni fog. *Urasági udvarokban levő felsőbb és alsóbb rendű szolgák.* A testületeknél : *tanácsszolga, törvényszéki szolga, megyei, városi, intézeti szolga. Jó, hű, régi, engedelmes, rosz, hűtelen, jött ment, engedetlen, tunya szolga.* Közmondatok : *Könnyü a jó szolgát igazgatni. A szó is vereség a régi szolgának* v. *szakálos szolgának szó is vereség. Szökött szolgának nem jár fizetése. Csak akkor izzad, mikor eszik, mint a pap szolgája. Szolga is talál, kinek parancsoljon. Aki szolga, nem úr az. Szolgának étele első fizetése. Rest szolgának bot a bére. Ha parancsolni akarsz, tarts szolgát. Mennyi szolgád, annyi ellenséged. Nem fülén hanem hátán tanúl a rosz szolga. Rosz szolgának minden órán telik esztendeje. Jövendölő szolgát mindenha kerüljed. Szökött szolga nem mond jót uráról. Rosz szolgának nyelve a legfrisebb tagja. Ne játszál szolgáddal : társul fogad. Ki szolgáját gyengélgeti, fejére neveli. Mesélő szolgának ritkán helyén dolga. Vén szolga ócska bútor. Amely szolga elfelejt ebédet enni, megérdemli a jó vacsorát. Szolga sokat halljon, de keveset valljon.* 3) Még szorosb ért. különféle durvább, részint házi, részint mezei munkákat végezni tartozó cseléd, pl. béres, ostoros, fütő stb. A hasonló sorsú nőszemély neve *szolgáló*. 4) Személyes szabadságától megfosztott, urához kötött s annak önkényétől függő személy, *rabszolga*. 5) Átv. társalgási nyelven udvariasságból élünk vele, magunkat mások irányában mintegy megalázva. *Önnek alázatos, legalázatosabb, szegény, kész, köteles, lekötelezett szolgája. Szolgája maradok Nagyságodnak.* Már a XVI. századtól fogva találunk hasonló aláírásokat, pl. Szalay Ág. 400 m. levelei közt 1526-ból : „Sybryk Oswalth ke(gyelmed) s(z)olgaya.“ 1542-ből : „N(agyság)od jambor szolgai. Olah Balás es Mottnoky Lajos. 1557-ből : N(agyságod) zolgaya Thornally Janos. Így Mátyás főherczeghez 1605-ben irt egy levélben : „Fölségtek alázatos hív szolgája : én csarlóközi, tatai, gesztesi főkapitán Karchai Somogi Mátyás.“ (Lásd : Régi Magyar Nyelvemlékek III. kötet. 349. l.). Még többször eléjön a latin ‚servitor‘, és a levelek elején : „Szolgálatomat (vagy örökkévaló szolgálatomat) ajánlom“ stb. Szintén átv. ért mondják némely segédeszközökről, pl. *szolga fa*, melyre a bográcsot, üstöt sütésfőzéskor akasztják ; *szolga vas*, melyen a nyárs forog vagy melylyel valamit kihuznak, kimozdítnak, fölemelnek stb.

A *szolga* és *úr* viszonylagos fogalmak, mennyiben egyik a másikat föltételezi, különböző viszonyokban ugyanazon személy lehet úr is, szolga is, honnan a közmondat : *A szolga is talál, akinek parancsoljon.* (Km.). V. ö. INAS, CSELÉD.

Ezen szó egyezik a különféle szláv nyelvekben divatozó *szluga* v. *szluha* szókkal. Mongol nyelven a szolga *boghol*, mely összeüt a magyar *fogoly* szóval (a mongolban nincs *f* betühang). A régi magyaroknak is inkább csak foglyaik valának : „Ugy volt, hogy midőn a magyarok, Pannóniát birtokukba vevén, keresztény és pogány foglyaik közől a népek szokása szerint némely ellenkezőket leöltek, némely derekabbakat magokkal vivén a háborúba, nekik a zsákmányból némi részt juttattak, némelyeket pedig különféle szolgálatra alkalmazván sátraik között szoktak tartani : ezen foglyoknak barmaik jövedelméből és csupán zsákmányból vala élelmök.“ (Kézai után Szabó K.).

Vannak kik a ‚szolga‘ szót a török-tatár *oghlan* v. *oglan* szóval rokonítják, mely am. fiú, legény szolga (Sohn, Knabe, Jüngling, Bursche, Diener. Zenker szótára). Egyébiránt a törökben eléjön még *kul* am. szolga, rabszolga ; és : katona.

SZOLGABÍRÓ v. —BIRÓ, (szolga-bíró) ösz. fn. Régente a várjobbágyok (jobbagiones castri), vagy királyi vitézlő szolgák (servientes regis vagy csak : servientes) ügyeiben biráskodó megyei tiszt. (Judex servientium). Az arany bullában „bilochus regalis“ (királyi biró, vagy némelyek szerént : királyi bélyeges) néven jön elé, s a tolvajok és ragadozók (fures et latrones) fölött biráskodott. Zsigmond alatt (VI. végzemény.) már a ma is divatozó latin „judex nobilium“ név alatt találjuk. Hogy a vitézlő szolgák (servientes) valának azok, kik később nemeseknek hívattak, Verbőczy István Hármaskönyvéből tudjuk. (Első rész. 84. czím). Később megyei tiszt, ki mint a megyei szerkezet általában hozá magával, mind a birói, mind közigazgatási hivatalkodásban részt vett s rendesen a megye bizonyos részének, mely járás nevet visel vala, közvetlen előljárója volt. De létezett s létezik központi szolgabiró is, ki a megye nevezetesb székhelyén, leginkább ha ez önálló ható-

sággal biró királyi város volt, azokra nézve gyakorolt törvényhatóságot, kik a város biráskodása s némely másnemű hatalma alatt nem állottak, milyenek valának kissé régebben a nemesi joggal élők. Jelenben szintén fennáll a szolgabirói nevezet és közigazgatási hivatal a megyei járásokban, de azon hivatalnok, ki csupán biráskodásra van útalva, most *járásbiró* nevet visel.

SZOLGABIRÓI, (szolga-birói) ösz. mn. Szolgabirót illető, arra vonatkozó. *Szolgabirói hivatal, kötelesség.*

SZOLGABIRÓSÁG, (szolga-bíróság) ösz. fn. Szolgabírói hivatal, állomás, vagy azon kerület, járás, mely bizonyos szolgabiró hatósága alatt van.

SZOLGACZAFRANG, (szolga-czafrang) ösz. fn. Úri hintók hátulján lógó czafrang, melybe a bakra felkapaszkodott inas fogódzik.

SZOLGAEGYHÁZA, puszta Fehér m.; helyr. *—egyházá-ra, —n, —ról.*

SZOLGAFA, (szolga-fa) ösz. fn. 1) Kétágas fa, melyet a mezőn földbe levernek, s a bográcsot ráakasztják, midőn főznek. Ugyanily szolgafájok van a kaszások- és aratóknak, melyen a kaszák és sarlók élét kiverik. 2) Szabó Dávidnál csizmahuzó fa is.

SZOLGA-GYŐR, puszták Veszprém és Sopron m.; helyr. *—Győr-re, —ön* v. *—ött, —ről.*

SZOLGAHIT, (szolga-hit) ösz. fn. Vallás dolgában a hitelvek vakon való követése.

SZOLGAI, (szolga-i) mn. tt. *szolgai-t*, tb. *—ak.* 1) Szolgát illető, szolgáknál divatos. *Szolgai munka, szolgai állapot. Szolgai mód, szokás. Szolgai félelem.* „Alig képzelhető az ember, kit a természet urának nevezünk, mennyi szolgai hajlammal születik.“ B. Eötvös József. (Gondolatok). 2) Megvető ért. alacson, elvetemült indulatu, természetü. *Szolgai lélek.*

SZOLGAILAG, (szolga-i-lag) ih. Szolga gyanánt meghunnyászkodva, alacson lelküleg, szabad szellem nélkül. *Szolgailag megalázni magát, elvetemedni.*

SZOLGAISÁG, (szolga-i-ság) fn. tt. *szolgaiságot*, harm. szr. *—a.* Alacsonlelküség, szabadszellem hiánya.

SZOLGAKENYÉR, (szolga-kenyér) ösz. fn. Szolgák számára sütött, feladott kenyér; cselédkenyér. Átv. ért. szolgai állapot. *Szolgakenyérre jutni.*

SZOLGÁL, (szolga-al) önh. m. *szolgál-t.* 1) Mint beszegődött cseléd szolgai állapotban él. *Városon, falun, urasági háznál, mesterembernél szolgálni. Mint inas, kocsis, béres, bujtár több esztendeig szolgált egy helyen. Leányát elküldötte szolgálni.* 2) Tulajdonitó ragu viszonynévvel, valakinek, mint urának, szolgai munkát tesz. *Az inas szolgáljon urának, a szobaleány asszonyának. Nem lehet két úrnak szolgálni. A hazának szolgálni.* „Ki a hazának szolgálni akar, annak egy perczig sem szabad elfeledni, hogy szolga, s csak akkor felel meg hivatásának, ha kizárólag eszköznek tekinti magát.“ B. Eötvös J. (Gondolatok). 3) Mintegy szolgai minemüségben, vagy készséggel másnak kedvére teszen valamit. *Szolgálni a vendégnek. Szivesen szolgálok önnek. Pipával, dohánynyal, tűzzel szolgálni a dohányzónak.* „Te bőségös malasztodba vongy te hozzád bizonságban: hogy lássalak, kívánjalak, szolgájlalak (szolgáljalak), nyugossalak.“ (Benigna asszony imádságoskönyve 23-ik levél). „Azért jöttem, értsem kegyelmeteknek akaratját, miben szolgálhatok?“ Gr. Wesselényi Ferencz 1661-ben a kassai részgyülésen levő Rendekhez. „Utolsó pihenésemig kész vagyok tehetségem szerént szolgálnom.“ Ugyanaz, ugyanakkor. Innen átv. mondjuk napról, holdról, midőn rendeltetésének megfelel, azaz világít. *Szolgál a nap. A hold egész éjjel szolgált. A nap sugara beszolgál az ablakon. A nap is beszolgál az árnyékszékbe, de azért meg nem mocskolódik.* (Km.). *A gyertya is embernek szolgál, de magát megemészti.* (Km.). 4) Néha am. valamire való, alkalmas. *Ezen szerszám arra szolgál, hogy.... Hát ez mire szolgál?* 5) Bizonyos irány felé nyílik, terjed, megy. *Ablakai az utczára szolgálnak. Ez a ház két utczára szolgál. A palota homlokzata a piaczra szolgál.* Sajátságosan használtatik ily mondatokban: *Hogy szolgál ön egészsége? Nagy örömömre szolgál, hogy...* Tárgyesetes viszonyneveket is vonz, kivált midőn igekötővel tétetik ösze. *Kiket szolgáltál annyi évekig? Kiszolgálta a katonai időt. Tíz évig szolgálta a császárt,* azaz katonáskodott. *Megszolgálta a kenyerét,* munka által megérdemlette. *Megszolgálom önnek szivességét. Visszaszolgálta a vett jótéteményt.*

SZOLGALÁNY, l. SZOLGALEÁNY, illetőleg SZOLGÁLÓ, 2).

SZOLGÁLÁS, (szolga-al-ás) fn. tt. *szolgálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Széles ért. mindenféle cselekvés, melyet valaki teszen, midőn szolgál.

SZOLGÁLAT, (szolga-al-at) fn. tt. *szolgálat-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Szolgai állapot. *Szolgálatba lépni. A szolgálatot abbanhagyni. Nehéz, terhes szolgálat.* Nemesebb ért. hivatalos állapot vagy cselekedet. *Egyházi, katonai, megyei, városi szolgálat. Se arany, se bárány, de szolgálat.* (Km.). 2) Mások kedvére, tetszésére tett készséges, szives, megelőző mivelkedet. *Ajánlom szolgálatomat. Szolgálatára vagyok önnek. Köszönöm szives szolgálatát.* V. ö. SZOLGÁL.

SZOLGÁLATADÓ, (szolgálat-adó) ösz. fn. Gazda, ki mást vagy másokat szolgálatába fogad.

SZOLGÁLATBELI, (szolgálat-beli) ösz. mn. L. SZOLGÁLATI.

SZOLGÁLATBÉR, (szolgálat-bér), l. SZOLGÁLATDÍJ.

SZOLGÁLATBÓL ELBOCSÁTÁS vagy ELKÜLDÉS. A szolgálati viszony megszüntetése a gazda részéről.

SZOLGÁLATBÓL FÖLMENTÉS, szelídebb kifejezése a szolgálatból, vagyis hivatalból elbocsátásnak.

SZOLGÁLATBÓL KILÉPÉS, a szolgálat elhagyása, vagyis a szolgálati viszony megszüntetése a szolga részéről.

SZOLGÁLATDÍJ, (szolgálat-díj) ösz. fn. Díj, zsold, bér, fizetés, melyet a minden értelemb vetten szolgálatért adnak.

SZOLGÁLATÉV, (szolgálat-év) ösz. fn. Egy vagy több év, melyeket valaki szerződésileg, vagy bizonyos kötelességnél fogva szolgálatban tölt. *A katonákat a szolgálatévek elmultával haza bocsátani. Betölteni a szolgálatévet.*

SZOLGÁLATI, (szolga-al-at-i) mn. tt. *szolgálati-t*, tb. —*ak*. Szolgálatot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szolgálati készség, kötelesség. Szolgálati idő. Szolgálati készség. Szolgálati eskü, vétség. Szolgálati bizonyitvány.*

SZOLGÁLATKA, (szolga-al-at-ka) kicsiny. fn. tt. *szolgálatkát*. A maga nemében csekély, kevés munkából álló szolgálat, vagy igen alárendelt ideiglenes hivatalka.

SZOLGÁLATKÉPES, (szolgálat-képes) ösz. mn. Aki elegendő erővel bir arra, hogy valamely szolgálatot végezzen.

SZOLGÁLATKERESÉS, (szolgálat-keresés) ösz. fn. Utánjárás, midőn valaki bizonyos szolgai állomásra szert tenni törekszik.

SZOLGÁLATKÉSZSÉG, (szolgálat-készség) ösz. fn. Szivesség midőn valaki más kedvére, tetszésére tesz valamit.

SZOLGÁLATOS, (szolga-al-at-os) mn. tt. *szolgálatos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szolgálatra kész.

SZOLGÁLATOSSÁG, (szolga-al-at-os-ság) fn. tt. *szolgálatosság-ot*, harm. szr. —*a*. Szolgálati készség, szivesség.

SZOLGÁLATRA ALKALMAS, l. SZOLGÁLATKÉPES.

SZOLGÁLATRA KÉSZ, l. SZOLGÁLATRA TERMETT, 2).

SZOLGÁLATRA TERMÉTT v. SZOLGÁLATRATERMÉTT. 1) Ki a szolgai munkák végrehajtásában kitünő ügyességgel bir; továbbá, 2) mások kedveért valamit tenni megelőzőleg kész. *Szolgálatra termett inas.*

SZOLGÁLATRATERMÉTTSÉG, (szol-gá-lat-ra-terméttség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki szolgálatra termett.

SZOLGÁLATTALAN, (szolga-al-at-talan) mn. tt. *szolgálattalan-t*, tb. —*ok*. Oly személyről mondják, ki rendesen szolgálattal keresi kenyerét, de jelenleg uratlan állapotban van. *Szolgálattalan suhanczok.*

SZOLGÁLATTÉTEL, (szolgálat-tétel) ösz. fn. Általán mindenféle munka, melyet valaki mint szolga vagy nemesebb ért. mint hivatalnok vagy emberbarát mások kedvét megelőzőleg hajt végre. *Cselédek szolgálattétele. Egyházi, tisztviselői, katonai szolgálattétel.*

SZOLGALEÁNY, (szolga-leány) ösz. fn. L. SZOLGÁLÓ, 2). Helyesebb a határozatlan értelmü ‚szolgáló' szónál, mely férfiszemélyt is jelenthet.

SZOLGALEGÉNY, (szolga-legény) ösz. fn. Legény, ki bizonyos minemüségben valakinél szolgál; különösen mezei gazdasághoz tartozó munkákra fogadott nőtelen béres, kocsis.

SZOLGÁLKODÁS, (szolga-al-kod-ás) fn. tt. *szolgálkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr —*a*. Szolgai életmódnak gyakorlása, üzése.

SZOLGÁLKODIK, (szolga-al-kod-ik) k. m. *szolgálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Szolgai állapotban él; szolgai életmódot gyakorol. Képeztetésre olyan, mint az ellentétes *uralkodik*. Egyébiránt ezen ige nem igen van divatban.

SZOLGÁLMÁNY, (szolga-al-mány) fn. tt. *szolgálmány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szolgálattétel, különösen ennek eredménye. Különbözik: *szolgalom*.

SZOLGALMI, (szolg-al-om-i) mn. tt. *szolgalmi-t*, tb. —*ak*. Szolgalomra vonatkozó, azt illető. V. ö. SZOLGALOM.

SZOLGALMI, (szolg-al-om-i) mn. tt. *folgalmi-t*, tb. —*ak*. Szolgalmat illető, arra vonatkozó *Szolgalmi jog*. V. ö. SZOLGALOM.

SZOLGÁLÓ, (szolga-al-ó) mn. és fn. tt. *szolgáló-t*. 1) Aki valakinek szolgál. *Uraknál szolgáló inasok, kocsisok, lovászok. Falun, városban szolgáló legények, leányok.* „Megadá a könyvet a szolgálónak" (reddidit ministro. Müncheni cod. Lukács IV.). „De ki nagyobb közöttetek, legyen mikint kissebb, és ki előljáró, miként szolgáló." Régi m. Passió. (Toldy F. kiadása, 38. l.). 2) Állandó főnevül használva jelent különösen szolgálatban levő leányt, szolgaleányt, pl. *konyhaszolgáló, szobaszolgáló. Lusta szolgáló nem farán* (guzsalyon) *ül, hanem fülén* (ágyban. Km.).

SZOLGÁLÓLÁNY v. —LEÁNY, (szolgáló-leány) ösz. fn. Szolgálatban levő nőszemély. Némely régiek helyesebben ezt használák a mai ‚szolgáló' helyett. „A más szolgálólány kéd(ég) követi vala ő asszonyát." (Bécsi cod. Hester. XV.). De eléjön ‚szolgáló' is. Az Nagh(ságod) zegen njomorult szolgaloya Egerwarj Borbala." (Levél 1558-ból. Szalay Ág. 400. m. l.).

SZOLGALOM, (szolg-al-om) fn. tt. *szolgalmat*. Újdon szó a jogi *servitus* kifejezésére. Ezen jognál fogva t. i. köteleztetik a tulajdonos egy más idegen hasznára saját dolga v. vagyona tekintetében valamit tűrni vagy elmulasztani. *Házi szolgalom* mint kötelesség, ha például valaki saját házát a szomszéd vagy szomszédok háza tekintetéből fölebb nem emelheti vagy alacsonyabbra nem veheti, a kilátást a más házától el nem zárhatja. Mint jog, hogy valamely gerendát vagy födélfát másnak falába eresszthet, másnak falán akár világosság, akár kilátás okáért ablakot nyithat stb. *Mezei szolgalom*, ha valaki saját

földén másnak az átjárást, vízmeritést, marhaitatást, legeltetést, favágást stb. meg nem tilthatja; mint jog, ha a mondottakat idegen telken megteheti. *Személyes szolgalom*: valamely dolognak szükséges használata; a haszonvétel; és a lakás.

SZOLGÁLÓSKODÁS, (szolga-al-ó-os-kod-ás) fn. tt. *szolgálóskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valamely nőszemély, nevezetesen leány, szolgálói állapotot, életmódot gyakorol.

SZOLGÁLÓSKODIK, (szolga-al-ó-os-kod-ik) k. m. *szolgálóskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk nőszemélyről, különösen leányról, midőn mint szolgáló keresi kenyerét.

SZOLGÁLTAT, (szolga-al-tat) mivelt. m. *szolgáltat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szolgáltass*. 1) Szolgálatba küld, szolgai életre vagy munkálatra kényszerit. *A szegény ember szolgáltatja gyermekeit.* „Ha én velem kegyelmed szolgáltatni akar, most még ideje vagyon s szolgálok is.“ Gr. Eszterházy M. nádor Rákóczy Györgyhöz. 1644. 2) Eszközli, hogy valami kellőképen kijárjon, végrehajtassék, átadassék. *Kiszolgáltatni a járandóságot. A levelet valakinek kezébe szolgáltatni. Igazságot szolgáltatni.* 3) Visszaható névmással am. megkivánja, követeli, hogy szolgáljanak neki. *Szolgáltatja magát, mintha úr volna.*

SZOLGÁLTATÁS, (szolga-al-tat-ás) fn. tt. *szolgáltatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Miveltetés, mely által eszközöljük, hogy valaki szolgáljon, vagyis valamit szolgáltasson. Vétetik szenvedőleg is. „Az viceespántól is az birságlevelet kérem vala, hogy megadnák, hamarébb lenne az pénznek beszolgáltatása.“ Levél 1549-ből. (Szalay Ág. 400 m. l.). V. ö. SZOLGÁLTAT.

SZOLGASÁG, (szolga-ság) fn. tt. *szolgaság-ot*, harm. szr. —*a*. Szolgai állapot, szolgai életmód, a *szolga* szónak minden értelmében. *Szolgaságra jutni. Szolgaságból uraságra emelkedni. Rabszolgaság.* Átv. elnyomott társadalmi állapot, kellő szabadság hiánya. *Szolgaságban szenvedő népek.* Mint gyüjtőnév jelenti több szolgák társulatát, összvegét. *Udvari szolgaság*; szokottabban: *cselédség.*

SZOLGASÁGI, (szolga-ság-i) mn. tt. *szolgaság-it*, tb. —*ak*. Szolgaságot illető, arra vonatkozó. *Szolgasági állapot. Szolgasági korszak.*

SZÓLÍT, (szó-l-ít) áth. m. *szólít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valakit szóval felhí, hozzá szól; int, biztat, nógat. Leginkább igekötőkkel fordúl elé. *Beszólítani valakit a házba. A hivatlan vendéget kiszólítani a teremből. Kiszólította őt az Isten ez árnyékvilágból. Elészólítani a tanukat. Felszólítani a közönséget, hogy valamit tegyen. Tudakozás végett megszólítani valakit. Visszaszólítani a távozót. Szólítsd azt az ökröt, hogy jobban húzzon.* Különösen am. valakit bizonyos czimen nevez. *Azt kivánja, hogy nagyságos úrnak szólítsák őt. Ne szólíts engem barátodnak.*

SZÓLÍTÁS, SZÓLITÁS, (szó-l-ít-ás) fn. tt. *szólítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely személyhez, illetőleg állathoz bizonyos czélból intézett szólás. Összvetéve: *megszólítás, beszólítás, kiszólítás, felszólítás, visszaszólítás.* V. ö. SZÓLÍT.

SZÓLKA v. SZÓLÓKA, tt. *szólóká-t*; lásd: SZAJKÓ.

SZÓLL, l. SZÓL.

SZOLNOCSKA, falu Zemplén m.; helyr. *Szolnocská-ra, —n, —ról.*

SZOLNOK, 1) Megyék neve. BELSŐ-SZOLNOK Erdélyben; KÖZÉP-SZOLNOK, KÜLSŐ-SZOLNOK Magyarországon. 2) Mváros Heves, faluk Abaúj és Moson, puszta Szabolcs m.; helyr. *Szolnok-ra, —on, —ról*; mint megyék nevénél: *Szolnok-ba, —ban, —ból.* 3) Hajósoknál am. szapoly, vagyis vízhányó lapát.

SZÓLÓ, (szó-ol-ó) mn. Aki vagy ami szól. Némelyek a nyelvtanban ‚önhangzó‘ helyett használják.

SZÓLÓD, l. SZÓLÁD.

SZÓLOGAT, (szó-l-og-at) gyak. önh. és áth. m. *szólogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szólogass*. 1) Gyakran, többször szól, beszél. *Beleszólogatni mások beszédébe.* 2) Gyakran szólít, szólítgat, biztatgat, nógat, integet stb., máskép: *szólongat. A lassu barmot szólogatni kell.*

SZÓLOGATÁS, (szó-l-og-at-ás) fn. tt. *szólogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori szólás vagy szólítás.

SZÓLÓKA, l. SZÓLKA, illetőleg SZAJKÓ.

SZOLOKMA, erdélyi falu Udvarhely sz.; helyr. *Szolokmá-ra, —n, —ról.*

SZÓLOMÁNY, (szó-l-o-mány) fn. tt. *szólomány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Beszéd; mondat, szólam.

SZÓLOMÁS, (szól-om-ás) fn. tt. *szólomás-t*, tb. —*ok*. Mintegy bővebb ‚szólás‘. Képeztetésre hasonló ezekhez: *látomás, hallomás, tudomás, vallomás.*

SZOLOMP, a Tájszótárban ‚szalank‘ szóval értelmeztetik, de e szó is ösmeretlen előttünk.

SZÓLONGAT; SZÓLONGATÁS, l. SZÓLOGAT 2); SZÓLOGATÁS. Az *n* ugyan rendszerént csak közbeszúratnak tekinthető: azonban itt inkább átható értelemben használtatik.

SZOLONNA, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Szolonná-ra, —n, —ról.*

SZOLOSMA, SZOLOZSMA l. ZSOLOZSMA.

SZÓLÓSZERV, (szóló-szerv) lásd: BESZÉDSZERV.

SZOLYA, falu Ung m.; helyr. *Szolyá-ra, —n, —ról.*

SZOLYMA, mváros Máramaros m; helyr. *Szolymá-ra, —n, —ról.*

SZOLYVA, mváros Bereg m.; helyr. *Szolyvá-ra, —n, —ról.*

SZOM, elvont gyöke *szomor* törzsnek és *szompolyodik* v. *szontyolodik* szóknak és származékaiknak. L. ezeket.

SZOMAJOM, falu Somogy m.; helyr. *Szomajom-ba, —ban, —ból.*

SZOMAK, fn. tt. *szomak-ot*, harm. szr. *—ja.* Ivóedény, melyet a katonák utazáskor magokkal hordanak. Él e szóval Zrinyi. Csúzi Trombitájában is (286. l.) eléjön : *szomakos táska.* Ennek neve másképp : *kobak* (mongolul : kubing) s talán oly hangváltozati viszony van köztök, mint *szomor* és *komor* között.

SZOMALJOM, puszta Bihar m.; helyr. *Szomaljom-ba, —ban, —ból.*

SZOMÁNCZ, l. ZOMÁNCZ.

SZOMBAT, (1), fn. tt. *szombat-ot*, harm. szr. *—ja.* A hétnek hetedik napja. *Nagyszombat*, mely nagy hétben esik. *Gyakran fordúl, mint a péntek, szombat.* (Km.). Öszvetéve több helynevekben eléjön : *Nagyszombat, Rimaszombat, Szombatfa, Muraszombat, Pórszombat, Szombatfalva, Szombathely* stb. Eredetileg héberűl *sabbát*, (‚schabat' igétől, mely am. a munkától szünetelni), köznépi zsidó nyelven *sábesz, sabbesz;* a héberből származtak a szláv *szobota*, franczia *samedi*, német *Samstag*, (régi németben : *Sambesdag Sammestag*, Adelung).

SZOMBAT, (2), NAGY—, szab. kir. város Pozsony m.; MURA—, mváros Vas, RIMA—, mváros Gömör, SZEPES—, mváros Szepes m.; helyr. *Szombat-ba, —ban, —ból.*

SZOMBATFA, faluk Vas és Szala m.; helyr. *Szombatfá-ra, —n, —ról.*

SZOMBATFALVA, erdélyi falu Udvarhely sz. helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

SZOMBATHELY, mváros Vas m.; LENTI—, falu Szala, MAGYAR—, NÉMET—, faluk Veszprém m.; helyr. *Szombathely-re, —én, —ről.*

SZOMBATOS, (szombat-os) fn. tt. *szombatos-t*, tb. *—ok.* 1) Oly keresztény, ki szombaton szigorú száraz böjtöt tart. 2) A negyedik század végén keletkezett keresztény felekezet tagjai, kik Krisztus tanai közé a régi zsidók szokásait is fölvették, s különösen a szombatot megünnepelék. Ily titkos szombatosok léteztek a XVII-dik század folytán Erdélyben is, sőt némi nyomaik az ujabb időkben is fenmaradtak.

SZOMBATOZ, (szombat-oz) önh. m. *szombatoztam, —tál, —ott*, par. *—z.* A szombatot szigorú száraz böjttel vagy régi zsidók módjára megülli.

SZOMBATOZÁS, (szombat-oz-ás) fn. tt. *szombatozás-t*, tb. *—ok.* Vallási buzgó szertartás, melynél fogva valaki szombatoz. V. ö. SZOMBATOZ.

SZOMBATSÁG, falu Bihar m.; helyr. *Szombadság-ra, —on, —ról.*

SZOMBATTELKE, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *—telké-re, —n, —ről.*

SZOMÉHOZIK, SZOMIHOZIK, lásd : SZOMJAZIK.

SZOMÉSÁG l. SZOMJÚSÁG.

SZOMJ, fn. tt. *szomj-at*, harm. szr. *—a.* Kellemetlen érzés a torokbárzsingban, midőn kiszárad és ital után vágyik. *Erős, égető szomj. Szomjat érezni, szenvedni, enyháteni, oltani. Szomjjal* v. *szomjan halni.* Átv. erős vágy. *Dicsszomj, pénzszomj.* Alaphangra egyezik a *szí, szop* szókkal, melyek szinte nedvhuzásra vonatkoznak, mely tekintetben rokonok hozzá a latin *sitis*, és szláv *zsizsen.* Egyébiránt lehet, hogy egy eredetü az *iszom* igével, mintha volna *iszomh* s ebből *iszomj*, azaz, ivásvágy, valamint *éh* am. evésvágy az *eszik* igével áll eredeti és fogalmi viszonyban. Némely régi emlékekben ‚szomj' helyett *szomé* törzset találunk, pl. *szomé-hozik, szomé-ság.* (Benigna assz. imakönyvében a Nádor-codexben stb.).

SZOMJAN, (szomj-an v. szomj-u-an) ih. Szomjat érezve, szenvedve, kellő italt nélkülözve. *Étlen szomjan hagyni a barmokat. Másnak szűr, maga szomjan marad.* (Km.). *Éhen szomjan kinlódni.* A székelyeknél : *szonnyan.* V. ö. SZOMJ.

SZOMJAS, (szomj-as) mn. tt. *szomjas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Szomjat szenvedő, ital után vágyó, kiszáradt bárzsingú. *Szomjas utas, barmok. Megitatni a szomjas nyájat. Szomjasnak kevés vigasztalás az üres korsó.* (Km.). Átv. mondják földről, midőn kellő nedvessége hiányzik. *A szomjas mezőt, rétet, vgarokat megáztatja az eső.*

SZOMJASAN, (szomj-as-an) ih. Szomjas állapotban, ital után vágyva.

SZOMJAZIK, (szomj-az-ik) k. m. *szomjaz-tam, —tál, —ott*, par. *—zál.* Szomjas állapotban szenved, italért eped. *A részeges ember gyakran szomjazik. A nagy hőség miatt megszomjazni. Ehezik, szomjazik, s nincs mit ennie, innia.* „Mikor láttonk tégedet szomjaztad és veneréket attonk teneked". (Tatrosi cod. Máté XXV.). Átv. ért. tárgyesetes viszonynévvel am. szomjas ember módjára valamit nagy vágygyal kiván. *Szomjazni az igazságot, dicsőséget, pénzt.* Máskép : *szomjuhozik.* „Szomjuhozám és ennekem innom adátok." (Tatrosi cod. Máté. XXV.). *Vért szomjuhozik..* „Azokat vészi melléje akik.... szomjuhozzák közönségesen is nemzetünk vérét." Gr. Eszterházy M. nádor levele Rákóczi Györgyhöz 1643-ból. Néha a régieknél : *szoméhozik :* „Az körösztfán függvén mondád az szóth : szoméhozom." (Benigna assz. imáds. könyve 11-ik levél.) A Nádor-codexben is : *szoméhozik* v. *szomihozik, szoméság* v. *szoméhság.*

SZOMJAZÁS, (szomj-az-ás) fn. tt. *szomjazás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valaki szomjazik.

SZOMJHIÁNY, (szomj-hiány) ösz. fn.

SZOMJÓ v. SZOMJÓH, régiesen és tájdivatosan am. szomjú; l. ezt.

SZOMJOLTÓ, (szomj-oltó) ösz. mn. Ami a szomjuságot elenyészti.

SZOMJÓZIK, l. SZOMJÚZIK, illetőleg SZOMJAZIK.

SZOMJTALANSÁG, (szomj-talan-ság) fn. tt. *szomjtalanság-ot*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valaki szomjuságot nem érez.

SZOMJÚ, SZOMJU, (szomj-u) mn. tt. *szomju-t* v. *—at*, tb. *—k* v. *—ak.* Szomjas, italért epedő,

*Szomju munkások. Szomjúnak a víz is íz.* (Km.). *Szomju szarvas forrásra siet.* Átv. *szomju föld*, melynek nedve kiszáradt; *szomju vágy*, mely valaminek eléréséért eped. A székelyeknél : *szonnyú*. Régiesen főnévül is fordúl elé. „En étkembe adának epét, es en szomjuhomba itatának engemet eczettel.“ Régi M. Passio. (Toldy Ferencz kiadása 130. l.). Itt az *om* nem oly képző mint az ‚éh-om‘ szóban, hanem valóságos személyrag, mutatja az *en*, „en szomjuhomban“ am. en szomjuságomban.

SZOMJÚAN, (szomj-ú-an) ih. Italért epedve, szomjas állapotban.

SZOMJUDIK, (szomj-ud-ik) k. m. *szomjud-tam, —tál, —ott.* L. SZOMJAZIK.

SZOMJUHOZÁS, (szomj-ú-h-oz-ás); SZOMJUHOZIK, (szomj-ú-h-oz-ik); l. SZOMJAZÁS; SZOMJAZIK.

SZOMJÚHOZTAT, (szomj-ú-h-oz-tat) miv. m. *szomjúhoztat-tam, —tál, —ott*, par. *szomjúhoztass*. Megvonja valakitől amivel szomját oltaná.

SZOMJUKÓRÓ, (szomju-kóró), l. SZOMJUTÖVIS.

SZOMJÚS v. SZOMJUS, l. SZOMJAS.

SZOMJUSÁG v. SZOMJÚSÁG, (szomj-u-ság) fn. tt. *szomjuság-ot*, harm. szr. *—a*. Szomjas állapot, vagy tulajdonság; erősebb szomj. *Szomjuság ellen ital az orvosság.* (Km.). *Elmult a szomjuság, nem barát a kút.* (Km.). Némely régieknél : *szoméság*. „És testhi kivánatosságnak szoméságáth .... mindönöstül fogva megolcsad.“ (Benigna assz. imádságos könyve. 11-ik levél. A ‚Kiegészítés‘-ben : *szomehság*).

SZOMJÚ— v. SZOMJÚTÖVIS, (szomju-tövis) ösz. fn. Népies neve a *héjakút-mácsonya* (dipsacus laciniatus) növényfajnak. Másképen szintén köz néven : *héjakút, pásztorvessző, Vénusfürdő*.

SZOMJÚZÁS, (szomj-u-z-ás) SZOMJÚZIK, (szomj-u-z-ik) l. SZOMJAZÁS; SZOMJAZIK.

SZOMNYÚ; SZOMNYUSÁG stb. tájejtések, l. SZOMJÚ; SZOMJUSÁG.

SZOMOd, falu Komárom m.; helyr. *Szomod-ra, —on, —ról.*

SZOMODOR, puszta Komárom m.; helyr. *Szomodor-ra, —on, —ról.*

SZOMOGY, fn. tt. *szomogy-ot*, harm. szr. *—a*. 1) A székelyeknél kellemetlen íze, bűze valaminek. Talán am. *szomoj* azaz szomor, minthogy a székelyeknél szintén előfordul *szomoján* e helyett szomorán v. szomorúan. 2) Túl a Dunán, különösen Kemenesalon, s Győr tájékán a háztető alja, koszorúzata. Ez értelemben hasonló hozzá a szerb *szomity*, mely háztető alatti nyilást jelent, hol a kéménytelen konyhából a füst kiszáll.

SZOMOGYOS, (szomogy-os) mn. tt. *szomogyos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szabó Dávid szerént am. rosz izü pl. a gyümölcs. V. ö. SZOMOGY 1).

SZOMOJÁN, a székelyeknél am. szomorán v. szomoruan, panaszhangon.

SZOMOLÁNKA, falu Nyitra m.; helyr. *Szomolánká-ra, —n, —ról.*

SZOMOLÁNY, mváros Pozsony m.; helyr. *Szomolány-ba, —ban, —ból.*

SZOMOLNOK, mváros Szepes m.; helyr. *Szomolnok-ra, —on, —ról.*

SZOMOLYA, falu Borsod, puszta Nógrád m.; helyr. *Szomolyá-ra, —n, —ról.*

SZOMOR; (1), (szom-or) elavult törzs, melyből *szomorú, szomorúság, szomorkodik, szomorgat, szomorít* származtak. Elvont gyöke *szom*, mely a rokon jelentésü *szompolyodik, szontyolodik* származékokban is él. Képeztetésre hasonló a *komor, csomor, homor, szigor, csömör, gömör* s több másokhoz. Eredetileg komor v. borult, bús kedélyt jelenthetett s oly viszonyban áll a belőle származott *szomorúság* szóval, mint a *nyomor* és *nyomorúság, szigor* és *szigorúság, sanyar* és *sanyarúság, gyönyör* és *gyönyörűség* állanak egymással. Alaphangra és értelemre legközelebb áll hozzá : *komor*, melynek, úgy látszik, csak az *sz* hangban történt módosúlata. V. ö. KOMOR.

SZOMOR, (2) falu Komárom m. helyr. *Szomor-ra, —on, —ról.*

SZOMORAN v. SZOMORÁN, (szom-or-an v. szom-or-u-an) ih. Régiesen és tájdivatosan am. szomorúan; l. ezt. „Mikoron ke(dég) a hős (adolescens) hallotta volna e. beszédeket, szomoran méne el.“ (Tatrosi cod. Máté XIX.) A székelyeknél : *szomoján*.

SZOMORDOK, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Szomordok-ra, —on, —ról.*

SZOMORESTIKE, (szomor-estike) ösz. fn. Az estike nevű növénynemnek egyik faja; szára felálló, szőrös, elágazó; levelei tojásdad láncsásak; szirmai földszinfakó-sárgásak, vereslő reczés erekkel. (Hesperis tristis).

SZOMORFALU, falvak Nyitra m.; helyr. *—falu-ba, —ban, —ból.*

SZOMORFŰZ, (szomor-füz) ösz. fn. Fűzfaj, melynek levelei láncsásak, kihegyzettek, apró fürészfogúk, barkái a levelekkel együtt nőnek; ágai lecsüggők, honnan a neve. (Salix babylonica).

SZOMORG, l. SZOMOROG.

SZOMORGALÓCZA, (szomor-galócza) ösz. fn. Galóczafaj a gombák seregéből, melynek kalapja harangforma, és tönkje szomorú hamuszín. (Agaricus tristis.)

SZOMORGÁS, (szom-or-og-ás) fn. tt. *szomorgás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Kedélyi állapot, midőn valaki szomorog.

SZOMORGAT, (szom-or-og-at) gyak. áth. m. *szomorgat-tam, —tál, —ott*, par. *szomorgass*. Eszközli, hogy valaki gyakran, vagy folytonosan szomorogjon. Eléjön Molnár Albertnél, Szabó Dávidnál. Képeztetésre hasonlók hozzá : *nyomorgat, szigorgat, zsugorgat, sanyargat*, s némely mások.

SZOMORGATÁS, (szom-or-og-at-ás) fn. tt. *szomorgatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Kedélyre ható cselekvés, mely által valakit szomorgóvá teszünk.

SZOMORÍT, (szom-or-ít) áth. m. *szomorít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Szomoruvá tesz vagyis oly valamit követ el más irányában, miért annak kedélye bánatos érzésben szenved. *A levélben kapott kedvetlen hír megszomorította őt. Ne szomoritsd a szivemet.* V. ö. SZOMORÚ.

SZOMORÍTÁS, SZOMORITÁS, (szom-or-ít-ás) fn. tt. *szomorítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valakit szóval vagy tettel szomorítanak. V ö. SZOMORÍT.

SZOMORJÁTÉK l. SZOMORÚJÁTÉK.

SZOMORKODÁS, (szom-or-kod-ás) fn. tt. *szomorkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A kedélynek szenvedő állapota, midőn folytonosan vagy gyakran szomorú. V. ö. SZOMORÚ.

SZOMORKODIK, (szom-or-kod-ik) k. m. *szomorkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kedélyét folytonos szomorú érzések háborgatják, epesztik. *Kedveseinek eltávozásán szomorkodik. Szomorkodni gyarlóság, kétségbeesni bolondság.* (Km.). *Ne szomorkodj légy vig, nem lesz ez mindég igy.* (Népdal). Ellentétei : *örvendez, vigadoz.*

SZOMORLÁTVÁNY, (szomor-látvány) ösz. fn. Látvány mely szomoru érzetet szül.

SZOMORÓ, régiesen am. szomorú.

SZOMORÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Szomorócz-ra*, —*on*, —*ról*.

SZOMORODÁS, (szom-or-od-ás) fn. tt. *szomorodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A nyugott kedélynek változása, midőn szomorú érzések lepik meg. *Elszomorodás, megszomorodás.*

SZOMORODIK, (szom-or-od-ik) k. m. *szomorod-tam*, —*tál*, —*ott*. Nyugott vagy derült kedélye szomorúra változik. *Megszomorodik, elszomorodik valamin.* V. ö. SZOMORÚ.

SZOMOROG, (szom-or-og) gyak. önh. m. *szomorog-tam*, —*tál*, *szomorgott*, htn. —*ni* v. *szomorgni* v. *szomorgani*. Folytonosan vagy gyakran szomorú. Némileg különbözik tőle *szomorkodik*, a mennyiben ez a szomoru érzésnek mintegy visszaható, amaz pedig csak egyszerű folytonosságát jelenti.

SZOMOROTTATIK, (szom-or-od-tat-ik) régies szó, e helyett : *szomorodik*. „Halván (hallván) ke-(dég) Herodes király, megszomorottaték.“ (Tatrosi cod. Máté II.).

SZOMORSÁG, (szom-or-ság) fn. tt. *szomorság-ot*, harm. szr. —*a*. Szabó Dávidnál am. szomorúság; lásd : ezt.

SZOMORÚ, SZOMORU (szom-or-ú) mn. tt. *szomorú-t* v. —*at*, tb. —*k* v. —*ak*, másod fokon : *szomorúbb* v. *szomorúabb* v. *szomorabb*. 1) Borúlt, bús, bánatos kedélyű, kinek belérzékeit valamely rosz behatás, különösen bizonyos veszteség észrevehetőleg gyötri, epeszti, nyugtalanítja. *Szomorúvá lenni; szomorúvá tenni valakit. A szomorúkkal szomorogni. Szomorú a lelkem mind halálig. Szomorú szivvel válni el egymástól. Szomorú arczot, képet mutatni. Szomorú érzet. Szomorú hangon szólani. Ha szomoru megrészegszik bujában, még búsabb lesz ha feljózanodik.* (Km.). *Szomorúnak sirása, szive könnyülése.* (Km.). *Keveset élt a szomoru, ha későn halt is meg.* (Km.). *Szomorúnak nehéz vig arczot mutatni.* (Km.). *Két szomoru is vigasztalhatja egymást.* (Km.). Általán mondjuk azon kül jegyekről vagy jelekről, melyek a kedélynek ezen érzését nyilvanítják vagy azokhoz eredetileg hasonlók. 2) Mondjuk érzéketlen tárgyakról, melyeknek külseje, a szomorú emberéhez hasonló. *Szomorú nap, idő, ösz*, azaz borult, felhős, ködös. *Szomorú fűz.* 3) Ami bús, bánatos érzést okoz. *Szomorú esemény. Ez igen szomoru! Szomorú hirt hallani. Ez szomorú dolog. Szomorú véget érni. Szomorú időket élünk. Szomorú sorsra jutottunk. Szomorú dolog senkit nem bántani mégis bántatni.* (Km.).

Alakra azon *ú ű* képzőjü melléknevek osztályába tartozik, melyek nem kivánnak más viszonymelléknevet magok elé, mint barna *hajú* ember, görbe *kezű* gyermek, hanem önállóan viszonyulnak, mint : *homorú, szigorú, domború, sanyarú, keserű* stb. Csagataj nyelven Vámbéry szerént : *szomszur.*

SZOMORÚAN, SZOMORUAN, (szom-or-ú-an) ih. Szomorú érzéssel, búsan, bánatosan; borult arczczal. *Szomorúan elbucsúzni egymástól. Fejét szomorúan lehajtani.* Átv. mondják érzéketlen tárgyakról is, midőn bizonyos jelenségnél fogva a szomorú emberhez hasonlók.

„Szomorúan hallott kongni a várban egy harangot.“
Kisf. S.

SZOMORÚN, l. SZOMORÚAN.

SZOMORÚJÁTÉK, (szomorú-játék) ösz. fn. Szinköltemény neme, vagyis szomorú drámai esemény, midőn a cselekvény hőse az önbotlása által fölidézett, vagy szükségképen elleneszegülő sorssal küzdeni kényszerül, s annak áldozataul esik. V. ö. SZINJÁTÉK.

SZOMORÚLT, (szom-or-ú-úl-t) mn. tt. *szomorúlt-at*. Régiesen am. szomorodott, szomorú. „Ő vala szomorultaknak vígasztalója.“ (Nádor-codex. 428.).

SZOMORÚSÁG, SZOMORUSÁG, (szom-or-ú-ság) fn. tt. *szomorúság-ot*, harm. szr. —*a*. Szomorú állapot vagy tulajdonság; bűbánatos kedélyüség. Ellentétei : *vidorság, jókedvüség, öröm. Az öröm nyomain jár a szomorúság.* (Km.). *Szomorúság is hasznos, ha nem tartós.* (Km.). *Néha egy szomorúság fölér a halállal.* (Km.). *Tűrhetlen szomorúság a kebles háború.* (Km.). Alakra hasonlók hozzá a szintén kedélynyomasztó *nyomorúság, sanyarúság, keserűség.*

SZOMORÚSÁGOS, (szom-or-ú-ság-os) mn. tt. *szomorúságos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szomorú érzéseket okozó; igen szomorú. *Szomorúságos állapot az árvaság.* „Hogy mindőn szomoróságos nyavalámban mind testh szerént és lélök szérént légy enneköm vigaságos hiedelmem.“ (Benigna assz. imáds. könyve 10. levél.).

SZOMOTOR, falu Zemplén m.; helyr. *Szomotor-ra*, —*on*, —*ról*.

SZOMPOLYODÁS, (szomp-oly-od-ás) fn. tt. *szompolyodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szomorodás, elkedvetlenedés. V. ö. SZOMPOLYODIK.

SZOMPOLYODIK, (szomp-oly-od-ik) k. m. *szompolyod-tam*, *—tál*, *—ott*. Szomorodik, kedve csüggedez. Gyökre is egyezik *szomorodik* igével, s körülbelül oly viszonyban állanak egymással, mint *gomolyodik* és *gombolyodik*, *gömölyödik* és *gömbölyödik*, *giberedik* és *gimberedik*.

SZOMPOR, fn. tt. *szompor-t*, tb. *—ok*. Baranyai tájszó, am. büdöskő, kénkő. Alkalmasint a latin *sulphur*-ból módosult.

SZOMSZÉD, fn. tt. *szomszéd-ot*, harm. szr. *—ja*. 1) Szomszédoknak nevezzük azon személyeket, kiknek lakhelyeik, telepeik, vagy telkeik egymással érintkeznek, határosak. *Alsó, felső szomszéd, hátszomszéd*, azaz, háttal érintkező házban lakos. *Jobb a jó szomszéd sok rosz atyafinál.* (Km.). *Tanúlj a szomszéd háza üszögén.* (Km.). *Nem kell azon örvendeni, mikor a szomszéd háza ég.* (Km.). *Maga dicséri magát, mert nem látja szomszédját.* (Km.). *Rosz dolog a rosz szomszéd.* (Km.). *Szomszéddal jó házat födni.* (Km.). *Gyermekért, ebért nem egyszer támad villongás a szomszédban.* (Km.). *Kövérebbnek tetszik a szomszéd asszony túdja.* (Km.). *Szomszéd asszony tyúkjának nagyobb a tojása.* (Km.). *Szomszéd falat jobb darab.* (Km.). *Irígy a szomszéd szeme.* (Km.). *Szomszédban nyal sót a kecske* (km.), am. *szomszéd feleségét szereti*. Népies beszédben különösen a zsidók czime. *Jakab szomszéd, Iczig szomszéd.* (Hasonlóan a nép a czigányt komának, a tótot atyafinak, a németet sógornak szokta czímezni). Szélesb ért. oly személy, ki bizonyos sorozatban közvetlenül mellettünk ül, vagy áll, vagy fekszik. *Színházi, asztali szomszéd.* 2) Jelenti az egymással határos lakokat, telepeket, vidékeket. *Valamit a szomszédba általdobni. A szomszédból átjött baromfiakat visszarezzenteni. Nem kell a roszért szomszédba menni.* (Km.). *Tőszomszédban lakik.* Egyezik a török : *konsu* vagy *komsu* szóval, mely alkalmasint *konmak* (letelepedni, lakni) igéből származott, noha az *n* v. *m* amabban torok hanggal van írva. Így tótul *szuszed*, csehesen ejtve *szauszed*, szláv nyelvészek által ekkép elemeztetik : *za-uszed*, azaz, *utánatelepülő, mögött lakó*, valamint a német *Nachbar* Adelung elemzése szerint am. *Nachbewohner;* de Heyse szerint am. *Nachbauer*, azaz *Nahebauer* v. *Nahebewohner*. Mátyás Flórián a szanszkrit *szam* (vel, cum, simul) és *szad* (sedere, commorari) szókból alkotja egybe; az utóbbi szó a hajlításokban *szid* alaku levén : innen *szam-szid* szerénte am. simul commorans. Eléjön a szanszkritban *szanszad* (simuliens) ‚coetus' jelentéssel (Bopp F.). Mint melléknév jelent határosat, érintkezőt. *Szomszéd ház, falu, város, ország. Szomszéd népek.*

SZOMSZÉDASSZONY, (szomszéd-asszony) ösz. fn. Szomszédságban lakó asszony.

SZOMSZÉDNÉ, (szomszéd-né) fn. tt. *szomszédné-t*. 1) A szomszéd neje, felesége. 2) L. SZOMSZÉDNŐ.

SZOMSZÉDNŐ, (szomszéd-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki a szomszédságban lakik.

SZOMSZÉDOS, (szomszéd-os) mn. tt. *szomszédos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Egymással érintkezők, vagy határos helyeken lakók. *Szomszédos gazdák.*

SZOMSZÉDSÁG, (szomszéd-ság) fn. tt. *szomszédság-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Az egymás mellett lakók között létező helyviszony. *Sokat ér a jó szomszédság. Ezen ember szomszédságát nem szeretem.* 2) Azon helyek vagy térségek, melyek egymással érintkeznek. 3) Ezen térségeken lakók összege. *Összehíni a szomszédságot.* 4) Alkalmazható egész népekre is. „S mi reánk hadakozik kivont fegyverrel, akinek szomszédsága nélkül elveszett népek kegyelmetek." Gr. Eszterházy M. nádor levele az Erdélyi Statusnak 1644-ben.

SZOMSZÉDSÁGOS, (szomszéd-ság-os) mn. tt. *szomszédságos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szomszédságban lakó, vagy létező; határos; kinek szomszédja van, nem magán, nem pusztán lakó.

SZÓMUTATÓ, (szó-mutató) ösz. fn. Szoros ért. azon szók lajstroma, melyek valamely könyvben előfordulnak, pl. a nyelvtanban, nyelvtani olvasókönyvekben; különböztetésül a *tárgymutató-*, vagy *személymutató*-tól.

SZONKOLODÁS; SZONKOLODIK, székely szók; l. SZOMPOLYODÁS; SZOMPOLYODIK.

SZONJAN; SZONJÚ, l. SZONNYAN; SZONNYÚ.

SZONNYAD, önh. m. *szonnyad-tam, —tál, —t*, v. *—ott*. Kríza J. szerint a székelyeknél am. konynyad a fü szárazságkor. Rokon *fonnyad* szóval. Vagy talán ‚szonnyan', ‚szonnyú' szókkal egy eredetü, mintha volna *szomjad, szonjad*.

SZONNYADÁS, (szonnyad-ás) fn. tt. *szonnyadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Konnyadás vagy fonnyadás. V. ö. SZONNYAD.

SZONNYAN, székelyesen am. szomjan (szonjan, szonnyan).

SZONNYÚ, székelyesen am. szomjú. V. ö. SZONNYAN.

SZONNYÚL, székelyesen am. szomjúl.

SZÓNOK, (szó-nok) fn. tt. *szónok-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Személy, ki akár természeti adomány, akár szerzett képességénél fogva a szóba vett tárgyakról könnyen, folyóan, értelmesen, s a hallgatókra hatást gyakorolva tud beszélni. 2) Szorosb ért. személy, ki valamely gyülekezethez innepélyes beszédet tart. *Egyházi, népgyülési szónok. Jeles, derék, ékes eléadásu, akadozó beszédü rosz szónok. A hallgatók sziveit elragadó, néplázító szónok.* 3) Ki bizonyos község, küldöttség, testület nevében annak véleményét, akaratát, indítványát, javaslatát stb. hivatalosan eléadja : szószóló; tréfás népnyelven, *előcsahos*.

SZÓNOKI, (szó-nok-i) mn. tt. *szónoki-t*, tb. *—ak*. Szónokot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szónoki hivatás, kötelesség, eléadás, tehetség.*

SZÓNOKIAS, (szó-nok-i-as) mn. tt. *szónokias-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Oly módu, mint a szónokoknál szokás.

SZÓNOKIASAN, (szó-nok-i-as-an) ih. Szónok vagy szónokok módjára.

SZÓNOKILAG, (szó-nok-i-lag) ih. Szónoki készültséggel, ügyességgel, szónoki módon, szónokot illető szabályok szerént beszélve.

SZÓNOKLÁS, (szó-nok-ol-ás) fn. tt. *szónoklás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Beszélés neme, melyet valaki mint szónok bizonyos tárgyról valamely gyülekezethez tart.

SZÓNOKLÁSI, (szó-nok-ol-ás-i) mn. tt. *Szónoklási-t*, tb. *—ak*. Szónoklásra vonatkozó, azt illető. *Szónoklási tehetség, képesség.*

SZÓNOKLAT, (szó-nok-ol-at) fn. tt. *szónoklat-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Szónok által v. szónoki módon, elmondott beszéd, szónoki eléadás. Szónoki müvészet. *Egyházi, politicai szónoklat.* „Nincs semmi, mi nemcsak a vallás, de egész civilisatiónk kifejlődésére nagyobb befolyást gyakorolt, mint a szónoklat.“ B. Eötvös J. (Gondolatok).

SZÓNOKLATI, (szó-nok-ol-at-i) mn. tt. *szónokati-t*, tb. *—ak*. Szónoklatot illető, arra vonatkozó.

SZÓNOKLATTAN, (szónoklat-tan) ösz. fn. Az ékesszólásra oktató szabályok rendszere.

SZÓNOKOL, (szó-nok-ol) önh. m. *szónokol-tam, —tál, —t*, vagy *szónokl-ottam, —ottál, —ott*; htn. *szónokolni* v. *szónoklani*. Szónoki eléadást tart; szónoki módon beszél.

SZÓNOKSÁG, (szó-nok-ság) fn. tt. *szónokság-ot*, harm. szr. *—a*. Szónoki tehetség, képesség, mesterség.

SZÓNOKSÁGI, (szó-nok-ság-i) mn. tt. *szónokságit*, tb. *—ak*. Szónokságot illető, arra vonatkozó.

SZÓNOKSZÉK, (szónok-szék) ösz. fn. Szoros ért. szék, melyről a szónok beszél. Szélesb ért. állvány, emelt talapzat a gyülésteremben, templomban, nyílt téren stb., melyre a szónok föllépve a gyülekezethez szól.

SZÓNOKTAN, l. SZÓNOKLATTAN.

SZONTA, falu Bácsm. helyr. *Szontá-ra, —n, —ról.*

SZONTYOLODÁS; SZONTYOLODIK, lásd SZOMPOLYODÁS; SZOMPOLYODIK. E szók oly alakváltozási viszonyban látszanak állani egymással, mint *gömbölyödés, gömbölyödik* és *göngyölödés, göngyölödik.*

SZONTYOLOG l. SZONYTYOLOG.

SZÓNYOMOZÁS, (szó-nyomozás) ösz. fn. A nyelvészeti tudomány azon ága, mely a szók eredetét s alkatrészeit, illetőleg gyökeit és képzőit kutatja. Máskép: *szófejtés, szófejtegetés.*

SZÓNYOMOZÁSI, (szó-nyomozási) ösz. mn. Szónyomozást illető, arra vonatkozó. *Szónyomozási munkálatok, értekezések.*

SZÓNYOMOZÓ, (szó-nyomozó) ösz. fn. Nyelvész, ki különösen szónyomozással foglalkodik. V. ö. SZÓNYOMOZÁS.

SZONYTYOLOG, v. SZONTYOLOG, (szonyty-ol-og) önh. m. *szontyolog-tam, —tál, szontyolgott*, htn. *szontyolog-ni* v. *szontyolg-ani*. Am. szompolyog, magát meghúzza.

SZÓNYUJTÁS, (szó-nyújtás) ösz. fn. Széles ért. valamely szónak meghosszabbitása képzők, vagy összevetételek által. Szorosb ért. a szónak megtoldása oly betükkel, vagy egész szótagokkal, melyek annak lényegéhez tulajdonkép nem szükségesek, pl. *aztat, aztatat* e helyett *azt*; ilyenek: *ottanig, ittenig, ottaniglan, itteniglen*, ezek helyett: *ott itt*, v. *ottan itten*. L. SZÓHOSSZITÁS. Különbözik tőle a *hangnyujtás*, mely a rövid hangzókat vontatólag, s meghosszítva ejti ki.

SZÓÖSSZEHUZÁS, (szó-össze-huzás) ösz. fn. A közbeszédben igen gyakran eléforduló némely szónak megröviditése, még pedig egyes hangoknak részint egybeolvadása vagy kihagyása, részint más módositása által, pl. *tán* = talán, *alásan* = alázatosan, *tens* v. *teins* = tekintetes, *mélsás* = méltóságos, *nem tom* = nem tudom, *mápó* (a székelyeknél) am. másik apó (nagy apó), *mányi* (ugyanott) am. másik anya (nagy anya) stb. V. ö. SZÓKURTITÁS.

SZÓÖSSZETÉTEL, (szó-össze-tétel) ösz. fn. Rendszerént két, néha több önálló szónak is egy fogalom kifejezése végett, vagy hogy egyik szó a másiknak értelmét határozza, egybefoglalása, az élőbeszédben folytonos kiejtés, az irásban összeirás által. Az elüllevőt határozó, az utól állót határozandó szónak nevezik. Leggyakrabban eléforduló összetételek 1) főnév főnévvel, pl. *asztalláb, karszék, hegedüszó, házfödél, nádkerités, juhakol, szamárfül, kőmives, borárus, vasárnap, hétfő, napfény, holdvilág, búzaföld, szőlőhegy, rózsavirágkert* stb. stb.; 2) igeszó igekötővel: *belép, elmegy, felhág, alászáll, megfog, kiküld, levesz, ráüt, visszanéz* stb. stb. Ezek gyakoriság kifejezése végett néha megis kettőztethetnek: *be-belép, el-elmegy, vissza-visszanéz*. Mindkét nemü összetételben az egyes szókat a régiek igen gyakran különirták, pl. „És vala neki *gyümölcs kerte.*“ Bécsi codex. Dániel. XIII. „Akarjuk azért, hogy valaki mi közzülönk az *megmondatott* szerémi avagy somogyi borokat vehet (így) valahol, tehát bátran *be vesse* pinczéjében, és tartsa kis asszony napjáig, mell nap *be telljesedvén, ki kezdhesse*“ Sajó-Szentpéteriek végezése (1403.). Azonban találunk a régieknél ellenkező példákat is, főleg igekötőkkel, pl. „Az üdőben kedég *feltámadand* Michal nagy fedelm.“ Bécsi cod. Dániel XII. „És az üdőben *megszabadól* te néped.“ Ugyanott. „És *ki menvén elválának* egymástól“ Dániel XIII. (Az első esetben el van választva a két szó: ki menvén, az utóbbiban össze van irva). „Mint az sajtóba igön *megszorétotl szőlő törköly*. Nádor-cod. 82. l. (Itt is az igekötő együvé van irva, a két főnév pedig különválasztva). 3) Részesülő főnévvel, mind határzó, mind határozandó szóként, pl. *iróasztal, evőkanál, ivópohár; zsebkendő, nyakravaló; akasztófáravaló* stb.

SZOP, áth. m. *szop-tam, —tál, —ott*. Széles ért. öszvecsuporitott ajakkal bizonyos testnek nedvét szivogatja. *Édes gyökeret szopni. Kiszopni a gyümölcs*

*levét, a megmetszett ujjból a vért. Az ujjadat is megszopnád utána.* (Km.). Szükebb ért. a nőstény állatnak szájba vett emlőjéből a tejet szívja. Ez értelemben mint egyszerü *ik*-és ige tárgyeset nélkül használtatik. *Szopik a kisded, a kis borjú, csikó.* Igekötővel egyesülve tárgyesetes nevet vonz. *A borju mind kiszopta az anyja tejét. A tolvaj bárány megszopja az idegen anyajuhot. Maga szopta az anyját.* (Km.). Átv. csókol. *Addig szopta, nyalta, míg elcsábította.* (Km.). *Szopták, nyalták egymást, hogy öröm volt őket nézni.* (Népmese).

E szónak alapját az öszveszoritott ajkakkal beszivott természeti hang teszi, s rokonok vele a cseremisz *sips-*, (húzni, szívni, Budenz), a latin *sugo*, német *saugen:* továbbá az élesebb hangzójú magyar *szí*, innen *szivárvány* a székelyeknél és régiesen *szovárvány:* szipóka Szathmárban am. szopóka (Idősb Mándy Péter). A magyar nyelvet tekintve egyszerü gyökigéink egyike, s kifejlett végmássalhangzójára nézve rokonok vele : *lop, rop, kop, köp* v. *töp, csap, tap, lep, csíp, szip, lép, tép.*

SZOPACSOL, (szop-acs-ol) áth. m. *szopacsol-t.* L. SZOPOGÁL v. SZOPOGAT.

SZOPACSOLÁS, (szop-acs-ol-ás) l. SZOPOGATÁS.

SZOPÁS, (szop-ás) fn. tt. *szopás-t,* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit szopunk, szivunk. Öszvetéve : *nedveszopás, vijszopás, vérszopás, csecsszopás* stb. V. ö. SZOP.

SZÓPÉR, (szó-pér) ösz. fn. 1) Vitatkozás, midőn az illető felek, bizonyos szó vagy kifejezés miatt versenygenek egymással. (Logomachia). 2) Egymást nyelvelő veszekedés, erőszakos tettre fakadás nélkül. 3) Törvénykezés, melyet perlekedő felek valamely biróság előtt szóbeli eléadással végeznek, szóbeli per.

SZOPIK, l. SZOP. A régieknél máskép : *emik*, honnan *emtet* am. szoptat.

SZOPÍT, SZOPPÍT, (szop-ít) áth. m. *szopít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. A székelyeknél arról mondják, aki az ujja hegyéről a mézet leszopja.

SZOPKÓCZ, falu Zemplén m. helyr. *Szopkócz-ra*, —*on*, —*ról*.

SZOPÓ, (szop-ó) mn. tt. *szopó-t*. 1) Aki vagy ami szop, vagy szopik. *Szopó bárány, malacz. Vérszopó tigris.* 2) Amivel szopni, szini szoktak valamit, mely értelemben öszvetéve irják : *szopócső, szopóedény, szopóköpü.*

SZOPÓEDÉNY, (szopó-edény) ösz. fn. Kis ivóedény a kisdedek számára.

SZOPÓFOG, (szopó-fog) ösz. fn. Az emlős állatoknál azon fogak, melyek vagy velök születnek, vagy csecsemős korukban nőnek. A lovaknál ezeket *csikófogak*-nak nevezzük.

SZOPOGÁL, (szop-og-ál) áth. m. *szopogál-t*. L. SZOPOGAT.

SZOPOGÁLÁS, (szop-og-ál-ás) l. SZOPOGATÁS.

SZOPOGAT, (szop-og-at) gyak. áth. m. *szopogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szopogass*. Gyakran, ismételve, vagy folytonosan, vagy lassanlassan szop, szi, nyal valamit. *Édesgyökeret, égetett czukrot, zsiros csontokat szopogatni. Fájós ujjat szopogatni. Meg- ki- fel-elszopogatni valamit.* V. ö. SZOP.

SZOPOGATÁS, (szop-og-at-ás) fn. tt. *szopogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori, ismételt, vagy folytonos szopás, szivás, nyalás. V. ö. SZOPÁS.

SZOPÓGYERMEK, (szopó-gyermek) ösz. fn. Kisded, ki még anyja vagy dajkája szopásából él ; máskép : szopós gyermek.

SZOPOK, falu Baranya m.; helyr. *Szopok-ra*, —*on*, —*ról*.

SZOPÓKA, (szop-ó-ka) fn. tt. *szopóká-t*. Csőnemü készület, mely által valamit szopunk, szivunk. Különösen, a pipaszárra, vagy szivarra alkalmazott ilyetén cső. *Csontszopóka, borostyánkőszopóka, puszpángszopóka.* Továbbá, hasonló cső némely fuvóhangszereken. Szabó Dávidnál, am. szopóköpü. Idősb Mándy Péter szerint Szathmárban ‚szipóka' alakban is előfordúl.

SZOPÓKALIK v. —LYUK, (szopóka-lik v. —lyuk) ösz. fn. A szopóka nevü csőnek szelelő üregе.

SZÓPOMPA, (szó-pompa) ösz. fn. Czikornyás, válogatott czifra szavakból, kifejezésekből, virágos mondatokból álló innepélyes beszéd.

SZOPOR, erdélyi falu Kolos m. ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Közép Szolnok m.; helyr. *Szopor-ra*, —*on*, —*ról*.

SZOPORNICZA v. SZOPORNYICZA, fn. tt. *szopornyiczá-t*. A székelyeknél am. lovat taknyoztató nyavalya, lótaknyosság. Szláv eredetü szó, mert tótúl *szopel* am. takony, és *szoplavosty* taknyosság.

SZOPOS, (szop-os) l. SZOPÓS.

SZOPÓS, (szop-ó-os) mn. tt. *szopós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondjuk csecsemő gyermekről, s más állatról, mely szopik ; máskép : *szopos, szopó. Szopós gyermeke van. Szopos bárány, malacz.*

SZOPPAN, mn. tt. *szoppan-t*, tb. —*ok*. Eléjön egy 1557-iki levélben (Szalay Ág. 400 m. levél, 272. l.). „The kegy(elmed)nél is nyilván vagyon, minemü szük szoppan helyen vagyunk."

SZOPPÍT l. SZOPÍT.

SZOPTAT, (szop-tat) mivelt. m. *szoptat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szoptass*. Emlőjének tejét a kisdeddel szivatja. *Minden gyermekét maga szoptatta. Az árván maradt csecsemőt dajka szoptatja.* Más állatról szólva am. a fiatal állatot anyja tőgye alá bocsátja, és szopni hagyja. *Szoptatni a borjukat, bárányokat.*

SZOPTATÁS, (szop-tat-ás) fn. tt. *szoptatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Anyai, vagy dajkai táplálás, vagyis cselekvés, midőn az anya, vagy dajka szoptat. V. ö. SZOPTAT.

SZOPTATÓ, (szop-tat-ó) mn. és fn. tt. *szoptató-t*. Aki szoptat, emlőjével táplálja a kisdedet. *Szoptatóra ne tekints, hogyha annak teje nincs.* (Km.).

SZOPTATÓDAJKA, ösz. fn. Dajka, ki kisdedet szoptat ; különböztetésül a *szárazdajkától*.

SZOPTATÓS, (szop-tat-ó-os) mn. tt. *szoptatós-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Aki szoptatni szokott.

SZOPTATÓSZILKE, (szoptató-szilke) ösz. fn. Szilkeféle edény, melyből a kisdedet téjjel itatják.

SZOR, elavult gyök, mely különféle értelmü származékai után itélve különböző jelentéssel bírt. 1) A szükhely, szüktér alapfogalma rejlik ezen származékaiban: *szor-os, szor-úl, szor-ít, szor-ong, szor-ongat, szor-onkodik, szur-dék*. Némelyek önállólag is használják; mint *földszor, tengerszor* ‚földszoros', ‚tengerszoros' helyett. Rokon vele a héber *czúr*, (ligavit, colligavit, arctavit, pressit), a csagataj *tar* (szoros, szük. Vámbéry); vogul *szori* (szorosság), *szoring* (szoros), lapp *csabre-, csarvvi-* (szorítani. Budenz). 2) Élénk mozgásu müködésre vonatkozik ezekben: *szor-og, szorgol, szor-galom, szor-gat, szor-gos*. Ez értelemben hangváltozattal rokonok hozzá: *for, für, sür*, mint a *forog, fürög, sürög* igék, és származékaik gyökei.

—SZOR, a *szér* névnek, mint képzőnek hangrendileg módosított alakja, pl. *háromszor, hatszor, százszor, sokszor* szókban. V. ö. —SZÉR. Újabb írók a mennyiségtanban törzsül használják *szoroz, szorozás* származékokban.

SZÓR, áth. m. *szór-t*. 1) Széles ért. valamely gyütömeg részeit különféle irányban széthányja, veti, hullatja. *A baromfiaknak eleségül ocsút szórni. A sikos útra hamut szórni. Más szemébe port, pordohányt szórni. Elszórni a szénát, szalmát. Szétszórni az irományokat, ruhadarabokat. A nép közé pénzt szórni. A kedves fővendég elé virágokat szórni. A tüzes vas szórja a szikrákat, ha ütik.* 2) Szükebb ért. a kinyomtatott, vagy csépelt polyvás gabonát lapáttal felhányogatja, hogy polyváját, szemetét a szél elvigye. *Buzát, zabot, kölest szórni. Nagy szélben nem jó szórni. Lapáttal szórják neki.* (Km.). 3) Vadászoknál szór a lőfegyver, midőn a lövetet széthordja. 4) Átv. holmit bőven osztogat, pazarol, sürüen tesz. *Szórja, kiszórja a pénzt. Szórja az elmésség szikráit. Szórja a káromkodást.*

Ez igében alapfogalom a tömeg részeinek egymástól távolítása, s gyöke azon *sza*, vékonyhangon *sze*, mely egy a távolodásra vonatkozó *ta, to, té* gyökökkel, s melyből a *szana-szét* származtak. E szerint elemeire oldva: *sza-or*, mint a *csa*-ból lett *csa-or, csór csúr* v. *csavar*, a *ta*-ból lett *ta-ar tár*, a természeti vékonyhangot utánzó *szü*-ből lett *szű-ör, szűr* (ige). V. ö. SZA, elvont gyök. Egyébiránt hasonlók hozzá az arab és héber *zárâ* (sparsit, dispersit; sparsit semen, seminavit), a csagataj- oszmanli *szour-mak* (Vámbéry), osztják *széren* (szóró lapát, Budenz), latin *sero* stb. ez utolsóban végelemzéssel úgy látszik a szétválasztásra vonatkozó *se* gyökelem rejlik, mint a *separo sejungo* igékben.

SZÓRÁCS, (szó-rács) ösz. fn. Az apáczazárdák vendégszobájában, vagyis látogató teremben azon rácsos ablak, melyen által az apáczák az idegenekkel beszélhetnek.

SZÓRAKÁS, (szó-rakás) ösz. fn. l. SZÓREND; SZÓRENDEZÉS.

SZÓRAKOZÁS, (szór-ag-oz-ás v. szór-a-koz-ás) fn. tt. *szórakozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Kedélyi, vagy elmei állapot, midőn figyelmünk megszünik bizonyos tárgyon függeni, s majd ide, majd oda fordúl. *A komoly elmélkedéseknél, észmunkáknál ovakodnunk kell a szórakozástól.* 2) A gondolkodásban, tanulásban stb. elfáradt elmének szándékos pihentetése, vagy holmi kedélyvidító tárgyakra fordítása. *Szükséges szórakozásról gondoskodni. Társaságokban, mulatóhelyeken szórakozást keresni.*

SZÓRAKOZAT, (szór-ag-oz-at v. szór-a-koz-at) fn. tt. *szórakozat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Szórakozás elvont értelemben.

SZÓRAKOZIK, (szór-ag-oz-ik v. szór-a-koz-ik) k. m. *szórakoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. 1) Az észmunkába vett tárgytól a kellő figyelmet elfordítja, s máshova gondol. 2) A komoly müvek tárgyalásában kifáradt kedélyét, elméjét nyugtatja, pihenteti, midőn elmederítő tárgyakkal foglalkodik, mulat.

SZÓRAKOZOTT, (szór-a-koz-ott) mn. tt. *szórakozott-at*. Kinek gondolatai tétova járnak, ki az illető tárgyra nem figyel.

SZÓRAKOZOTTAN, (szór-a-koz-ott-an) ih. Szórakozott módon vagy állapotban.

SZÓRAKOZOTTSÁG, (szór-a-koz-ott-ság) fn. tt. *szórakozottság-ot*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn figyelmünk nem a fölvett vagy szóban forgó tárgyon függ, hanem másfelé csapong.

SZÓRAKOZTAT, (szór-a-koz-tat) miv. m. *szórakoztat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szórakoztass*. Eszközli hogy valaki szórakozzék.

SZÓRÁS, (szór-ás) fn. tt. *szórás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit szórnak. V. ö. SZÓR.

SZÓRAT, (szór-at) fn. tt. *szórat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Szórás elvont értelemben. 2) Amit elszórnak, vagy elszórtak; különösen a vadászoknál a vadastéren a vaddisznók vagy fáczánok stb. számára kemény télen elszórt eledel.

SZÓRATLAN, (szór-atlan) mn. tt. *szóratlan-t*, tb. —*ok*. Ami nincs el- vagy szétszórva. *Szóratlan garmada.* Határozóként am. szóratlan állapotban, szóratlanul.

SZORÉJT, régiesen am. szorít; l. ezt.

SZÓREJTVÉNY, (szó-rejtvény) ösz. fn. Megfejteni vagy kitalálni való szó; vagy megfejtés, kitalálás végett feladott szó.

SZÓREND, (szó-rend) ösz. fn. A szók sorozata, melyet azok a mondatban szabályszerüleg elhelyezve képeznek. *A magyar szórendet a hangsuly szabályozza.*

SZÓRENDEZÉS, (szó-rendezés) ösz. fn. A mondatot képező szóknak az illető nyelv szabályai szerint elhelyezése.

SZÓRÉSZ, (szó-rész) l. SZÓTAG.

SZORG l. SZOROG.

SZORGALMAS, (szor-og-al-om-as) mn. tt. *szorgalmas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Dolgában, eljárásában serény, iparkodó, sietve forgolódó; nem hanyag, nem

tunya, nem pontatlan. *Szorgalmas gazda, iparüző, cseléd, tiszt. Szorgalmas ifjú. Szorgalmas ember nem mutat* (v. *nem útal) holnapra.* (Km.). „Mely szorgalmas buzgósága volt kedég anyaszentegyházhoz, nyilván vagyon“ (Carthausi Névtelen. 9. l.). „Mely szorgalmas lett legyen (Szent István) mind ő asszony feleségével Készlával (Gizelával), szentegyházaknak gondviselésében. (Ugyanott. 15. l.). V. ö. SZORGALOM.

SZORGALMASAN, (szor-og-al-om-as-an) ih. Serényen, iparkodva, sürgölődve, munkájával sietve; pontosan. *Szorgalmasan dolgozni, tanulni, irni. Hivatalában szorgalmasan eljárni.*

SZORGALMASKODÁS, (szor-og-al-om-os-kodás) fn. tt *szorgalmaskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Serény, sietö, iparkodó munkálkodás. Mellékértelemben, gondoskodás.

SZORGALMASKODIK, (szor-og-al-om-os-kodik) k. m. *szorgalmaskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Szorgalmasan, serényen munkálkodik, iparkodik; bizonyos dolog, teendő felől gondoskodik.

SZORGALMASSÁG, (szor-og-al-om-as-ság) fn. tt. *szorgalmasság-ot*, harm. szr. —*a*. Cselekvésre, működésre vonatkozó tulajdonság, melynél fogva valaki szorgalmas, iparkodó, serény. Vétetik ‚szorgalom‘ helyett is, és a régieknél jelent gyakran gondosságot, gondot. „Melylyek ke(dég) a tüvisbe estenek (t. i. a magok), ezek azok, kik mikor hallangyák, szorgalmasságoktól (a sollicitudinibus) és kazdagságoktól és életnek gyenyerkedetében ügyekezvén megfojtatnak és nem gyümölcsöznek. (Müncheni cod. Lukács VIII).

SZORGALMAST, (szor-og-al-om-as-t) régies ih. e helyett szorgalmasan, mely a régieknél annyit is tett : sürgősen. Szorgalmast (sollicite) kérik vala ötet“ (Müncheni cod. Lukács VII). V. ö. SZORGALOM; SZORGALMAZATOST.

SZORGALMATLAN, (szor-og-al-om-atlan) mn. tt. *szorgalmatlan-t*, tb. —*ok*. Szorgalom nélküli, nem iparkodó; teendőiben hanyag, tunya, pontatlan. *Szorgalmatlan gazda, kézmives, hivatalnok.* Határzóként am. szorgalom nélkül.

SZORGALMATLANSÁG, (szor-og-al-om-atlan-ság) fn. tt. *szorgalmatlanság-ot*, harm. szr. —*a*. A teendők körüli hanyagság, tunyaság, lassuság; szorgalom nélküliség.

SZORGALMATLANUL, (szor-og-al-om-at-lanul) ih. Szorgalom nélkül; hanyagon, tunyán, pontatlanul, immelámmal, imigyamugy munkálkodva.

SZORGALMATOS, SZORGALMATOSKODIK, SZORGALMATOSSÁG stb. Közbevetett *at* szótag által megnyujtott szók, mint, *szerelmetes, szerelmetesség, alkalmatos, alkalmatosság* s némely mások. Egyébiránt l. SZORGALMAS, SZORGALMASKODIK, SZORGALMASSÁG stb. Egy régi levélben (1548-ból, Szalay Ág. 400 m. levél) *szolgalmatos* áll.

SZORGALMAZ, (szor-og-al-om-az) áth. m. *Szorgalmaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Sürget, siettet, serény, gyors munkálkodásra készt, ösztönöz. *Szorgalmazni a munkásokat. Szorgalmazni a pert, az adósokat, hogy fizessenek.* Máskép ugyanazon gyök vagy törzsből : *szorgat, szorgol, szorgoz*. V. ö. SZORGALMAZIK.

SZORGALMAZÁS, (szor-og-al-om-az-ás) fn. tt. *szorgalmazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sürgetés, siettetés, gyorsabb munkára, serénységre ösztönözés.

SZORGALMAZAT, (szor-og-al-om-az-at) fn. tt. *szorgalmazat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A régieknél am. gond, gondosság, gondozat. „Uram nincs teneked szorgalmazatod, hogy“ stb. (non est tibi curae, quod etc. Münch. cod. Lukács. X.). „Üdvösségének szorgalmazatját müvelkedvén“ (curam agens salutis. Bécsi cod. Hester. II.).

SZORGALMAZATOS, (szor-og-al-om-az-at-os) mn. tt. *szorgalmazatos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Régiesen am. gondteljes, aggódva gondoskodó (sollicitus. Müncheni cod. Lukács. X.).

SZORGALMAZATOSSÁG, (szor-og-al-om-az-at-os-ság) fn. tt. *szorgalmazatosság-ot*, harm. szr. —*a*. A régieknél am. gond, gondosság. „Figyelmezjetek ke(dég) magatoknak, netaláltál megnehezedjenek tü szüvetek torkossággal és részegséggel és e világnak szorgalmazatosságával.“ (Münch. cod. Lukács. XXI.). Továbbá : sürgősség, sürgölés. „És nagy szorgalmazatossággal megkérdék ötet.“ (Nádor-cod. 85. l.).

SZORGALMAZATOST, (szor-og-al-om-az-at-os-t) régies ih. A Müncheni codexben (Lukács. XIII.) am. legottan, azonnal (confestim). A Bécsi codexben am. szorgalmasan : „És alnalkodnak vala egymenden napon szorgalmazatost (et observabant quotidie sollicitius. Dániel. XIII.). L. SZORGOST.

SZORGALMAZIK, (szor-og-al-om-az-ik) k. m. *szorgalmaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szorgalmazzál*. A régieknél am. gondoskodik (satagit, curam habet, sollicitus est). „Szorgalmazik vala a gyakorta való szolgálathoz“ (satagebat circa frequens ministerium. Müncheni cod. Lukács. X.). Másutt am. igyekszik. „És menden nép szorgalmazik vala ő hozjá a templomba jöni hallgatni. (Lukács. XXI.).

SZORGALMAZÓ, (szor-og-al-om-az-ó) fn. tt. *szorgalmazó-t*. Személy, kinek hivatása bizonyos ügyekben az illetőket sürgetni, hogy teendőiket minél hamarabb végezzék, vagyis inkább az illetőknél ügyeik iránt kérdezősködni, milyenek különösen az ügyészek, ügyviselők ilyetén segédei. (Sollicitator). ‚Szorgalmazik‘ igétől am. gondoskodó, aggódva gondos (sollicitus). „Ne akarjatok szorgalmazók lennetek (nolite solliciti esse. Münch. cod. Lukács. VII.), Tárkányinál : „ne aggódjatok.“

SZORGALMAZTAT, (szor-og-al-om-az-tat); SZORGALMAZTATÁS, l. SZORGALMAZ, SZORGALMAZÁS.

SZORGALMI, (szor-og-al-om-i) mn. tt. *szorgalmi-t*, tb. —*ak*. Szorgalomra vonatkozó, azt illető. *Szorgalmi idő* (az iskolákban, ellentéte : *szüneti idő*).

SZORGALOM, (szor-og-al-om) fn. tt *szorgalm-at*, harm. szr. —*a*. Serényen sürgölődő állapot, munkásság, mely által valaki bizonyos dolgot végrehajtani siet, iparkodik. Mellékértelemben, eljárási pontosság.

*Gazdasági, iparüzési szorgalom. Tanulók, tisztviselők szorgalma. Nagy szorgalommal üzni valamit. A cselédet megdicsérni szorgalmáért. Szorgalomra ösztönözni, buzdítani valakit.* Ellentétei : henyélés, hanyagság, tunyaság, lassuság; pontatlanság. *Szorgalom : gazdagság, henyélés : szegénység.* (Km.). Ez alakban mint törzs csak újabb korban jött divatba ‚szorgalmatosság' helyett. Származékai a régieknél igen gyakran gondosságot jelentenek. V. ö. SZORGALMASSÁG, SZORGALMAZAT, SZORGALMAZATOS, SZORGALMAZATOSSÁG, SZORGALMAZIK.

SZORGALOMKOCSI, SZORGALOMSZEKÉR, (szorgalom-kocsi v. —szekér) ösz. fn. Gyorsutazási szekér, francziásan : *diligence* (olvasd : dilizsánsz).

SZORGÁS, (szor-og-ás) fn. tt. *szorgás-t.* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Am. sietés. V. ö. SZOROG.

SZORGAT, (szor-og-at) áth. m. *szorgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szorgass.* Valami teendőre. cselekvésre sürget, siettet, ösztönöz. Hasonló hozzá a latin *urget.* Képzésre egyeznek vele a *forgat, förget, sürget, kerget.*

SZORGATÁS, (szor-og-at-ás) fn. tt. *szorgatás-t*, tb. —*ok*. Sürgetés, siettetés. V. ö. SZORGAT.

SZORGOL, (szor-og-ol) áth. m. *szorgol-t.* Lásd : SZORGAT.

SZORGOLÁS, (szor-og-ol-ás) l. SZORGATÁS.

SZORGOLÓDIK, (szor-og-ol-ó-od-ik) belsz. m. *szorgolód-tam*, —*tál*, —*ott.* Sürgölődik, forgolódik, vagyis teendői körül sietve, gyorsan, serényen eljár; tevékenyen izegmozog ; mindenről gondoskodik.

SZORGOS, (szor-og-os) mn. tt. *szorgos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Sietős, sürgetős, amit halasztani nem lehet. *Szorgos munka, dolog.* V. ö. SZOROG. 2) Szükségből származó, különös gondot kivánó. *Szorgos ápolás, gyógyítás.* 3) Szorongással járó. *Szorgos a jegyváltás az indóházaknál.*

SZORGOSAN, (szor-og-os-an) ih. Sietősen, sürgetősen ; szükségképen ; gondosan.

SZORGOSKODÁS, (szor-og-os-kod-ás) fn. tt. *szorgoskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sürgőforgó működés ; gondoskodás.

SZORGOSKODIK, (szor-og-os-kod-ik) km. *szorgoskod-tam*, —*tál*, —*ott.* Sürögve forogva gondoskodik, utána lát valaminek. *Vendégei körül szorgoskodik.*

SZORGOSSÁG, (szor-og-os-ság) fn. tt. *szorgosság-ot*, harm. szr. —*a*. Sürgölődő gondosság; továbbá szorongás, szorongással járó aggság.

SZORGOST, (szor-og-os-t) ih. Szorgosan, sietve, sürögve, legottan, tüstént. Régies szó. L. SZORGALMAST, SZORGALMAZATOST. Képeztetési akakra hasonlók hozzá : *szivest, örömest, vegyest* stb. milyek a régi nyelvben gyakoriabbak.

SZORGOZ, (szor-og-oz) áth. m. *szorgoz-tam*, —*tál*, —*ott.* L. SZORGAT.

SZORGOZÁS, (szor-og-oz-ás) l. SZORGATÁS.

SZORGÚL, SZORGUL, (szor-og-úl) önh. m. *szorgúl-t.* Szorgos lesz. V. ö. SZORGOS.

SZÓRGYÁZIK, (szór-gya-az-ik) k. m. *szórgyáztam*, —*tál*, —*ott.* Szétszóródik, pl. a tűz a pipáról. (Beke Kristóf).

SZORÍT, (szor-ít) áth. m. *szorít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Valamely testnek teriméjét (térfogatát) szükebbre nyomja, összesajtólja, gyötri. *Szorítja lábát a csizma, nyakát a kendő. Markába szorítani valamit. Nem szorítja senki markába a szelet.* (Km.). *Aki sokat ölel* v. *markol, keveset szorít.* (Km.). „A pokolba oly nagy szorosság leszen, mint az sajtóba igön megszorétoth szőlő törköly." (Nádor-cod. 82. l.). 2) Szük helyre terel. *Szegletbe szorítani valakit. Vizek közé szorítani az ellenséget. A nyájat beszorítani az akolba. Határok közé szorítani a kicsapongókat. Magához szorítani valakit.* 3) Nyomás által bizonyos térről eltávolit, mely esetben *ki* igekötőt vesz fel. *Helyéből kiszorítani valakit. Majd kiszorította belőlem a lelket.* 4) Erősen fog, tart. *Szorítja a kardot, evezőt.* 5) Valamit siettet, sürget. *Szorítani a lovat. Szorítsd! hadd menjen.* „Szorejtlak és kérdlek az örök istenre." (Góry-codex. 48. l.). „Kérdlek és szorejtlak azon Krisztusnak Jézusnak hatalmára." (Ugyanott 49. l.). 6) A belekben levő vagy képződő sárt keménynyé teszi. *Szorító szer* v. *orvosság*; ellentéte : *hashajtó szer.* 7) A Müncheni codexben am. övez, felövez : „és szoréhad (szoritsad) meg te magadat" (praecinge te. Lukács XVII.). 8) Átv. a kedélyt nyommasztja, aggasztja. *Szorítja a szükség, a gond. Mély fájdalom szoritja szivét.* V. ö. SZOR, elvont gyök.

SZORÍTÁS, SZORITÁS, (szor-ít-ás) fn. tt. *szorítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit szorítnak, ezen igének minden értelmében. *Megszorítás, beszorítás, kiszorítás, leszorítás, rászorítás, összeszorítás. Kézszorítás, nyakszorítás, kábszorítás.*

SZORÍTÉK, SZORITÉK, (szor-ít-ék) fn. tt. *szoriték-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Mindenféle eszköz, vagy szük hely, melynek határai közé valamit bezárnak, becsiptetnek stb. pl. a lábakat szoritó lyukak a kalodában. A hajósoknál kötélkarika, melylyel valamit körülfoglalnak vagy átszorítnak. (Stropp. Kenessey Albert). Képeztetésre hasonló hozzá a *borítékmelylyel* valamit beborítnak.

SZORÍTKOZÁS, (szor-ít-koz-ás) fn. tt. *szorítkozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami bizonyos szük téren folytonos szorulásban létezik. 2) Tolakodás, nyomakodás, mely által valaki szük helyre beférkezni vagy a sürű tömegből menekedni törekszik. *Nagy szorítkozással juthatott be a szinházba.* V. ö. SZORÍTKOZIK.

SZORÍTKOZIK, (szor-ít-koz-ik) km. *szorítkoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. 1) Valamely szük helyen, vagy sürü tömeg között öszvenyomva létezik. *A szük kocsiban, a sürüen helyezett székeken szorítkoznak az ülők.* 2) Nyomakodva, tolakodva törekedik. *Beszorítkozni a gyülésterembe. Általszorítkozni a néptömegen.* 3) Szükebb korlátok közé zárkozik. *Nagy lakból egy kis szobába szorítkozik.* 4) Átv. bővelkedő állapotból szükebbre megyen által. *Öt tál étel helyett kettőre szo-*

*rítkozik.* Továbbá, bizonyos működését, hatását kevesebb tárgyra fordítja. *A föltett kérdés megfejtésében csak a főpontra szorítkozni.*

SZORÍTÓ, SZORITÓ, (szor-it-ó) mn. tt. *szorító-t.* Általán am. szorít, vagyis szükebb helyre, szükebb korlátok közé zár, öszvehúz valamit. *Szorító öv. Szorító szerek. Lábakat szorító csizmák.* Főnevül használva jelent eszközt, mely valamit szorít, bekerít, övez, pl. az ebek örve. Öszvetételekben : *gerendaszorító, homlokszorító, nyakszorító; szorítócsavar, szorítófa, szorítókötél, szorítógúzs* stb. Tréfásan : *kutyaszorító* am. szük kör, szurdék.

SZORITÓFOGÓ, (szorító-fogó) ösz. fn. Fogóféle eszköz, több mesterembernél, melyet szorításra használnak.

SZORÍTOTT, (szor-ít-ott) mn. tt. *szorított-at,* szük helyre, szoros korlátok közé nyomott, sajtólt, zárt. *Vizek közé szorított ellenség.*

SZORITTYÚ, (szor-ít-tyú azaz szor-ít-ó) fn. tt. *szoríttyút.* L. SZORÍTÉK.

SZÓRÓ, (szór-ó) fn. tt. *szóró-t.* Aki vagy ami szór, Különösen személy, ki a nyomtatott, vagy csépelt polyvás gabonát kellő szélnél lapáttal a levegőbe fölhányja, hogy a polyvától és szeméttől megtisztuljon. Azon munkást, ki a lehullott gabonáról a polyvát, szemetet lesöpörgeti, *fölöző*-nek mondják. — A vadászoknál így nevezik azon helyet is, hol a vaddisznók vagy fáczánok számára eledelt szórnak ; v. ö. SZÓRAT.

SZÓRÓDÁS, (szór-ó-d-ás) fn. tt. *szóródás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Egy gyűtömeghez tartozó részeknek széthányódása, széledése.

SZÓRÓDIK, (szór-ó-d-ik) belsz. m. *szóród-tam,* —*tál,* —*ott.* Valamely gyűsokaságnak, gyűtestnek részei mintegy önmaguktól szétválva, szétomolva elhányódnak.

SZOROG, (szor-og) gyak. önh. m. *szorog-tam,* —*tál* v. *szorgottam, szorgottál, szorgott.* Él ezen ige a székelyeknél, s am. hirtelen, sietve forgolódik, sürögforog. *Jere már ha igérted, hogy elkisértsz, siess;* a másik felel : *ne szorogj.* (Szabó Elek). V. ö. SZOR. Származékai : *szorgás, szorgol, szorgolódik, szorgat, szorgalom, szorgalmaz, szorgos, szorgoz.* Ez igének gyöke *szor* alapértelménél fogva a *sürög, forog* igék *sür, for* gyökeivel egyezik. Külsőleg, vagyis hangelemekre nézve hasonló hozzá a német *Sorge, sorgen* is, de alapfogalomban közelebb áll az átvitt értelmű *szorong, szorúl* igékhez.

SZÓROKONSÁG, (szó-rokonság) ösz. fn. 1) Rokonság oly szók között, melyek közös vagy hasonló gyöktől vagy törzstől származnak, szócsaládi rokonság. 2) Némely szók rokonértelmüsége.

SZÓRÓLAPÁT, (szóró-lapát) ösz. fn. Lapát, melylyel a polyvás gabonát szórják. V. ö. SZÓR.

SZÓRÓLAPÁTKA, (szóró-lapátka) ösz. fn. Kisebbféle szórólapát.

SZÓRÓLSZÓRA, (szóról-szóra) ih. Az illető szólásból, mondatból, beszédből egy szót sem hagyva ki; egészen úgy mint mondva vagy írva volt. *Szóról-szóra megtanulni, elmondani valamely költeményt. Szóról-szóra igaz, amit mondok.*

SZÓROMBOLÓ, (szó-romboló) ösz. fn. Avatlan, kontár nyelvész, iró, ki a nyelv szabályai ellen fúrja faragja, csonkítja a szókat; máskép : *szórontó.*

SZORONG, (szor-ong v. szor-on-og) gyak. önh. m. *szorong-tam,* —*tál,* —*ott.* Folytonos öszvehuzott, szük térbe nyomott állapotban van. *A megtelt szinházban szorong a nép.* Átv. kedélyét valami nyomja, aggasztja. *Félelem miatt szorong a szive.*

SZORONGÁS, (szor-ong-ás) fn. tt. *szorongás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Szenvedő állapot, midőn valakinek teste vagy kedélye szorong; tolongás, nyomakodás, szükülés. Továbbá am. búsongás (Idősb Mándy Péter). V. ö. SZORONG ; SZORONGAT.

SZORONGAT, (szor-ong-at) gyak. áth. m. —*tam,* —*tál,* —*ott,* par. *szorongass.* Nyomkodás, szük helyre tolás által folytonosan szorongni kényszerít. *A szük ajtón ki s betódulók szorongatják egymást. Valakinek kezét szorongatni. Hón alatt szorongatni a dudát. Megszorongatni, összeszorongatni valamit.* Átv. aggasztja, nyommasztja a kedélyt. *Szivét, kebelét félelem szorongatja.* Továbbá, valamire sürget, ismételve kényszerít. *Szorongatják őt a hitelezők. Szükség szorongatja a szegényt.* A Müncheni codexben am. szidalmaz. „Ne szorongasson engemet“ (ne — sugillet me. Lukács XVIII.).

SZORONGATÁS, (szor-ong-at-ás) fn. tt. *szorongatás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által valamely test tömegét szükebb térre nyomkodják, öszvegyötrik. Átv. a kedélynek aggasztása, nyommasztása ; továbbá nyugtalanító sürgetés, kényszerítés. Gyakran ‚szorongattatás‘ helyett szenvedő értelemben is használják, mint általán az ígeneveket. „Talán belső szorongatási is lehetnek kegyelmednek.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor Rákóczi György erdélyi fejedelemhez 1644-ben.

SZORONGATTATÁS, (szor-ong-at-tat-ás) fn. tt. *szorongattatás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Szenvedő állapot, midőn valamely balság, bánat stb. a kedélyt szorongatja, aggasztja. V. ö. SZORONGATÁS.

SZORONKODÁS, (szor-ong-od-ás v. szor-on-og-od-ás) l. SZORONGÁS.

SZORONKODIK, (szor-on-og-od-ik) k. m. *szoronkod-tam,* —*tál,* —*ott ;* l. SZORONG.

SZÓRONTÓ, (szó-rontó) l. SZÓROMBOLÓ.

SZÓRÓROSTA, (szóró-rosta) ösz. fn. Gazdasági eszköz, mely forgatással szelet eszközöl, s ez által a gabonát az idegen részektől, különösen portól, polyvától elválasztja.

SZOROS, (1), (szor-os) mn. tt. *szoros-t* v. —*at,* tb. —*ak.* 1) Aránylag szük, keskeny, kis térbe foglalt. *Szoros út, útcza, völgy, tenger, köz, föld. Szoros markú* am. fösvény. *Szoros nyaku korsó. Szoros ruha. Szoros neki a kapcza.* (Km.). *Szoros mise,* öreg v. nagy mise, melyen a sok ember összeszorúl. Palócz kifejezés. (Szeder Fábián). 2) Átv. szigorú, ami a szabadságot szük korlátok közé zárja, ami nem enged. *Szoros fenyíték. Szoros vizsgálat, felügyelés.* Továbbá, ami bizonyos tekintetben szük körre vonatkozik, többekre ki nem terjed. *Szoros értelemben venni valamit.*

SZOROS, (2), (szor-os) fn. tt. *szoros-t*, tb. —*ok*. Aránylag szük határok közé foglalt hely, különösen hegyek, vagy vizek közötti keskeny út, völgy, szurdék. *Mély, veszedelmes szorosokon vezetni át a sereget. Vaskapu szorosa.*

SZOROSÁG, falu Arad m.; helyr. *Szoroság-ra*, —*on*, —*ról*.

SZOROSAN, (szor-os-an) ih. 1) Szük helyen, téren öszvenyomva. *Szorosan ülni.* 2) Feszesen. *Szorosan áll rajta a ruha.* 3) Szigorúan, pontosan. *Szorosan megvizsgálni valamit. Szorosan a kiadott rendelethez tartani magát.* V. ö. SZOROS, (1).

SZOROSKÖZ, (szoros-köz) ösz. fn. Szük járásu, pl. épületek, keritések által összeszorított köz.

SZOROSMARKU, (szoros-marku) ösz. mn. Fösvény, zsugori, aki nagyon szüken ad valamit.

SZOROSMISE, (szoros-mise) ösz. fn. L. SZOROS (1) alatt.

SZOROSOD, falu Somogy m.; helyr. *Szorosod-ra*, —*on*, —*ról*.

SZOROSSÁG, (szor-os-ság) fn. tt. *szorosság-ot*, harm. szr. —*a*. Szoros állapota, vagy tulajdonsága valaminek; szük terüség, aránylag keskeny, keveset foglaló helyiség. *A terem szorossága miatt kevesen fértek be.*

SZOROSTENGER, (szoros-tenger) ösz. fn. Szük határok között fekvő v. vonuló tenger.

SZOROSÚT, (szoros-út) ösz. fn. Szük korlátok, pl. hegyek, árkok, vizek stb. közé foglalt út. V. ö. SZOROS, (2).

SZOROZ; SZOROZÁS; SZOROZAT, l. SOKSZOROZ; SOKSZOROZÁS; SOKSZOROZAT.

SZÓRÖVIDITÉS, (szó-rövidités), l. SZÓKURTITÁS.

SZÓRTSÁG, (szór-t-ság) fn. tt. *szórtság-ot*, harm. szr. —*a*. Szórt állapot.

SZORTY, természeti hang, melyet különösen valamely tisztátalan csövön, vagy csőalakú testen kinyomott, kiszivott nedvesség ad. Ilyen a mocskos pipának, pipaszárnak, vagy roszul szelelő náthás ornak szivásakor hallatszó hang. Némi finom különböztetéssel hasonlók hozzá: *horty, forty, korty*, melyeket l. saját rovataik alatt. Származékai: *szortyan, szortyog, szortyos* stb.

SZORTYAN, (szorty-an) önh. m. *szortyan-t*. Egyes *szorty* hangot ad. V. ö. SZORTYOG.

SZORTYANÁS, (szorty-an-ás) fn. tt. *szortyanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Egyes *szorty* hang adása.

SZORTYOG, (szorty-og) gyak. önh. m. *szortyog-tam*, —*tál*, —*ott*. Folytonos, vagy gyakori *szorty* hangot ad. *Szortyog a nedves orr. Szortyog a tisztátalan pipa, pipaszár, ha szivogatják.* Hasonló hozzá: *szercseg* v. *szörcsög*. V. ö. SZORTY.

SZORTYOGÁS, (szorty-og-ás) fn. tt. *szortyogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A tisztátalan, mocskos ornak, vagy pipának csúnya hangzása, midőn szivogatják.

SZORTYOGTAT, (szorty-og-tat) miv. m. *szortyogtat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *szortyogtass*. Eszközli, hogy valami szortyog.

SZORTYOS, (szorty-os) mn. tt. *szortyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. A székelyeknél am. szipókás, szipogó, taknyos. V. ö. SZORTY.

SZORTYOSSÁG, (szorty-os-ság) fn. tt. *szortyosság-ot*, harm. szr. —*a*. Szortyos állapot vagy tulajdonság.

SZORÚL, (szor-úl) önh. m. *szorúl-t*. 1) Valamely testnek, tömegnek teriméje szükebb térre, helyre nyomódik, öszvehuzódik, vagyis szélei mintegy a középpont felé közelednek. *Szorúl a láb, midőn a szük csizma nyomja. Szorúl a kötélre hurkolt eb nyaka. A sajtóba tett ivek öszveszorulnak.* 2) Szük helyre vonúl. *Szögletbe szorúlni. Télen a nyájak a nyilt mezőről akolba szorúlnak. Beszorúl a marha. Vizek, hegyek közé szorúltak az üzőbe vett hadak. A hajóval parthoz szorúlni.* 3) Némely igekötőkkel, nyomás, vagy mozgalom következtében, valahová tolúl, nyomúl. *Kiszorúlni a házból, teremből. Leszorúlt a padról. Féltében hozzám szorúlt.* 4) Mondjuk testekről, melyeket erősen fognak, tartanak. *Szorúl markában a kard, az evező.* 5) Néha am. feszül. *Szorúl a szük ruha.* 6) Átv. bizonyos szükséget szenved. *Pénzben, kenyérben megszorúlni. Nincs oly nagy úr, ki meg nem szorúl.* (Km.). *Másra, más segitségére szorúlni. Arra még nem szorultam*, annyira még nem jutottam. 7) Kedélye némi aggodalmat, félelmet érez. *Szorúl a szive. Szorúl a kapcza.* (Km.).

SZORÚLÁS, SZORULÁS, (szor-ul-ás) fn. tt. *szorúlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valaki, vagy valami szorúl, ez igének minden értelmében; honnan ez öszvetételek: *megszorulás; beszorulás; kiszorulás; szivszorulás; hasszorulás.* V. ö. SZORÚL.

SZORÚLAT, SZORULAT, (szor-úl-at) fn. tt. *szorúlat-ot*. L. SZOROS, (2).

SZORÚLT, (szor-úl-t) mn. tt. *szorúlt-at*. Szük helyre, térre nyomúlt; szükséget szenvedő, szegény. *Akolba szorúlt nyáj. Szorúlt állapot. Szorúlt ember. Másokra szorúlt szegény.* V. ö. SZORÚL.

SZORULTAN, (szor-úl-t-an) ih. Szorult állapotban.

SZORULTSÁG, (szor-ul-t-ság) fn. tt. *szorultságot*, harm. szr. —*a*. Átv. szükség, szegény, nyomorúlt állapot. *Rosz termés volt, nagy a szorultság mindenfelé. Szorultságban lenni. Szorultságot szenvedni.*

SZÓRVÁNYOS, (szór-vány-os) mn. tt. *szórványos-t* v. —*at*, tb. *ak*. Szétszórt. *Szórványos szigetek.* Mondják különösen ragályos nyavalyákról, melyek csak gyéren, itt-ott, helylyel-közzel pusztitanak. *Szórványos epemirigy, hagymáz.*

SZÓRVÁNYOSAN, (szór-vány-os-an) ih. Szétszórva, szétszórtan.

SZORZÁS; SZORZAT; SZORZÓ, l. SOKSZOROZÁS; SOKSZOROZAT; SOKSZOROZÓ.

SZÓS, (szó-os) mn. tt. *szós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Beszédes, nem hallgatag. *Szós, beszédes ember.*

SZÓSKÖNYV, (szós-könyv) l. SZÓKÖNYV, illetőleg SZÓTÁR.

SZÓSZAPORÍTÁS v. —SZAPORITÁS, (szószaporítás) ösz. fn. Felesleges szók, mondatok használása a beszédben, melyek a dologhoz nem tartoznak, s ugyanazon eszméket más-más szavakkal ismételve adják elé.

SZÓSZAPORÍTÓ v. —SZAPORITÓ, (szó-szaporító) ösz. fn. Üres fecsegő, áradozó beszédű ember, szószátyár.

SZÓSZÁRMAZTATÁS, (szó-származtatás) ösz. fn. A nyelvészet azon ága, mely a szók eredetét tárgyalja, s kimutatja azon gyököket, illetőleg törzseket, melyekből más szók képződtek, alakultak; másképen: *szófejtés, szófejtegetés, szónyomozás.*

SZÓSZÁTYÁR, (szó-szátyár) ösz. fn. Bőbeszédű, hirhordó, temonda ember. V. ö. SZÁTYÁR.

SZŐSZÁTYÁRSÁG, (szó-szátyárság) ösz. fn. Szószaporítás, bőbeszédüség, mendemondaság. V. ö. SZÁTYÁR.

SZÓSZEGÉS, (szó-szegés) ösz. fn. A szóval tett fogadásnak, igéretnek, adott szónak meg nem tartása, vagyis azzal ellenkező cselekvés. V. ö. HITSZEGÉS, ESKÜSZEGÉS.

SZÓSZEGŐ, (szó-szegő) ösz. mn. és fn. Ki adott szavát meg nem tartja, nem teljesíti, vagy épen ellenkezőt teszen. Ellentéte: *szótartó.* V. ö. HITSZEGŐ, ESKÜSZEGŐ.

SZÓSZÉK, (szó-szék) l. SZÓNOKSZÉK.

SZÓSZERÉNT v. —SZERINT, (szó-szerént) ösz. ih. Bizonyos szóknak megfelelő értelemben; úgy, mint a szók hangzanak, azokat félre nem magyarázva, vagy meg nem másítva. *Szószerint venni a dolgot. Szószerint elmondani a hallottakat.*

SZÓSZERÉNTI v. SZERINTI, (szó-szerénti) ösz. mn. Szórúlszóra felfogott, bizonyos szóknak pontosan megfelelő. *Szószerinti értelem. A parancsnak szószerinti teljesítése.*

SZÓSZERKEZET, (szó-szerkezet) ösz. fn. Azon szabályszerü rend, melyet a mondattá alakult szók képeznek.

SZÓSZERV, (szó-szerv) ösz. fn. l. BESZÉDSZERV.

SZOSZMOTOL; SZOSZMOTOLÁS, l. SZÖSZMÖTÖL; SZÖSZMÖTÖLÉS.

SZÓSZÓLÁS, (szó-szólás) ösz. fn. 1) Szólás, kérelem, melyet valaki másnak javára, pártfogására tesz. 2) Valamely testületnek érzelmét, véleményét, inditványát stb. tolmácsoló, többek nevében elmondott beszéd.

SZÓSZÓLÓ, (szó-szóló) ösz. fn. 1) Személy, ki másnak ügyében, s annak javára, védelmére stb. közbeveti magát, érette könyörög. 2) Ki bizonyos testület nevében valamit szóval eléad. A régi városi rendszerben, a külső tanácsnak főnöke, *népszószóló.*

SZÓTAG, (szó-tag) ösz. fn. A szónak egy vagy több hangból álló része, melyet egy szájnyilással ki lehet mondani. Eszerint minden önhangzó képezhet szótagot, a mássalhangzó pedig csak előtte vagy utána vagy közben álló önhangzóval párosulva, pl. *fi-ú-i, tisz-te-let.* Egy szótagból álló szó, pl. *ó, ő, üt, ü, ví, ri, mos, tol, part, kert.* Több szótagu szó, mint: *si-et, a-ka-rat, áll-ha-tat-os-ság.* V. ö. SZÓTAGOL.

SZÓTAGMENNYISÉG, l. SZÓTAGMÉRTÉK.

SZÓTAGMÉRTÉK, (szó-tag-mérték) ösz. fn. Időmennyiség, mely alatt valamely szótagot kiejtünk, mi szerint a szótagok általán vagy rövidek, vagy hosszúk, pl. e szókban: *Buda, Kiliti, Teleki, Karacsay* mind rövidek, ellenben ezekben: *látás, vásár, tréfálódó* megnyújtás által, ezekben pedig *istent, embert, angyalt* torlatnál fogva hosszúk. A verstanban egy hosszunak két rövid felel meg. Szabadabb verselésben néha az erős hangsulylyal biró tag is, ha hosszu tag nem követi, hosszunak vétetik, pl.

„Víg pohár közt édesebb a szerelem."

(Lejti vers. Vörösmarty Fóti dalában).

SZÓTAGOL, (szó-tagol) áth. m. *szótagol-t.* A szót egyes tagjaira elválasztva mondja vagy irja ki.

SZÓTAGOLÁS, (szó-tagolás) ösz. fn. A szónak tagonkinti kiejtése, vagy leirása, mely kétféleképen történhetik: a) az általános helyesirás szabályai szerint, pl. *ke-re-sés, ve-rė-get, ker-té-sze-ti,* b) vagy azon elemekre választva, melyekből az illető szó alakúlt, pl. *ker-es-és, ver-ėg-et, ker-t-ész-et-i.*

SZÓTALAN, (szó-talan) mn. tt. *szótalan-t,* tb. —*ok.* Szoros ért. néma, vagy aki még beszélni nem tud. *Szótalan kisded.* Átv. hallgatag, igen keveset beszélő. *Mogorva, szótalan ember.* Határzóként am. szó nélkül, szótalanul.

SZÓTALANÍT, (szó-talan-ít) áth. m. *szótalanít-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* Szótalanná tesz, elhallgattat, megnémít.

SZÓTALANODÁS, (szó-ta-lan-od-ás) fn. tt. *szótalanodás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Elhallgatás, elnémulás, midőn valaki szólani megszün, hallgataggá leszen.

SZÓTALANODIK, (szó-ta-lan-od-ik) k. m. *szótalanod-tam,* —*tál,* —*ott.* Kevés beszédüvé, vagy épen hallgataggá leszen.

SZÓTALANSÁG, (szó-ta-lan-ság) fn. tt. *szótalanság-ot,* harm. szr. —*a.* Némaság, hallgatagság; vagy igen kevés beszédüség.

SZÓTALANUL, (szó-ta-lan-ul) ih. Szó nélkül, némán, hallgatva, az illető tárgyhoz nem szólva; *szótalanul ülnek egymás mellett. Szótalanul hagyni, elnézni valamit.*

SZÓTALANÚL, (szó-ta-lan-úl) önh. m. *szótalanúl-t.* Szótalanná, hallgataggá, kevésbeszédüvé leszen; másképen: *szótalanodik.*

SZÓTAN, (szó-tan) ösz. fn. A nyelvtan azon része, mely az egyes szóknak módosításáról ú. m. ragozása vagy hajlitásáról, és képző vagy összetétel általi újabb alkotásáról értekezik.

SZÓTÁR, (szó-tár) ösz. fn. Könyv, mely általán valamely nyelv birodalmához tartozó, különösen bizonyos ismeretszakokban divatos szók összegét ábéczerendben elszámlálja, s különféle jelentéseiket,

és sajátságaikat eléadja. *Nagyszótár, zsebszótár, természettudományi, orvosi* stb. *szótár. Magyar-német-szótár. Értelmező, elemző szótár.*

SZÓTÁRI, (szó-tári) ösz. mn. Szótárhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Szótári munkálatok.*

SZÓRÁRIRÓ, (szó-tár-iró) ösz. fn. Nyelvész, ki szótárt ír. V. ö. SZÓTÁR.

SZÓTÁRSZERKESZTŐ, (szó-tár-szerkesztő) l. SZÓTÁRIRÓ.

SZÓTARTÓ, (szó-tartó) ösz. mn. A ki adott szavát vagyis másnak tett igéretét teljesíti. Ellentéte: *szószegő.*

SZÓTEREM, (szó-terem) ösz. fn. Kolostorokban vagy némely más intézetekben közterem, melyben az illető testület tagjai beszélgetés végett öszvejönnek. Különösen az apáczazárdákban a vendégeket fogadó terem, úgynevezett szórácscsal ellátva. V. ö. SZÓRÁCS.

SZÓTÉTETLEN, (szó-tétetlen) ösz. mn. Szót nem tevő, nem válaszoló; határozóként am. válaszolás nélkül. Székely szó. *Bárcsak tudnál elhallgatni valamit szótétetlen.* (Kríza Jánosnál).

SZÓTLAN; SZÓTLANSÁG; SZÓTLANUL; l. SZÓTALAN; SZÓTALANSÁG; SZÓTALANUL.

SZÓTÖBBSÉG, (szó-többség) l. SZAVAZATTÖBBSÉG.

SZÓTÖLCSÉR, (szó-tölcsér) l. SZÓCSŐ.

SZOTTYAN, (szotty-an, vagyis szotty-ú-an, szoty-v-an) önh. m. *szottyan-t.* 1) Mondják holmi lágy, puha testről, midőn esés, vagy ütődés, vagy mozzanás következtében *szotty*-féle hangot ad. *Szottyan a kiöntött kása, pép, az elejtett lágy gyümölcs.* 2) Belészól, belekottyan valamibe. *Belébelé szottyant a beszédbe.* 3) Hirtelen mozzan, megindúl. *Kedve szottyant,* jó kedve kerekedett.

SZOTTYANÁS, (szotty-an-ás) fn. tt. *szottyanás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Állapot, midőn valami szottyan. V. ö. SZOTTYAN.

SZOTTYANT, (szotty-an-t) áth. m. *szottyant-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* Eszközli, hogy valami szottyanjon. V. ö. SZOTTYAN.

SZOTTYANTÁS, (szotty-an-t-ás) fn. tt. *szottyantás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Szottyanás eszközlése.

SZOTY, természeti hang, mely bizonyos lágy nesznek felel meg, mint *szotyos, szotyós, szottyan* származékai mutatják. *Szoty bele szilva lé, téged borsolnak.* (Km.). Hasonlók hozzá némi módosítási különbséggel: *loty, toty, poty, roty, koty, moty.* Midőn *an* képzővel ige leszen belőle, véghangját megkettőzteti. *Szotty, szottyan, szottyant,* valamint *lottyan, pottyan, kottyan, tottyan, rottyan.* Kicsinyezővel ikerítve *szity, szitty,* pl. *szityszotty,* mint: *litylotty, pitypotty, kitykotty, titytotty, rityrotty.*

SZOTYA, (szoty-a) fn. tt. *szotyát.* L. SZOTYÉ.

SZOTYÉ, (szoty-é) fn. tt. *szotyét.* Szeged tájékán am. vizbe esett, és még jéggé nem fagyott, azaz, szotyogós hó. Néhutt: *szotya.* Győr tájékán: *szotyor.*

SZOTYKA, (szoty-ka, szoty-og-a) fn. tt. *szotyká-t.* Ringyó, lotyó, szajha, szingyola, másképp: *szotyu.*

SZOTYKOS l. SZOTYOGÓS.

SZOTYOG, (szoty-og) gyak. önh. m. *szotyogtam, —tál, —ott.* Ideoda ütődve, mozogva szotyféle hangot ad. *Szotyog az elérett gyümölcs, midőn rázós úton viszik. Szityegszotyog a papucs, szotyog a fáról lehulló alma.* Ikerítve: *szotyogmotyog,* am. lassacskán mozogva, bibelődve tesz valamit. Mondják kivált öregek és tehetetlenekről.

SZOTYOGÁS, (szoty-og-ás) fn. tt. *szotyogás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Szotyféle hanggal párosult mozgása, ütődése valamely lágyabb, puhábbnemű testnek.

SZOTYOGÓS, (szoty-og-ó-os) mn. tt. *szotyogós-t* v. —*at,* tb. —*ak.* A mi saját nedvétől szotyogni szokott. *Szotyogós szilva, körte.* Szélesb értelemben piszkos, mocskos, lucskos. Másképen, különösen az első értelemben: *szotyos, szotyós, szotyvás, szotykos,* tájejtéssel: *szutykos.*

SZOTYOGÓSODIK, (szoty-og-ó-os-od-ik) k. m. *szotyogósod-tam, —tál, —ott.* Szotyogóssá leszen. V. ö. SZOTYOGÓS.

SZOTYOGTAT, (szoty-og-tat) miv. m. *szotyogtat-tam, —tál, —ott,* par. *szotyogtass.* Eszközli hogy valami szotyog.

SZOTYONG, (szoty-ong) önh. m. *szotyong-tam, —tál* v. *szotyong-ottam, —ottál, —ott,* htn. —*ni,* v. —*ani.* Am. az ikerített szotyog-motyog; l. SZOTYOG alatt. Idősb Mándy Péter szerént ‚szotyolog' igével azonos jelentésü.

SZOTYONGÁS, (szoty-ong-ás) fn. tt. *szotyongás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Szotyogás-motyogás. V. ö. SZOTYONG.

SZOTYOR, (szoty-or) tt. *szotyor-t* v. *szotyrot.* L. SZOTYÉ. Néhutt am. szatyor.

SZOTYOR, erdélyi falu Maros sz.; helyr. *Szotyor-ra, —on, —ról.*

SZOTYORODIK, (szoty-or-od-ik) k. m. *szotyorod-tam, —tál, —ott.* Lassu mozgással, mintegy suttogva, szotyogva huzódik valahová.

SZOTYOS v. SZOTYÓS, (szoty-ó-os); *szotyósodik,* (szoty-ó-os-od-ik) l. SZOTYOGÓS; SZOTYOGÓSODIK.

SZOTYU (szoty-u) fn. tt. *szotyut.* Akadozó vén dada. Őrségi szó. (Zakál György). Néhutt am. szotyka; l. SZOTYKA.

SZOTYVÁS, (szoty-u-as) mn. tt. *szotyvás-t* v. —*at,* tb. —*ak.* L. SZOTYOGÓ.

SZÓVAL, (szó-val) ih. 1) Élő beszéddel, nem írva, nem jeladással. *Szóval adni elé, végezni, tudatni valamit.* „Kyth levél által meg nem írhatok de .... ez más hétbe szóval akarok mindenril szolnom." Levél 1556-ból. (Szalay Ág. 400 m. levél, 182. l.). Néha hozzáteszik az *élő* melléknevet: *élőszóval.* 2) Élünk vele bizonyos elszámlálás, részletezés után, e szó helyett: *röviden* v. *egyszóval.* Pl. „Ezen ember iszákos, kártyás, verekedő, pazarló, *szóval:* minden vétek megvan benne."

SZÓVÁLTÁS, (szó-váltás) ösz. fn. Két félnek egymás közötti beszélgetése, különösen midőn bizonyos ügyben értekeznek, vitatkoznak, egymás ellenvetéseire felelnek stb.

SZOVÁRVÁNY, székely tájszó; l. SZIVÁRVÁNY. Egyébiránt pl. a régieknél a Müncheni codexben ‚szivacs' v. ‚spongyia' értelemben jön elé. „És legottan azok közzől egy elfutván vőn egy szovárványt és betölté azt eczettel." (Máté. XXVII.). Így a régi Magyar passióban is (19, 33. lapokon).

SZOVÁTA, (1), l. SZÖVŐSZÉK. Eredetileg talán magashangu volt: *szövéte*. Néhutt: *osztováta*; l. ezt.

SZOVÁTA, (2), erdélyi falu Maros sz. helyr. *Szovátá-ra, —n, —ról.*

SZOVÁTH, faluk Sopron és Szabolcs m.; helyr. *Szováth-ra, —on, —ról.*

SZOVATOS, l. SZAVATOS.

SZÓVESZTÉGETÉS, (szó-vesztegetés) ösz. fn. Fölösleg, vagy hasztalan beszéd.

SZÓVIRÁG, (szó-virág) ösz. fn. Ékeskedő, ékeskedni akaró kifejezés.

SZÓVITA, (szó-vita) ösz. fn. Feleselés; az ellenvéleményüek közt folytatott szóváltás; a szóval értekező, vagy tanácskozó feleknek viszonyos ellenvetései. *Szóvitába ereszkedni. A szőnyegre hozott indítvány heves szóvitára adott alkalmat.*

SZÓVIVŐ, (szó-vivő) ösz. mn. és fn. A ki több személyből álló testület-, vagy küldöttségben a mondandókat szóval adja elé.

SZÓZAGYVALÉK, (szó-zagyvalék) lásd SZÓZAVAR.

SZÓZAT, (szó-oz-at) fn. tt. *szózat-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Hallatosan kiejtett szó, mintegy a beszélő vagy éneklő szervek müve. Vitethetik a zenei hangszerekre is: *trombita szózat, hegedű szózat.* A *szó* és *szózat* körülbelül oly viszonyban állanak egymáshoz, mint *hang* és *hangzat, mag* és *magzat, alak* és *alakzat, vég* és *végzet.* Mi szerint a szózat némileg tartalmasabb, és nyomatosb a szónál. 2) Több szóból álló mondat, vagy beszéd, melynek czélja különös figyelmet gerjeszteni, vagy benyomást tenni. *Végszózat, bucsuszózat, intő, biztató szózat.* Vörösmarty ily értelemben czimezte szózatnak azon jeles költeményét, mely így kezdődik: „Hazádnak rendületlenül légy híve, ó magyar! 3) L. SZAVAZAT.

SZÓZATOL, (szó-oz-at-ol) önh. m. *szózatolt.* L. SZAVAZ.

SZÓZATOS, (szó-oz-at-os) mn. tt. *szózatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Hangzatos, a hallóérzékeket erősen megható. *Szózatos kürt. Szózatos hangszerek.* 2) Nyomatos, nagy hatásu szókkal bövelkedő, beszélő; szónokias. *Szózatos versek, mondatok.*

SZÓZAVAR v. —ZAVARÉK, (szó-zavar v. —zavarék) ösz. fn. Értelmetlen, öszvevissza hányt, zagyva beszéd. (Gallimathias).

SZÓZENE, (szó-zene) ösz. fn. Karének, hangszerek kisérete nélkül.

SZŐ, áth. jelenben: *szövök, szősz, szövünk, szőtök, szőnek*, első m. *szövék*, második m. *szőttem, szőttél, szőtt*, v. *szövött*, jövő: *szővendek*, par. *szőj*, szenvedő: *szövetik*, a Müncheni és Bécsi codexekben: *szőtetik*: „Vala ke(dég) a szoknya varratlan, mindenestől szőtetett" (contexta per totum. János XIX.). „Ki vala bársonyból és aranyból és smaragdosból és drágalátos kövekből szőtetett", (intextum Judith. X.). — Szoros ért. takácsbordában vagy szövő székben a fonalakat keresztül egymásba füzi s ritkább vagy tömörebb kelmévé, vagy kész ruhává, szőnyeggé stb. alakítja. *Kenderből, lenből, gyapotból vásznat, gyolcsot, kendőket szőni. Gyapjuból posztót, szőrből harát, pakróczot szőni. Egy bordában szőni. A fehér fonalak közé vöröseket szőni. Több gombolyagot felszőni. A posztóba a gyáros nevét beleszőni.* Szélesb ért. holmi szálakat tükkel keresztbe füz, szokottabban: *köt. Harisnyát, csipkét, kesztyüket szőni* (kötni). Átv. erkölcsileg öszvefüz, öszvebonyolít valamit. *Cseleket, ármányt szőni. A körmondatba egykét kifejezést beleszőni.* Legvalószinűbb, hogy ez igében az *együvé füzés, kötés* alapfogalma rejlik, miszerint egyezik vele magyarban önhangzó előtételével *ösz*, melyből *öszve* származott, vagy is *szőni* annyit tesz, mint *öszviteni.* Ezen fogalom után képződtek a *szövetkezik, szövetség* is, továbbá a *szög, szük, szug*, melyeket az öszvejövő vonalak képeznek. Egyeznek vele idegen nyelvekben a szanszkrit *szi* (binden, verbinden) *szív*, (verbinden, nähen), a latin *suo*; s Budenz J. szerént az osztyák *sév-* (köt-ni, fon-ni), a vogul *säg-* (sző-ni, fon-ni, köt-ni) stb.

SZŐCS; SZŐCSMESTERSÉG stb. l. SZŰCS; SZŰCSMESTERSÉG stb.

SZŐCSÉN, (utóbbi része megfordítva: szöm-écs, az *m n*-né változván, mint ‚szörszöny' szóban *ny*-nyé) fn. tt. *szőcsén-t*, t. *—ék.* Vas vármegyében am. szömörcs; l. SZÖMÖRCS.

SZÖCSKE, (1), fn. tt. *szöcskét.* L. SZÖKCSŐ.

SZÖCSKE, (2), falu Somogy m.; helyr. *Szöcskére, —n, —ről.*

SZÖCSKŐ. l. SZÖKCSŐ.

SZÖCSKÖD, puszta Bihar m.; helyr. *Szöcsköd-re, —ön, —ről.*

SZŐCZ, falu Szala m.; helyr. *Szőcz-re, —ön —ről.*

SZŐCZE, falu Vas m.; helyr. *Szőczé-re, —n —ről.*

SZŐD, falu Pest m.; helyr. *Sződ-re, —ön, —ről*

SZŐ-DÉMÉTÉR, falu Közép Szolnok m.; helyr *Démétér-re, —én, —ről.*

SZŐDÖGÉL, SZŐD ÖGEL, (szö-öd-ög-el) gyak áth. m. *sződögél-t.* Lassanlassan, és folyvást sző. *A pók sződögeli hálóját.*

SZŐDÖGELÉS, (sző-öd-ög-el-és) fn. tt. *sződögelés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami sződögel.

SZŐDÖNY, puszta Baranya m.; helyr. *Sződöny-be, —ben, —ből.*

SZÖG, (1), fn.; l. SZEG, (3).

SZÖG, (2), mn. tt. *szög-et.* Mondják hajról, szőrről, melynek szine az érett gesztenyehéjhoz hasonló. *Szöghaj, szögszőrű paripa.*

„Maga is szöglegény, lova is szerecsen"
Gyöngyösi István.

Hangmódosítással: *szég.* V. ö. SZŐKE.

SZÖG, (3), KOMOR- v. TISZASZÖG, falu Heves m.; helyr. *Szög-re, —ön, —ről.*

SZÖG-ABLAK, (szög-ablak) ösz. fn. Az épület szögletén levő ablak.

SZÖGBARNA, (szög-barna) ösz. mn. A barnához közeledő szögszinü.

SZÖGBÁSTYA, (szög-bástya) ösz. fn. Bástya, mely szöget, szögletet képez.

SZÖGDESZKA, (szög-deszka) ösz. fn. Általán deszka, mely valamely épület, gép, mü szögletére van alkalmazva.

SZÖGECS, (szögecs) kicsiny. fn. tt. *szögecs-ét,* harm. szr. *—e.* 1) Kis szöglet. 2) Kis ék, mely természeténél fogva szöget képez. L. SZEGECS.

SZÖGECSÉL, (szög-ecs-él) áth. m. *szögecsél-t.* Szögecscsel megerősít; szögecset üt bele.

SZÖGED, SAJÓ—, falu Borsod m.; helyr. *—Szöged-re, —én, —ről.*

SZÖGELET, l. SZÉGLET, SZÖGLET.

SZÖGELLIK, (szög-el-el-ik) k. m. *szögell-ett,* htn. *—eni.* Szöget v. szögletet képez; szögletbe végződik. *Ki-, beszögellik.*

SZÖGEZ, (szög-ez) áth. m. *szögez-tem, —tél, —ett,* par. *—z.* Tulajdonképen am. szöget alakit; egyébiránt ‚szegez' szónak egyik jelentésével egyezik; l. SZEGEZ, 3); és v. ö. SZEGŰL.

SZÖGHAJ, ösz. fn. Érett gesztenyeszinű barna haj; középszinü a szőke és fekete között.

SZÖGHAJÚ, (szög-hajú) ösz. mn. Kinek szöghaja van. V. ö. SZÖGHAJ.

SZÖGHATÁR, puszta Borsod m.; helyr. *—határ-ra, —on, —ról.*

SZÖGHBODROG, falu Zemplén m.; helyr. *—Bodrog-ra, —on, ról.*

SZÖGIRÁNYOS, (szög-irányos) ösz. mn. A négyszög egyik szögletétől az átellenben levő szögletig nyuló. (Diagonalis). Újabb korban *átlagos* szót kezdettek helyette használni, melyet különösen átvitt értelemben is alkalmaznak.

SZÖGÍV, (szög-ív) ösz. fn. Szöget képező ív, különböztetésül a *körív*-től.

SZÖGLET, (szög-el-et) fn. tt. *szöglet-et,* lásd SZÉGLET.

SZÖGLETDUCZ, v. —DÚCZ, (szöglet-dúcz) ösz. fn. Az épület szögletén támaszul emelt dúcz, vagy oszlopféle mű.

SZÖGLETÉS; SZÖGLETÉSEN; SZÖGLETÉSSÉG; SZÖGLETEZ stb. lásd SZÉGLETÉS; SZÉGLETÉSEN; SZÉGLETÉSSÉG; SZÉGLETÉZ stb.

SZÖGLETGERENDA, (szöglet-gerenda) ösz. fn. Az épület szögletére tett és szöget képező gerendák.

SZÖGLETHÁZ, (szöglet-ház) ösz. fn. Az utczasorban álló házak közt a szélső, melynek két oldala szögletet képez.

SZÖGLETKŐ, (szöglet-kő) ösz. fn. Az épület szögletébe helyezett, vagy hozzá támasztott, vagy bizonyos tér, kerített hely szögletén leásottt tömörkő.

SZÖGLETMÉRÉS, (szöglet-mérés) ösz. fn. A szöglet mekkoraságának bizonyos mérték általi meghatározása.

SZÖGLETMÉRŐ, (szöglet-mérő) ösz. fn. Általán eszköz, mely által a szögletek minémüségét, s mekkoraságát meghatározzák, különösen a mérnökök ilyetén készületei.

SZÖGLETMÉRTÉK, (szöglet-mérték) ösz. fn. Térmértékféle eszköz, melylyel szögleteket mérnek, különösen az ácsoknál azon egyenes szöget képező lapos vaslemez, mely által megtudják, ha az összeillesztett gerendák egyenes szöget képeznek-e vagy nem.

SZÖGLETSZOBA, (szöglet-szoba) ösz. fn. Szoba, mely az épület szögletén van.

SZÖGLETÜTÉR, (szöglet-üt-ér) ösz. fn. Ütér a halantékban, a szemek közelében.

SZÖGLETVÁRMŰ, (szöglet-vár-mü) ösz. fn. Vármü, mely szögletet képez.

SZÖGLETVAS, (szöglet-vas) ösz. fn. Általán valamely szögletet öszvekötő, együvé tartó vas pánt. A könyvkötőknél bélyegféle vas, melylyel a könyvek szögleteit czifrázzák, vagy berovogatják.

SZÖGLIGET, falu Torna m.; helyr. *Szögliget-re, —én, —ről.*

SZÖGSÁRGA, (szög-sárga) ösz. mn. Sötétes, barnás sárga. *Szögsárga ló.*

SZÖGSZÍN, (szög-szín) ösz. fn. Érett gesztenye héjához hasonló barnás szín. Használtatik melléknévileg ‚szögszinü' helyett is.

SZÖGSZÍNŰ v. SZINÜ, (szög-színü) ösz. mn. Gesztenyeszinű.

SZŐGYE, falu Győr m.; hely. *Szőgyé-re, —n, —ről.*

SZÖK, inkább csak ikes igeként használják l. SZÖKIK

SZÖKCSE, lásd SZÖKCSŐ.

SZÖKCSEL, (szök-ös-el) l. SZÖKDÉCSEL.

SZÖKCSÉR, (szök-ös-ér) fn. tárgyeset *—t,* tb. *—ék.* Széles ért. szökdösö, ugrándozó bogár; milyenek a szoros ért. vett szöcskök. Különösen, mezei tücsök. Ezen szónak törzsöke a gyakorlatos ige *szökös,* melyből lett *szököső, szökösér,* öszverántva s hangváltozattal *szökcsér,* mint *tölt, töltös, töltöső, töltösér, töltsér; hajt, hajtos, hajtosó, hajtosár, hajtsár.*

SZÖKCSŐ, (szök-ös-ö) fn. tt. *szökcső-t.* Széles ért. kétszáznál több fajból álló rovarnemzetség, alálajtott fejjel, falámokkal, csápokkal ellátva; melyek továbbá négy szárnyuak, körmös lábuak, szökésre alkalmas hátulsó lábszárakkal. (Gryllus).

Szorosb ért. ráskához hasonló apróbb mezei bogár, máskép : *kabócza*.

Világos, hogy nevét szökdécselő tulajdonságától kapta, s gyöke *szökik*, melyből lett a gyakorlatos *szökös*, ebből *szököső*, öszvehuzva s hangváltozattal *szökcső*, mint *hág hágos, hágosó hágcsó; lép lépes, lépeső lépcső*. Tájszokás szerint hangátvetve : *szöcskő*, mint *hágcsó* helyett mondják *háskó, zsákcsó* helyett általában *zsacskó*. Budenz J. szerént finn nyelven *sääske* v. *sääkse* am. szúnyog (culex pipiens). V. ö. SZÖKIK.

SZÖKDÉCSEL, (szök-öd-és-el) gyak. önh. m. *szökdécsel-t*. Könnyeden, élénk apró mozgásokkal ugrándozik, mint némely fiatal, apró állatok tenni szoktak, pl. a kecskegidók, borjúk, ráskák stb. Ezen igének mindhárom képzője gyakorlatos, és értelemre rokon a *szökdös, szökdel* egyszerűbb gyakorlatos igékkel.

SZÖKDÉCSELÉS, (szök-öd-és-el-és) fn. tt. *szökdécselés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Ugrándozás, viczkándozás.

SZÖKDEL, (szök-öd-el) gyak. önh. m. *szökdel-t*. Gyakran, folytonosan, ismételve szökik, ugrik, viczkándozik. *Jó kedvökben szökdelnek a kis fiúk, a kecskegidók.*

SZÖKDELÉS, (szök-öd-el-és) fn. tt. *szökdelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyakori, könnyü szökés, ugrás, ficzánkolás.

SZÖKDINCSEL a székelyeknél am. szökdécsel; l. ezt.

SZÖKDÖS, (szök-öd-ös) gyak. önh. m. *szökdöstem*, — *tél*, — *ött*, par, — *s*. 1) Ugrándozik, ficzándozik, gyakori szökéseket tesz. 2) Menekülés végett, alattomban egymás után elfut, eltávozik, elugrik, elbuvik. *Szökdösnek a katonák. A gyermekek kiszökdöstek, haza szökdöstek az iskolából. A halak kiszökdösnek a hálóból.*

„Ágról ágra szökdöstem,
Mégis jó úton jöttem.“
Mókustáncz (Gyermekjáték a székelyeknél).

A Müncheni codexben am. tánczol. „Szökdösö (saltavit) az ebéllő (ebédlő) ház közepett.“ (Máté XIV.). V. ö. SZÖKIK.

SZÖKDÖSÉS, (szök-öd-ös-és) fn. tt. *szökdösés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Ugrálás, ficzánkolás, gyakori szökés. 2) Többeknek menekülő futása, eltávozása. 3) Tánczolás. V. ö. SZÖKDÖS.

SZŐKE, (1), mn. tt. *szőké-t*. Mondjuk hajról és szőrről, melynek színe fehéres, s némileg a kenderszálakhoz hasonló, honnan a *kenderhajú* és *szöszke* nevezetek is. A szőkénél sötétebb szín *szög* vagy *barna*. E két szín rendesen ellentétül használtatik. *Szőke fiú, barna fiú. Szőke hajú, barna hajú leány. Van nekem szeretőm szőke is barna is.*

„S mint ha csendes alkonyatkor
Bárányfelleg leng az égen:
Szőke fürtök kondorulnak
Kebelére, homlokára.“
Tompa Mihály.

*Hirtelen szőke*, világos, vörnyegesbe menő. A népdalokban leginkább ezek a jellemző színek. „Míg a szőke lányt szerettem, A barnát csak megvetettem; Most úgy vágyok a szőkére, mint a szőlőszemecskére, De még inkább a barnára, mint a borízű almára.“ Mennyiben a szőke hajú emberek arczbőre rendesen fehérebb szokott lenni, a szőke jelent fehéres arczbőrűt is. Tájkiejtéssel : *szölke* (mint *csóka csolka*).

„Zöld fübe legel a bárány,
Engem szeret szölke leány.“
Népdal. (Kisfaludy-társ. gyüjt.).

Átv. mondjuk némely hasonló szinü testekről. *A Duna szőke vize. Szőke keszőcze.* Hasonló hozzá a szürkét jelentő tót *sziwí*. Eredetileg talán vagy *őszke* volt, mely *p* előtéttel *pöszke*, maiglan divatos, a megfordított *ősz* gyökből, mennyiben a szőke őszbe menő színt mutat, s képeztetésre egyeznék a szinekre vonatkozó *hóka* (hópettyes), *róka, riska* (vöröslő), *sárga* (sárszinű), *szöszke* (szöszszinü), *fakó, pirka, pirók* (pirosszinű), továbbá a *szürke, tarka* szókhoz, melyek magyar elemzéssel valószinüleg elavult igékből származott részesülők módosúlatai, mint *fecske, csacska, locska, czinke, nyalka* s több mások; vagy pedig *szőke* annyi volna, mint *szöszke* (összehuzással). Szög is talán am. *sü-ög* a *sü* gyöktől (*sül* és *süt* szókban) valamint *pirhanyag pir*-tól, honnan *pörnye, pernye* (= *pirnya*) stb. szók is.

SZŐKE, (2), falu Baranya s puszta Borsod m. helyr. *Szőké-re*, — *n*, — *ről*.

SZŐKÉD, falu Baranya m.; helyr. *Szőkéd-re*, — *én*, — *ről*.

SZŐKE-DENCS, falu Somogy m.; helyr. *Szőke-Dencs-re*, — *én*, — *ről*.

SZŐKEFALVA, falu Bihar m.; erdélyi falu Küküllő m.; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

SZŐKEFÖLD, puszta Sopron m.; helyr. — *földre*, — *ön*, — *ről*.

SZŐKEHÁZA, puszta Torna m.; helyr. — *házára*, — *n*, — *ról*.

SZÖKEL, (szök-el), múlt. — *t*; l. SZÖKDÖS.

SZÖKELDÉZ, (szök-el-ed-éz) múlt. — *tem*, — *tél*, — *ett*. L. SZÖKDÉCSEL.

SZÖKELLÉS, (szök-el-el-és) fn. tt. *szökellés-t*, tb. — *ék*, harm. sz. — *e*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami szökellik.

SZÖKELLET, (szök-el-el-et) fn. tt. *szökellet-et*, harm. szr. — *e* v. — *je*. Szökellés elvont értelemben.

SZÖKELLIK, (szök-el-el-ik) k. m. *szökell-ett*, htn. — *eni*. Am. az egyszerü ‚szökik.‘ „Az egér, miérthogy okos vala, a fübe elrejtezék és a békára orozva szökellék.“ Pesti Gábor meséi (III. mese). Mondják különösen oly testről, nevezetesen nedvről, mely valamely szük öbölből, rekeszből sugarasan kiömlik, pl. a megmetszett érből a vér, vagy ugrókutból, föcskendőből a víz.

SZÖKELLŐ, (szök-el-el-ő) mn. és fn. tt. *szökellőt*. Aki vagy ami szökellik. Különösebben Szabó Dávidnál am. bökkenő. ‚Itt a szököllője.‘

SZÖKÉS, (szök-és) fn. tt. *szökés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Ugrás. 2) Menekülő futás bizonyos kötelezettségi állapottól, vagy korlátok közől. *Szökés által megszabadult foglyok.* 3) Daganat, kelevény, mintegy vérszökés, vagy genyszökés. 4) Régiesen : tánczolás. V. ö. SZÖKIK.

SZŐKÉS, (szőke-es) mn. tt. *szőkés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Szőke szabású, kevessé szőke.

SZŐKESÉG, (szőke-ség) fn. tt. —*ét*. Szőke színüség. *A hajak szőkesége idővel változni szokott.*

SZÖKÉSI, (szök-és-i) mn. tt. *szökési-t*, tb. —*ek*. Szökésre vonatkozó, szökést illető. *Szökési szándék. Szökési gyanú.*

SZÖKEVÉNY, (szök-e-vény) mn. és fn. tt. *szökevény-t*, tb. —*ék*. Aki bizonyos lekötelezett állapottól, vagy korlátok közől alattomosan elfutva, elsurranva menekült. *Szökevény cseléd, katona, fogoly. A szökevényeket üldözőbe venni, elfogni, megbüntetni.*

SZÖKEVÉNYALKU v. —TUKMA, (szökekény-alku v. —tukma) ösz. fn. Államok közötti egyezkedés, melynél fogva lekötelezik magukat, hogy a szökevényeket egymásnak kiadják.

SZÖKIK, (szök-ik) k. m. *szök-tem, —tél, —ött*. 1) Mondjuk állatról, midőn akármily irányban ugrik. *Ideoda, jobbra balra szökni. Magasra szökni. Neki, ellene szökni valakinek. A békák a partról beszöknek a tóba. A szökcső felszökik a sásra. A kecske nagyot tud szökni.* 2) Bizonyos kötelezettség elől, vagy korlátok közől menekülve elfut, eltávozik, elsurran, bucsut vesz a kapufától. *A rabok kiszöknek a börtönből. A hadseregből sokan elszöktek, vagy átszöktek az ellenséghez. Szolgája megszökött. Az iskolás fiú haza szökött. A tinók kiszöktek az akolból. Kiszöktek a felső várból* (km.), azaz, elment az eszök. *Az ellopott eb visszaszökött előbbi urához.* Átv. mondjuk nedvekről, midőn valamely szoros öbölből, csőből, érből stb. kilövellenek. *Az ugrókutból magasra szökik a víz.* Továbbá mondjuk vérről, genyről, midőn a testnek bizonyos helyén összegyűl, s kelevényt, daganatot képez. *A barmot megszökte a vértályog.* Képes kifejezéssel : *szembe szökik valami*, azaz, szembetünik, igen föltünik, ütközést szül. A Müneheni codexben am. tánczol. „Éneklettönk tünektek sípokkal és nem szöktetek“ (non saltastis, Pestinél, Erdősinél : nem tánczoltatok. Lukács. VII.).

Alapfogalomban és hangban rokonok hozzá Vámbéry szerént az ujgur *szek-mek* (szök-ni, odább ugrani), csagataj *szek-mek* (átugrani), *sziken-mek* (szökken-ni, ugrándozni); Budenz szerént a lapp *čäkke-* (elszökni); ide sorozható a szanszkrit : *szkad*, görög σκάζω, latin *scando*, és szláv *szkácz*, honnan *szkokan* varangyos béka, *szkócska*, szökcső.

SZŐKÍT, (szőke-ít) áth. m. *szőkít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Szőkévé tesz. *A hideg éghajlat több nemzedéken át megszőkíti a barnákat.*

SZŐKÍTÉS, SZŐKITÉS, (szőke-ít-és) fn. tt. *szőkítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szőkévé tevés.

SZÖKKEN, (szökk-en v. szök-ü-en, szök-v-en) önh. m. *szökken-t*. Hirtelen szökő mozdulatot tesz, felugrik, mintegy megriadva szökik. *Ültéből felszökkenni. Az árkot ugró paripa nagyot szökken.* V. ö. SZÖKIK.

Képeztetésre hasonlók hozzá, *zökken, nyökken, hökken, csökken, rokkan, mokkan, bukkan, pukkan* stb.

SZÖKKENÉS, (szökk-en-és) fn. tt. *szökkenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Hirtelen, egyszeri szökés, felugrás. V. ö. SZÖKKEN.

SZÖKKENT, (szökk-ent) áth. m. *szökkent-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, okozza, hogy valami szökkenjen. *Ostorral felszökkenteni a heverő lovat. Valakinek szemébe szökkenteni a vizet.*

SZÖKŐ, (szök-ő) mn. és fn. tt. *szököt*. 1) Aki vagy ami szökik. 2) A verstanban jelent két szótagból álló verslábat, melynek első tagja rövid, második hosszu, ∪ – pl. kövács, kévély. (Jambus). *Szökőlépő* (∪ – – –) a szökő és lépőből van összetéve.

SZÖKŐCSONT, (szökő-csont) ösz. fn. Csont a lábszár tövén, mely a szökést, vagyis ugrást elősegíti.

SZÖKŐÉV, (szökő-év) ösz. fn. Év, mely háromszáz hatvanhat napból áll. T. i. a keresztény időszámításban, mivel az igazi év 365 napból 5 órából, 48 nagy és 46 kis perczből áll, három közönséges év következik egymás után, mely 365 napból áll, és a negyedik év szökőév. Ebbe esik az úgynevezett *Mátyás ugrása*, t. i. a böjtelő 23-dik és 24. napja közé a naptárban egy nap toldatván, ennélfogva a különben 24-dikére eső Mátyás napja egygyel hátrább, böjtelő 25-ikére ugrik v. szökik.

SZÖKŐFORRÁS, (szökő-forrás) ösz. fn. Vízforrás, melyből a víz a föld szinén (a színvonalon) felül ömlik ki; t. i. elzárt magasb helyről (hegy gyomráról) eredvén, ott a hol a földszinére jön, szintén azon magasságot törekszik elérni.

SZÖKŐHÓNAP, (szökő-hó-nap) ösz. fn. A szökőévben azon hónap, melybe a szökőnap esik. V. ö. SZÖKŐÉV.

SZÖKŐKÚT, (szökő-kút) ösz. fn. Magasb helyről jövő vízvezetékkel ellátott kút, mely a vizet ennek önerejénél fogva egy vagy több sugárban löveli ki; v. ö. SZÖKŐFORRÁS; de mesterséges eszközökkel alantabb helyről is lehet a vizet felszöktetni.

SZÖKÖLLIK; SZÖKÖLLŐ; l. SZÖKELLIK; SZÖKELLŐ.

SZÖKŐNAP, (szökő-nap) ösz. fn. Tulajdonkép a szökőév böjtelőhavának 25-dik napja, minthogy ekkor Mátyás innepe e hónak nem, mint rendszerént huszonnegyedik, hanem huszonötödik napjára esik. V. ö. SZÖKŐÉV. Egyébiránt mennyire a latin *dies intercalaris*, vagy német *Schalttag*-nak felelne meg, jelenti azon napot, mely a szökőévben böjtelő 23-dika után toldatik vagy szúratik be; ez helyesebben : *közbeszúrt nap.*

SZÖKÖTT, (szök-ött) mn. tt. *szökött-et*. Alattomos, tilalmas futással menekült, távozott. *Szökött rabok, szolgák, foglyok. Szökött katona.* V. ö. SZÖKIK.

SZÖKŐVÍZ, (szökő-víz) ösz. fn. Víz, mely vagy mesterséges vezeték által mozgásba hozva, vagy természetes forrásból fakadozva szökel ki. L. SZÖKŐFORRÁS; és SZÖKŐKÚT.

SZÖKRÉNY, l. SZEKRÉNY.

SZÖKTET, (szök-tet) mivelt. m. *szöktet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *szöktess*. 1) Eszközli, okozza, engedi, hogy valaki elszökjék. *Ki-, elszöktetni a rabokat.* 2) Valamely nedvet, vagy híg testet föcskendeztet. *A mellettem elhaladt kocsik sárral beszöktették a ruhámat.*

SZÖKTETÉS, (szök-tet-és) fn. tt. *szöktetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit szöktetnek. *Elszöktetés, beszöktetés.* V. ö. SZÖKTET.

SZŐKÜL, SZŐKÜL, (szöke-ül) önh. m. *szőkül-t*. Szőke színüvé leszen, szőkére változik. V. ö. SZŐKE.

SZÖKŰLÉS, SZŐKÜLÉS, (szöke-ül-és) fn. tt. *szőkülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Színváltozás, midőn valaki szőkévé lesz.

SZÖLGYÉN, MAGYAR—, NÉMET—, faluk Esztergam m.; helyr. —*Szölgyén-be*, —*ben*, —*ből*.

SZŐLLŐ, l. SZŐLŐ.

SZŐLLŐS, (1), l. SZŐLŐS.

SZŐLLŐS, (2), faluk Arad, Bihar, Komárom, Nógrád, Vas m. puszták Csongrád, Szala m.; ALSÓ—, falu Nyitra, BABARCZ—, Baranya, BALATON—, Szala, KŐVÁGÓ—, Szala, KIS—, NAGY—, Veszprém, TISZA—, Heves, VINDORNYA—, Szala m.; helyr. *Szőllős-re*, —*ön*, —*ről*.

SZŐLLŐSGYÖRÖK, mváros Somogy m.; helyr. —*Györök-re*, —*ön*, —*ről*.

SZŐLLŐSI, GARAM—, mváros Bars m.; helyr. —*Szőllősi-be*, —*ben*, —*ből*.

SZŐLLŐSIDVARNOK, falu Torontál m.; helyr. —*Idvarnok-ra*, —*on*, —*ról*.

SZŐLLŐSKE, falu Zemplén m.; helyr. *Szőllőské-re*, —*n*, —*ről*.

SZŐLLŐSKISLAK, falu Somogy m.; helyr. —*Kislak-ra*, —*on*, —*ról*.

SZÖLNÖK, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Vas m.; helyr. —*Szölnök-re*, —*ön*, —*ről*.

SZŐLŐ, fn. tt. *szőlő-t*. 1) Szélesb ért. bizonyos növényeken fürtösen termő bogyóféle gyümölcsök, milyenek, *ebszőlő, czigányszőlő, farkasszőlő, medveszőlő, varjuszőlő*. 2) Szoros és szokott ért. fürtös bogyói azon cserjés száru növénynemnek az öthimesek seregéből és egyanyások rendjéből, melynek levelei nyelesek, karéjosak, szögletekre kikanyargatva; minden levéllel általellenben egy kocsány, a mely vagy termő, vagy meddő, amaz billenges fürtté lesz, emez két águ kacscsá válik. Mivelés által csaknem számtalan fajtái lettek. Ezeknek bogyóiból szürik a szoros értelemben vett bort. Némely fajoknak országosan közös, többeknek különféle tájnyelv szerént másmás hazai neveik vannak. *Bajor, bakator* vagy *bakar* v. *bákor, Bálint* v. (?) *balafánt, bojár* v. *bolyár, cseke, czilifánt*, v. *szilváni* v. *szilifánt, Dávid, dinka, eperizű, ezerjó, Fábián, fehér, fehérsár, fehérzöld, fekete, formint, fürmony, gacsal, gersely, gohér, gyöngy, hajnos, hárslevelű, járdovány, juhfarkú, kadarka, kecskecsöcsü, kéknyelű, kolontár, bajor, leánycsöcsű, malozsa, mézes, muskatály* v. *szagos, nagyszemü* v. *ökörszemü, olasz* v. *petrezselyem, porhajas, purcsin, rak, ropogós, romonya, rózsa-* v. *rózsaszemű, sárfejér, sárfekete, som, szilva, tök, tulipiros szőlő* stb. *Apró, töpött, aszuszőlő. Édes, savanyú szőlő. Holdvilágnál nem érik meg a szőlő.* (Km.). 3) Azon cserjés növény, mely ily bogyókat terem. *Szőlőt ültetni, bujtani, dönteni, kapálni, kötözni, karózni.* 4) Ilyetén növényekkel beültetett hely, telek, vagy kert. *Szőlőbe menni. Szőlők lábába ültetett szilvások. Szőlőben épitett ház, pincze. Szőlőben mulatni.*— Ezen szó, alakjáról, s a nyelvhasonlat nyomán itélve, részesülőnek látszik, s gyöke valószinüleg : *szűr* ige, melyből eredett *szűrlik*, azaz, szürékeny tulajdonsággal bír, s innen, *szürlő, szüllő, szöllő, szőllő*, fejlödött ki, mint : *köröl körölő körlő kürlő küllő, orló olló, tarló talló, sarló salló*. Ezen hasonlat szerént két *l*-vel kellene irnunk : *szöllő*, de az egyik *l*-t pótolja a megnyujtott *ő*, s leszen *szőlő*, ámbár terjedelmes, csaknem általános népszokás szerint így ejtik *szőllő*. Lugossy József véleményéből azt gyanithatni, hogy ‚szölő' annyi volna mint *szövülő* (t. i. felfutó növény), valamint ‚szulák' am. szövölék, mely értelem lappangana az ih-szalag- v. juh-szalagban is. Pesti Gábor meséiben : *szőle*. V. ö. SZŐLŐFEJ.

SZŐLŐBIMBÓ, (szőlő-bimbó) ösz. fn. Bimbó, mely a szőlőtőből, vagy vesszőből fakad, mely vagy termő, vagy meddő.

SZŐLŐBOGYÓ, (szölő-bogyó) l. SZŐLŐSZEM.

SZŐLŐBÖNG, ösz. fn. Kis szőlőfürt, biling. V. ö. BÖNG.

SZŐLŐBÖNGÉSZ, (szölő-böngész) ösz. fn. Személy, ki a megszedett szőlőben elmaradozott böngéket, bilingeket keresgéli, s leszedi; kórész.

SZŐLŐBÖNGÉSZÉS, (szőlő-böngészés) ösz. fn. A szedéskor elhagyogatott szőlőböngék keresgelése, s leszedése.

SZŐLŐBUJTVÁNY, (szölő-bujtvány) ösz. fn. Szőlővessző, melyet szaporitás végett lebujtottak. V. ö. BUJT; BUJTVÁNY.

SZŐLŐCSŐSZ, (szőlő-csösz) ösz. fn. Csösz a szőlőhegyeken, és szőlőkertekben, ki azok gyümölcseit a tolvajok, s holmi kártékony állatok ellen őrzi.

SZŐLŐCSUTKA, (szőlő-csutka) ösz. fn. Szár, mely a szőlőszemeket vagyis szőlőbogyókat tartja; különösen oly állapotban, midőn róla a bogyókat már leszedték, vagy ezektől akármiképen pl. csomoszolással, lerothadással megfosztatott.

SZŐLŐFA, (szőlő-fa) ösz. fn. 1) Magasra növelt szőlőtőke. 2) A szőlőnövénynek teste, húsa, azaz gyökere, törzse és ágai együtt vagy külön. *Szőlőfából csinált hot. Szőlőfával tüzelni.*

SZŐLŐFAKADÁS, (szőlő-fakadás) ösz. fn. Fakadás a szőlőnövényen, melyből a bimbó kifejlik.

SZŐLŐFEJ v. SZŐLŐFŐ, (szőlő-fej v. —fő) l. SZŐLŐFÜRT, Pesti Gábor meséiben : *szőlefej*. „Lát vala az róka igen szép szőlefejeket" (CLXXXIV. mese).

SZŐLŐFŰ, (szőlő-fű) ösz. fn. A libatopp (chenopodium) nemü növény egyik fajának népies neve; levelei hosszúdadok, kikanyargatott élük, néha szárnyasan kikanyargatva, kevéssé enyvesek; fürtjei sok

ágúk, leveletlenek; másképen szintén köznéven: *fürtösfű, fodorka, bajfű, rubiánka, ribijánkó*; növénytani neve: *rubiánka libatopp.* (Chenopodium botyrys).

SZŐLŐFÜRT, (szőlő-fürt) ösz. fn. Fürt, vagy gomoly, melyet a szőlőbogyók képeznek.

SZŐLŐGÉRÉZD, (szőlő-gérézd) ösz. fn. 1) l. SZŐLŐFÜRT. 2) Szabatosabban, a szőlőfürtnek egy egy külön tagja, része.

SZŐLŐHÁRTYA, (szőlő-hártya) ösz. fn. A szőlőbogyónak külső bőre, mely a nedves húst borítja.

SZŐLŐHEGY, (szőlő-hegy) ösz. fn. Szőlőtőkékkel, szőlőkertekkel beültetett hegy. *Szőlőhegyen épített házak.*

SZŐLŐHEGYSÉG, (szőlő-hegység) ösz. fn. Szőlőhegyek lánczolata. *Budai szőlőhegység.*

SZŐLŐHÉJ, (szőlő-héj) l. SZŐLŐHÁRTYA.

SZŐLŐKACS v. —KAPCS, (szőlő-kacs v. —kapcs) ösz. fn. A szőlővesszőnek fonál forma indája, megkukorodó, s fogódzó sarja; néhutt köznépiesen: *bajusza.* ‚Szőlőkapcs' Szabó Dávidnál jön elé.

SZŐLŐKAPA, (szőlő-kapa) ösz. fn. A szőlőmivelésnél használt, saját szabásu kapa.

SZŐLŐKARÓ, (szőlő-karó) ösz. fn. A szőlőtőhöz levert karó, melyhez a vesszőket kötik.

SZŐLŐKERT, (szőlő-kert) ösz. fn. Szőlőtőkékkel beültetett kert.

SZŐLŐKOCSÁN, (szőlő-kocsán) ösz. fn. A szőlővesszőből kinövő kocsán, mely majd termő és szétágazó, majd meddő, s két- háromágu kacscsá válik. V. ö. KOCSÁN.

SZŐLŐKÖTŐ, (szőlő-kötő) ösz. fn. Sás, szalma, stb. melylyel a szőlővesszőt a karóhoz kötik.

SZŐLŐKÖTÖZŐ, (szőlő-kötöző) ösz. mn. és fn. Szőlőbeli munkás, ki a szőlővesszőket annak idején karókhoz kötözi.

SZŐLŐLÉ, (szőlő-lé) ösz. fn. A szőlőbogyók leve, nedve, mustja. Átv. bor. *Iszszák a szőllőlevet. Dicsérjük a Jézus nevét, igyuk meg a szőlő levét.* Borivók felköszöntése.

SZŐLŐLÉCZ, (szőlő-lécz) ösz. fn. Szőlőlugasokban tartalékul szolgáló léczek.

SZŐLŐLEVÉL, (szőlő-levél) ösz. fn. A szőlőnövénynek nyeles, karéjos, szögletekre kikanyargatott levele. *Szőllőlevélbe takargatott gyümölcs, irósvaj.*

SZŐLŐLOMB, (szőlő-lomb) ösz. fn. A magasra növelt, lugast képző szőlőfának lombja.

SZŐLŐLUGAS, (szőlő-lugas) ösz. fn. Magasra fölfutó, és sátort képező szőlősorok. *Szőllőlugas alatt enni, ülni, sétálgatni.*

SZŐLŐMAG, (szőlőmag) ösz. fn. A szőlőbogyó husában rejtező mag.

SZŐLŐMETSZÉS, (szőlőmetszés) ösz. fn. Szőlőmivesi munka, midőn annak idején, s kellő módon a szőlővesszőket lemetélik.

SZŐLŐMETSZŐ, (szőlő-metsző) ösz. mn. és fn. Szőlőmunkás, ki a szőlővesszőket metszi.

SZŐLŐMEZGÉRLÉS, (szőlő-mezgérlés) ösz. fn. l. SZŐLŐBÖNGÉSZÉS.

SZŐLŐMIVELÉS, (szőlő-mivelés) ösz. fn. A szőlőtermeléshez és nemesitéshez szükséges mindenféle munka, mint a mezei gazdasági iparnak egyik neme.

SZŐLŐMÍVES v. —MIVES, (szőlő-míves) ösz. fn. Gazda, ki különösen szőlőtermeléssel foglalkodik, továbbá, minden ahhoz értő, s kenyerét avval kereső munkás.

SZŐLŐMUNKÁS, (szőlő-munkás) l. SZŐLŐMIVES.

SZŐLŐNEDV, (szőlő-nedv) l. SZŐLŐLÉ.

SZŐLŐNYEL, (szőlő-nyel) ösz. fn. L. SZŐLŐCSUTKA. Elfordúl Szabó Dávidnál.

SZŐLŐPÁSZTOR, l. SZŐLŐCSŐSZ.

SZŐLŐPÉP, (szőlő-pép) ösz. fn. Szőlőbogyókból csinált pép.

SZŐLŐRIGÓ, (szőlő-rigó) ösz. fn. Rigófaj, mely a szőlőt mint gyümölcsöt különösen szereti, és szőlőhegyeken v. kertekben tartózkodik.

SZŐLŐRÜGY, (szőlő-rügy) ösz. fn. A szőlőtőből, vagy vesszőből fakadó rügy. V. ö. RÜGY.

SZŐLŐS, (1), (szőlő-ös) mn. tt. *szőlős-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Szőlőtőkékkel, v. szőlőkertekkel bővelkedő. *Szőlős lugas. Szőlős vidék. Szőlős halmok, hegyek.* 2) Szőlőbogyókkal rakott, fűszerezett. *Szőlős kosár, putton, kád. Szőlős rétes, kalács.*

SZŐLŐS, (2), mint helységek nevét l. SZŐLLŐS alatt és után.

SZŐLŐSGAZDA, (szőlős-gazda) ösz. fn. Gazda, ki egyedül vagy főképen szőlőhegygyel, kerttel bír s azt miveli vagy mivelteti.

SZŐLŐSZEDÉS, (szőlő-szedés) ösz. fn. Az érett szőlőfürtöknek a tőkétől s ennek ágairól elválasztása; általánosb értelemben am. szüretelés.

SZŐLŐSZEM, (szőlő-szem) ösz. fn. A szőlőfürtnek egyegy bogyója. *Szőllőszemből szűrt levecske.*

SZŐLŐSZET, (szőlő-sz-et) fn. tt. *szőllőszet-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Szőlőtermeléssel rendes foglalkodás.

SZŐLŐTERMELÉS v. —TERMESZTÉS (szőlő-termelés v. —termesztés) l. SZŐLŐMIVELÉS.

SZŐLŐTERMŐ, (szőlő-termő) ösz. fn. A min szőlőneműi bogyók tenyésznek. *Szőlőtermő tőkék.* Továbbá, szőlőhegyekkel, kertekkel bővelkedő. *Szőlőtermő vidék, ország, hegylánczolat.*

SZŐLŐTŐ, (szőlő-tő) ösz. fn. A szőlőcserjének töve, derékfája, melyből a vesszők kisarjadzanak, másképen: *szőlőtőke. Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők.* (János 15. Káldi szerint).

SZŐLŐÜLTETÉS, (szőlő-ültetés) ösz. fn. Szőlőnövény tenyésztése, vesszők bujtása, döntés, és más szőlőmivesi munkák által.

SZŐLŐVÁSTOLÁS, (szőlő-vástolás) ösz. fn. Szőlőmives-munka, midőn a buja sarjadzásu szőlőleveleket megritkítják.

SZŐLŐVENYIGE, (szőlő-venyige) l. SZŐLŐVESSZŐ.

SZŐLŐVESSZŐ, (szőlő-vessző) ösz. fn. A szőlőtőből kinőtt ág.

SZŐLŐVESZTŐ, (szőlő-vesztő) ösz. fn. Féregfaj, mely tojásait a szőlőlevelekre rakja le, minek következtében azok öszvezsugorodnak, s elfonnyadnak.

SZŐLŐVIRÁG, (szőlő-virág) ösz. fn. A termő szőlőkocsán virága.

SZŐLŐVIRÁGZÁS, (szőlő-virágzás) ösz. fn. A szőlő fejlődésének azon foka, midőn termő koçsánjai virágoznak. *Szőlővirágzáskor leszen két esztendeje.*

SZŐLŐVIRICS, (szőlő-virics) ösz. fn. A tavaszkor megmetszett szőlőből kifakadó víz.

SZŐLŐZÖLD, (szőlő-zöld) ösz. mn. A szőlőlevelek színéhez hasonló, fris eleven zöld.

SZŐLŐZSÍR, (szőlő-zsír) ösz. fn. Szőlőbogyókból készített kenőcs, az ajkak fölcserepedzése ellen.

SZÖM; SZÖMÖL; SZÖMÖS stb. tájdivatos kiejtéssel am. *szem, személ, szemes* stb.; l. ezeket származékaikkal, illetőleg összetételeikkel együtt.

SZÖMÉLY; SZÖMÉLYES stb., l. SZÉMÉLY; SZÉMÉLYES stb.

SZÖMÉREM; SZÖMÉRMES stb., l. SZÉMÉREM; SZÉMÉRMES stb.

SZÖMÖCS, l. SZÖMÖRCS.

SZÖMÖLCS, l. SZÖMÖRCS.

SZÖMÖLCSÉN, (szöm-öl-cs-én) fn. tt. *szömölcsén-t*, tb. —*ék*. Az éjjeli pillék egyik faja, szömhöz (szemhez) hasonló fényes pettyü foltokkal.

SZÖMÖLCSKŐ. (szömölcs-kő) l. BABUGKŐ.

SZÖMÖLCSŐ, fn. tt. *szömölcső-t*. L. SZÖMÖRCS.

SZÖMÖLCSÖS, l. SZÖMÖRCSÖS.

SZÖMÖR, (szöm-ör) fn. tt. *szömör-t*. tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Az állati bőrnek, vagy növényhéjnak öszvezsugorodása, ránczosodása által támadt csomó. Származékai: *szömörcs, szömörög, szömörcsös, szömörgős.*

Alaphangra és értelemre legközelebb áll hozzá: *sömör*, melyet lásd saját rovata alatt.

SZÖMÖRCS, (szöm-ör-cs) fn. tt. *szömörcs-öt*, harm. szr. —*e*. A bőr színén képződő kemény borsóféle csomócska, mely fájást nem okoz. Oszmanli török nyelven Vámbéry szerént: *szivilzsi, szivilzsim.*

SZÖMÖRCSÉG, v. SZÖMÖRCSÖG v. SZÖMÖRCSÖK, (szöm-ör-cs-ög) fn. tt. *szömörcség-et*, v. *szömörcsög-öt* v. *szömörcsök-öt*, harm. szr. —*e*. 1) Gombanem, melynek kucsmája hálómódra reczézett, és a tönkre nőtt. *Kucsma-szömörcsög*, melynek kucsmája keresztül kasul ránczos, tönkje a süvegen alul sima, belül egészen üres. (Phallus esculentus). Másképp: *kucsmagomba, süveggomba, Szentgyörgygomba.* 2) A székelyeknél jelent fövényszemeket is valamely érczanyakőben, fémkőben stb.

SZÖMÖRCSÉGÉS v. SZÖMÖRCSÖGÖS, (szöm-ör-cs-ög-ös) mn. tt. *szömörcségés-t* v. —*et*, v. *szömörcsögös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Szömörcsög nevü gombával ellátott. 2) Fövényszemekkel rakott. V. ö. SZÖMÖRCSÉG.

SZÖMÖRCSÖK l. SZÖMÖRCSÉG.

SZÖMÖRCSÖS, (szöm-ör-cs-ös) mn. tt. *szömörcsös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Mondjuk állati, különösen emberi testről, bőrről, melyet szömörcsök lepnek. *Szömörcsös nyak, kezek.*

SZÖMÖRCZE, (szöm-ör-cze) fn. tt. *szömörczét*. Növénynem, és cserje az öthimesek seregéből, és háromanyások rendjéből; csészéje öt hasábu, bokrétája öt szirmú, csontárja, vagy száraz bogyója egy makkú. (Rhus). Fajai között legismeretesb az *eczetszömörcze*, máskép köznyelven: *eczetfa.* (Rhus coriaria).

SZÖMÖRG, l. SZÖMÖRÖG.

SZÖMÖRGÉS, (szöm-ör-ög-és) fn. tt. *szömörgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az állati bőr vagy növény héjának zsugorodása.

SZÖMÖRGŐS, (szöm-ör-ög-ő-ös) mn. tt. *szömörgős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ránczosodó, öszvezsugorodó, csomósodó. *Szömörgős bőr, növényhéj.*

SZÖMÖRGŐZIK, (szöm-ör-ög-ő-öz-ik) belsz. m. *szömörgőz-tem*, —*tél*, —*ött*. Ránczosodik, csöpörödik, zsugorodik.

SZÖMÖRÍT, (szöm-ör-ít) áth. m. *szömörít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Ránczossá, csöpörödötté, zsugorodottá tesz.

SZÖMÖRKE, (szöm-ör-ke) fn. tt. *szömörkét*. L. SZÖMÖRCZE.

SZÖMÖRÖDÉS, (szöm-ör-öd-és) fn. tt. *szömörödés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ránczosodás, töpörödés, zsugorodás az állati bőrön, vagy növényhéjon.

SZÖMÖRÖDIK, (szöm-ör-öd-ik) k. m. *szömöröd-tem*, —*tél*, —*ött*. Szömörök támadnak rajta, ránczokba huzódik. *Szömörödik a bőr, a növény héja.* V. ö. SZÖMÖR.

SZÖMÖRÖG, (szöm-ör-ög) gyak. önh. m. *szömörög-tem*, —*tél*, *szömörgött*. Az állati bőr, vagy növény héja ránczokba szedődik, öszvezsugorodik.

SZŐNETLEN; SZŐNIK stb. tájdivatosan és régiesen am. szünetlen, szűnik; l. ezeket.

SZÖNT; SZÖNTSÉG stb. tájdivatosak *szent, szentség* stb. helyett.

SZŐNY, Ó—, mváros, Új—, falu Komárom m.; helyr. —*Szőny-be*, —*ben*, —*ből.*

SZŐNYE, fn. tt. *szönyét*. A székelyeknél hamuszín szőrü bárány, mely sem fekete sem fejér. (Kriza J.). Talán a *szőke* szóval áll hangviszonyban.

SZŐNYEG, (szöv-eny-eg) fn. tt. *szönyeg-et*, harm. szr. —*e*. Selyem, v. gyapju, v. szőr, v. len, v. kender, v. gyapot fonalakból, avagy szalagokból szött, vagy kötött, s falakat, padlózatot, asztalokat, stb. betakarni való diszterítő. *Selyemszönyeg, gyapjuszönyeg. Virágos, tarka szönyeg. Padlószönyeg, falszönyeg, asztalszönyeg. Szönyeggel beteríteni a szobát, teremet.* V. ö. KÁRPIT.

E szónak gyöke: *sző* ige, melyből *eny* képzővel lett *szöveny*, mint *hő heveny*, öszvehúzva *szőny*, s ebből *eg* képzővel *szönyeg*, mint *vörhenyeg, pirhanyag.*

SZŐNYEGAJTÓ, (szönyeg-ajtó) ösz. fn. Ajtó helyett használt szőnyegfüggöny.

SZŐNYEGÁRUS v. ÁROS, (szőnyeg-árus) ösz. fn. Aki szőnyegekkel kereskedik.

SZŐNYEGÉS, (szöv-eny-eg-és) mn. tt. *szőnyegés-t*, tb. —*ek*. Szőnyeggel bevont, takart, díszített. *Szőnyeges falak, padolatok, asztalok*. Főnevül használva tt. *szőnyegés-t*, tb —*ek*. Aki szőnyegeket készít. V. ö. KÁRPITOS.

SZŐNYEGÉZ, (szöv-eny-eg-éz) áth. m. *szőnyegéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Szőnyeggel bevon, díszít. *Szőnyegezni a falakat, teremeket*. V. ö. KÁRPITOZ.

SZŐNYEGÉZÉS, (szöv-eny-eg-éz-és) fn. tt. *szőnyegezés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit szőnyeggel bevonnak, díszítenek.

SZŐNYEGGYÁR, (szőnyeg-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben szőnyegeket készítenek.

SZŐNYEGGYÁRTÁS, (szőnyeg-gyártás) ösz. fn. Szőnyegeknek gyárban v. gyárilag készittetése.

SZŐNYEGGYÁRTÓ, (szőnyeg-gyártó) ösz. mn. és fn. Aki szőnyegeket gyárban vagy gyárilag készít.

SZŐNYEGKERESKEDÉS, (szőnyeg-kereskedés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki szőnyegárukkal üz.

SZŐNYEGKERESKEDŐ, l. SZŐNYEGÁRUS.

SZŐNYEGMOLY, (szőnyeg-moly) ösz. fn. Molyfaj, mely különösen a szőnyegekben szeret tanyázni. (Phalaena tinea tapezella).

SZŐNYEGPAPÍR v. —PAPIROS, (szőnyegpapír v. papiros) ösz. fn. Vastagabbféle diszpapiros, melylyel a falakat szőnyeg gyanánt bevonják.

SZŐNYEGSZÖVŐ, (szőnyeg-szövő) ösz. mn. és fn. Iparos, gyáros, ki különféle anyagból szőnyegeket készít.

SZŐNYEGZET, (szöv-eny-eg-ez-et) fn. tt. *szőngegzet-et*, harm. szr. —*e*. Szőnyegekből összeállított diszítmény.

SZÖR, természeti hang, mely az ajkak és fogak között beszívott nedv beszürődése által ered, honnan a *szörp, szörpöl, szörpent, szörpöget* származékok. Rokonai : *szür, szürcs, szürcsöl*, és *hör, hörpöl, hörpöget*.

—SZÖR, sokasító képző, p. *több-ször, öt-ször*. Eredetileg l. —SZÉR.

SZŐR, (1), fn. tt. *szőr-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. 1) Az emlős állatok testét jobbára, majd egészen majd részenként takaró, vékony, fonaldad, csöves szálu kinövések. A keményebb s vastagabb szálu szőr neve különösen *sörte*, pl. mely a disznók orján nő; a szintén tömörebb és hosszabb szálu szőr neve *sörény*, (lovaknál, orozlánnál stb.) a finomabbé : *gyapju*, (a különösen juhfajtáknál) s a legfinomabbé : *pöhöly*. Különösebben a növénytanban előfordulókat lásd alább 2) alatt. Ami az ember fejét takarja, *hajnak*, a szeméremtájakon sarjadzó pedig *fan*-nak nevezetik. Szokottabb összetételek : *fülszőr, orrszőr, szemszőr; lószőr, tehénszőr, teveszőr, kutyaszőr, egérszőr* stb. *Nő, sürüdik a szőre. Hull, megy, kopik a szőre. Fekete, fakó, piros, deres, sárga szőr. Szőre mentében* v. *szőr mentében simogatni a barmot*, innen átv. ért. *szőr mentében bánni valakivel*, azaz csinján, kiméletesen. *Kiszedték a szeme szőrét. Szőrén visszaadni valamit*, azaz hasonló neművel megtéríteni. *Szőrén szálán elveszett* v. *szőrén lábán elveszett*, hirtelen eltünt. *Szőröstül, bőröstül* azaz mindenestül. *Magam szörü* v. *olyan magam szörü ember*, tréfásan am. hozzám hasonló rangu. *Szört szőrért*, hasonlót hasonlóért. *Szőrből posztót szőni. Szőrrel kitömni valamit. Szőrét hányja* a szörmés vad s minden ilyen állat. Midőn az öszvetett szókban elül áll, jelent szőrből valót, vagy szőrhöz hasonlót, szőrrel bánót, pl. *szőrszövet, szőrtarisznya, szőrköntös, szőrkötél. Szőrfű. Szőrszedő, szőrtépő*. 2) Némely növényeken vagy más testeken a hám- vagy felbőrből kifejlődő, s átlátszó rendszerént csöves nyujtványok, mint az állati szőrhöz hasonló szálacskák. Sokféle faja közől nevezetesebbek : a *molyhok* (tomentum), apró puha szőrök, melyek a növény valamely szervének felületét úgy lepik be, hogy a miatt fehérlik, mint az ökörfarkkóró levelei; *pelyhek* (plumae) hosszu gyönge szőrök, melyeknek szálain puha szőröcskék nőttek, mint az arszlánfog bóbitája, szőrei; *gyapjak* (villi) hosszu vagy kurtás, kisebb nagyobb mértékben szétálló puha szőrboritéka a szárnak vagy a levélnek, mint a földieperszamóczán; *szösz* (lana) összevisszahajló puhaszőrök; *sörte* (seta) stb.

Általán azon *r* gyökhangu szók osztályába tartozik, melyek növést, sarjadzást jelentenek, mint, *serdül, sereny, sarj, szaru* stb. Különösen egynemüek vele a *sörte* és *sörény*. Alaphangra és jelentésre legközelebb áll hozzá a mongol *szor* és *szorma*; rokonai Budenz J. szerént a mordvin *šäjär* (szőr, szőrszál), cseremisz *šar* (lószőrszál), vogul *sajr, säjr* v. *šoar, šár*; továbbá rokonokul tekinthetők a latin *cirrus, crinis*, görög κόρρη, κόρση, orosz *szerst*, szanszkrit *szirajasz*, német *Haar*, héber szé'ár (שְׂעָר, *sza'ar* igétől, mely am. érdes, borzas volt) stb. V. ö. R, gyökhang.

SZŐR, (2), puszta Pest m.; helyr. *Ször-re*, —*ön, röl*.

SZŐRALJ, SZŐRALY, (szőr-alj v. —aly) ösz. fn. Derekalj, mely szőrrel (lószőrrel) van tömve, szőrderekalj.

SZÖRBÉNYE, puszta Abaúj m.; helyr. *Szörbényé-re*, —*n*, —*röl*.

SZŐRCSE, (1) (szőr-cse) kicsiny. fn. tt. *szőrcsét*. Kicsi, rövid, igen vékony szálu szőr.

SZŐRCSE, (2), erdélyi falu Orbai székben; helyr. *Szőrcsé-re*, —*n*, —*röl*.

SZŐRCSOMÓ, (szőr-csomó) ösz. fn. Csomóba öszvegömbölyödött szőrszálak, akár az állati testen, akár azon kivül, p. a szőrrel töltött pamlagban.

SZÖRCSÖK, BOR—, KARAKÓ—, faluk Veszprém m.; helyr. *Szörcsök-re*, —*ön, röl*.

SZŐRCSÖL, l. SZÜRCSÖL.

SZŐRCSUHA, (szőr-csuha) ösz. fn. Szőrből készült durvább nemü csuha. „Mákszinü köntöse vagyon, fellül ismeg szörcsuhája.“ Levél 1557-ből (Szalay Ág. 400 m. l.).

SZŐRDEREKALJ v. —ALY, (szőr-derek-alj v. —aly) ösz. fn. Szőrrel töltött derekaly.

SZŐRDISZNÓ, (szőr-disznó) l. SÜLDISZNÓ.

SZŐREGH, falu Torontál m.; helyr. *Szőregh-re, —ėn, —ről.*

SZÖRÉNY, (1), férfi kn. tt. *Szörényt*, tb. *—ėk.* Severinus. Latin eredetű szó; jelentése: komoly, szigorú.

SZÖRÉNY, (2), falu Somogy m.; helyr. *Szörénybe, —ben, —ből.*

SZŐRETLEN, (szőr-et-len) mn. tt. *—t*, tb. *—ėk.* Aminek testét szőr nem födi, kopasz, csupasz, hajatlan. *Szőretlen egérfiak. Szőretlen mell, karok, lábszárak.* Határozóként am. szőr nélkül.

SZŐRETLENÉDÉS, (szőr-et-len-ed-és) fn. tt. *szőretlenedés-t*, tb. *—ėk*, harm. szr. *—e.* Az állati testnek vedlő, csupaszodó állapota, midőn szőre elhúll.

SZŐRETLENÉDIK, (szőr-et-len-éd-ik) k. m. *szőretlenėd-tem, —tél, —ett.* Szőre kihullván csupaszszá, kopaszszá, meztelenné leszen.

SZŐRETLENÍT, (szőr-et-len-ít) áth. m. *szőretlenít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni.* Szőretlenné tesz, kopaszít, csupaszít. V. ö. SZŐRETLEN.

SZŐRETLENÍTÉS, SZŐRETLENITÉS, (szőr-etlen-ít-és) fn. tt. *szőretlenítés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által az állati test szőretlenné, kopaszszá, csupaszszá tétetik.

SZŐRETLENSÉG, (szőr-etlen-ség) fn. tt. *szőretlenség-ėt*, harm. szr. *—e.* Szőr nélküli állapot vagy tulajdonság.

SZŐRETLENÜL, (szőr-et-len-ül) ih. Szőr nélkül, kopaszon.

SZŐRFARKÚ v. —FARKU, (szőr-farkú) ösz. fn. Déli Amerika édes vizeiben élő, igen torkos halfaj, hegyesen végződő árforma farokkal. (Trichiurus lepturus).

SZŐRFÉRÉG, (szőr-férég) ösz. fn. A juhok tüdejét bántalmazó féreg.

SZŐRFŰ, (szőr-fű) l. SZŐRTIPPAN.

SZŐRHABARCZ, (szőr-habarcz) ösz. fn. Habarczfaj, melynek teste szőrszálakból álló csomaghoz hasonló. V. ö. HABARCZ.

SZŐRHÁNTÓFA, (szőr-hántó-fa) ösz. fn. Az irhagyártók eszköze fából, mely által a munkába vett bőrökről a szőrt lefosztják.

SZŐRHINTÓ, (szőr-hintó) ösz. fn. Tréfás neve a hátaslónak. Székely tájszó.

SZŐRIGÓ, (talán: szőlő-rigó) a Tájszótárban Kállay gyüjteménye szerént am. sárgarigó.

SZŐRING, (szőr-ing) ösz. fn. Szőrkelméből v. szövetből varrott ing.

SZŐRIRTÓ, (szőr-irtó) ösz. fn. Mindenféle csáva, vagy kenőcs, mely a testekből, illetőleg a bőrökből a szőrt kiveszi.

SZŐRKÁKA, (szőr-káka) ösz. fn. Növényfaj az egy füzérkéjü kákák neméből; gazza négy szögletes, igen apró vékony sörteforma; füzérkéje piczi, tojásdad; magva kopasz. (Scirpus acicularis).

SZŐRKALAP, (szőr-kalap) ösz. fn. Valamely állatnak szőréből, illetőleg gyapjából gyártott kalap, különböztetésül más anyagú, pl. selyem-, szalmakalaptól.

SZŐRKE, (szőrke) l. SZŐRCSE, (1).

SZŐRKERESKÉDÉS, (szőr-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki bizonyos állatok, pl. ló, tehén, teve szőrével űz.

SZŐRKERESKEDŐ, (szőr-kereskedő) ösz. fn. Ki bizonyos állatok szőrével kereskedik.

SZŐRKÖR, (szőr-kör) ösz. fn. A növénytanban némely csésze és bokréta csövében egyenlő magasságban nőtt *szőrsinór*, mint a villahím bokrétája csövében. (Annulus pilorum).

SZŐRKÖTÉL, (szőr-kötél) ösz. fn. Szőrből, gyapjuból, különösen sörényből vert, gyártott kötél.

SZŐRME, (szőr-me v. szőr-mi) fn. tt. *szőrmé-t.* Újabb korban alkotott szó, am. prém, vagyis szőrös bőrkelme. Vadászok nyelvén általán am. összes szőr. Egyezik vele a mongol *szorma* (am. szőr).

SZŐRMÉS, (szőr-me-es) mn. tt. *szőrmés-t* v. *—et*, tb. *—ėk.* Szőrmével ellátott. *Szőrmés vad.* (Haarwild).

SZŐRMOLY, (szőr-moly) ösz. fn. Igen apró moly, vagy kosz, mely a szőrt, hajat rágja s elkoptatja; máskép: *szőrpille, szőrvesztő.*

SZÖRNY, (ször-öny v. ször-ny) fn. tt. *szörny-et.* Oly lény, vagy látvány, mely rendkivüli nagysága, ereje, vagy alakja által meglepve bámulásra, borzadásra, vagy utálatra indít bennünket. Különösen, kegyetlen, vérengző, vészszel fenyegető, elrémítő ember vagy állat; továbbá rendkivüli csudaszülött, undok állatfaj, mely szintén borzalommal, vagy utálattal tölt el. (Monstrum). *Ily szörnyet soha sem láttam. E szörny láttára föláll a hajam.* Önállólag iróink csak újabb korban kezdették származékaitól elvontan használni. Származékai: *szörnyü, szörnyed, szörnyeteg, szörnyűködik, szörnyüség.* Mindezekkel egyeznek a mongolban: *szürje*, szörny, szörnyüség, *szürjetü* v. *szürügei*, v. *szüregei*, v. *szüregtei* szörnyű, *szürte-kü* szörnyedni stb.; a finn és észt nyelvben Budenz J. szerént *hirmu* am. rettenet, félelem, szörnyűködés.

Azon erősebb indulatra vonatkozó szók osztályába tartozik, melyek egész valónkat rázkódó, remegő, reszkető mozgásba hozzák, s bennök az *r* alaphang uralkodik, ennélfogva rokonjelentésüek a magyarban: *borzasztó, rettentő, rémítő*, a latinban *horror, horridus*, a németben *Schrecken, schrecklich* stb. Alakra és képeztetésre egyeznek vele: *körny, görny, gorny, horny, szárny, árny* s némely mások.

SZÖRNYED, (ször-ny-ed) önh. m. *szörnyed-t.* Valami rendkivüli, s vészszel fenyegető nagyságnak, erőnek, lénynek láttára egész valójában rázkódást, borzalmat, rémületet érez. *Szörnyedve láttam a tornyosodó hullámokat hajónk felé közeledni. A feneketlen mélységbe nézvén elszörnyedtem.* V. ö. SZÖRNY.

SZÖRNYEDÉS, (ször-ny-ed-és) fn. tt. *szörnyedés-t*, tb. *—ėk*, harm. szr. *—e.* Nagy félelem miatti borzadás, rémülés, megrázkódás.

SZÖRNYEN, (ször-ny-ü-en) ih. Rettentő, borzasztó, félelmetes módon; kegyetlenül, irtóztatóan. *Szörnyen félni, reszketni. Szörnyen fenyegetőzni. Szörnyen kínozni valakit.* Nagymondó beszédben am. igen nagyon, fölötte. *Szörnyen nevettem rajta. Szörnyen rászedett bennünket. Szörnyen szereti a bort.*

E szóban a melléknév képzője elmaradt s e helyett áll: *szörnyüen*, mi a hasonló képzőjüeknél néha megtörténik, mint: *könnyüen könnyen, hosszuan hosszan, lassuan lassan, szomjuan, szomjan.*

SZÖRNYETEG, (ször-ny-et-eg) fn. tt. *szörnyeteg-ét*, harm. szr. —*e*. Minek láttára elszörnyedünk. Különösen, rendkivüli csodaállat, a természettől elfajzott, rémítő, vagy kegyetlen, vérengző lény.

E szó öszvehasonlítva a többi *atag eteg* képzőjü származékokkal, s azok jelentésével, tulajdonkép oly emberre illenék, ki igen könnyen, nagyon hamar szörnyed, ki a borzalomra, rémülésre hajlandó, milyenek: *ingatag, reszketeg, rengeteg, förgeteg, hervatag, lankatag* stb. Azonban a nyelvszokásnak úgy tetszett, hogy kiható erőt fejezzen ki, innen talán inkább am. *ször-ny-ít-eg.* A többi elszámlált *atag eteg* képzőjü nevek törzsökeit az *ad ed* végzetü önható igék teszik: miről l. —ATAG —ETEG névképző.

SZÖRNYÍT, (ször-ny-ü-ít) áth. m. *szörnyít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Rémít, borzaszt, igen megijeszt. *Kegyetlensége mindnyájunkat elszörnyített.* 2) Szörnyünek állít, képzel. *Balesetét, veszteségét nagyon szörnyíti.*

SZÖRNYÍTÉS, SZÖRNYITÉS, (ször-ny-ü-ít-és) fn. tt. *szörnyítés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, vagy hatás, mely által valakit, v. valamit szörnyítenek. V. ö. SZÖRNYÍT.

SZÖRNYŰ, SZÖRNYÜ, (ször-ny-ű) mn. tt. *szörnyű-t* v. —*et*, tb. —*k* v. —*ek*, fokozva: *szörnyüebb*, v. *szörnyebb*. Rendkivüli nagysága, ereje, veszélye, vagy fenyegető alakja által borzasztó, rémítő, irtóztató; továbbá, kegyetlen, vad, ádáz, vérengző. *Szörnyű tengeri vész, égi háboru. Szörnyű mélység, veszedelem. Szörnyü kin, halál. Szörnyű halállal meghalni.* „Szörnyü halállal ölt meg az Isten ötvenezeret.“ (Pázmán Préd. 451. l.). „Úr szörnyü (horribilis) órajtok és megtöri földnek menden istenit.“ (Bécsi cod. Sophonias. II.). Nagyotmondó beszédben am. a maga nemében igen nagy, fölötte meglepő. *Szörnyü jó kedve volt. Szörnyü módon sirt. Szörnyü szép, szörnyü csunya. Szönyü sok, nagy.*

SZÖRNYÜDIK, (ször-ny-üd-ik) k. m. *szörnyüdtem*, —*tél*, —*ött*. L. SZÖRNYED.

SZÖRNYŰKÖDÉS, (ször-öny-ű-ög-öd-és) fn. tt. *szörnyűködés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Rémülő, borzasztó állapot; kegyetlenkedés.

SZÖRNYŰKÖDIK, (ször-ny-ű-ög-öd-ik, szörny-ű-köd-ik) k. m. *szörnyűköd-ten*, —*tél*, —*ött*. 1) Rémülő állapotban csodálkozik valamin. *Szörnyűködni, elszörnyűködni valamin.* Képeztetésre hasonlók hozzá: *szomorkodik, búskodik, haragoskodik, mérgeskedik.* 2) Kegyetlenkedik, ádázkodik, szörnyü, borzasztó dolgokat gyakorol.

SZÖRNYŰKÖZIK, (ször-ny-ű-köz-ik) k. m. *szörnyűköz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *szörnyűközzél*. L. SZÖRNYŰKÖDIK, 1).

SZÖRNYŰL, (ször-ny-ül v. ször-öny-ű-l) önh. m. *szörnyűl-t*. 1) Réműl, irtózni, borzadni kezd. 2) Kegyetlenné, ádázzá, rémítővé lesz.

SZÖRNYÜLKÖDÉS, (ször-ny-ü-l-köd-és); SZÖRNYÜLKÖDIK, (ször-öny-ű-l-köd-ik) l. SZÖRNYŰKÖDÉS; SZÖRNYŰKÖDIK.

SZÖRNYŰSÉG, SZÖRNYÜSÉG, (szö-ny-ü-ség) fn. tt. *szörnyüség-ét*, harm. szr. —*e*. Valamely rendkivüli lénynek, látványnak, cselekvénynek borzasztó állapota vagy tulajdonsága, különösen, kegyetlenség, ádázság. *Szörnyüség! a mit elkövetnek rajtunk. Ez mégis szörnyüség!* „Mert oth (a pokolban) vagyon igön rettenetös szörnyüség.“ Góry cod. 1. lap.

SZÖRNYŰSÉGÉS, (ször-öny-ü-ség-és) mn. tt. *szörnyüségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Igen borzasztó, nagyon rettenetes, irtózatos; továbbá, fölötte kegyetlen, ádáz, vérengző. *Szörnyűséges vérontások, kinok, fájdalmak.* „Mert ott leszön ördögöknek szörnyüséges látások.“ Góry cod. 1. lap. Mint nagymondó kifejezés kisebb hatásu tárgyakra is alkalmaztatik.

SZÖRNYÜSÉGÉSEN, (ször-öny-ü-ség-és-en) ih. Szörnyüséges módon, rettentően, borzasztóan, irtózatosan; kegyetlenül, ádáz módon.

SZŐRÖDZÉS, (szőr-öd-öz-és) fn. tt. *szőrödzés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. L. SZŐRÖSÖDÉS. A hajósok különösen így hívják, midőn a hajón kiverte magát a fű, vagy midőn kivülről a hajó alját tartós állás közben, vagy hosszu út folytán valamely finom növény ellepi. (Bart am Schiff).

SZŐRÖDZIK, (szőr-öd-öz-ik) k. m. *szörödz-tem*, —*tél*, —*ött*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. *szőrödzél*. L. SZŐRÖSÖDIK; és v. ö. SZŐRÖDZÉS.

SZŐRÖNGYÁRTOTT, (szőrön-gyártott) ösz. mn. Oly bőrről mondják, melyet szőröstül készitenek ki, milyenek általán a prémes bőrök, vagyis szőrmék.

SZŐRÖS, (1), (szőr-ös) mn. tt. *szőrös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Tulajdon ért. állati szőrrel benőtt. *Szőrös mint Ézsau. Szőrös mell, karok. Szőrös bőrből készitett ködmen, bunda.* Alárendelt fajai: *sörtés, sörényes, hajas, gyapjas, bajszos, szakálas, fanos, pelyhes.* 2) Az állati szőrhöz némileg hasonló kinövésü, pelyhü. *Szőrös fű, szőrös zab, szőrös baraczk.*

SZŐRÖS, (2). puszta Nógrád m.; helyr. *Szőrösre*, —*ön*, —*röl*.

SZŐRÖSBARACZK, (szőrös-baraczk) ösz. fn. Őszi baraczk faja.

SZŐRÖSEN, (szőr-ös-en) ih. Szőrével együtt, a szőrt rajta hagyva; szakálasan, meg nem beretválkozva.

SZŐRÖSFŰ, (szőrös-fü) ösz. fn. A holgyomál (hieracium) nemű növényekhez tartozó egyik faj népies neve; talán a *hajas holgyomál.*

SZŐRÖSFÜGE, (szőrös-füge) ösz. fn. A székelyeknél am. köszméte.

SZÖRÖSHALOM, puszta Pest m.; helyr. —*halom-ra, halm-on, halom-ról.*

SZŐRÖSÍT, (szőr-ös-ít) áth. m. *szőrösít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Szőrössé tesz, szőrrel benöveszt; v. szőrrel behint.

SZŐRÖSÖDÉS, (szőr-ös-öd-és) fn. tt. *szőrösödés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Növési fejlődés, midőn az állati testből szőr sarjadzik ki. Alárendelt fajai: *sörtésedés, sörényesedés, hajasodás, gyapjasodás, fanodzás, pölyhösödés.*

SZŐRÖSÖDIK, (szőr-ös-öd-ik) k. m. *szőrösödtem*, —*tél*, —*ött*. 1) Testéből, illetőleg bőréből szőrszálak sarjadzanak ki; sörtésedik, sörényesedik, gyapjasodik, fanosodik, pölyhösödik, bajszosodik, szakálasodik. 2) Állati szőrhöz hasonló szálak, pölyhök lepik be.

SZŐRÖSPISZKE, (szőrös-piszke) ösz. fn. Palóczosan am. köszméte. Székelyesen: *szörösfüge.*

SZŐRÖSTÜLBŐRÖSTÜL, ikerhatározó. Bizonyos ennivalókról szólva am. mindenestül, meg nem koppasztva, vagy perzselve. *A macska szőröstülbőröstül lenyeli az egeret.*

SZŐRÖSVAD, (szőrös-vad) ösz. fn. Vadászok nyelvén, ragadozó vadak, melyeknek bőrét szőröstül szokták kikészíteni, milyenek a medvék, rókák stb.

SZŐRÖV, (szőr-öv) ösz. fn. Szőrfonadékból csinált öv.

SZÖRÖZ; SZÖRZÉS stb. l. SZÉRÉZ; SZÉRZÉS.

SZŐRÖZ, (szőr-öz) áth. m. *szőröz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Szőrrel behint, szennyez. *A szűcs varráskor beszőrözi a szobát. A vedlő bunda beszőrözi az alatta levő ruhát.*

SZŐRÖZÉS, (szőr-öz-és) fn. tt. *szőrözés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami szőröz. V. ö. SZŐRÖZ.

SZÖRP, fn. tt. *szörp-öt*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Újabb korban, bizonyos növényekből kivont édes sürü nedv. (Syrup.). Egyébiránt eredetileg hangutánzó törzs, melyből az ízlelő ivásra vonatkozó *szörpöl, szörpöget, szörpent* stb. származnak. Legközelebbi rokona a magyarban *hörp;* arab nyelven *sürb* Zenker szerént am. ivás; ital (action de boire; boisson); és *serbet* arab-török nyelven am. ital; korty; bor; egy adag orvosság; szirup stb. V. ö. SZÖRPÖL.

SZŐRPÁRNA, (szőr-párna) ösz. fn. Szőrrel kitömött párna, vagyis ilyen fejalj.

SZÖRPENT, (szörp-en-t) áth. m. *szörpent-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Bizonyos nedvet, italt öszveszorított ajkak és fogak között szív be. Hasonló hozzá: *szörpent.*

SZÖRPENTÉS, (szörp-en-t-és) fn. tt. *szörpentés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Ivás módja, melyet valaki szörpentve tesz. V. ö. SZÖRPENT.

SZÖRPÖGET, (szörp-ög-et) gyak. áth. m. *szörpöget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *szörpögess*. Szörpögve, vékonyan szüricselve iddogál valamit. *Szörpögetve, nem kortyogatva inni. Egy pohár bort kiszörpögetni. Édes italt szörpöget.* Módosítva egyezik vele a *hörpöget*, és *szürcsölget.* Hasonló hozzá a latin *sorbillat.*

SZÖRPÖGETÉS, (szörp-ög-et-és) fn. tt. *szörpögetés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Szörpögő, szüricselő ivogatás; latinul, *sorbillatio.*

SZÖRPÖL, (szörp-öl) áth. m. *szörpöl-t*. A nedvet, italt öszveszorított ajkak, és fogak között szívja be. *Szörpölni az édes bort, mézet.* Módosított alakban: *hörpöl, szürcsöl*; latínul: *sorbet*, németül *schlürft.*

SZÖRPÖLÉS, (szörp-öl-és) fn. tt. *szörpölés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Szörpölő ivás, kóstolás, izlelés.

SZÖRPÖLGET, (szörp-öl-ög-et); SZÖRPÖLGETÉS, (szörp-öl-ög-et-és) l. SZÖRPÖGET; SZÖRPÖGETÉS.

SZŐRRESZŐRRE. A székelyeknél különösen Udvarhely székben am. felváltólag. (Kríza J.).

SZŐRSÉPRŰ, (szőr-sépű) ösz. fn. Szőrből, különösen sörtéből csinált seprű, különböztetésül más anyagú, pl. toll-, czirok-, vesszőseprűtől.

SZŐRSINÓR, (szőr-sinór) l. SZŐRZSINEG.

SZŐRSZÁL, (szőr-szál) ösz. fn. Egyegy szőr, mint külön sarjadék. *Egy szőrszálon függött*, másképen: *hajszálon. Szőrszálat hasogatni. Szőrszállal megkötni valamit. Szőrén szálán elveszett*, azaz, semmi nyoma, se hire se hamva. Hasonló öszvetételek: *hajszál, gyapjuszál, sörteszál.*

SZŐRSZÁLHASOGATÁS, (szőr-szál-hasogatás) ösz. fn. Átv. ért. Vizsgálat, kérdés, vitatkozás alá vett valamely tárgynak tulságos apróságig üzött fürkészése, birálása, s valamely csekélységnek, úgy szólván semminek fontoskodó, kétségeskedő tárgyalása.

SZŐRSZÁLHASOGATÓ, (szőr-szál-hasogató) ösz. mn. és fn. Figyelemre nem méltó apróságokat fürkésző, minden csekélységben megakadó, ki mindent körömhegyre vesz, stb. *Szőrszálhasogató itész, biró, tudós, értekező.*

SZŐRSZITA, (szőr-szita) ösz. fn. Szőrből, különösen lóserényből, vagy lófarkszőrből szövött szita.

SZÖRSZÖNY, tájdivatosan am. szerszem; l. SZÉRSZÉM.

SZŐRSZÖVET, (szőr-szövet) ösz. fn. Szőranyagból készített szövet, pl. szűrposztó, teve- vagy kecskeszőrből való kelmék stb. különböztetésül a selyem, bársony, len, kender, gyapjuszövetektől.

SZŐRTALP, (szőr-talp) ösz. fn. Czipőbe, topánkába, csizmába tétetni szokott szőrkelme, hogy hidegben a lábat melegen tartsa vagy a nedvességtől védje.

SZŐRTARISZNYA, (szőr-tarisznya) ösz. fn. Szőrszövetből csinált tarisznya.

SZŐRTÉPŐ, (szőr-tépő) ösz. fn. A szőrből dolgozó mesteremberek csipője, melylyel az öszvecsomósodott szőranyagot tépdesik.

SZŐRTIPPAN, (szőr-tippan) ösz. fn. Növényfaj a tippanok neméből; bugája kinyiló, hajszálforma

görbegurba kocsányokkal, csészepolyvái hegyesek, egyenlők, kopaszok, egyik ondója igen kicsin; máskép köznépiesen: *szőrfű*. (Agrostis capillaris).

SZÖRTYÖL, (szörty-öl) lásd SZÖRPÖL, SZÜRCSÖL.

SZÖRTYÖLÉS, (szörty öl-és) l. SZÖRPÖLÉS, SZÜRCSÖLÉS.

SZŐRVÁNKOS, (szőr-vánkos) ösz. fn. Vánkos, mely szőrrel van tömve.

SZŐRZSÁK, ösz. fn. Szőranyagból, szőrszövetből készített zsák, hara. *Gyapjuval tömött szőrzsák.*

SZŐRZSINEG, (szőr-zsineg) ösz. fn. Szőrből font, vagy sodrott zsineg.

SZÖSZ, fn. tt. *szösz-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A megtilolt és meggerebenezett kendernek vagy lennek középnemű szálai, melyek a kócznál hosszabbak és finomabbak, az úgy nevezett szálnál pedig rövidebbek, és gorombábbak. Némely tájakon, nevezetesen Marczalmellékén *pösz*, honnan a vénasszonyról szóló közmondat: *a szöszt pösznek, a hamut mamunak mondja.*

Azon eredeti, ősi, egyszerü szók egyike, melyek elülhátul ugyanazon mássalhangzóból állanak, mint: *bab, búb, pép, púp, csecs, csúcs, gög, gúg, sas, szesz, szusz* stb.

SZÖSZBOJT, (szösz-bojt) ösz. fn. Szöszből készített bojt.

SZÖSZHAJ, (szösz-haj) ösz. fn. Szöszhöz hasonló, göndörke, fehéres szinü haj, milyen a szőke gyermekeké.

SZÖSZHAJÚ v. —HAJU, (szösz-haju) ösz. fn. L. SZÖSZKE.

SZÖSZKE, (szösz-ke) mn. tt. *szöszkét*. Világos szőke, vagyis szöszhöz hasonló hajú. *Szöszke fiú, leányka.*

„Szöszke fürtü bárány
Át meg átszökdécsel a zöld hantu mesgyén."
Arany J.

SZÖSZKESÉG, (szösz-ke-ség) fn. tt. *szöszkeség-et*, harm. szr. —*e*. Szöszke tulajdonság.

SZÖSZMET, fn. tt. *szöszmet-et*, harm. szr. —*je*. L. SZÖSZMÖTE.

SZÖSZMÖTE, (szösz-mö-te) fn. tt. *szöszmötét*. A székelyeknél am. szöszhulladék, gizgaz fonal.

SZÖSZMÖTÖL; SZÖSZMÖLŐDIK, l. SZUSZMOTOL; SZÉSZPÉTÉLŐDIK.

SZÖSZÖL, (szösz-öl) áth. m. *szöszölt*. A marokkenderből gerebenelés által a szöszt kitépi; hihöl, gerebenez. *Kendert szöszölni.* V. ö. SZÖSZ.

SZÖSZÖLÉS, (szösz-öl-és) fn. tt. *szöszölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gerebenelés, hihölés, mely által a szösz a szálkendertől vagy lentől elválik.

SZÖSZÖRÖG, l. SZÉSZÉRÉG.

SZÖSZÖSBOGÁCS, (szöszös-bogács) ösz. fn. A bordon növénynemből való egyik fajnak népies neve; máskép szintén köznépiesen: *szamár* v. *fejérhátu tövis*; növénytani néven: *fejérhátu bordon.* (Onopordum acanthium).

SZÖSZÖSFŰ, (szöszös-fü) ösz. fn. A pereszlén növénynemből való fajnak népies neve; máskép szintén köz néven csak: *pereszlén*, növénytani néven: *szöszös pereszlén.* (Clinopodium vulgare). Néhutt *szöszösfű*-nek hívják az *aggó üszögör*-t is (senecio vulgaris), mely máskép szintén köznéven: *rontófű, aggófű.*

SZÖSZPÖK, (szösz-pök) ösz. fn. A székelyeknél a fonó asszonyok, hogy nyálok gyüljön, egy kevés összecsombolyított szőrszálat a szájokban csombolygatnak s azt szöszpöknek hívják.

SZŐTEMÉNY, (szö-tt-e-mény) fn. tt. *szötemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kríza J. szerént a székelyeknél am. az általánosabb szövet. Igen ritka képeztetésü szó, melyben a *mény* képző a multi, illetőleg szenvedői *t* v. *tt* raghoz járul.

SZŐTTES, (szö-tt-es) fn. tt. *szöttes-t*, tb. —*ék*. A székelyeknél jelent szőttnemüt házi szőttet.

SZŐTTNEMŰ, (szött-nemü) ösz. fn. Így nevezik kiválólag az alsóbb rendü honpolgároknak otthon a háznál készült szöveteit.

SZÖSZVÁR, puszta Fehér m.; helyr. *Szöszvárra*, —*on*, —*ról*.

SZÖVÉCS, puszta Somogy m.; helyr. *Szövécs-re*, —*én*, —*ről*.

SZÖVEDÉK, (szöv-ed-ék) fn. tt. *szövedék-et*, harm. szr. —*e*. 1) Általán, szövés által alakított kelme. 2) Azon viszony, vagy összeköttetés, melyet az együvé szőtt vagy szövődött fonalak képeznek. *Sürü, ritka, kóczos szövedék.* 3) Átv. ért. valamely beszédben a gondolatok menete vagy összefüggése. (Contextus).

SZÖVEDÉKES, (szöv-ed-ék-és) mn. tt. *szövedékes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Egymásba szőtt vagy szövődött, vagy ily vonalakkal ellátott.

SZÖVEDÉKÉSSÉG, (szöv-ed-ék-és-ség) fn. tt. *szövedékesség-et*, harm. szr. —*e*. Szövedékes állapot vagy minőség.

SZÖVEG, (szöv-eg) fn. tt. *szöveg-et*, harm. szr. —*e*. 1) Valamely beszédnek, illetőleg iratnak vagy nyomtatványnak szóról szóra vett tartalma, öszvege, vagy kiszakasztott egyes része. (Textus). *Szentirás szövege.* 2) Valamely énekműnek nyelv- és szóbeli része. *Opera szövege.* 3) A mondott, írt, vagy nyomtatott beszédnek öszvefüggő viszonya, melynél fogva annak értelmét felfogni lehet és kell; máskép: *szövedék* (contextus).

SZÖVEGELTÉRÉS, (szöveg-el-térés) ösz. fn. Valamely beszédszövedéknek különböző példányokban, kiadásokban egymástól különbözése, különböző olvasása. (Varians, varietas lectionis).

SZÖVEGÉZ, (szöv-eg-éz) áth. m. *szövegéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Szöveget készít vagy szerkeszt.

SZÖVEGÉZÉS, (szöv-eg-éz-és) fn. tt. *szövegézés-t*, tb. —*ek*. Szövegkészitès vagy szerkesztés.

SZÖVEGMŰ, (szöveg-mü) ösz. fn. lásd SZÖVEGZET.

SZÖVEGZET, (szöveg-éz-et) fn. tt. *szövegzet-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Valaminek összes szövege ennek minden jelentésében.

SZÖVEKÉDÉS v. SZÖVEKÉZÉS, (szöv-e-kédés v. szöv-e-kéz-és) fn. tt. *szövekédés-t* v. *szövekezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. SZÖVŐDÉS.

SZÖVEKÉDIK v. SZÖVEKÉZIK, (szöv-e-kédik v. szöv-e-kéz-ik) k. m. *szövekéd-tem*, —*tél*, —*ett*. L. SZÖVŐDIK.

SZÖVEMÉNY, (szöv-e-mény) fn. tt. *szövemény-t*, tb. *ék*, harm. szr. —*e*. L. SZÖVET.

SZÖVENDÉK v. SZÖVÉNDEK, elavult fn. L. SZÖVÉTNEK.

SZÖVÉNY, (szöv-ény) fn. tt. *szövény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. SZÖVET.

SZÖVET, (szöv-et) fn. tt. *szövet-ét*, harm. szr. —*e*. Mindenféle kelme, melyet holmi fonalakból, szálakból szövés által készítettek. *Selyemszövet, gyapjuszövet, gyapottszövet, szőrszövet, lenszövet. Szövet szine, vagy fonákja. Szövetekkel kereskedni.* Azonos értelmü vele *szövemény* v. *szövény* és a székelyeknél divatos *szötemény*, s némileg *szöttes* is. Különbözik tőle ‚szövedék' ennek 2-ik jelentésében.

SZÖVETFÉLE, (szövet-féle) l. SZÖVETNEMŰ.

SZÖVETGYÁR, (szövet-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben egy vagy több nemű és anyagú szöveteket készítenek.

SZÖVETGYÁROS, (szövet-gyáros) ösz. fn. Gyáros, ki szöveteket készít.

SZÖVETHAJLÉK, (szövet-hajlék) ösz. fn. Oldalai s tetejére nézve szövetből vagy szövetekből készült hajlék, lakás.

SZÖVETKERESKÉDÉS, (szövet-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki szövetekkel űz.

SZÖVETKÉZÉS, (szöv-ed-kéz-és) fn. tt. *szövetkézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Egyesülés neme, midőn két vagy több személy bizonyos köz czélra szövetséget köt. V. ö. SZÖVETSÉG.

SZÖVETKÉZET, (szöv-ed-kéz-et) fn. tt. *szövetkézet-et*, harm. szr. —*e*. 1) L. SZÖVETKÉZÉS. 2) L. SZÖVETSÉG.

SZÖVETKÉZIK, (szöv-ed-kéz-ik) k. m. *szövetkéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*zél*. Egygyel vagy többekkel némi vállalat vagy czél végett bizonyos föltételek alatt egyezkedik. Különösen viszonyos védelem, vagy közös ellenség megtámadása végett másokkal összeáll.

Ezen és hasonló alkatu igékben a középképző *t* eredetileg *d* lehetett, mint *feledkezik, imádkozik* igékből gyaníthatni. Egyébiránt v. ö. —KOZIK, —KOZIK igeképző.

SZÖVÉTNEK, fn. tt. *szövétnek-et*, harm. szr. —*e*. Viaszszal vagy szurokkal bevont kenderkötél, vagy szövet, melyet bizonyos innepélyek alkalmával szabad ég alatt gyertya gyanánt lobogtatnak; máskép latinos névvel: *fáklya*. A régieknél jelentett általában világot, gyertyát is. „Senki ke(dég) a szövétnek meggyójtván (lucernam accendens) nem fedi azt be edénynyel, avagy nem veti azt ágy alá, de veti azt a gyertyatartóra, hogy a házba bemenők lássák a világot." (Münch. cod. Lukács. VIII.). Átvitt értelemben is.

„Most a lángész teremtő ihletése
Ösvényt lobbant sötét homályokon;
. . . . . .
S buvárnyilai a lét titkába vágnak,
Vezér szövétnekül az ész s világnak."
Kisfaludy K. (Az Élet korai).

Némely régi iróknál *szövindek* (Erdősynél), vagy *szövéndek*, v. *szövendék*; Mátyás Fl. szerént: (Magyar Nyelvtudomány. II. Füz. 77. l.) *szövendök, szövindek, szövidnek, szevédnek, szevétnök, szövétnek*, mely alakokból némelyek azt gyanítják, hogy nevét szövedékes tulajdonságától kapta (mint a latin *funale*), és eredetileg *szövedék, szövendék* volt volna ezen hasonlatok szerént: *veszedék veszendék, növedék növendék, halaték halanték*. Mások a szláv *szvetnik* v. *szvjetnyik* szóból kölcsönzöttnek vélik, mely Jancsovics szerént gyertyatartót jelent. Molnár A. a szövétneket latinul *lucerna, fax, funale* szókkal értelmezi.

SZÖVÉTNEKÉS, (szövétnek-és) mn. tt. *szövétnekés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Szövétneket hordozó, lobogtató, vagy szövétnekekkel világított, kisért. *Szövétnekes halotti kisérök. Szövétnekes éjjeli menet, zene.* Szokottabban: *fáklyás*.

SZÖVETNEMŰ v. —NEMÜ, (szövet-nemű) ösz. mn. Szövés által készült, vagy szövethez hasonló. *Szövetnemű kelmék, árúk.*

SZÖVETNYOMTATÓ, (szövet-nyomtató) ösz. fn. Ki a szöveteket különféle szinekkel, virágokkal, koczkákkal stb. sajtólva tarkázza.

SZÖVETSÉG, (szöv-et-ség) fn. tt. *szövetség-et*, harm. szr. —*e*. Általán, két vagy több fél között bizonyos czélra kötött egyesség. Különösen akár egyes személyek, akár egész testületek és államok egyesülése, viszonyos összetartás, és közös védelem, vagy támadás végett. *Véd és daczszövetség. Szövetséget kötni, szövetségre lépni. Fejedelmek, népek szövetsége. Szent szövetség.* Bibliai ért. *Ó szövetség*, mely Isten és a zsidó nép között köttetett, egyszersmind ezen kötésre vonatkozó törvények, és szentkönyvek összvege; *Új szövetség*, melyet Jézus kötött Isten és az egész emberi nem között, vagyis Jézusnak minden tanai.

SZÖVETSÉGÉS, (szöv-et-ség-és) mn. tt. *szövetséges-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Bizonyos szövetségnek tagja. *Szövetséges fejedelmek, társak, városok, népek, országok, seregek.* Használtatik önálló főnevül is, amidőn tárgyesete: *szövetséges-t*, többese: —*ek*.

SZÖVETSÉGGYŰLÉS, (szövetség-gyülés) ösz. fn. Szövetséges társak, népek, tartományok, vagy országok tagjainak vagy képviselőinek tanácskozó és törvényalkotó gyülekezete.

SZÖVETSÉGI, (szöv-et-ség-i) mn. tt. *szövetségi-t*, tb. —*ek*. Szövetséghez tartozó, arra vonatkozó. *Szövetségi vám. Szövetségi pénz. Szövetségi gyülés. Szövetségi főnök.*

SZÖVETSÉGRONTÓ, (szövetség-rontó) ösz. fn. Ki a szövetkező felek közt megállapított föltételeket megszegi, ki a szövetségtől elpártol.

SZÖVETSÉGTÁRS, (szövetség-társ) ösz. fn. Egyik vagy másik fél valamely kötött szövetségben.

SZÖVEVÉNY, (szöv-e-vény) fn. tt. *szövevény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) Szövedék, vagyis a szövés által öszvekötött fonalak viszonya egymáshoz. 2) Átv. bonyolult, öszvevissza kevert állapota valamely ügynek.

SZÖVEVÉNYÉS, (szöv-e-vény-és) mn. tt. *szövevényés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Átv. bonyolúlt, nehéz megoldásu. *Szövevényes kérdés, ügy. Szövevényes számtani föladat.*

SZÖVEVÉNYÉSSÉG, (szöv-e-vény-és-ség) fn. tt. *szövevényésség-ét*, harm. szr. *—e*. Szövevényes állapot vagy tulajdonság.

SZÖVINDEK, l. SZÖVÉTNEK.

SZÖVŐ, (szöv-ő) ösz. mn. és fn. tt. *szövő-t*. Aki vagy ami sző. Mint fn. ‚takács' helyett leginkább összetételekben utótagul fordúl elé, pl. *lenszövő, gyapotszövő, posztószövő.*

SZÖVŐASSZONY, (szövő-asszony) ösz. fn. Nőszemély aki szövéssel foglalkodik.

SZÖVŐDÉS, (szöv-ő-öd-és) fn. tt. *szövődés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Átv. bonyolódás, öszvekeveredés. V. ö. SZÖVŐDIK.

SZÖVŐDIK, (szöv-ő-öd-ik) k. m. *szövőd-tem, —tél, —ött*. Átv. mintegy önmagától bonyolodik, keveredik, visszásan öszvefonódik.

SZÖVŐDMÉNY, (szöv-ő-öd-mény) fn. tt. *szövődmény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Mintegy önmagától öszvekeveredett, bonyolodott szálakból álló valami.

SZÖVŐFONAL, (szövő-fonal) ösz. fn. Szövésre való fonal.

SZÖVŐLEGÉNY, (szövő-legény) ösz. fn. Szövéssel foglalkodó legény; takácslegény.

SZÖVŐPÓK, (szövő-pók) ösz. fn. Úgy nevezett pókhálókat készitő pók.

SZÖVŐSZÉK, (szövő-szék) ösz. fn. A takácsok gépe, minden részeivel véve, melylyel és melyen szőni szoktak.

SZÖVŐTE, (szöv-ő-te) fn. tt. *szövőtét*. L. SZŐVŐSZÉK.

SZÖVÖTT, (szöv-ött) mn. tt. *szövött-et*. Amit szoros értelemben szövés által füztek együvé, nem kötöttek, vagy fontak. *Szövött harisnya, keztyű.*

SZÖVŰL, (szöv-ül) önh. m. *szövűl-t*. A székelyeknél am. szövődik; l. ezt.

SZTAMBUL, a török birodalom fővárosa, másképen: *Konstántinápoly*, s hihetőleg amaz is ebből származott összehuzás által; azonban amazt némelylyek a görög időből *εἰς τὴν πόλιν* szókból eredettnek vélik. Török kiejtés szerént: *Isztambul*. A legrégibb időben *Bizancz* (Byzantium), Byzas királytól, mint első alkotótól 656. évben Kr. sz. előtt.

SZU, elvont gyök, melyből hegyeset jelentő, illetőleg bökésre vonatkozó szók eredtek, u. m. a farágó féreg neve *szú* v. *szúl;* továbbá *szucza, szulák, szúr.* Hangváltozattal egyeznek vele a *czucza, czuczáz, czulák, szuttyongat, cziczerél, szigony* v. *czigony* szók *czu, czi, szi* gyökei. Alaphangra és fogalomra rokonai a latin *subula, sugillo, sica.*

SZÚ, fn. tt. *szú-t* v. *—vat*, tb. *—k* v. *szuvak*. A rovarok osztályába tartozó féregnem, mely a fákban tenyészik, s azokat rágja, porrá őrli, famoly (Szabó D.). Fajai többfélék. 1) Hengerded testű, tüskés, vagy ránczos paizsú, aránylag hosszu sörteforma csápu. (Cerambyx. L.). 2) Az előbbihez hasonló de valamivel kisebb féreg. (Leptura). 3) Mely különösen a fenyüfákat szereti. (Dermestes piniperda. L.). Az Erdészeti Műszótárban ezen fajai számláltatnak el: *Betüző szú* (bostrichus typographus, Fichtenborchenkäfer); *egyenetlen szú* (bostrichus dispar, ungleicher Borchenholzkäfer); *görbefogu szú* (bostrichus curvidens, Tannenborchenkäfer, krummzähniger Borchenkäfer); *gyorsiró szú* (bostrichus stenographus, grosser Kiefernborchenkäfer); *hatfogu szú* (bostrichus chalkographus, sechszähniger Fichtenborchenkäfer); *kétfogu szú* (bostrichus bidens, kleiner Kiefernborch.); *kétszinü szú* (bostr. bicolor, kleiner Buchenborch.); *sokfogu szú* (bostr. laricis, vielzähniger Borch.); *vonalos szú* (bostr. lineatus, Nutzholzborch.). *A szú eszi, őrli, rágja a fát. Szú esett a fába. Csendes éjjel a szú rágását hallani. Kicsin a szú, de elég kárt teszen.* (Km.). 4) Csontbetegség, midőn a szúette fához hasonlólag likacsosodik, és porhad. Alapfogalmánál fogva egy eredetű a bökésre vonatkozó *szúr, szucza, szulák* szókkal. Tájkiejtéssel, különösen túl a Dunán, és a székelyeknél *(szulfű* összetett szóban): *szúl* v. *szul*. Alakra hasonlók hozzá a *dú, bú, fú* főnevek. Rokonságai a vogul *sau*, cseremisz *sügö*, lapp *suoks, suoksa* (féreg, vermis.) stb.

SZUANTAG, (szu-ant-ag) mn. tt. *szuantag-ot*. Baranyai tájszó, s am. rézsutos, hárántékos. Valós inünek látszik, hogy gyöke: *szú*, mint a fák belét rézsutosan kirágó féreg neve, melyből lett *szu-ad* ige, s ebből *szuadag, szuatag*, s *n* közbevetéssel *szuantag;* mi szerént átv. értelemben olyas vonalt tenne, mely a szúrágta fának rézsutos likaihoz hasonló.

SZÚAS, l. SZUVAS.

SZÚASZÁLY, (szú-aszály) ösz. fn. Veszélyes fakór, mely onnan ered, hogy különféle rovarok a kéreg alá vagy a szijácsba furják magokat, ott szaporodnak s ezek bábjai a háncsot elrágván a fanedv keringését gátolják.

SZUBA, l. SUBA.

SZUBULYÉK, fn. tt. *szubulyék-ot*, harm. szr. *—a*. A Tájszótár szerént a székelyeknél am. szöglethely, kunyhó, kis ház, szurdék; talán am. *szugolyék*, mint *uborka* = *ugorka*. Egyébiránt a mongolban *szaba* jelent valamely tartót (receptacle), különösen edényt; a törökben pedig *szoba* kemenczét.

SZÚCS, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Trencsin m.; helyr. *Szúcs-ra, —on, —ról.*

SZUCSÁG, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Szucság-ra, —on, —ról.*

SZUCSÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Szucsán-ba, —ban, —ból.*

SZUCSÁNY, mváros Turócz m.; helyr. *Szucsány-ba, —ban, —ból.*

SZUCSOK, (szucs-ok) fn. tt. *szucskot.* Túl a Dunán am. nedves, zsiros, ragadós szenny, mocsok, mintegy *szocsog;* hangváltozattal : *szutyok.*

SZUCSKOS, (szucs-ok-os mintegy szocs-og-ó-os) mn. tt. *szucskos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Szucsokkal beszennyezett, mocskos, szurtos.

SZUCSUALJA, (szucsu-alja) ösz. fn. Gyarmathi Sámuel szerént a székelyeknél am. kemencze alja. Első része *szucsu* kétségtelenül azonos a *sut* szóval; l. SUT, (2).

SZUCZA, (szu-cza) fn. tt. *szuczát.* Általán, hegyes, szuró eszköz, pl. csáklya, dárda, láncsa. Leginkább a régieknél jön elé. „És ő nyilokba és szuczájokba dicsekednek" (et in lanceis gloriantur. Müncheni cod. Judith. IX.). „És megszegdelik ő töröket szántóvasakba, és ő szuczájokat (hastas suas) kapákba." (Bécsi cod. Micheas. IV.). „Szuczád villámatjának fényességében" (in splendore fulgurantis hastae tuae. Ugyanott. Dániel XIII.). Másképen: *czucza,* a Carthausi Névtelennél : *csucsa :* „Kik körül megláttatnak szent királnak lába nyomai, csucsájának (lándsájának, Toldy Ferencz) és sisakjának helye." (114. l.). Néha még a régieknél : *szulcza,* pl. Kinizsiné imakönyvében : „Zsidó vitéz te szent szívedet szulczájával által öklelé." Ez alak világosan *szúr-cza* elemzésre vezet, az *r l*-hanggá változván, mint *szulák* (= szurák), *fúlánk* (= fúránk) s némely más szóban is. Egyébiránt v. ö. SZU elvont gyök.

SZUCZÁZ, (szu-cza-az) áth. m. *szuczáz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Szuczával szurkál, bökdös; másképen : *czuczáz.* V. ö. SZUCZA.

SZUD, falu Hont m.; helyr. *Szud-ra, —on, —ról.*

SZUDRIÁS, falu Krassó m.; helyr. *Szudriás-ra, —on, —ról.*

SZUDRICS, falu Bihar m.; helyr. *Szudrics-ra, —on, —ról.*

SZÚÉTÉK, (szú-étek) ösz. fn. Amit a szúnemű féreg étek gyanánt enni, őrleni, rágni, elporlasztani szokott, milyenek különösen a korhadt fák.

SZÚÉTTE, (szú-étte) ösz. mn. Amit a szú megőrlött, öszverágott, elporhasztott. *Szúette régi gerendák.*

SZÚFŰ, (szú-fű) ösz. fn. A murvapikkek neméből való fajnak népies neve; barkáji tág murvájúk, gömbölyűdedek, ágasbogas fürtben; csészéje hengeres öt fogú; bokrétája Gönczi Pál szerént sötét piros, néha fejér; himszálai a bokrétánál hol hosszabbak, hol rövidebbek. Másképen szintén köznyelven *szurokfű, fekete gyopár, vargamajoránna;* növénytani néven : *szurokszagu murvapikk.* (Origanum vulgare).

SZUG, fn. tt. *szug-ot,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* Azon szoros, szük hely, mely a szeget képező vonalakon belül esik; változattal : *zug.* Különböztetés végett v. ö. SZEG, (3) v. SZÉG. *Megvonni magát a szugban. Valakit szugba szorítani.* Ikerítve : *szégszug,* Ugyanezen jelentésüek a megtoldott *szugoly, szugolya,* v. *szuglya, szugolyék.* Szélesb ért. jelent akármily alakú szorost, szüktért, szurdékot, milyen pl. a kemencze möge a sut stb. Mongolul : *szughum* (coins d'une maison, d'une chambre, endroit retiré), s Budenz J. szerént lappul : *čäk,* finnlap *čiek.*

SZUGLYA v. SZUGOLYA, (szug-oly-a) fn. tt. *szuglyát.* L. SZUG.

SZUGOLY, (szug-oly) fn. tt. *szugoly-t* v. *szuglyot,* tb. *szuglyok.* L. SZUG.

SZUGOLYCSAPSZÉK, (szugoly-csap-szék) ösz. fn. Elrejtett helyen, szük utczában fekvő kurta kocsma, melyet a nép söpredéke látogat.

SZUGOLYÉK, (szug-oly-ék) fn. tt. *szugolyék-ot,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* L. SZUG.

SZUGOS, (szug-os) fn. *szugos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Aminek szuga van.

SZUHA, faluk Heves és Zemplén m. ALSÓ—, NAGY—, Gömör m.; helyr. *Szuhá-ra, —n, —ról.*

SZUHAFŐ, falu Gömör m.; helyr. *Szuhafő-re, —n, —ről.*

SZUHÁNY, falu Hont m.; helyr. *Szuhány-ba, —ban, —ból.*

SZUHOGY, falu, Borsod m.; helyr. *Szuhogy-ra, —on, —ról.*

SZUHAR, (szu-ar ?) fn. tt. *szuhar-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Fű- és cserjenem a sokhímesek s egyanyások seregéből; csészéje öt levelű, a két külső kisebb; bokrétája öt szirmú; tokja egy, vagy több rekeszű. Diószegi—Fazekasnál több faja részint pálhás, részint pálhátlan levelű. (Cistus, a görög *χίστος* után).

SZUKA, fn. tt. *szukát.* 1) Az ország több vidékein jelent nőstény ebet. Egyezik vele a szláv *szuka.* A persában *szak* am. kutya, Herodot szerént pedig régi méd vagy mád nyelven *szpaka* szintén nőstény ebet jelentett. 2) A gömöri barkóknál jelent szüket, honnan, *szuka ingváll,* am. szük ujjú ingváll.

SZÚKÁR, (szú-kár) ösz. fn. Általán mindenféle romlás, melyet a szúféreg bizonyos testekben, pl. fában, csontban tesz.

SZUKMÁNY, l. SZOKMÁNY, (2).

SZUKMÁNYOS, l. SZŰRŐS, CZONDORÁS.

SZUKÓ, falu Zemplén m.; helyr. *Szukó-ra, —n, —ról.*

SZÚL, fn. tt. *szúl-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—ja,* Tájdivatosan különösen Győr vidékén am. szú; l. ezt.

SZULÁK, (szul-ák azaz szur-ák) fn. tt. *szulák-ot.* 1) Általán szurós, bökős hegye valaminek, vagy ily hegygyel ellátott eszköz, pl. tövis, karó, tőr; a székelyeknél így nevezik a méh fulánkját is. *A méh a kezembe eresztette a szulákját.* (Kríza J.). Eredetre nézve am. *szurák* s rokon a *szucza, szúr, czucza, czulák* szókhoz; ‚fulánk' szóban is az *l r* helyett áll. Egyéb iránt v. ö. SZU, elvont gyök. 2) Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendjéből; bokrétája

harangforma, vagy töltséres, kinyilása előtt öszvesodrott, csúcsos kúpos hegyü; karimája öt vagy tíz fogú; bibéje kettő; tokja két rekeszü; magzatja a vaczokba süppedt. Fajai részint *felfutó*, részint *gyalog száruak*. A felfutó szárúak közé tartozik a *kis szulák* (c. arvensis), nyilforma levelekkel; köz nyelven : *kis fulák, szulák, folyófü, iszapfü; a nagy szulák* (c. sepium). Köz néven így nevezik a *szulákczikszár* (Convolvulus) növényfajt is. Valószinü, hogy nevét némely fajok leveleinek nyil vagy láncsahegyü alakjától kapta.

SZULÁKCZIKSZÁR, (szulák-czik-szár) ösz. fn. A cziksz árak neme alá tartozó növényfaj; szára felfutó, szögletes, levelei szives nyilasak; csészelevelei lapos hátúk. (Polygonum convolvulus). Máskép köz néven : *folyófü, szulák, haricska.*

SZULÁKOS, (szul-ák-os) mn. tt. *szulákos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek szulákja van; hegyes, bökös, szurós, fulánkos, tövises. *Szulákos karó, bot.*

SZULÁKOSAN, (szul-ák-os-an) ih. Szuróhegygyel, tőrrel, czuczával, tövissel stb. ellátva.

SZULÁNY, KIS—, NAGY—, faluk Nyitra m.; helyr. *Szulány-ba, —ban, —ból.*

SZULCZA, l. SZUCZA.

SZÚLFŰ, (szúl-fü) ösz. fn. Kríza J. szerént fü, melylyel sötét vöröset festenek. Alkalmasint am. *szúfü*; l. ezt; és v. ö. SZÚL.

SZULICZA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Szuliczá-ra, —n, —ról.*

SZULIGET, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Szuliget-re, —én, —ről.*

SZÚLIKACS, (szú-likacs) ösz. fn. Szúrágás által a fában támadt likacs.

SZULIMÁN, (1), falu Somogy m.; helyr. *Szulimán-ba, —ban, —ból.*

SZULIMÁN, (2), v. SZULIMAN, mn. tt. *Szulimán-t*, tb. —*ok*. A székelyeknél am. élhetetlen, sunyi. E szó mind eredetre, mind alakra idegenszerünek látszik; a törökben ‚Szuliman' személy név am. ‚Salamon', mely a héberben (slómóh) am. békés. Egyébiránt némileg rokon levén hozzá hangokban a *szunyáta* szó, ez amazzal talán tréfásan cseréltetik fel.

SZULIN, falu Szepes m.; helyr. *Szulin-ba, —ban, —ból.*

SZÚLISZT, (szú-liszt) ösz. fn. A szúféreg által megőrlött fának liszthez hasonló finomságu pora; máskép : *szúpor.*

SZULÓCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Szulócz-ra, —on, —ról.*

SZULOK, (1), fn. tt. *szulok-ot*, harm. szr. —*ja*. B. Szabónál am. erdei liliom.

SZULOK, (2), mváros Somogy m.; helyr. *Szulok-ra, —on, —ról.*

SZÚLOS, (szúl-os) l. SZÚVAS.

SZULTÁN, fn. tt. *szultán-t*, tb. —*ok*. A török birodalom fejének vagyis császárjának czíme, szokottabban : *nagy szultán*; mert magában társalgási nyelven jelent csak urat, urnőt is, pl. *szültanïm* am. uram; asszonyom; kisasszonykám (mein Herr; meine Dame; mein Fräulein. Zenker).

SZULYÓ, falu Trencsin m.; helyr. *Szulyó-ra, —n, —ról.*

SZUNDIKÁL; SZUNDIKÁLÁS l. SZUNYDIKÁL; SZUNYDIKÁLÁS.

SZUNDÍT; SZUNDÍTÁS, l. SZUNYDÍT.

SZUNNYAD; SZUNNYASZT stb. lásd : SZÚNYAD; SZÚNYASZT stb.

SZÚNY, önh. m. *szúnyt*. Csendesen, félébren alszik. *Ültében szunyni, elszunyni.* Használják ikesen közép igeként is : *szúnyik*. Származékai : *szúnyad, szúnyaszt, szunyáta, szunydikál, szunydít.* Ezen ige az alvónak orrán lassan kinyomuló szuszhangot utánozza, s mint olyanhoz hasonlók az arab *szinet* (szúnyadás, Schlummer, erster Schlaf), általánosb értelemben a latin *somnus, sopor, sopit*, szanszkrit *szvap, szvapnasz*, görög *ὕπνος*, a szláv *szen* (álom), *szpim* (alszom), *szpanyja* (alvás), és a valamivel keményebb német *schlafen, schlummern* stb. továbbá Budenz J. szerént a hegyi cseremisz *šanalt-* (elszunnyad-ni, elalud-ni), Vámbéry szerént az ozmanli-török *szön-mek* (elaludni), csagataj *szüng-mek* (elaludni, mint a tüz v. csillag); talán ide tehetjük a mongol *szüni* szót is, mely éjet jelent, melyben a természet mintegy szunnyadni látszik; szintén lehelésre vonatkozik a mongol *szüniszün* v. *szüniszü* (le soufle vital de l'homme, âme). A magyarban rokon még hozzá mind értelemben mind hangokban : *húny.*

SZÚNYAD v. SZUNNYAD, (szúny-ad v. szunnyad) önh. m. *szúnyad-* v. *szunnyad-tam, —tál, —t* v. —*ott*. Csendes előálom lepi, félébren alszik. *Ebéd után, ülve elszúnyadni. A beteg néhány perczig szúnyad. Nem alszik, csak szúnyad.* Eredetére nézve v. ö. SZUNY.

SZÚNYADAG, SZÚNYADAGOS, (Szabó Dávidnál : SZUNYHADAGOS), l. SZÚNYATAG.

SZÚNYADÁS v. SZUNNYADÁS, (szúny-ad-ás v. szunny-ad-ás) fn. tt. *szúnyadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Csendes, nem mély, mintegy féléber alvás. Megfelel neki a latin *sopor*, s a német *Schlummer.*

SZÚNYADAT v. SZUNNYADAT, (szúny-ad-at v. szunny-ad-at) fn. tt. *szúnyadat-ot* v. *szunnyadat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Szúnyadás elvont értelemben.

SZÚNYADOZ v. SZUNNYADOZ, (szúny-ad-oz v. szunny-ad-oz) gyak. önh. m. *szunyadoz-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. Gyakran vagy folytonosan szúnyad, csendesen, mintegy félébren aluddogál. „Ablak előtt pislogó mécs hamvadoz, Mellette szép barna leány szúnyadoz." (Népd.). A Müncheni codexben : *szúnyodoz*. „Késvén ke(dég) a vőlegény mének elszúnyodozának" (dormitaverunt. Máté XXV.).

SZÚNYADOZÁS, SZUNNYADOZÁS, (szúny-ad-oz-ás v. szunny-ad-oz-ás) fn. tt. *szúnyadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori vagy folytonos szúnyadás, csendes, féléber aluddogalás.

SZUNYÁK, (szuny-ák) mn. tt. *szunyák-ot*. Szúnyadozóhoz hasonló tunya, rest, alamuszta. Gúnyszó, mint a hasonló képzésü *iszák, decsák, álom-szuszék.*

SZUNYÁKOL v. SZUNNYÁKOL, (szuny-ák-ol) önh. m. *szunyákolt.* Lásd: SZUNYÓKÁL v. SZUNYDIKÁL.

SZUNYÁL, (szuny-ál) önh. m. *szunyál-t.* Székely szó. L. SZUNYDIKÁL.

SZÚNYASZT v. SZUNNYASZT, (szúny-asz-t v. szunny-asz-t) áth. m. *szúnyaszt* v. *szunnyaszt-ott*, par. *szúnyaszsz* v. *szunnyaszsz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Eszközli, hogy valaki szúnyadjon, csendesen altat. *A nagy meleg, fáradság szúnyaszt.*

SZÚNYASZTÁS, SZUNNYASZTÁS, (szúny-asz-t-ás v. szunny-asz-t-ás) fn. tt. *szúnyasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, vagy hatás, mely által valakit szúnyadtatnak, csendesen altatnak.

SZÚNYASZTÉK, (szúny-asz-t-ék) fn. tt. *szúnyaszték-ot*, harm. szr. —*a*. Mindennemű szer, mely szúnyaszt, elaltat; pl. álomital, mákony stb.

SZUNYÁTA, (szuny-ad-a) mn. tt. *szunyátát*. Álmos, álomtól nyomott, bóbiskoló; továbbá, álmoshoz hasonló, tunya, lassú, szuszma ember. Mint gúnynév hasonló a *poszáta, alamuszta, maszuta* gúnyszókhoz. Mi képeztetését illeti, törzse *szunyad*, melyből lett *szúnyadó, szúnyada*, s hangváltozattal *szunyáta*, s egy jelentésü vele a *szúnyatag* v. *szúnyadag*.

SZÚNYATAG, (szúny-ad-ag) mn. tt. *szúnyatag-ot*. Szúnyásra, alvásra hajlandó, álmos természetü. Törzse *szúnyad*, mint a hasonló képzésü *lankatag, hervatag* stb. neveké *lankad, hervad* stb. Egyébiránt, mint ezen osztályba tartozó némely mások, főnevül is használható, álmosság, szúnyadó tulajdonság értelmében.

SZUNYÁTÁN, (szúny-ad-a-an) ih. Álmosan, restül, lomhán. *Szunyátán látni a dologhoz.* (Szabó D.).

SZUNYÁTASÁG, (szuny-ad-a-ság) fn. tt. *szunyátaság-ot*, harm. szr. —*a*. Álomra hajlandó tulajdonság; továbbá, tunyaság, lassuság, alamusztaság.

SZUNYÁTOL, (szúny-ad-ol) önh. m. *szunyátol-t*. Szunydikál, bóbiskol. Gömör és Torna megyei szó.

SZUNYÁTOLÁS, (szuny-ad-ol ás) fn. tt. *szunyátolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szunydikálás, bóbiskolás.

SZUNYDÉK, (szuny-ad-ék) fn. tt. *szunydék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. L. SZÚNYASZTÉK.

SZUNYDIKÁL, v. SZUNDIKÁL, (szúny-ad-og-al) gyak. önh. m. *szunydikál-t*. Szemeit le lezárva csendesen bóbiskolva, bólogatva aluddogál, szendereg. *Olvasás közben szunydikálni.*

Törzse *szúnyad*, melyből gyakorlatos *og* képzővel lett *szúnyadog*, összehúzva *szunydog*, s kicsinyzőleg *szunydig*, végre *al* képzővel *szunydigal* v. *-gál*, mint *toszigál, hajigál, gurigál*, s a *g*-t keményebb *k*-ra változtatva *szunydikál*, mint *vájogál, vájigál, vájikál, vájkál; sántikál, irkál, firkál, turkál* stb.

SZUNYDIKÁLÁS, (szúny-ad-og-al-ás) fn. tt. *szunydikálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Bóbiskoló, bólogató aluddogálás, szendergés.

SZUNYDÍT, (szúny-ad-ít) áth. m. *szunydít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Alkatrészei szerént am. szunyadóvá tesz, elszunnyaszt valakit; hanem inkább önhatólag használtatik, s am. elszunnyad. *Néha néha szunydított, s megint tovább olvasott.*

SZUNYDÍTÁS, (szuny-ad-ít-ás) fn. tt. *szunydítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Elszunnyadás. V. ö. SZUNYDÍT.

SZÚNYI, (szúny-i) mn. tt. *szúnyi-t*. A székelyeknél am. aluszékony, szunyáta.

SZÚNYIK, (szúny-ik) k. m. *szúny-t*. L. SZÚNY.

SZÚNYITA, tájdivatosan am. szunyáta; l. ezt.

SZÚNYODOZ, l. SZÚNYADOZ.

SZÚNYOG, (1), (zúny-og) fn. tt. *szúnyog-ot*, harm. szr. —*ja*. Többféle fajú rovarnemzetség, vékony átlátszó hártyaszárnyakkal; sudár karcsu testtel, aránylag hosszu lábakkal, és szipolylyal ellátva, melylyel érzékenyen böknek, és vért színak. Különösen azon faj, mely nedves, vizenyős helyeken szeret tanyázni, s kivált estve felé szállong, zizegő hangon szól s az embert s más állatokat csipkedéseivel gyötri. (Culex pipiens.). *Csipik a szúnyogok. Szúnyognak vérét csöbörrel nem vehetni.* (Km.). *Szúnyogot megszüri, s a legyet elnyeli.* (Km.). *Az éh szúnyog jobban csip.* (Km.). Hasonlatilag jelent soványat, aránylag igen vékonyat. *Olyan mint a szúnyog. Szúnyog lábu.* Nevét valószinüleg tompa *zunyogó, zumogó* hangjától vette, s képeztetésre hasonló a *balog, gyalog, horog, hályog, tályog, vályog* szókhoz. A *Szúnyog* és *Szúnyogdi* helységek hihetőleg ezen rovarokról neveztettek el. Rokon hozzá Vámbéry szerént a csagataj *szunak* (darázs), *szingek* (légy), az oszmanlitörök *szinek* (légy), *szivri szinek* (szúnyog, szószerént: hegyes légy).

SZÚNYOG, (2), puszta Pest m.; helyr. *Szúnyog-ra*, —*on*, —*ról*.

SZÚNYOGCSIPÉS, (szúnyog-csipés) ösz. fn. Tulajdonkép szurás, melyet a szúnyog szipolya az állati bőrön tesz, hogy vért szíhasson. *A szúnyogcsipés hólyagocskát csinál. Szúnyogcsipésben is meghalhat az ember* (km.), azaz, néha csekély seb is okozhat halált.

SZÚNYOGD, falu Bihar m.; helyr. *Szúnyogd-ra*, —*on*, —*ról*,

SZÚNYOGDI, falu Pozsony m.; helyr. *Szúnyogdi-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZÚNYOGFÁTYOL, (szúnyog-fátyol) ösz. fn. Sürü reczéjü fátyol, a szúnyogok csipése ellen.

SZÚNYOGHÁLÓ, (szúnyog-háló) ösz. fn. Szörből való szitaféle szövet, mely a nyitott ajtó- vagy ablakközbe alkalmazva a szúnyogokat kizárja, vagy megfogja.

SZÚNYOGSZÉK, erdélyi falu a Brassói kerületben; helyr. *Szúnyogszék-re*, —*en*, —*ről*.

SZÚNYOGTÖVIS, (szúnyog-tövis) ösz. fn. Az iringók neméhez tartozó növényfaj népies neve; melynek népiesen még több neve is van, ú. m. *ördögszekér* v. *-borda*, v. *-oldal* v. *-rakolya* v. *-keringő*, és *átkozott szamár-* v. *macska-* v. *százfejü* v. *fejér* v. *mezei tövis*; növénytani néven: *mezei iringó*. (Eryngium campestre).

SZUNYÓKÁL, (szuny-ó-og-ál) lásd : SZUNYDIKÁL.

SZÚPATAK, falu Nógrád m.; helyr. —*patak-ra*, —*on*, —*ról*.

SZÚPILLE, (szú-pille) l. FŰZPILLE.

SZUPOJKA (Krízánál), vagy SZUPOLYKA (Szabó Dávidnál), vagy SZUPULYKA, (többeknél), (szup-oly-ka v. szup-oly-g-ó) mn. tt. *szupolykát*. Baróti Szabó D. szerint am. kisded, kerekded, meg nem eresztett, karcsu, pl. has, orr. Kríza Jánosnál tojásdadon hegyesülő, karcsuan elvékonyuló. Csere Jánosnál előfordúl : *szupolyka húsú*. Alapértelménél fogva gyöke *szup* rokon a *czuporit*, *csuporit*, igék *czup*, *csup* gyökéhez.

SZÚPOR, (szú-por) l. SZÚLISZT.

SZUR, 1. elvont gyöke *szurok*, *szurmos*, *szurtos* szóknak s rokon sár, zsír szókkal; 2. l. SZÚR.

SZÚR, (szú-r v. szu-or) áth. m. *szúr-t*. 1) Valamely hegyes eszközt beledöf, belebök bizonyos testbe. *Villát a húsba, karót a földbe szúrni.* Igekötővel egyesülve különféle cselekvésekre vonatkozik, melyek bökés, döfés által hajtatnak végre. *Tűvel fölszúrni a hályogot. Dárdával leszúrni az ellenséget. Kiszúrni a szemet. Nyársra felszúrni a sütnivaló csirkét, szalonnaszeleteket. Kezét késsel megszúrni. Általszúrni valamit. Törrel hozzászúrni valakihez.* 2) Mondják bizonyos tövises, szeges, hegyes testekről, melyek más testeket érintve rést, nyilást és fájdalmat okoznak. *Szúr a tövis, tüske. Őtet is kiszúrta a sok tüske.* (Km.). *A szeges örv szúrja a testet.* 3) Átv. a szurás által okozott fájdalomhoz hasonló érzést okoz. *Valami szúrja az oldalát, torkát.* 4) Néha am. megütközést, botrányt szül, pl. midőn azt mondjuk valamiről, hogy, *szemet szúr*. 5) A vadászoknál *szúrnak a szalonkák* midőn a levegőben egymást kergetik.

Jelen ige azon *szu, sze, szi* gyökhangu szókkal áll fogalmi viszonyban, melyek bökő, döfő tulajdonságra vonatkoznak, milyenek, *szú* főnév, *szucza, szuszál, szeg, szigony*. V. ö. SZUCZA. Hangváltozattal rokon vele : *túr*, s képeztetésre hasonlók hozzá : *csúr, szűr, kér, mér, sír* stb. igék. Idegen nyelvekben legközelebb áll hozzá a mongol *szoro-khu (percer)*; rokon vele továbbá Budenz J. szerént a cseremisz *šur*, honnan *šuršo* am. bolha.

SZURA, (szur-a, azaz szúr-ó) fn. tt. *szurá-t*. Gyilok, mint szuró eszköz.

SZÚRÁGÁS, (szú-rágás) ösz. fn. Rágás, melylyel a szú nevü féreg a fát porrá őrli. *Szúrágástól elporhadt gerenda.*

SZÚRÁGTA, (szú-rágta) ösz. mn. Amit a szúférég megrágott, likacsossá tett, porrá őrlött. *Szúrágta fenyüszál.*

SZURANY, puszta Gömör m.; helyr. *Szurany-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZÚRÁS, SZURÁS, (szur-ás) fn. tt. *szúrás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, melynél fogva valaki bizonyos eszközzel döfést, bökést teszen. *Egy szurással megölni valakit.* 2) Azon rés, lik, melyet a szuró eszköz nyit. *Kardszurás, törszurás. Testén több szurás látszik.* Szabatosabban szólva : *szúrat*. 3) Átv. éles, nyilaló fájdalom a testnek valamely részében. *Oldalszurás, hátszurás.* Máskép : *szegezés, nyilalás.*

SZÚRAT, (szur-at) fn. tt. *szúrat-ot*, harm. szr. —*a*. Szurás által alakult rés, lik, pont.

SZURÁTA, fn. tt. *szurátát*. A székelyeknél különösen Udvarhely székben, de csak ritkán előforduló szó s am. leánydrusza vagy leányját. Kétségenkivül össze van téve a *sora* román szóból (latinul : soror) és *ját* székely szóból. V. ö. JÁT, (2).

SZÚRATOS, (szur-at-os) mn. tt. *szúratos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szurások által pontozott, pettyegetett, kilikgatott.

SZÚRCSAP, (szúr-csap) ösz. fn. Háromélü kés, melyet némely állatok felfuvódásánál azok bőribe szúrva vizet vagy szelet eresztenek ki. Használják némely emberi vizkórságban is. (Trokár v. jobban franczián : troiscart olv. troakár).

SZURDAL, (szur-od-al) gyak. áth. m. *szurdal-t*. Gyakran, folytonosan, vagy több pontokon szúr, bök, döf, vagy többeket megszúr, leszúr stb. *A dühös veszekedők késekkel szurdalják egymást. Kezeit, arczát öszveszurdalták a tüskék.*

SZURDALÁS, (szur-od-a-ás) fn. tt. *szurdalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori folytonos, vagy több ponton ejtett szurás.

SZURDANCS, (szur-od-ancs) fn. tt. *szurdancs-ot*, harm. szr. —*a*. Növénynem a tizhímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje öt hasábu; bokrétája öt szirmú, szétnyiló; bibéje száratlan; tokja öt, púpos, tövises, honnan a neve. (Tribulus). Fajai között legnevezetesb a *sulyom szurdancs*, máskép : *koldustetű* vagy *királydinnye*. Képeztetésre hasonlók hozzá *furdancs*, *ripancs*, *kullancs*, *bogáncs* (bogács), *varancs*, *göröncs*.

SZURDÉK, SZURDIK, (szur-od-ék) lásd : SZURDOK, (1).

SZURDÉKOS, (szur-od-ék-os) l. SZURDOKOS.

SZURDOGÁL, (szu-or-od-og-ál); SZURDOGÁLÁS, l. SZURKÁL; SZURKÁLÁS.

SZURDOK, (szur-od-ok) fn. tt. *szurdok-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Hegyek közé szorult szük út, szoros átmenet. 2) Szélesb ért. akármily keskeny határok közé foglalt szug, vagy szük öblü bejárás, pl. a kemencze mögötti kuczkó (különösen, szurdik) vagy az úgy nevezett kutyaszorító. 3) Néha jelent kis házikót, kunyhót is, mennyiben szoros a benne lakás.

Alapfogalomban és gyökre nézve a *szor, szoros, szorúl, szorít, szorong* szókkal egy eredetü, mintha volna *szordok* v. *szordék*. Végképzőjét illetőleg azon szók osztályába tartozik, melyekben az *ék ok* képzők váltakoznak, mint : *hajlék hajlok, marék marok, szándék szándok, fazék fazok* stb. Ennélfogva a szurdok is terjedelmes szokás szerint *szurdék*. V. ö. SZOR, elavult gyök.

SZURDOK, (2), faluk Abaúj, Bihar, Mármaros m. puszták Heves és Hont m.; helyr. *Szurdok-ra, —on, —ról.* L. SZURDUK.

SZURDOKOS, (szur-od-ok-os) mn. tt. *szurdokos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szoros, szűk, buvóhelyekkel, kuczkókkal ellátott; keskeny átjárásu. *Szurdokos hegyláncz.*

SZURDOK-PÜSPÖKI, falu Heves m.; helyr. *—Püspöki-be, —ben, —ből.*

SZURDUK, KIS—, NAGY—, faluk Krassó m. erdélyi faluk B. Szolnok és Torda m.; helyr. *Szurdok-ra, —on, —ról.*

SZURDUK-KÁPOLNAK, falu Kővár vidékében; helyr. *—Kápolnak-on, —ra, —ról.*

SZURK, némely régieknél, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben am. szurok; l. ezt.

SZURKÁL, (szúr-og-ál) gyak. áth. m. *szurkált.* Valamit gyakran vagy folytonosan, vagy különkülön többeket szúr. *Ösztökével szurkálni a bivalt. Meztelen talpát szurkálja az igliczetövis. Leszurkálni a fűzágakat tenyésztés végett.* Átv. valakit csipős, élczes szavakkal, czélzásokkal bántogat, szuttyongat. Ez igének középképzője *k* nem egyéb, mint a gyakorlatos képző *g*, tehát elemezve, *szur-og-ál*, mint, *turkál turogál, irkál irogál, nyirkál nyirogál, vájkál vájogál, csuszkál csuszogál*, és több mások.

SZURKÁLÁS, (szúr-og-ál-ás) fn. tt. *szurkálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Gyakori, vagy folytonos, vagy többekre terjedő szurás, bökés, döfés. Átv. csipős, élczes szavak általi bökdösés, szuttyongatás.

SZURKÁLÓ, (szúr-og-ál-ó) mn. és fn. tt. *szurkáló-t.* Ami gyakran, vagy folytonosan szúr. Főnéviminemüségben jelent eszközt, melylyel valamit szurkálni szoktak, pl. *pipaszurkáló.*

SZURKÁLÓDÁS, (szúr-og-ál-ó-od-ás) fn. tt. *szurkálódás-t*, tb. *—ok*. 1) Egymásnak viszonyos szurkálása. 2) Átv. csipős, elmés, másokat ingerlő, bántó szuttyongatás.

SZURKÁLÓDIK, (szur-og-ál-ó-od-ik) bel sz. m. *szurkálód-tam, —tál, —ott.* Egymást viszonyosan szurkálja. Átv. valakire czélozva csipősen elménczkedik, élczeskedik.

SZURKOL, (szur-ok-ol) áth. m. *szurkol-t.* 1) Szurokkal beken, beönt, bevon, beragaszt valamit. *Szurkolni a fonalat, a hajó varrásait. Beszurkolni a kereket.* 2) Önhatói minőségben tréfás népnyelven, *elszurkolni*, am. elsurranni, féltében elsompolyodni. Ez értelemben a sütésre vonatkozó *sur, surran* szókhoz rokon.

SZURKOLÁS, (szur-ok-ol-ás) fn. tt. *szurkolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Szurokkal bekenés, beöntés, behuzás, beragasztás.

SZURKOLAT, (szur-ok-ol-at) fn. tt. *szurkolat-ot*, harm. szr. *—a*. Szurokkal bekent része valaminek. *Hajó szurkolata.*

SZURKOS, (szur-ok-os) mn. tt. *szurkos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Szurokkal bekent, mázolt, beragasztott, vagy, amiben szurkot tartanak. *Szurkos fonál. Szurkos vászon, ponyva. Szurkos hajó. Szurkos vargalegény. Szurkos edény.* 2) Szurokrészeket tartalmazó. *Szurkos fenyű. Szurkos föld, gyánta, hant.* 3) Átv. *szurkos kezű*, ki lopni szeret, tolvaj. *Nem tolvaj, hanem csak szurkos a keze.* (Km.). V. ö. SZUROK.

SZURKOSAN, (szur-ok-os-an) ih. Szurokkal bekenve, bemázolva; átv. mocskosan, szurtosan, kormosan.

SZURKOSFENYŰ vagy —FENYŰ, (szurkosfenyű) ösz. fn. l. LÚCZFENYŰ.

SZURKOSKEZŰ, SZURKOSMARKU, (szurkoskezü v. marku) ösz. mn. Átv. ért. arról mondják, aki szereti elorozni amihez hozzáfér, kinek a keze ahhoz mintegy hozzáragad.

SZURKOSMÉCSVIRÁG, (szurkos-mécs-virág) ösz. fn. A mécsvirág nemü növény egyik faja; szirmai épek, kevéssé csorbák; szára czikkelyes; minden czikkely alatt szurkos, ragadós; virági gyürűsek, vörösek. (Lychnis viscaria).

SZURKOSODÁS, (szur-ok-os-od-ás) fn. tt. *szurkosodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Valamely testnek a hozzá tapadt szurok általi bemocskosodása, befeketedése.

SZURKOSODIK, (szur-ok-os-od-ik) k. m. *szurkosod-tam, —tál, —ott.* A hozzá tapadt szuroktól mocskossá, feketévé leszen. *Aki szurkot forgat, megszurkosodik.* (Km.).

SZURKOSSÁG, (szur-ok-os-ság) fn. tt. *szurkosság-ot*, harm. szr. *—a*. Szurkos állapota, vagy tulajdonsága valamely testnek.

SZURKOZ, (szur-ok-oz) áth. m. *szurkoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Szurokkal beken, bemázol, megragaszt valamit; másképp: *szurkol.*

SZURKOZÁS, (szur-ok-oz-ás) fn. tt. *szurkozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Szurokkal bekenés, beeresztés, megragasztás.

SZURKOZAT, (szur-ok-oz-at) fn. tt. *szurkozat-ot*, harm. szr. *—a*. Azon szuroktapasz, vagy kenőcs, mely bizonyos testet borít.

SZURKOZOTT, (szur-ok-oz-ott) mn. tt. *szurkozott-at.* Amit szurokkal bekentek, beöntöttek, megragasztottak. *Szurkozott fonál, vászon.*

SZURMOS, (szur-om-os) mn. tt. *szurmos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Holmi ragadós, tapadó mocsokkal bekent, mázolt; másképp: *czirmos, szirtos, szurtos, szurkos*, melyekkel alapfogalomban és gyökhangokban egyezik. V. ö. SZUROK, SZURTOS.

SZURMOSAN, (szur-om-os-an) ih. Szurmos állapotban.

SZURMOSÍT, (szur-om-os-ít) l. CZIRMOSÍT.

SZURMOSODÁS, (szur-om-os-od-ás) fn. tt. *szurmosodás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valaki vagy valami szurmossá lesz v. válik.

SZURMOSODIK, (szur-om-os-od-ik) k. m. *szurmosod-tam, —tál, —ott.* Szurmossá lesz v. válik.

SZÚRÓ, SZURÓ, (szúr-ó) mn. tt. *szuró-t.* Ami hegyes, tövises, szeges tulajdonságánál fogva szúr, bök, döf; továbbá ilynemű eszköz. *Szuró tövis, tüske. Szuró fegyverek.* Átv. éles, nyilaló fájdalmú.

Népies nyelven, *szemszuró* am. szemorvos, ki a szemhályogokat felszúrja.

SZÚRÓ- v. SZURÓFEGYVER, (szúró-fegyver) ösz. fn. Mindennemü fegyver, melylyel szúrni, bökni szoktak.

SZÚRÓ- v. SZURÓGYAK, (szuró-gyak) ösz. fn. Molnár A.-nál am. hajitódárda. Szabó Dávidnál: *szúromgyak.*

SZUROK, (szur-ok) fn. tt. *szurkot*, harm. szr. —*a*. Széles ért. ragadós, tömör, gyantaféle test, pl. *földi szurok*. (Asphaltum, Judenpech). Különösen a szurkosfenyünek, vagyis luczfának gyántájából főzött, és megtisztított, fekete szinü, tömött, s a kátránynál szivosabb test. *Szurkot főzni. Szurokkal beönteni a hajó réseit. Fekete, ragadós, mint a szurok. Megetették vele a szurkot*, azaz, rászedték, megjáratták. *Aki szurokkal bánik, megszurkosodik.* Baranyában holtszenet is jelent.

E szónak gyöke *szur* alapfogalomban egyezik a *szurt, szurtos, szirtos*, továbbá a *czirom, czirmos, szurom, szurmos*, szók gyökeivel, melyek mindnyájan valami ragadós, tapadó, olvadékony mocsokra vonatkoznak, s mint olyanok a szurokhoz hasonlók. Távolabbról rokonok hozzá a folyékony *ír, zsír, sár*, továbbá az az előtétes hang helyett némi különbséggel: *nyír, nyirok, virics*. Képeztetésre egyeznek vele: *hurok, burok, murok, marok, sarok, farok* hangugratók. Idegen nyelvekben rokonok vele Budenz J. szerént a zürjén *śir* (pix liquida), a hegyi cseremisz *sirä*, és votják *śir* (kén).

SZUROKÉGETŐ, (szurok-égető) ösz. fn. 1) Erdei hutás, ki a luczfák gyantájából szurkot főz, olvaszt. 2) Huta, üst, kazán stb., melyben szurkot főznek, olvasztanak.

SZUROKFA, (szurok-fa) ösz. fn. l. SZURKOSFENYŰ.

SZUROKFÁKLYA, (szurok-fáklya) ösz. fn. Szurokkal bevont fáklya, különböztetésül a viaszfáklyától.

SZUROKFEKETE, (szurok-fekete) ösz. mn. Szurokhoz hasonló, feketesötét.

SZUROKFŐZŐ, (szurok-főző) lásd: SZUROKÉGETŐ.

SZUROKFŰ, (szurok-fü) ösz. fn. L. SZÚFŰ.

SZUROKKANÁL, (szurok-kanál) ösz. fn. Vas kanál, melylyel az olvasztott szurkot meregetik, vagy melyben a kemény szurkot felolvasztják.

SZUROKKOROM, (szurok-korom) ösz. fn. A kiégetett szurkosfenyü korma. (Kienrusz).

SZUROKKOSZORÚ, (szurok-koszorú) ösz. fn. Égékeny anyagokból font, és szurokkal, vagy gyantával bevont koszorú, melyet serpenyőbe téve meggyújtanak, s éjjeli világitóul használnak, vagy melylyel háborukor az épületeket fölgyujtják.

SZUROKNEMŰ v. —NEMÜ, (szurok-nemü) ösz. mn. Némi tulajdonságaira nézve a szurokhoz hasonló. *Szuroknemű gyanta.*

SZUROKOLAJ, (szurok-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet szurokanyagból vonnak ki, s borral vegyítve holmi ideg- és izületbajok ellen hathatós gyógyszernek tartanak.

SZUROKSIPKA, (szurok-sipka) ösz. fn. Belülről szurokkal bekent sipka, mint gyógyszer a fejdaganat ellen.

SZUROKSZAGU MURVAPIKK, l. SZÚFŰ.

SZUROKSZÉN, (szurok-szén) ösz. fn. Kőszén faja. (Gagat).

SZUROKSZÖVÉTNEK, (szurok-szövétnek) ösz. fn. l. SZUROKFÁKLYA.

SZUROKTAPASZ, (szurok-tapasz) ösz. fn. Szurokból készített tapasz.

SZUROM, (szur-om) fn. tt. *szurmot*; l. SZURT és CZIROM.

SZÚROMGYAK, l. SZÚRÓGYAK.

SZURONY, (szúr-ony) fn. tt. *szurony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kétélü törforma hegyes fegyver, a gyalog katonák puskájára tűzve, mint hathatós támadó és védszer a szembeszálló ütközetben. Régibb katona nyelven a franczia *bayonnette* után elferdítve *panganét*, máskép magyarosan: *Péter kése. Szuronyra! Szuronyt szegezz! Szuronyt fel! Szuronyt le!* katonai parancsszók.

SZURONYCSŐ, (szurony-cső) ösz. fn. Cső, melybe a szuronyt dugják.

SZURONYHÉGY, (szurony-hégy) ösz. fn. A szurznynemü fegyvernek hegyes része.

SZURONYHŰVELY, (szurony-hűvely) ösz. fn. A szurony nemü fegyvernek tokja.

SZURONYNYAK, (szurony-nyak) ösz. fn. A szuronynak gömbölyü alsó része.

SZURONYPÉNGE, (szurony-pénge) ösz. fn. A szuronynak lapos, éles része.

SZURONYRÚGÓ v. —RUGÓ, (szurony-rugó) ösz. fn. A szuronyra alkalmazott rugó.

SZURONYSZÍJ, (szurony-szíj) ösz. fn. A szuronyt tartó szíj.

SZÚRÓ- v. SZURÓPÉNGE, (szuró-pénge) ösz. fn. Keskeny, hegyes fegyver, vagy pilinga, mely inkább bökésre való, mint vágásra, milyen pl. a szoros ért. vett szurony.

SZÚRÓS, SZURÓS, (szúr-ó-os) mn. tt. *szurós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami természeténél fogva szúrni, bökni szokott. *Szurós csipkefa, rózsabokor, tüske.* Képzésre és jelentési viszonyra hasonlók hozzá: *öklelős, bökős, rugós, harapós* stb.

SZÚRÓSAN, SZURÓSAN, (szúr-os-an) ih. Szúrós módon; szúrós minőségben.

SZÚRÓS- v. SZURÓSPÉRA, (szúrós-péra) ösz. fn. A pérák neme alá tartozó növényfaj; szára ágas, bakarasznyi cserjécske; levelei tövishegyük, megtekeredettek; virágai a levelek felső lapján, födetlenek. (Ruscus aculeatus). Köznépi nyelven: *egértövis.*

SZÚRÓSSÁG, SZURÓSSÁG, (szúr-ós-ság) fn. tt. *szúrósság-ot*, harm. szr. —*a*. Szúrós tulajdonság.

SZURT, (szur-t) fn. tt. *szurt-ot*, harm. szr. —*ja*. Zsiros, ragadós mocsok, szenny, különösen mely az emberi testet, vagy ruhát belepi, és piszkítja; hang-

változattal néhutt : *szirt*, honnan *szurtos* és *szirtos* egyet jelentenek. Ugyan ennyit teszen a *szurom, szurmos*, továbbá a *czirom czirmos* is. Gyökre egyezik *szurok* szóval. L. SZUROK. Kiképzett alakjára nézve hasonló a *mar, part, kert, csoport, kürt* szókhoz.

SZURTOS, (szur-t-os) mn. tt. *szurtos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szurttal bekent, szennyezett; mocskos, zsiros, czirmos, szurmos, szurkos, szucskos, szutykos, kormos. *Szurtos varga, konyhaszolgáló. Szurtos kovács, lakatos, lámpagyujtogató.* V. ö. SZURT.

SZURTOSAN, (szur-t-os-an) ih. Szurttal bekenve, mázolva; mocskosan, zsirosan, czirmosan stb. *Szurtosan járni, öltözködni.*

SZURTOSODÁS, (szur-t-os-od-ás) fn. tt. *szurtosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A testnek vagy ruhának szurt általi bemocskolódása, beszennyeződése; czirmosodás.

SZURTOSODIK, (szur-t-os-od-ik) k. m. *szurtosod-tam*, —*tál*, —*ott*. A hozzá tapadt szurttól bemocskosodik, szirmosodik; kormosodik, zsírosodik, szurkosodik stb. V. ö. SZURT.

SZURUTYKA, fn. tt. *szurutykát*. A Tájszótár, illetőleg Kállai gyüjteménye szerént : vert alutt tej. Idegen eredetünek látszik. Lugossy József a *szerdék, szüredék* szókkal hozza párhuzamba.

SZUSZ, fn. tt. *szusz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Fogak között, vagy különösen, és tulajdonkép az orron kicsuszszanó lehnek hangja, melyből a *szuszog, szuszogás, szuszma, szuszmog, szuszmálkodik, szuszi* (*-muszi*), *szuszszan* származékok eredtek. *Ne higyj neki míg benne van a szusz.* (Km.). Átv. ért. tűrést, iparkodást, fáradságot, továbbá fennhéjázást jelent. *Alig birja* v. *győzi szuszszal. Egy szuszszal két munkát végezni. Kifogyott belőle a szusz. Nagy szuszszal jár* v. *nagy benne a szusz* (a gőg). Némi értelmi módositással hasonlók hozzá a *szisz* és *szesz* hangutánzók. A székelyeknél forgószelet is jelent, honnan e mondat : *szusz, kerekedjél pokolba.*

SZUSZÁG, puszta Bihar m.; helyr. *Szuszág-ra, —on, —ról.*

SZUSZAK, elavult fn. melyből egy részről Sándor István szerint a sörényest, gubanczost jelentő *szuszakos* melléknév, más részről *szuszakol* ige származott. Első tekintetben ismeretlen, és homályos eredetü, gyökét talán *szösz* szóval rokoníthatjuk. Utóbbi tekintetben a szusz hangutánzó szótól ered; v. ö. SZUSZAKOL.

SZUSZÁK, fn. tt. *szuszák-ot*, harm. szr. —*ja*. L. SZUSZÉK.

SZUSZAKODÁS, (szusz-og-od-ás) fn. tt. *szuszakodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Piszmogás, szuszmogás, szuszmatolás; v. ö. SZUSZAKODIK.

SZUSZAKODIK, (szusz-og-od-ik) k. m. *szuszakod-tam*, —*tál*, —*ott*. Baróti Szabó D. szerint am. piszmog, piszmolódik, bibelődik. Ez értelmezésnél fogva máskép : szuszmog, szuszmatol, szuszmálkodik, azaz, szuszogva, lassan motyogva tesz valamit; s ekként elemezhető : *szusz-og-od-ik*, s képeztetésre hasonló a *tanakodik, marakodik, nyalakodik* s több ilyetén gyakorlatos középigékhez.

SZUSZAKOL, (szusz-og-ol) áth. m. *szuszakol-t*. Valamit motozva, tapogatózva, s mintegy szuszogva keres, csinál. Baróti Szabó D. szerint annyit is jelent, mint dug, takar. Ez értelemben rokonok hozzá : *szuszkó, szuszék, kuczkó, kuszkó*, mennyiben takarót v. rejtekhelyet jelentenek. V. ö. SZUSZÉK.

SZUSZAKOLÁS, (szusz-og-ol-ás) fn. tt. *szuszakolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szuszogva, motozva csinálás, keresés.

SZUSZAKOS, (szuszak-os) mn. tt. *szuszakos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Sándor István szerént am. sörényes, gubanczos; Szabó D. szerént : szálkás, bojtos.

SZUSZÁL, (szusza-al) áth. m. *szuszált*. Győr tájékán am. szuczál v. czuczál, azaz beszúr, benyom, begyömöszöl valamit, különösen a gyermek szájába az eledelt, pépet. V. ö. SZUCZA, CZUCZA.

SZUSZÁLÁS, (szusza-al-ás) fn. tt. *szuszálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Benyomás, beszúrás; különösen a gyermek szájába az eledelnek begyömöszölése.

SZUSZAMUSZA, (szusza-musza) iker melléknév, tt. *szuszamuszát*. Am. alamuszi, vagy munkájával lassan szuszmogó, piszmogó, bibelődő, máskép : *szuszimuszi. Olyan szuszamusza tityitotyi ember.*

SZUSZÁNY, faluk Arad és Krassó m.; helyr. *Szuszány-ba, —ban, —ból.*

SZÚSZÉK v. SZUSZÉK, fn. tt. *szúszék-ot*, harm. szr. —*ja*. Deszkákból öszverovott, vagy vesszőből font, és sárral betapasztott szekrény, melyben gabonát szoktak tartani, máskép : *szuszák*, néhutt : *hombár*. Ahol ilyetén szekrény hiányzik, ott a kamara egyik elzárt szugába töltik a gabonát, honnan valószinűnek látszik, hogy szuszék am. *szuszkó*, azaz *kuczkó* vagy *sutkó*. V. ö. SZUSZKÓ. Egyébiránt előfordul a szláv nyelvben is.

SZUSZIMUSZI, tt. *szuszimuszi-t*, l. SZUSZAMUSZA.

SZUSZIMUSZISÁG, (szuszi-musziság) ösz. fn. Szuszimuszi tulajdonság, alamuszisáq, szuszmaság.

SZUSZKA, (szusz-ka) fn. tt. *szuszkát*. A ‚szusz' fn. kicsinyzője.

SZUSZKÓ, (1), fn. tt. *szuszkó-t*. Kemencze mögötti szug, szurdék, máskép : *kuszkó, kuczkó.*

Minthogy a *szuszkó* nem egyéb mint *szug*, legvalószinübb, hogy ebből fejlett ki, s eredetileg *szugozó, szugzó* lehetett, melyből átvetve alakult *szuzgó*, s hangidomítással *szuszkó*. Hasonló átvetések : *háskó, zsacskó, szöcskő*, ezek helyett : *hágcsó, zsákcsó, szökcső.*

SZUSZKÓ, (2), falu Bereg m.; helyr. *Szuszkó-ra, —n, —ról.*

SZUSZMA, (szusz-ma) mn. tt. *szuszmát*. Mondják mamlasz, lassu emberről, ki csak úgy immelámmal, piszmogva, motyogva, s mintegy szuszogva tesz valamit. Mint gúnyos jelentésü szó hasonló képeztetésü a *tutyma, piszma, fityma, duzma* melléknevekhez.

SZUSZMÁKODÁS; SZUSZMÁKODIK, lásd : SZUSZMÁLKODÁS; SZUSZMÁLKODIK.

SZUUSZMÁLKODÁS, (szusz-ma-al-kod-ás) fn. tt. *szuszmálkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lassu, tunya, bibelődő, piszmogó munkálkodás.

SZUSZMÁLKODIK, (szusz-ma-al-kod-ik) k. m. *szuszmálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Piszmogva, lassan, lustán, bibelődve, motorászva, totyogva tesz valamit.

SZUSZMÁN, (szusz-ma-an) ih. Piszmogva, alamuszi módon.

SZUSZMASÁG, (szusz-ma-ság) fn. tt. *szuszmaság-ot*, harm. szr. —*a*. Piszmogó, lassan, tunyán bibelődő cselekvési tulajdonság; mamlaszság.

SZUSZMOG, (szusz-m-og) gyak. önh. m. *szuszmog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) L. SZUSZOG. 2) Valamit aluszékonyan, piszmogva, bibelődve tesz; másképen: *szuszmotál*, *szuszmotol*, *szuszakodik*. A föntebbi igének törzse: *szuszma*, melyből az *og* képző előtt az *a* elmaradt, mint ezekben: *tiszta tisztogat*, *sima simogat*, *piszma piszmog*, *tutyma tutymog*.

SZUSZMOGÁS, (szusz-m-og-ás) fn. tt. *szuszmogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Szuszogás. 2) Piszmogás, bibelődés.

SZUSZMOTÁL, (szusz-ma-ta-ál) önh. m. *szuszmotál-t*. L. SZUSZMOG, 2).

SZUSZMOTOL, (szusz-ma-t-ol) önh. m. *szuszmotol-t*. L. SZUSZMOG, 2). Magas hangon: *szöszmötöl*.

SZUSZMOTA, (szusz-ma-ta) mn. tt. *szuszmotát*. Székely szó, am. szuszma; l. ezt.

SZUSZOG, (szusz-og) gyak. önh. A lég *szusz* hangként hallhatólag ki- s bejár az orrán, mi leginkább akkor történik, ha a száj zárva marad, vagy midőn valamit szagolunk, szivunk, vagy orrunk hegedt likait szellőztetjük. Átv. valamit lassan, kifejlett erő nélkül, csak úgy motyogva, bibelődve tesz. *Ne szuszogj, hanem siess avval a munkával. Óraszámra szuszog vele, mit egy két percz alatt elvégezhetett volna. Ne szuszogj, mondd ki magyarán. Szuszog, mint siket disznó a buzában.* (Km.).

Gyöke: *szusz*, természeti hang, melyhez némi értelmi módosítással hasonlók: *szisz*, *szesz*, *sus*, *sis*, *zsizs*, a *sziszeg*, *szeszeg*, *susog*, *siseg*, *zsizseg* szózmazékokban. Alaphangban egyeznek vele a latin *mussat*, a német *schnauben*, *nuschen* stb.

SZUSZSZAN, (szusz-sz-an) önh. m. *szuszszan-t*. Egyes *szusz* hangot nyom ki, vagy húz be az orrán. *Szuszszanni sem mert.* Képeztetésre hasonlók hozzá: *csoszszan*, *csuszszan*, *moczczan*, *rezzen*, *poszszan* stb.

SZUSZSZANÁS, (szusz-sz-an-ás) fn. tt. *szuszszanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A légnek hallható ki- vagy benyomulása az orrlikakon.

SZUSZSZANT, (szusz-sz-an-t) alakjára áth. azonban mint némely más hasonló képeztetésü hangutánzó ige csak az önható ‚szuszszan' jelentésében használtatik; mint *horkant*, *kukkant* stb.; m. *szuszszantott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. L. SZUSZSZAN.

SZUSZSZANTÁS, (szusz-sz-an-t-ás) fn. tt. *szuszszantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. SZUSZSZANÁS; és v. ö. SZUSZSZANT.

SZUSZTORA, (szusz-t-or-a, mintegy: sus-t-or-a) fn. tt. *szusztorát*. Székely tájszó, s jelent viasz seprőjéből csinált mécset. Mint hangutánzó rokon a *sustorog*, *sistereg* égésre vonatkozó szókhoz. Képeztetésre hasonlók hozzá: *kusztora*, *csuszkora*, *ontora*, *gugora*.

SZÚTOR, falu Gömör m.; helyr. *Szútor-ra*, —*on*, —*ról*.

SZUTTYONGAT, l. SZÚTYONGAT.

SZÚTY, elvont törzse *szútyol*, *szútyongat* szóknak.

SZUTYOK, fn. tt. *szutyk-ot*, harm. szr. —*a*. Takony, mocsok. Egyezik *szucsok* szóval.

SZUTYKOS; SZUTYKOSSÁG, l. SZUCSKOS, SZUCSKOSSÁG; és v. ö. SZOTYKOS.

SZÚTYOL, (szúty-ol) áth. m. *szútyol-t*. Valakit bántó szavakkal bökdöz, korhol, fedd, szid. *A mérges asszony szüntelen szútyolja szolgálóját.*

Gyökre (szu) egy eredetü a *szúr*, *szurkál* igékkel.

SZÚTYOLÁS, (szúty-ol-ás) fn. tt. *szútyolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki szútyol.

SZÚTYONGAT, (szúty-ong-at) gyak. áth. m. *szútyong-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*gass*. Gyakran vagy folytonosan sértő szavakkal bökdös, szidalmaz, s mintegy piszkál, szurkál valakit. Más kiejtéssel: *szuttyongat*. V. ö. SZÚTYOL.

SZÚTYONGATÁS, (szúty-ong-at-ás) fn. tt. *szútyongatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szóbeli bökdösés, piszkálás, szurkálás, korholás; szidalmazás.

SZÚVAS, SZUVAS, (szú-v-as, szú-as) mn. tt. *szúvas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. A miben szú van, szúktól megrágott, megőrlött, szúcotte. *Szúvas fa*, *gerenda*. Más kiejtéssel: *szúas*.

SZUVASODÁS, (szú-v-as-od-ás) fn. tt. *szuvasodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A fának romló állapota, midőn szú esett bele.

SZUVASODIK, (szú-v-as-od-ik) k. m. *szuvasodtam*, —*tál*, —*ott*. Szuvassá leszen, azaz, szúférgek esnek bele. *A korhadt fák, gerendák megszuvasodnak.*

SZUVAT, fn. tt. *szuvat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) A szú által megrágott fának leváló héja, kérge (crusta carie exesa. Kresznerics). 2) A Tájszótár után a katlan szádáról vagy a tűzhelyről levert, megégett föld. 3) Ugyanott a fal tapaszának fölserepedése, mely a faltól elválva lehull; a két utóbbi jelentésben is mintha szú ette volna a tapaszt. Egyébiránt Budenz J. szerént a finn *save*, észt *savi*, lív *säv*, *sai*, mordvin *sovïn*, votják *šuj*, zürjén *šoj* stb. agyagot jelentenek. Vámbéry szerént pedig a csagatajban *szuva-mak*, és az oszmanli törökben *szıva-mak* am. falat tapasztani. Ezek szerént ‚szuvat' általán agyagos tapaszt jelentene. Lehet hogy az 1-sö értelmezésnél Kresznerics tévedett, mert Szabó Dávidnak, (a 2-ik kiadásban) ezen mondatát: „Lehullott a falról a szuvat", így olvasá: „Lehullott fáról a szuvat."

SZUVATOS, (szuvat-os) mn. tt. *szuvatos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Minek sártapasza fölcserepesedett. *Szuvatos katlan*, *házfal*, *kemenczeoldal*.

SZŰ, régiesen és tájdivatosan, pl. a székelyeknél am. szív. „Mert szűnek bőségéből szól szá“ (azaz száj. Münch. cod. Lukács. VI.). „Kik a jó szűben hallván az igét megtartják. (Lukács. VIII.). Közbeszúrt *v*-vel is „Te szüvednek kevélsége magasztatott fel tégedet.“ (Bécsi cod. Abdias). Ujabb iróknál:

„Szű szűn dobog, ott állnak ők hallgatva boldogan,
Eltünt a vár s a kunyhó rég az éj homályiban.“
B. Eötvös J. (Vár és kunyhó.).

Egyébiránt l. SZÍV.

SZŰBILLENTYŰ, l. SZÍVBILLENTYŰ.

SZŰBUROK; SZŰCSIGA stb. l. SZÍVBUROK; SZÍVCSIGA stb.

SZŰCS, (1), fn. tt. *szűcs-öt*, harm. szr. —*e* v. —*csé*. Mesterember, ki bizonyos állatok bőreit különféle anyagú csávákkal, savakkal stb. szőröstül, gubástul, gyapjastól kikészíti, s holmi öltözékekre, s más használatra szolgáló kelmékül idomítja. *Magyar, német szűcs. Vén farkas előbb utóbb a szűcs csávájába kerül.* Több vidékeken divatozó kiejtéssel *szőcs*.

Legvalószinübb, hogy e szónak gyöke *szőr*, mely nem csak állati hajat, hanem abból készített kelmét is jelenthetett, mint a *szűr*, honnan *szűcsölni a mentét*, am. prémezni, prémmel béllelni. Aki tehát a szőrkelme készítésével foglalkodik, *szőrös* t. i. mesterember, mint a kötélgyártó *köteles*, az irhacsináló *irhás*, a kordoványkészítő *kordoványos*, a posztószövő *posztós* stb. A *szőrös*-ből öszvehúzva lett *szőrs, szőrcs*, mint *vakaros vakarcs, tekeres tekercs, habaros habarcs*; így változott az *s cs*-re e szók végén is: bogás *bogács*, bordás *bordács*, kovás *kovács*, ordas *ordacs*, tanás *tanács*, kenős *kenőcs* stb. Végre *r* kihagyva lett *szőcs szűcs*, mint, göres *göcs* a boton, borstörő *bostörő*, *mert* székelyesen *mett*. Egyébiránt így is elemezhetni: *szőr-csi* (csináló), mint *zubbonycsi*, s öszvehúzva: *szőcs*. V. ö. —CSI, (1).

SZŰCS, (2), faluk Heves és Veszprém m. ALSÓ—, FELSŐ—, v. —SZÖCS, erd. faluk Belső-Szolnok m.; helyr. *Szűcs-re*, —*ön*, —*ről*.

SZŰCSÁRU, (szücs-áru) ösz. fn. A szücsök által kikészített mindennemü szőrös, bojtos, gubás, gyapjas bőrök, mint eladó iparmüvek.

SZŰCSÁRUKERESKÉDÉS, (szücs-áru-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki szücsárukkal üz. L. SZŰCSÁRU.

SZŰCSÁRUKERESKEDŐ, (szücs-áru-kereskedő) ösz. fn. Személy, ki szücsárukkal üzérkedik.

SZŰCSBOGÁR, (szücs-bogár) ösz. fn. Molynemü bogár, mely különösen a szücsök által kikészített bőrökben, prémekben szeret megtelepedni, s azokon rágódva élődni.

SZÜCSÉ, falu Heves m.; helyr. *Szücsé-re*, —*n*, —*ről*.

SZŰCSIGA, l. SZÍVCSIGA.

SZŰCSMOLY, (szücs-moly) l. SZŰCSBOGÁR.

SZŰCSÖL, (szücs-öl) áth. m. *szücsöl-t*. Szücs készítette szőrös bőrrel, azaz, prémmel beszeg, vagy bélel valamely öltönyt. *Szücsölni a mentét, téli ruhát. Rókabőrrel szücsölni a köpenyt.*

SZŰCSÖLÉS, (szücs-öl-és) fn. tt. *szücsölést*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. A ruhának prémmel beszegése, vagy bélelése.

SZŰCSPORTÉKA, (szücs-portéka) l. SZŰCSÁRU.

SZŰCSSÉG, (szücs-ség) fn. tt. *szücsség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Szücsmesterség. V. ö. SZŰCS. *Szücsséget tanulni, gyakorlni*. 2) A szücsmesterek együtt véve.

SZŰCSVARRÁNY, SZŰCSVARRAT, (szücs-varrány v. —varrat) ösz. fn. Olyan varrány, minőt a szücsök szoktak készíteni; különösen bőrből készült czifra varrány a bundákon, szürökön stb.

SZÜDOBOGÁS, l. SZÍVDOBOGÁS.

SZŰGY, (1), v. SZÜGY, fn. tt. *szügy-et* v. *szügy-et*, harm. szr. —*e*. Így neveztetik különösen a lónemü állatok melle, vagyis, két első lábszáraik töve között elődudorodó rész, a szarvasmarháknál pedig ugyanazon tájék neve *szegy*, valamint azon húsé is, melyet innen a mészárosok lemetszenek. *Szügy hegye, szügyhús. A szilaj ló szügyébe vágja a fejét, s fölrúg. Megsimogatni, megveregetni a ló szügyét. A hám alsó része a szügyet fekszi meg.*

E szó magyar elemzéssel vagy a *szű szív* gyöktől származik, s annyit jelent, mint a szünek helye, minthogy a *szű* e tájon fekszik; vagy talán kidudorodó alakjától kapta nevét, s alapfogalomban egyezik a szintén dudorú, vagy puffadt *tügy* (pofa), *tüdő, tüttös* (rövid vastag hurka) szókkal. Képzőjére nézve hasonló a szintén állati testrészekre vonatkozó *bégy* v. *bögy, szegy, térgy, tőgy* és *tügy* nevekhez; s menynyiben a határozott helyet jelentő *d* képző gyakran *gy*-vel cseréltetik föl, valószinü, hogy a fenn elsorolt szók eredetileg más alakban *szüd, szed, böd, tőd, tüd* lehettek, valamint a *térgy* szokottabban csakugyan *térd*. Így váltakoznak a *Somogy Somod, Szilvágy Szilvád, Almágy Almád, Szilágy Szilád* stb. helynevek. Egyébiránt Budenz József szerént finnül: *säke* v. *säkä* v. *säkehe* szintén am. a marha, ló stb. szegye, szügye; Vámbéry szerént pedig a csagataj *csöge* am. a teve szügye.

SZŰGY, (2), falu Nógrád m.; helyr. *Szügy-re*, —*ön*, —*ről*.

SZŰGYELŐ v. SZÜGYELŐ, (szügy-elő) ösz. fn. Azon szij, mely a felszerszámozott paripának szügyét fekszi meg, s mintegy a szügy előtt nyúlik el. Egyébiránt az is lehet, hogy valamint a *nyakló* am. nyakaló, és a *hasló* am. hasaló, t. i. amaz a nyakat, emez a hasat övedző kötél, vagy szij, vagy heveder: hasonlóan a *szügyelő* am. *szügy-el-ő*, az elavult *szügyel* igétől, tehát szügyet kerítő, szügyező, mint *ajazó* (zabla). Némely régieknél *szügyellő*, melynek törzse ‚szügyell‘ ige volna.

„Ülnek mindnyájan szép szerszámos lovakon,
Nagy áru czafragok terülnek farokon,
Bogláros szügyellők s kövesek nyakokon.“
Gyöngyösi István. (A Phoenixből. Török had leirása).

SZŰGYES, SZÜGYES, (szügy-es) mn. tt. *szűgyes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kidudorodott szügyü, mellű. Átv. ért. mondják emberről is. *Szűgyes, vállas legény.*

SZŰGYOMOR, (szű-gyomor) ösz. fn. Két üreg a szivben (ventriculi cordis) melyeket két husos közfal (septum ventriculorum) választ el.

SZŰGYHÁM, SZÜGYHÁM, (szügy-hám) ösz. fn. A kocsiba vagy szekérbe fogott ló hámjának azon szíja, vagy hevedere, mely a szügyre esik, különböztetésül a *farhám*-tól, mely a faron fekszik.

SZÜGYI, puszta Pest m.; helyr. *Szűgyi-be*, —*ben*, —*ből*.

SZŰGYLÁNCZ, (szügy-láncz) ösz. fn. A lóigába füzött, s a szügy táján függő láncz, melynek másik vége a rúdhoz van kötve. A mely lovak nem igában húznak, azokat nyaklóval szokás a rúdhoz kötni.

SZŰK, SZÜK, mn. tt. *szűk-et* v. *szük-et*. 1) Aminek szélei közel állanak egymáshoz, s aránylag kevés tért foglalván magában bizonyos nagyságu vagy mennyiségü testnek nem ad elegendő, vagy kellő helyet; amibe bizonyos nagyság bele nem fér, vagy igen öszveszorúl benne. Ellentétei: *bő, tág, széles, öblös*. Öltözékekre alkalmazva: *szűk ing, mellény, dolmány, csizma*. Térre vonatkozva: *szűk udvar, szűk szoba, szűk lakás*. Nyilást illetőleg: *szűk szájú korsó. Szűk kapu, szűk ablak*. Mennyiben a tér széleinek vagy oldalainak öszveszorulását illeti, egy értelmű vele *keskeny*. 2) Ami a testet szorosan megfekszi, feszes. *Szűk nadrág*, a bugyogóval ellentétben. 3) Átv. bizonyos várakozás, vagy vágyak, kellékek kielégitésére kevés; a maga nemében szegény, terméketlen. *Szűk markú* v. *kezű ember*, ki keveset ad, fösvény. *Szűk termés. Szűk esztendő*, melyben kevés eleség termett. *Szűk idő*, melyben az emberek jószágban, pénzben megszorulnak. *Szűk pénz. A takarmány szűk volta miatt eladni a barmokat. Szűk életmód*, midőn valaki sokat nélkülözve, szegényen él.

„Síkos az út s meredek, szűk az élet: szökni tanulj, [mert
Gyors az idő, megelőz, s hasztalan áldozatod.“
Kisfaludy K.

Némely régieknél am. ritka.

„Mert szűk az igaz szív, ki csak egyedül hív.“
Ének a XVII. századból. (Thaly Kálmán gyüjtem.)

4) Használtatik főnevül is, amidőn a tt. *szűköt*, pl. *szűköt látni*, am. csekély v. kevés állapota bizonyos kelléknek. *Szükében vagyunk a pénznek, gabonának. Szükét látja a kenyérnek. Bőben büdös, szükben édes.* (Km.). *A bornak bővében volnánk, de a pénz szűke miatt nem kelendő.*

„Oh Isten akit e földnek lakójává tevél,
A nép a dús hazában, ím kenyér szükében él.“
Erdélyi J. (Csoltó vitéz).

Származékaiban az *ű* néha állandóan rövid, mint *szükség, szükséges*. A régieknél gyakran *szík, szikség*; van *szökség* is, pl. Katalin verses legendájában.

Azon rokon hangú szók osztályába tartozik, melyek szoros, öszvehuzott tért, vagy szorongó állapotot jelentenek, milyenek: *szug, zug, szég, szegény, szigorú*. Egyezik vele más nyelvekben a török *szikï* (szük, szoros), a héber *czók* (anxietas, angustiae, gyöke: *czúk* angustus, arctus fuit) a finn *soukka* (angustus, arctus), zürjän *čigäm*. V. ö. SZÉG, (3).

SZŰKEN, SZÜKEN, (szük-en) ih. 1) Szorosan, aránylag kisded térbe szorítva, feszesen. *Szűken áll a nadrágja*. 2) Fösvényen, nem pazarolva, igen kis mértékben. *Szűken költeni. Szűken termett a gabona. Ki szűken vet, szűken arat.* (Km.). 3) Szegényen, nélkülözve. *Szüken élni. Késő szüken költeni, midőn mindenünk elfogyott.* 4) Ezen mondatban: *szűken hiszem* am. kevéssé, nem igen hiszem, alig hiszem.

SZÜKERÉK, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. *Szükerék-én*, —*re*, —*ről*.

SZŰKES, SZÜKES, (szük-es) mn. tt. *szükes-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Kevessé szük, kicsit feszes, kellőleg nem bő, nem elég tág. *Szükes a csizma, de viselettel majd kitágul. Szükes lakásunk van, de azért megférünk benne.* V. ö. SZŰKÖS.

SZÜKÉS, (talán am. az alhangú *szákos*) fn. tt. *szükés-t*, tb. —*ek*; l. PÁSZTORTARSÓKA.

SZŰKESZTENDŐ, SZŰKÉV, (szük-esztendő v. —év) ösz. fn. (az egyes szókat külön is írhatjuk). Olyan esztendő, melyben kevés eleség termett.

SZŰKFEJŰ v. —FEJŰ, (szük-fejü) ösz. mn. Átv. ért. korlátolt eszü, szellemi tehetségére nézve gyönge felfogásu.

SZŰKFOGAS, (szük-fogas) ösz. fn. A mohok seregébe tartozó növénynem; tokszája tizenhat keskeny fogas (honnan a neve); himvirágai bimbódadok. (Encalypta, némelyeknél: Bryum, és Leersia). Fajai Diószegi- Fazekasnál: *harangos*, és *kucsmás* szükfogas.

SZŰKÍT, SZÜKÍT, (szük-ít) áth. m. *szükít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Szükké tesz, öszveszorít, feszessé csinál, keskeny határok közé zár. Átv. *valaminek párját* v. *mását szükíteni* am. alig, vagy épen nem találni mását, különösen némi jelességre nézve. Máskép így mondjuk: *ritkítom párját*. A székelyeknél *elszűkít* (elszükitt) am. elhúzza más jószágát, pl. szántáskor a szomszéd földjét.

SZŰKÍTÉS, SZÜKITÉS, (szük-ít-és) fn. tt. *szükítés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit szükké teszünk. V. ö. SZŰK.

SZŰKKEBLŰ v. —KEBLŰ, (szük-keblű) ösz. mn. 1) Tulajd. ért. keskeny, aránylag kicsi, szorult keblü, mint: *szükmellű, szükvállú, szükfarú*. 2) Átv. határozataiban, tetteiben félénk, tartózkodó, kicsinykedő, magát meghuzó, merénytelen, kislelkü.

SZŰKKEBLÜSÉG v. —KEBLÜSÉG, (szükkeblüség) ösz. fn. Az akaró, és müködő tehetségnek szorongó, aggódó, kicsinykedő, félénk tulajdonsága.

SZŰKKÖRŰ v. —KÖRŰ, (szük-körü) ösz. mn. Tulajd. ért. ami aránylag kis körvonal, vagy korlát közé van foglalva. *Szükkörű lovarda, szükkörű tér.*

Átv. erkölcsileg korlátolt, kinek v. minek hatása, működése kevesekre terjed ki. *Szűkkörű hivatalnok.*

SZŰKKÖRŰSÉG v. —KÖRÜSÉG, (szűk-körüség) ösz. fn. Korlátok közé szorult állapot, vagy tulajdonság, anyagi és erkölcsi értelemben véve.

SZŰKMARKU v. —MARKÚ, (szűk-markú) ösz. mn. Átv. fösvény, nem adakozó.

SZŰKMELLŰ v. MELLŰ, (szűk-mellű) ösz. mn. Kinek aránylag keskeny szerkezetű melle van.

SZŰKMELLŰSÉG v. —MELLŰSÉG, (szűkmellüség) ösz. fn Keskeny, szorult mellalkotásu ember tulajdonsága, vagy állapota.

SZÜKÖL, (szük-öl) önh. m. *szüköl-t.* Mondják kutyáról, midőn meghunnyászkodva, s kérő vékony hangon nyöszög vagy sír. *Szüköl a korbácscsal fenyegetett, vagy az ajtón bemenésért kérezkedő eb.* Ez igének gyökét az utóbbi értelemben a természeti *szük* hang (mintegy a sikoltás hangja) alkotja, mely tótul: *szík*, miként egy tréfás népdalból kitetszik, melyben több állat hangja utánoztatván, a kutyáról így szól: *a ten pszik, kade ide, sade szik* (és az ebecske, amerre megy, mindenütt *szik!*) Az ebeknek egyéb érzéseket kifejező hangjai: *ugat, ordit, vonyit, csihol, csahol, nyöszörög,* néha *tutul* is, mint a farkas vagy róka.

SZŰKÖL, (szük-öl) önh. m. *szüköl-t.* Szükséget lát vagy szenved; szokottan: *szükölködik.*

SZÜKÖLÉS, (szük-öl-és) fn. tt. *szükölés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Az ebnek *szük* vagy *szik* hangon nyöszögése vagy sirása.

SZŰKÖLÉS, SZÜKÖLÉS, (szük-öl-és) fn. tt. *szükölés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) L. SZŰKÖLKÖDÉS. 2) Az ebnek síró hangja, nyögése.

SZÜKÖLKÖDÉS, SZÜKÖLKÖDÉS, (szük-ölköd-és) fn. tt. *szükölködés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Hiány, nélkülözés, melyet valaki az élet fentartására, vagy kényelmére kivánatos kellékekben, eszközökben, különösen eledelben, ruházatban, lakásban szenved.

SZŰKÖLKÖDIK, SZÜKÖLKÖDIK, (szük-ölköd-ik) k. m. *szükölköd-tem, —tél, —ött.* Az élet fentartására, különösen a test táplálására, öltözetre, s más természeti vágyak kielégítésére kellő eszközökben, dolgokban hiányt szenved. A viszonynevet rendesen *nélkül* névhatározóval vonzza. *Kenyér, ruha, fütés nélkül szükölködni.* „Nyilván szikelkedik segéthségh nékiül.“ Levél 1555-ből. (Szalay Ág. 400 m. l.). Ellentéte: *bővelkedik, duskálkodik.* Gyöke a szoros állapotra vonatkozó *szük*, melyhez rokon a *szegény, szegénykedik* gyöke *szeg.*

SZŰKÖLKÖDŐ, SZÜKÖLKÖDŐ, (szük-ölköd-ő) mn. és fn. tt. *szükölködőt.* Szoros ért. vett szegény, az élet fentartására való kellékeket, eszközöket nélkülöző. *A szükölködőket étellel, itallal, ruhával, fával ellátni.*

SZŰKÖN, tájdivatosan am. szüken; l. ezt.

SZŰKÖS, SZÜKÖS, (szük-ös) mn. tt. *szükös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Aki valamiben szükséget lát, szükséget szenved, valami nélkül szükölködik. Ily értelemben találjuk a régieknél: „Nem szükösök az egészek urvos nálkül.“ (Non egent, qui sani sunt, medico. Müncheni cod. Lukács. V.). „Mindönt, mivel ű leánya és ű társaságabeli vitézök, szízek is, szikkösök valának“ (Nádor-cod. 458.). „Hogy minekünk küldj kett font aranyat, mel nélkül mi igen szükesek vagyonk mostan.“ Levél 1559-ből. (Szalay Ág. 400. m. l.). „És pénz nélkül szükösök vagyunk.“ Levél 1560-ból (ugyanott). Szabatosan véve különbözik tőle *szükes*, mert ez a melléknevül használt *szük* gyöktől származik, és tulajdonkép térre vonatkozik, ellenben a *szükös* gyöke a főnév *szük*, mely hiányt jelent.

SZŰKÖSLIK, (szük-ös-lik) k. m. *szükösl-ött*, htn. —*eni*. A régieknél am. szükölködik. „Ezek nélkül szüköslötök“ (his indigetis. Müncheni cod. Lukács. XII.). „Kik egészség nélkül szüköslök valának“ (qui cura indigebant. Ugyanott. IX.).

SZÜKSÉG, (szük-ség) fn. tt. *szükség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Az állati élet fentartására kellő szerek hiánya, vagy aránylag nem elegendő mennyisége. *Szükséget látni, vagy szenvedni kenyérben, zsiradékban, tüzelő fában. A rosz termés miatt országszerte nagy szükség volt. Szükségben másra szorulni. A szegények szükségén enyhiteni. Megtanitja a szükség a restet dolgozni.* (Km.). *Dőlt gabona rohadt szőlő nem okoz szükséget.* (Km.). *Szükségtől tartani. Szükség esetére megtakaritani valamit. Végső szükségben gyökerekkel élni.* 2) Szorultság bármely viszonyok közt, szorult állapot. *Szükségben segiteni. Szükség esetén* v. *esetére. Nagy úr* v. *nagy dolog a szükség,* vagy *szükség törvényt ront* v. *szeg,* vagy *szükség törvényt csinál,* vagy *nincs a szükségnek szabott törvénye.* (Közmondatok). *Megtanit a szükség* v. *megtanit a szükség imádkozni. Szükség tesz okossá.* (Km.). *Szükség termi az egészséget.* (Km.). *Nincs erősebb erő, mint kit a szükség ad.* (Km.). *Ha beköszön a szükség, vége a szeretetnek.* (Km.). *Szükség választja meg az embert.* (Km.). 3) Azon sürgető, szorító állapot, midőn a belek illetőleg vízhólyag a bennök megérett salaktól megürülni törekesznek. *Ráért a szükség. Kis szükségét végezni,* azaz, hugyozni. *Nagy szükséget végezni,* a bélsárt kiüriteni. *Szükségre leszállni az ágyból, kimenni az árnyékszékre. A szükséget fentartani veszedelmes. Már négy napja nem volt szüksége.* 4) Ami bizonyos czélra elkerülhetlen, vagy ilyennek tartatik, minek meg kell vagy kellene lennie. *Szükségem van pénzre. A tudósnak könyvekre, a kézmivesnek szerszámokra, anyagra van szüksége. Mire szükséged nincs, egy pénz is sok érte.* (Km.). „Miután minden szükség kielégitése élvezetet nyujt, sőt miután nincs oly élvezet, melyet nem szellemi vagy anyagi szükség kielégitésének köszönünk: világos, hogy boldogságunk mértéke kielégithető szükségeink számában keresendő. B. Eötvös J. (Gondolatok). „Csakhogy semmi haladék ebben ne legyen, mert a szökség nem szenvedi.“ Gr. Eszterházy M. nádor (Tört. Tár. VIII. k. 5. l.). Ez értelemben néha am. szükséges. *Ezt nem szükség tudnod. Mi szükség volt oda menned?* Az ily monda-

tokban : *szükség van rád* am. kellesz, *nincs rá szükség*, nem kell, ellehetni nélküle.

SZÜKSÉGBELI, (szükség-beli) ösz. mn. Szükség szülte vagy okozta. *Szükségbeli útalt* vagy *útalványozott* (váltóüzletben).

SZÜKSÉGÉL, (szük-ség-él) áth. m. *szükségél-t*. Szükségkép megkivánt, kellékül állít fel, szüksége van reá, szükségesnek tart, olyasmit követel, aminek meg kell lennie. *A kényelem sok pénzt szükségel.*

SZÜKSÉGÉLÉS, (szük-ség-él-és) fn. tt. *szükségélés-t*, tb. —*ék*. Szükségesnek tartás, szükségképen megkivánás.

SZÜKSÉGÉRZET, (szükség-érzet) ösz. fn. Annak belső érzése vagy tudata, hogy valami szükséges.

SZÜKSÉGÉS, (szük-ség-és) mn. tt. *szükségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Széles ért. minden, ami bizonyos czélra elkerülhetlen kellék. *Szükséges étel, ital, ruházat. Étel, ital, álom, szükséges ez három.* (Km.). *Utazásra szükséges pénzt szerezni. Földmivelésre szükséges szerszámok, barmok. Ez nagyon szükséges. Beszerezni a szükséges könyveket. Ezt szükséges tudnod. Előbb a szükségeseket szerezd meg.* 2) Aminek bizonyos törvények szerént meg kell lennie. *Észtanilag szükséges*, minek ellenkezője az ész törvénye szerint lehetetlen. *Természetileg szükséges*, minek a természet törvénye szerint meg kell történnie. *Erkölcsileg szükséges*, mit az erkölcsi törvény parancsol. 3) Ami bizonyos okokból, előzményekből mintegy önként foly, ami nem esetleges, nem vak sors által támadt; máskép : *szükségképeni*. 4) Néha a régieknél am. szük, hiányos.

„De hogy dolgunk egész legyen,
S szükséges nevet ne vegyen."
Katalin verses leg. (Toldy F. kiad. 73. l.).

SZÜKSÉGÉSEN, (szük-ség-és-en) ih. SZÜKSÉGESKÉPEN, (szükséges-képen) l. SZÜKSÉGKÉP.

SZÜKSÉGÉSSÉG, (szük-ség-és-ség) fn. tt. *szükségésség-et*, harm. szr. —*e*. Általán valaminek szükséges volta, minemüsége, tulajdonsága. V. ö. SZÜKSÉGES.

SZÜKSÉGFŰ, (szükség-fű) ösz. fn. A savarok neme alá tartozó növényfaj népies neve; egyéni jellemzése Gönczy P. után : szára terepély, ágas, szőrös vagy kopasz, tövises hegyü; levelei árralakuak, virágai hónaljiak, magánosak; leple magva megérésekor porczogós; máskép : szintén köznéven : *kamborz*; növénytani neve : *kamborz savar*. (Salsola kali).

SZÜKSÉGHELY, (szükség-hely) l. ÁRNYÉKSZÉK.

SZÜKSÉGKÉP, SZÜKSÉGKÉPEN, (szükségkép v. —képen) ösz. ih. Föltétlenül, okvetetlenül, elkerülhetlenül; az előzményekből önként következve; nem esetleg, nem vaktában.

SZÜKSÉGKÉPENI, (szükség-képeni) ösz. mn. L. SZÜKSÉGES, 3).

SZÜKSÉGLET, (szük-ség-él-et) fn. tt. *szükséglet-ét*. 1) Ami bizonyos czélra elkerülhetetlen, amire szükség van. Megfelel a német *Bedarf* vagy *Bedürfnisz*-nek. 2) Kellék, megkivántatóság.

SZÜKSÉGLETI, (szük-ség-let-i) mn. tt. *szükségleti-t*, tb. —*ek*. Szükségletre vonatkozó.

SZÜKSÉGÖRÖKÖS, (szükség-örökös) ösz. fn. Külföldi, különösen az osztrák polgári jogból a magyarba is átment nevezet, mely alatt oly személy értetik, kit valamely örökhagyó végrendeletében az örökség bizonyos részéből ki nem tagadhat, mely is kötelesrésznek neveztetik, és a magyar jog szerént felét teszi annak, ami azon személyre (a szükségörökösre) törvényes öröklés szerént jutott volna. Ily szükségörökösök nálunk a leszármazó egyenes utódok, ezek nem létében az életben levő szülők (nagyszülők stb.). Az osztrák jog szerént a szülők kötelesrésze csak egy harmadát teszi a törvényes örökrésznek.

SZÜKSÉGTELEN, (szük-ség-telen) mn. tt. *szükségtelen-t*, tb. —*ék*. Amire nincs szükség, ami nélkül ellehetni; fölösleges; ami bizonyos czél elérésére nem kell. *Szükségtelen költség, fáradság, munka.* Határzóként am. szükség nélkül.

SZÜKSÉGTELENÜL, (szük-ség-te-len-ül) ih. A nélkül, hogy szükség volna rá, szükség nélkül.

SZŰKTERMÉS, (szük-termés) ösz. fn. Ami a rendes termésnél jóval kevesebb. V. ö. SZŰK.

SZÜKÜL, l. SZÜKÖL.

SZŰKŰL, SZÜKÜL, (szűk-ül) önh. m. *szűkül-t*. 1) Oly állapotra jut, melyben bizonyos kellékek hiányát érzi. *Megszükülni a pénzben, eleségben.* 2) Lelkileg szorong, aggódik, különösen félelem miatt. *Szükül a csinyon kapott gyermek, midőn büntetéssel fenyegetik. Szükül, kinek a kapczája szorul.*

SZÜKÜLÉS, l. SZÜKÖLÉS.

SZŰKŰLÉS, SZÜKŰLÉS, (szűk-ül-és) fn. tt. *szűkülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Holmi kellékeket nélkülöző állapot, hiánynak szenvedése. 2) Belszorongás, félelmi aggság.

SZŰKÜLT, (szük-ül-t) mn. tt. *szükült-et*. Hiányban szenvedő, szegény. *Szükült állapot.*

SZŰKÜLTEN, (szük-ül-t-en) ih. Szükült állapotban.

SZŰKÜLTSÉG, (szük-ül-t-ség) fn. tt. *szükültség-et*, harm. szr. —*e*. Szükség, szorultság, szükült állapot.

SZÜL, SZÜL, áth. m. *szült*. Némely származékai állandóan rövid *ü*-t vesznek föl, mint *szüle, születik* stb. A régieknél igen gyakran *i*- v. *i*-vel fordúl elé : *szíl, sziletik* stb. 1) Legszorosb ért. mondjuk némberről, midőn a méhébe fogadott magzatot világra hozza. *Fiút, leánykát, ikreket, hármasokat szülni. Könnyen, fájdalmak között szülni. Boldog anya, aki ily gyermeket szült. Szerencsésen elszülte az első gyermeket. Idétlen magzatot szülni.* Oly nőről, ki törvénytelen gyermeket hozott e világra, népies megvető nyelven azt szokták mondani : *fattyat vetett* v. *fattyazott*. A tehén, juh, kecske, ló, szamár *ellik*, a kutya macska *kölykezik*, a disznó *malaczozik* stb.; v. ö. FIADZIK. Egyébiránt néha, kivált közmondatokban oktalan állatokra is alkalmazzák, pl. *vajudik a hegy, majd egeret szül.*

2) Átv. bizonyos ok, vagy előzmény valamit létre hoz, tehát am. okoz, mivel. *A harag, irigység sok gonoszt szül. Ez nem jót szül.* Ez alapnál fogva a *szülők, szüleim* alatt nem csak az anyát, hanem az atyát is, mint a magzat egyik tényezőjét értjük, valamint a latin *parentes* alatt mind a szülő mind a nemző értetik.

A *szü* gyök tekinthető azon *sza sze* gyök dudorodott *(ü)* hangú másának, mely elválasztást, elkülönitést jelent. A mezőn, réten elválasztott, betakarított fűt, szénát néhutt szüleségnek hívják; ennélfogva midőn a némber vagy más állat *szül*, hasonlatnál fogva a méhnek gyümölcsét, terményét mintegy elválasztja vagyis a burokban rejtezett magzatot önmagából elkülöníti, s önálló létre hozza. Ha pedig idegen nyelvekhez folyamodunk, persa nyelvben legegyszerübben *zi* és *zai* am. élet és *zá-dan* am. szül-ni (parere, gignere, a *dan*, alább *sztan* infinitivusi végzet); továbbá születni, származni (nasci, oriri); szülemleni, termeni (prodire, provenire) stb.; másképen *zán-idan* és *zih-idan*; maga a *zá* törzs vagy néha *zái* összetételekben am. szülő (pariens, gignens); *zih* v. *zah* pedig valamint *zád*, am. születés, származás, *zád bud* am. születési föld, szülőföld. Ugyancsak a persában *zi-stan* (a zendben : *zi-*) am. él-ni, *zinde* élő stb. Tehát ezeket véve alapúl, *l (-öl, -el)* képzővel *szü-l* (= szü-öl) régiesen *szi-l* (=szi-el) azt tenné: életre hoz.

SZŰLÁZ, (szü-láz) ösz. fn. A szűnek láznemü kóros állapota.

SZÜLDE, (szül-de) fn. tt. *szüldét*. L. SZÜLHÁZ.

SZÜLE, (1), (szül-e = szül-ő) fn. tt. *szülét*. Szoros ért. anya, vagyis némber, ki magzatot szült. Szélesb ért. többes számban, *szülék, szüleim* stb. jelent anyát és apát együtt véve, mint a latin parentes; v. ö. NEMZŐ. *Tiszteld a szüléket.* (Km.). Ormánságban (Baranya megye egyik vidéke) jelent öreg anyát vagy asszonyt. Azon igenevekből módosított szók osztályába tartozik, melyekben az *ő ó* átváltozik *e a*-ra, mint: *csörgő csörge, zsengő zsenge, fecsegő fecske, czipő czipe, csigolyó csigolya, bujó buja, csaló csala, bugyogó bugyoga* stb. mi a régieknél különösen hosszú *é*-vel, még több más szóban is eléjön, pl. Idvezíte v. Idvezité = Idvezítő. ‚Szüle' is mint részesülői melléknév eléjön a régieknél, pl. szüle asszonyi állat = szülő asszonyi állat, a Nádor-codexben.

SZÜLE, (2), puszta Pest m.; helyr. *Szülé-re, —n, —ről.*

SZÜLEANYA, (szüle-anya) ösz. fn. Régiesen, nevezetesen Mikes Kelemen LXXXIII-ik levelében am. anyának anyja, nagyanya. „Ha tizenhárom esztendős korában a leány férjhez megyen, tizennégyben egy leánya lehet, tizenhárom esztendő mulva férjnek adja, annak tizennégyben egy leánya lesz; mind így számlálva egy asszonyt negyvenkét esztendős korában szüleanyának nevezhetik."

SZÜLEAPA, SZÜLEATYA, (szüle-apa vagy —atya) ösz. fn. Régiesen 1) Nagyatya. „Miképen az hatalmasságod boldog emlékezetü atyja, szüleatyja Athname levele által minket oltalma alá vett." 2) Nagyatyának atyja. „Maradékim tanulják meg, ha gonosz találja, hogy az a legősebb jószágok és legbizonyosabb jutalmak a világtól, atyjok, nagyatyjok és szüleatyjokról maradott reájok." Bethlen M. Önéletirása.

SZÜLEGYILKOS, (szüle-gyilkos) ösz. fn. Bünös, vádlott, ki szüléi valamelyikét gyilkos módon ölte meg.

SZÜLEGYILKOSSÁG, (szüle-gyilkosság) ösz. fn. Büntény, melyet szülegyilkos követett el.

SZÜLEI, (szül-e-i) mn. tt. *szülei-t*, tb. —*ek*. Szülére vagy szülékre vonatkozó, azt vagy azokat illető, attól vagy azoktól származó. *Szülei gond. Szülei hatalom. Szülei szeretet.*

SZÜLEKÖNYV, (szüle-könyv) lásd : ANYAKÖNYV.

SZÜLEMÉDÉS, (szül-em-éd-és) fn. tt. *szülemédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajd. ért. vett szülés általi származás. 2) Átv. létrejövetele valaminek bizonyos okból, előzményből, v. ö. SZÜL. Törzsöke az elvont *szülem*, mely hasonlatnál fogva olyan mint, *folyam, futam, élem*, a *folyamodás, futamodás, élemedés* származékokban.

SZÜLEMÉDIK, (szül-em-éd-ik) k. m. *szülemédtem*, —*tél*, —*ett*. 1) Mint állati, különösen emberi magzat létre, világra jön. 2) Átv. okozat, eredmény gyanánt támad bizonyos okból, előzményből. Képzési kifejlésre hasonlók hozzá : *folyamodik, futamodik, élemedik* stb.

SZÜLEMÉNY, (szül-e-mény) fn. tt. *szülemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajd. ért. szülött, különösen némber magzata, gyermeke. 2) Átv. bizonyos oknak okozata, előzménynek eredménye, cselekvésnek müve, kútforrásnak kifolyása stb. *Ime az ifjukori kicsapongásak szüleménye. Elmeszülemény. Saját agyának szüleménye.*

SZÜLEMLÉS, (szül-em-l-és) l. SZÜLEMÉDÉS.

SZÜLEMLIK, (szül-em-l-ik) k. m. *szüleml-ett*, htn. —*eni*. L. SZÜLEMÉDIK.

SZÜLEMZ, (szül-em-z) áth. m. *szülemz-ett*. Eléállít, eléhoz, létre hív.

SZÜLEMZÉS, (szül-em-z-és) fn. tt. *szülemzés-t*, tb. —*ék*. Eléállitás, létrehozás.

SZÜLEP, (szül-ep) fn. tt. *szülep-et*, harm. szr. —*e*. Hártyákból, véredényekből és sejtszövetből álló, gömbölyü vastag, és taplós test, mely a magzattal együtt terem az anya méhében, s szülés után szintén kitakarodik. Különben ennek neve *más* v. *másа*, az oktalan állatoknál pedig *pokla*.

SZÜLÉS, SZŰLÉS, (szül-és) fn. tt. *szülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) A méhbe fogadott magzatnak világra hozása. *Nehéz, fájdalmas szülés. A szülés előjeleit érezni. Szülésben meghalni. Gyermekszülés. Idétlen szülés. Szülés másа.* 2) Nyitra völgyében annyi is mint *szüleség*, l. ezt.

SZÜLESÉG, (szül-e-ség) fn. tt. *szüleség-et*, harm. szr. —*e*. Barmok elédeleül betakarított széna, szalma stb. szokottabban takarmány. E szóban az *e* hang könnyebb kiejtésre szolgáló toldalék, mint ezekben: *eleség, nyereség, vereség*. Eredeti jelentésére nézve v. ö. SZÜL.

SZÜLÉSI, SZÜLÉSI, (szül-és-i) mn. tt. *szülési-t*, tb. —*ek*. Szülést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szülési bajok, kinok, fájdalmak.*

SZÜLÉSZ, SZÜLÉSZ, (szül-ész) fn. tt. *szülész-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Újabbkori műszó, s jelent orvost, ki különösen a szülőnők körül működik, népiesen szólva, bábáskodik; továbbá ki e működéshez kellő tudománya és szakismérete felől szóló oklevéllel el van látva.

SZÜLÉSZET, (szül-ész-et) fn. tt. *szülészet-et*, harm. szr —*e*. Működés, vagy műtét a szülésben levő nők, illetőleg a születendő magzatok körül, továbbá e műtéthez szükséges ügyesség, és szakisméret.

SZÜLÉSZETI, (szül-ész-et-i) mn. tt. *szülészeti-t*, tb. —*ek*. Szülészetet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szülészeti ügyesség, műtét.*

SZÜLÉSZKÉDÉS, (szül-ész-kéd-és) fn. tt. *szülészkédés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Orvosi működés gyakorlása a szülő nők körül; népiesen l. BÁBÁSKODÁS.

SZÜLÉSZKEDIK, (szül-ész-kéd-ik) k. m. *szülészked-tem*, —*tél*, —*ett*. Segítő orvosi működéseket gyakorol a szülő nők mellett; népiesen l. BÁBÁSKODIK.

SZÜLÉSZSÉG, (szül-ész-ség) l. SZÜLÉSZET.

SZÜLET, (szül-et) fn. tt. *szület-et*. 1) Némely tájejtéssel am. *szüret*. 2) Szülés vagyis születés, elvont értelemben véve, mint megtörtént esemény. „Láta egy vak embert ő születétől fogván.“ (Münch. cod. János. IX.).

SZÜLETÉS, (szül-et-és) fn. tt. *születés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Világra jövése a méhben levő magzatnak, továbbá, azon idő, melyben valaki született. *Születés után legott megfürészteni, megkeresztelni a gyermeket. Születésétől fogva gyönge volt. Születése napját üli. Szerencsétlen még a születése is. Krisztus Urunk születése előtt, születése után.*

SZÜLETÉSHELY, (születés-hely) ösz. fn. Azon hely, város, falu, puszta stb., hol valaki e világra jött. *A gyermek születéshelyét beírni az anyakönyvbe. A csavargókat születéshelyeikre utasítani.*

SZÜLETÉSI, (szül-et-és-i) mn. tt. *születési-t*, tb. —*ek*. Születésre vonatkozó, születést illető; születésben v. születés által támadott. *Születési év, hely. Születési hiba.*

SZÜLETÉSKÖNYV, (születés-könyv) lásd: ANYAKÖNYV.

SZÜLETÉSNAP, (születés-nap) ösz. fn. Azon nap, melyen valaki e világra lett, továbbá annak megfelelő nap az utána következő években. *Ma van születésnapom*, v. szokottabban, *születésem napja.*

SZÜLETÉSÜ, szül-et-és-ü) mn. tt. *születésü-t*, tb. —*ek*. Születésére nézve, születését tekintve onnan v. innen való, olyan vagy ilyen polgári sorsban született. Csak más szóval összeköttetésben használtatik. *Pesti, budai születésü. Magyar születésü* (született magyar). *Nemes, grófi, polgári születésü.*

SZÜLETET, (szül-et-et) fn. tt. *születet-et*, harm. szr. —*e*. Születés, elvont, vagy végrehajtott értelemben, mint megtörtént esemény. A régiek ezt szabatosan megkülönböztették a *születéstől*, különösen midőn időszámlálásra használták. Így a Müncheni codex végén: „E könyő (könyv) megvégeztetett.... Úr születetének ezer négyszáz hatvanhatod esztendejében.“ „Krisztusnak kedig születete így vala.“ (Máté. I.). „Ki embernek születetét szerzette.“ (Bécsi codex. Machabeus).

SZÜLETETT, (szül-et-ett) mn. tt. *született-et*. Aki anyja méhéből világra jött. *Ártatlan, mint a ma született gyermek.* (Km.). Néha am. bizonyos állapotra termett vagy hajlandó. *Költőnek, úrnak, gazdának született. Katonának született legény. A régi nemes született katonának tekintetett.*

SZÜLETIK, (szül-et-ik) külszenv. m. *szület-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *szülessél*. Az anyja méhéből világra hozatik, világra jön. *Én a múlt század végén születtem. Te egy évben és hóban születtél velem. Ők egy napon születtek. Ez ily ember nem születik, hanem csak terem, mint a gomba.* (Km.). *Egynek ágyából született. Aki született, megis kell halnia.* (Km.). *Ki egyszer született, kétszer meg nem halhat.* (Km.). Népiesen gyakran *lesz* használtatik helyette: *Miolta a világra lettem. Fia lett neki. Meglett a gyermek szerencsésen. Bár csak egyetlen gyermeke lenne!* Átv. bizonyos okból, kútfőből cred, támad, származik. V. ö. SZÜL.

SZÜLETLEN, (szül-et-len) mn. tt. *születlen-t*, tb. —*ek*. Aki vagy ami még az anyja méhéből nem jött világra. *Isten áldja meg egész családját, még a születlen magzatját is.* Különbözik: *szülttlen.*

SZÜLÉTLEN, (szül-e-etlen) l. SZÜLŐTLEN.

SZÜLHÁZ, (szül-ház) ösz. fn. Nyilvános ház, a gyerekágyas, különösen szegényebb sorsú nők számára, hol orvosi ügyelet alatt végzik a szülést. V. ö LELENCZHÁZ.

SZÜLŐ, SZÜLŐ, (szül-ő) mn. és fn. tt. *szülő-t*. 1) Aki szül, vagyis magzatot hoz e világra. *A szülő nőnek segítségére lenni.* 2) A szüléssel bizonyos viszonyban levő, ahhoz tartozó, mely esetben öszvetétetik, mint: *szülőszék, szülőház, szülőfájdalom.* Midőn többesben áll, nem csak anyát, hanem apát is együtt véve jelent. *Szülőidet tiszteld. A szülőknek engedelmeskedjetek.* V. ö. SZÜLE.

SZÜLŐ- v. SZÜLŐFÁJDALOM, (szülő-fájdalom) ösz. fn. A szülést megelőző és kisérő fájdalom. *Érezni a szülőfájdalmat. A szülőfájdalomtól elájulni.*

SZÜLŐ- v. SZÜLŐFÖLD, (szülő-föld) ösz. fn. Haza, ország, tartomány, város, falu, melynek kebelében születtünk. *Áldott, elfelejthetlen szülőföld. Elhagyni a szülőföldet. Isten áldja meg a szülőföldét is.*

„Szülőföldem szép határa,
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenkor csak feléd nézek.
Ha madár jön, tőle kérdem:
Virulsz-e még szülőföldem.“ Kisfaludy K.

A várost néha különösen kiírják: *szülőváros.*

SZŰLŐ- v. SZÜLŐHÁZ, (szülő-ház) l. SZŰLHÁZ.

SZÜLŐI, (szül-ő-i) mn. tt. *szülői-t*, tb. —*ek*. Ami szülőt, vagy szülőket illet, azokra vonatkozik, tőlök ered, hozzájok tartozik. *Szülői gond, ápolás. Szülői áldás, átok*; másképp: *szülei.*

SZÜLŐKE, (szül-ő-ke) fn. tt. *szülőké-t*. Szabó D. szerént minden ami anya nélkül neveltetik föl.

SZŰLŐ- v. SZÜLŐSZÉK, (szülő-szék) l. BÁBASZÉK.

SZÜLŐTLEN, (szül-ő-telen) mn. tt. *szülőtlen-t*, tb. —*ek*. Árva, kinek szülői meghaltak, vagy ki szüleitől messze szakadt, elraboltatott. *Szülőtlen kocsagyermek*; másképp: *szülétlen.* Határozóként am. szülő nélkül, szülőtlenül.

SZÜLÖTT, (szül-ött) mn. és fn. tt. *szülött-et*. Szülés által lett, anyaméhből származott. *Egyetlen szülött fiam. Édes szülöttem*, azaz, magzatom, gyermekem. *Első szülött*, az anyának első magzata. *Második, harmadik szülött.* Nyelvre alkalmazva am. anyai. *Szülött nyelvem magyar.*

SZÜLÖTTHAGYÓ, (szülött-hagyó) ösz. mn. Anya, aki kisded gyermekét elhagyja, vagy valahová kiteszi, hogy megtalálván, könyörületből mások gondoskodjanak róla.

SZÜLÖTTI, (szül-ött-i) mn. tt. *szülötti-t*, tb. —*ek*. Szülöttre vonatkozó, azt illető. *Szülötti jog, illetőség, minőség.*

SZÜLÖTTSÉG, (szül-ött-ség) fn. tt. *szülöttség-et*, harm. szr. —*e*. Születési állapot. *Első, másod szülöttség.*

SZŰLŐVÁROS, (szülő-város) l. SZÜLŐFÖLD alatt.

SZÜLT, (szül-t) mn. tt. *szült-et*. Akit szültek. *Burokban, holtan szült gyermek. Anyaszült meztelen*, akin semmi ruha sincsen; némely tájakon hibásan: *anyaszűz meztelen.*

SZÜLTLEN, (szül-t-len) mn. tt. *szültlen-t*, tb. —*ék*. Akit vagy amit nem szültek, pl. a népmesében: *szültlen csikó alattam*, melyet mesterségesen vagy anyja holta után vettek ki az anyja hasából. V. ö. SZÜLETLEN.

SZÜMCSŐ, fn. tt. *szümcső-t*. A négyfőbbhímesek seregébe és táskások rendébe tartozó növénynem; táskája tojásdad, hepehupás, hegyes csúcsokkal, csontárhoz hasonlít, ki nem nyílik; 1—4 rekeszében, (Gönczy Pál szerént két vagy két pár rekeszében), melyek egymás fölött vannak, egy-egy mag. (Bunias). Neve alkalmasint *szümöcs* szóból módosíttatott.

SZÜMŐCS v. SZÜMÖLCS, l. SZEMÖLCS, illetőleg SZÖMÖRCS.

SZÜN, SZÜN, önh. m. *szűn-t*. Némely származékai állandóan rövid *ü*-t vesznek föl, mint *szünet, szüntelen, szüntet*. 1) Határtalan igével viszonyulva am. bizonyos cselekvés vagy állapot folytatását abban hagyja, megszakasztja. *Irni, olvasni szünök. A munkások csengetésre dolgozni szünnek. A gyermek sírni, a beteg nyögni megszűnt. Élni megszűnt.* Néha távolító ragu neveket vonz. *Dologtól, fáradságtól megszünni. Végre megszünt az üldözéstől.* Alkalmazzuk az oktalan állatok cselekvéseire, vagy állapotára is. *A bikák megszüntek öklelődzeni. A madarak vedléskor megszünnek énekelni.* Egyébiránt közönségesen a mondott példákban is ikesen szokott használtatni, mint a következő pontban. 2) Midőn lelketlen, vagy elvont lények hatására, vagy bizonyos állapotára vonatkozik, szabatosan véve inkább *szünik*, melynek jelentésében némi szenvedőlegesség rejlik, s am. hatása tovább nem tart, nem folytattatik. *Szünik a fájdalom, a betegség, a dögvész. Szünik a hideg, a tél, a nagy forróság, a zápor, a szél. Szünik a zaj, forrongás. Szünik a zene, a mulatság. Nem szünik a sok baj. Bár csak megszünnék a háboru. Szűnik a haszon, támad a kár.* (Km.). Régiesen: *szőn* v. *szőnik*: „És üvöltö (üvölte) nagy szóval mondván szőnjél“ (sine. Tatrosi v. Münch. cod. Lukács. IV.). „Hogy ke(dég) megszőnék beszéletétől“ (cessavit loqui. Ugyanott. Luk. V.). „Ne szőnjél meg az imádságtól.“ (Nádor-cod. 429.). „Hogy te es (is) megszőnnél atte balgatagságodból.“ (Ugyanott. 505.l.). „Ki mind ez ideig nem szőnik az úristent csudatételökkel dicsőiteni.“ (Debreczeni Legendáskönyv. 85.).

Ezen igében a *nyugalom*, a *pihenés* alapfogalma rejlik, minélfogva valószinű, hogy valamint *nyugonni* és *pihenni* am. a munka fáradság után magát *kinyögni, kipihegni*, vagyis hogy ezen igék gyökei a lélekzésre vonatkozó *nyu, pih* természeti hangok: hasonlóan a *szűn* igében is ilyetén hang *(szi, szü, szu)* a gyök, s ugyanez van meg, mint általában lélekzési, szivási hang a *szunyik, szunnyad* igék rokon gyökében is. Idegen nyelvekben egyezik vele a mongol *szünü-kü* (s' eteindre; disparaitre), honnan: *szünüge-kü* (szüntet-ni; semmisítni); továbbá a török *szön-mek* (s' eteindre, verlöschen); sínai nyelven: *ting* (cessare, sistere); továbbá hasonló hozzá a latin *desinit* igének alapját tevő *sinit* is, mely azt is jelenti: *enged*, s a magyar *szűn*, mint föntebb láttuk, ezen értelemben is használtatik.

SZŰNÁLLAPOT, SZÜNÁLLAPOT, (szün-állapot) ösz. fn. L. SZÜNET.

SZÜNCSÉNGETYŰ, (szün-csengetyű) ösz. fn. Csengetyű, mely által a munkások seregének jelt adnak, hogy a munkát ideiglen, pl. evéskor abban hagyják.

SZÜNEDÉZ, (szün-ed-éz) önh. m. *szünedéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. L. SZÜNEDÉZIK.

SZÜNEDÉZÉS, (szün-ed-éz-és) fn. tt. *szünedézés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Bizonyos cselekvésnek, állapotnak, hatásnak lassankinti abban hagyása, alább szállása, engedése; fokozatosan lejtő szünés.

SZÜNEDÉZIK, (szük-ed-éz-ik) gyak. m. k. *szünedéz-tem, —tél, —ett,* par. *—zél.* Bizonyos cselekvés, vagy állapot folytatását lassanlassan abban hagyja, képesint enged, alább hagy. *A fájdalom enyhültével a beteg kiáltozni szünedezik.* Szabatosan véve, *ik* képzővel mint középige azt jelenti, hogy önmunkásság nélküli valamely tárgynak hatása, létele lépcsőnkint fogyatkozik. *Szünedezik az ágyuk dörgése, a rohanók rivalgása. A dögvész szünedezik.*

Ez igének törzsöke *szüned* önállólag nincs szokásban.

SZŰNÉS, SZÜNÉS, (szűn-és) fn. tt. *szünés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Cselekvésnek vagy állapotnak abba hagyása, vagy engedése, megszakadása. *Bérletszünés.*

SZŰNÉSI, SZÜNÉSI, (szün-és-i) mn. tt. *szünési-t,* tb. *—ek.* Szünésre vonatkozó, azt illető. *Szünési idő, óra, szünési jel.*

SZÜNET, (szün-et) fn. tt. *szünet-et,* harm. szr. *—e.* 1) Az abban hagyott, vagy félbeszakasztott munka utáni nyugalom, vagy tétlen állapot. *A napszámosoknak déltájban egy órányi szünetet engedni. Szünetre jelt adni. Szünet után új erővel a munkához fogni.* 2) Akármily hatásnak, erőnek alább hagyása, megszakadása. *A szélvész szünetére várakozó hajósok. Szünet nélkül üldözni valakit. Nincs szünete se éjjel se nappal.*

SZÜNETÉL, (szűn-et-él) önh. m. *szünetél-t.* Szünetet tart, azaz, a munkát ideiglen abban hagyja, félbeszakasztja; pihen, nyugszik. *Ebéd után szünetelni és alunni. Nyáron a munkások reggel, délben, és délestkor szünetelni szoktak. A szabóknak szokásuk hétfőnként szünetelni.*

SZÜNETÉLÉS, szűn-et-él-és) fn. tt. *szünetélés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* A munkának nyugvás végett ideiglenes félbeszakasztása.

SZÜNETÉNKÉNT, (szün-et-én-ként) ih. 1) Szüneti időszakok alatt, midőn, vagy valahányszor szünet van. Képzésre olyan, mint, reggelenként, éjjelenként. *Szünetenként bemenni a kocsmába egy pohárborra.* 2) Közbeközbe szünetet tartva, nem folytonosan munkálkodva, nem húzamosan.

SZÜNETI, (szün-et-i) mn. tt. *szüneti-t,* tb. *—ek.* Szünetre tartozó, arra vonatkozó, azt illető. *Szüneti óra.*

SZÜNETJEL, (szünet-jel) ösz. fn. Jel a hangjegyirásban, mely azt jelenti, hogy az ének vagy zenehangnak bizonyos ideig elhallgatnia kell. (Pausa.).

SZÜNETLEN, (szün-etlen) mn. tt. *szünetlen-t,* tb. *—ek.* Folytonosan működő, ható, vagy tartó. *Szünetlen munka, fáradság, gond. Szünetlen üldözés, háboruság.* „Állnak vala a sidó papifejedelmek, és a választott sidók szőnetlen vádolván Jésost.“ Nádor-codex. 223.). Használtatik határzóként is, *szünetlenül* helyett. *Szünetlen ír, olvas, munkálkodik.* Máskép és szokottabban : *szüntelen.*

SZÜNETLENMOZGÓ, (szünetlen-mozgó) ösz. mn. és fn. Olyas valami, melyet ha egyszer mozgásba tesznek, működni többé meg nem szűnik. (Perpetuum mobile).

SZÜNETLENÜL, (szün-et-len-ül) ih. Folytonosan, abban nem hagyva, félbeszakadás, nyugvás, pihenés, szünet nélkül.

SZÜNETLIK, (szün-et-el-ik) k. m. *szünetl-ett,* htn. *—eni.* Csak némelyek által használt szó. Lelketlen dolgokról mondják ‚szünetel‘ értelemben.

SZÜNETMUNKA, (szünet-munka) ösz. fn. 1) Általán munka, melyet valaki a szünet idején rendkivül végez, mely a kötelezett szakmához nem tartozik. 2) Különösen bányászi munka, melyet a rendelt időn, és kiszabott szakmányon kivül tesznek. Egészen különbözik tőle a megfordított *munkaszünet.*

SZÜNETNÉLKÜLI, (szünet-nélküli) ösz. mn. l. SZÜNETLEN.

SZŰNIDŐ, SZÜNIDŐ, (szűn-idő) ösz. fn. Időköz, mely a félbeszakasztott munka után következik, s az újra kezdett munkáig tart. *A munkások déli szünideje. Iskolai szünidő.*

SZŰNIK v. SZÜNIK, (szűn-ik) k. L. SZŰN.

SZÜNJEL, (szün-jel) l. SZÜNETJEL.

SZŰNNAP v. SZÜNNAP, (szün-nap) ösz. fn. Nap, melyen a munkások bizonyos dolog folytatását abban hagyják, milyenek a szolgai munkákra nézve az innepek, és vasárnapok. *Oskolai szünnapok.*

SZŰNÓRA v. SZÜNÓRA, (szün-óra) ösz. fn. A napnak bizonyos órája, melyben a munkások dolgozni megszünnek, részint, hogy kipihenjék magukat, részint evés végett. *Regebédi, déli, harmadebédi szünóra.*

SZÜNRENDEZÉS, (szün-rendezés) ösz. fn. A kereskedelemben olyatén rendezés, midőn minden függő ügyek véghez vitetnek a nélkül, hogy újak kezdetnének, pl. ha a kereskedő meghalt s örökösei a kereskedést folytatni nem kivánnák. (Stralzio, Stralziren).

SZÜNRENDEZÉSI, (szün-rendezési) ösz. mn. Szünrendezésre vonatkozó, azt illető. *Szünrendezési címvezető.*

SZÜNTELEN, (szün-telen); SZÜNTELENÜL. (szün-telen-ül) l. SZÜNETLEN; SZÜNETLENÜL.

SZÜNTET, (szün-tet) mivelt. m. *szüntet-tem, —tél, —ett,* par. *szüntess.* Eszközli, végrehajtja, okozza, hogy valami szünjék, megszünjék, hogy tovább ne tartson. *Megszüntetni a vérontást. Megszüntetni a munkát, az éjjeli mulatságot.*

SZÜNTETÉS, (szün-tet-és) fn. tt. *szüntetés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Parancsolás, meghagyás, melynél fogva megszünik valami, vagy megszün tenni valaki valamit.

SZŰNYERÉS, (szű-nyerés) ösz. fn. A székelyeknél am. neki bátorodás; ellentéte : *szűvesztés.*

SZŰPAIZS, (szű-paizs) ösz. fn. Paizs, melynek alakja, szabása szívhez hasonló; különböztetésül a kerek, vagy domború paizstól.

SZŰPÖFETEG, (szű-pöfeteg) ösz. fn. A szivbetegségnek, és dobogásnak erősebb foka, melyet a nép hiedelme a szivben tanyázó férgeknek tulajdonít.

SZŰR v. SZÜR, (1), áth. m. *szűr-t* v. *szür-t*. Némely származékai állandóan rövid *ü*-t vesznek föl, pl. *szüret, szüredék, szürenkedik*. 1) Valamely nedvet bizonyos sürü likacsokkal ellátott testen, vagy eszközön általereszt, különösen a végett, hogy söprejétől, vagy holmi idegen vegyüléktől megtisztítsa. *Tejet, levet szűrni. Szürővel, szitkával megszűrni a levest. Valamit ruhán, papiron általszürni. A savót a turózacskón leszürni.* Átv. *öszveszürni valakivel a levet* am. bizonyos czélra egyet érteni, czimborálni. 2) Különösen, némely gyümölcsök, kivált szőlő levét kisajtólja s itallá elkészíti. *Almából, szőlőből mustot szűrni. Ez évben nem sok mustot szűrtünk. Másnak szűr, maga szomjan marad.* (Km.). 3) Átv. mondjuk betegségről, vagy általán az állati test fogyatkozásáról, mely a benne levő zsírt, hájat mintegy kiszüri. *Megszürte őt a tartós betegség, a vén kor, a koplalás.*

E szónak gyöke *szű*, mint egy részről az elválasztást jelentő *sza, sze* gyökök mása, más részről, mint amely a *szivárgó* nedvnek természeti hangját utánozza, miként a német *seihen* is; az *r* cselekvést jelentő képző, s tájszokásilag *l*-re változik, honnan *szüret* néhutt másképen: *szület*. A törökben *szüz-mek* am. *szűrni;* honnan *szüzgecs* am. szürő. (Vámbéry). Hangra rokon hozzá a magyarban azon *szür* is, melyből *szürcsöl, szürcsölget* származott.

SZŰR v. SZÜR, (2), fn. tt. *szűr-t* v. *szür-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Kicsinezve: *szűrőcske*. 1) Szőrből, vagy úgy nevezett kutyaszőrü gyapjuból kallott, durva darócz posztó, melyet csapók készítenek. *Tatai, pápai, gyöngyösi, privigyei szűr. Egy vég szűrt venni, fölszabni. A végszűrt beáztatni, kipányvázni, beereszteni. Fehér, szürke, mákos szinü szűr.* 2) Ilyetén kelméből varrott különféle szabásu, és nagyságu öltöny, vagy köpeny. *Öreg v. hosszu szűr. Köpönyegszűr. Dolmányszűr*, fordítva: *szürdolmány. Halász* v. *révészszűr*, milyet néhutt a halászok és révészek viselnek. *Béresszűr. Bakonyi, egri czifra, hímezett, veres posztóval tarkázott szűr. Galléros, gallératlan szűr. Szűr, hozz fát, palást rakj tüzet, bunda nyugodjál.* (Km.). *Szűr nem palást.* (Km.).

„Szűr van rajtam nem bunda,
Tudod, rózsám nem dunna." (Népd.).

„Be van az én szüröm újja kötve,
Édes rózsám ne kotorázz benne." (Népd.).

Átv. *kitették a szürét*, am. kiadtak rajta, mint kelletlen vendégen: mit azon hajdani népszokásból magyaráznak, melynél fogva leánykérő legénynek úgy adták értésére a kosárkapást, hogy estve levetett szürét reggel a konyhába vagy tornáczba kiakasztották, annak jeléül, hogy Isten hirével elmehet, ellenben a kedves kérőét fölvirágozták, és szalagozták. Mondják arról is kit a hivatalból kitettek; vagy a kocsmából kivetettek. *Kinek nem szűre, ne viselje* v. *ne vegye magára.* (Km.). *Szűrben keresték, köpönyegben elköltötték.* (Km.). *Szűr alól beszél, szűr alól fittyet hány* (fenyegetődzik, de tőle senki se fél). Némely palócztájakon a *szűr* neve csuha.

E szó eredetileg egy a *szőr* szóval, t. i. az anyag jelenti a kelmét és a belőle készített öltözéket, mint a *guba* jelent bojtos szőrt, pl. *gubás eb*, egyszersmind ily szőrből kötött, szövött ruhát; V. ö. SZŐR.

SZŰR, (3), falu Baranya m.; helyr. *Szűr-be*, —*ben*, —*ből*.

SZÜRCSÖL, (szür-öcs-öl) áth. m. *szürcsöl-t*. Bizonyos nedvet, különösen italneműt fogai között szivogat be, s mintegy a fogak résein általszüröget. *Szürcsölni az édes bort.* Alaphangban, és jelentésben rokona a *szörpöl*, s a német *schlürfen*, és a latin *sorbeo*.

SZÜRCSÖLÉS, (szür-öcs-öl-és) fn. tt. *szürcsölés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Ivás módja, melynél fogva valaki szürcsölve veszi be az italt. V. ö. SZÜRCSÖL.

SZÜRDÉK, l. SZÜREDÉK.

SZŰRDÖGEL v. SZÜRDÖGÉL, (szür-öd-ög-el) gyak. áth. m. *szűrdögel-t*. Apródonként, lassanlassan, de folytonosan szűr valamit. V. ö SZŰR, (1).

SZŰRDÖGELÉS, (szür-öd-ög-el-és) fn. tt. *szűrdögelés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Folytonos, lassanlassan folytatott szürés.

SZÜREDÉK, (szür-ed-ék) fn. tt. *szüredék-et*, harm. szr. —*e*. A szürőn átszivárgott, és seprejétől megtisztult nedv, lé. *Szüredék sonkolya, sepreje.* (Szabó D.).

SZÜRENKÉDIK, (szür-en-kéd-ik) k. m. *szürenkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Lassan-lassan, vékony sugarakban vagy apró cseppekben szivárog, általfoly valamely testen. *Az eső beszürenkedik a földbe.* Győr tájékán am. fogy, elsoványodik. *Megszürenkedett a beteg.*

SZŰRÉS, SZÜRÉS, (szür-és) fn. tt. *szűrés-t*. tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Valamely híg testnek, folyadéknak bizonyos eszköz likacsain általszivárogtatása, illetőleg megtisztítása, némi seprűktől elválasztása. V. ö. SZŰR, (1).

SZÜRET, (szür-et) fn. tt. *szüret-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Széles ért. szürés által megtisztított nedv, folyadék. 2) Különösen szőlőszeti munka, midőn az érett szőlőt leszedik, megcsömöszölik v. tapossák kisajtólják, s mustját, levét edényekre szürik. *Jókor jősz, elmult a szüret.* (Km.). *Bő, sovány szüret. Víg, zajos szüret.* 3) Átv. holmi mezei terméynek betakarítása. *Kukoriczaszüret, krumpliszüret, babszüret.* Némely tájdivatos ejtéssel: *szület*. V. ö. SZŰR, (1).

SZÜRETÉL, (szür-et-él) önh. m. *szüretél-t*. Szüretet tart, azaz, az érett szőlőt leszedi, és levét, mustját veszi. Szélesb ért. holmi terméyneket betakarít. Átv. bizonyos hasznot húz, bevétele van.

SZÜRETÉLÉS, (szür-et-él-és) fn. tt. *szüretélés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. A szőlőnek leszedése, és levének kicsömöszölése, kisajtólása stb. Szélesb ért. holmi mezei termények betakaritása. V. ö. SZÜRET.

SZÜRETÉLŐ, (szür-et-él-ő) mn. és fn. tt. *szüretélő-t*. Aki szüretet tart, vagy a szüreti munkákat végzi. *A szüretelőket mustos pecsenyével megvendégelni.*

SZÜRETI, (szür-et-i) mn. tt. *szüreti-t*, tb. —*ek*. Szürethez tartozó, azt illető, arra vonatkozó, szüretkor eső, történő. *Szüreti készületek, munkák. Szüreti mulatság, lakoma. Szüreti idő, szünnapok.*

SZÜRETKOR, (szüret-kor) ösz. ih. Szüret idején, míg a szüreti munka tart. *Szüretkor jól mulatni. Szüretkor leszen két éve.*

SZÜRETYŰ, (szür-ety-ű) fn. tt. *szüretyű-t.* Szitanemű szűrőeszköz; egyszerüen : *szűrő.*

SZŰRFOLT, (szűr-folt) ösz. fn. Mai értelmében am. folt a szűrön; régiesen, pl. a Debr. Legendáskönyvben (12. l.) am. szűrdarab : „Parancsolá a fejedelöm, hogy mezitelen felakasztva hajánál fogva nagy erősen megostoroznájak, es nagy erős szűrfoltokkal a megtaglott testet törölnéjek.“

SZŰRHOSSZÚ, (szür-hosszú) ösz. fn. Nyitravölgyi tájszó, am. hosszuszür.

SZŰRKANKÓ, (szűr-kankó) ösz. fn. Dolmányszabásu szüröltöny. V. ö. KANKÓ, 3).

SZÜRKE, mn. tt. *szürkét.* Általán, mondják szinről, mely a sötét és világos, a barna, vagy fekete, és fehér szinek vegyületéből áll. Fokozatai különfélék, amint vagy a barnához, feketéhez, vagy a világoshoz, fehérhez áll közelebb, honnan hasonlat után a *hamuszinű, vasszinű, füstszinű, világos-, sötét-, feketeszürke* stb. Különösen az állati szőrt, hajat illetőleg am. részint barna, barnás, szög, szőke, részint ősz, fehér szálakkal vegyitett. *Szürke haj, szakál, bajusz.* Festett szőrkelméket illetőleg : *szürke posztó, szűr, szőnyeg, pokrócz. Mákos, bögölyszinű, hamvas szürke ruha. Szürke barát,* szent Ferencz rendű, minthogy eredetileg szürke posztóból viseltek ruhát. *Szürke nénék,* apáczák. Állatokról szólva : *szürke macska, szürke evet, szürke szamár, szürke ló,* mely ismét lehet *seregélyszürke, egérszőrű, deres, vasderes, sötét, világos szürke. Szürke lótól nem kérnek vámot* (hanem a gazdájától). (Km.). *Margit asszony, szürke ló, ritka válik benne jó.* (Km.). Használtatik egyszerüen főnevül is ‚szürke ló‘ értelemben. *Megnyergelni, befogni a szürkét. Szürkén lovagolni. Sötétszürke, seregélyszürke, almásszürke, világosszürke,* lovakra vonatkozó nevezetek. Mint a *szürkül, szürkület* származékok mutatják, jelenti az égnek félsötét, félvilágos szinét is, különösen nap kelte előtt, és nyugta után. Különböztetés végett v. ö. ŐSZ, és SZŐKE.

Minthogy a *szürke* vegyes szint jelent, magyar elemzéssel valószinű, hogy alapfogalmánál fogva egy eredetű a keveréket, vegyületet jelentő *zür* (zavar) szóval. Képeztetési alakra pedig hasonló czen szinre vonatkozókhoz : *szöszke, szőke, hóka, róka, riska, pirka, tarka,* melyekben a *ke ka* tulajdonkép nem kicsinző, hanem elavult igékből származott részesülők módosulata, mint a *fecske, csacska, locska, czinke* s több mások, elemezve : *fecsegő fecsege fecske, csacsogó csacska, locsogó locska, czinegő czinege czinke.* Miszerint *szürke* annyi volna, mint *szürögő* (zürögő, zavargó) *szüröge,* öszvehúzva : *szürke.* Ezen értelmezést valószinübbé teszi a Dunán túl divatozó *züllik, zülled,* am. *zürlik, zürled,* azaz, vénhedik, öregségre hajlik, vagyis őszbe csavarodik, szürkül a haja. Egyébiránt egyezik vele a persa *szirk,* mely Vullers szerént am. *fucus ruber et albus,* és Budenz J. szerint a lapp *čuorkok, čuorre, čörre,* finnlapp *čuorgad, čurgis,* osztyák *sur,* vogul *sarach,* mordvin *šaržu.*

SZŰRKEBEL, (szür-kebel) ösz. fn. A hosszuszür szárnya. *A magot szűrkebelből vetni.* Balaton vidéki szó.

SZÜRKEHÁLYOG, (szürke-hályog) ösz. fn. Betegség a szemen vagy szemeken, midőn azok elhomályosodnak, mintha hálóval (szürke hálóval) huzatnának be. (Cataracta).

SZÜRKÉLLIK, (szür-ke-el-el-ik) k. m. *szürkélltem, —tél, —t* v. *ett; htn. —ni* v. *—eni.* Szürke szint mutat, szürke szint játszik.

SZÜRKENÉNE, (szürke-néne) ösz. fn. Női szerzetes, kinek rendeltetése betegeket ápolni; e női szerzetesek így neveztetnek ruhájok szinétől, máskép : *irgalmasnénék, irgalmasszüzek.* (Graue od. barmherzige Schwestern).

SZÜRKEPRÉM, (szürke-prém) ösz. fn. Szürke szinü prém, akár ily szinü állatok szőrméjéből készítve, akár mesterségesen ilyenné festve.

SZÜRKÉS, (szürke-es) mn. tt. *szürkés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Szürkébe menő, itt-ott fehér, ősz szálakkal kevert, világos foltokkal pettyegetett. *Szürkés haj, bajusz. Szürkés kelme.*

SZÜRKESÉG, (szürke-ség) fn. tt. *szürkeség-et,* harm. szr. *—e.* Szürke tulajdonsága vagy állapota valaminek. *Hajak szürkesége.*

SZÜRKÍT, (szürke-ít) áth. m. *szürkít-ett,* par *—s,* htn. *—ni* v. *—eni.* Szürkévé tesz, szürkére fest. *Az agg kor megszürkitette a haját.* V. ö. SZÜRKE.

SZÜRKÍTÉS, SZÜRKITÉS, (szürke-ít-és) fn. tt. *szürkítés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* Cselekvés vagy hatás, mely által valami szürkévé tétetik, festetik.

SZÜRKÖNY, (szürk-öny) fn. tt. *szürköny-t,* tb. *—ök,* harm. szr. *—e.* L. SZÜRKÖNYET.

SZÜRKÖNYET, (szürk-öny-et) fn. tt. *szürkönyet-et,* harm. szr. *—e.* Éj és nap közti időszak, midőn az ég szürke, vagyis félsötét, félvilágos, t. i. nap kelte előtt, és nap nyugta után. E két állapot oly viszonyban áll egymással, mint az estveli és reggeli hajnal. A székelyeknél divatos szó; általánosabb szokás szerént : *szürkület.* Egyébiránt rendesen ‚szürkönyet‘ vagy ‚szürkület‘ alatt napalkonyati időt értünk, valamint a hajnal közönségesen am. a latin *aurora.* Képeztetésre az *alkonyat* és *szürkönyet, alkonyodik* és *szürkönyödik* hasonló alkatuaknak látszanak, ámbár végelemzésben az ‚alkonyat‘ szó különböző képeztetésü lehet; v. ö. ALKONY. Értelemre annyiban különbözők, hogy az alkonyat tulajdonkép a napnak csak alászállását, a szürkönyet az égnek mind homályosodását, mind homályból világosba átmenését jelenti.

SZÜRKÖNYETI, (szürk-öny-et-i) mn. tt. *szürkönyeti-t,* tb. *—ek.* Szürkönyetre vonatkozó, szürkönyetkor történő.

SZÜRKÖNYÖDÉS, (szürk-öny-öd-és) fn. tt. *szürkönyödés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* 1) Nap le-

mentekor az égnek homályosodása. 2) Nap kelte előtt föltünedező világosság. Mindkét esetben az ég hasonló sötétvilágos színben tűnik elé, azon különbséggel, hogy nyugatkor a világosságba sötétség, keletkor ebbe amaz vegyül. V. ö. SZÜRKÖNYÖDIK.

SZÜRKÖNYÖDIK, (szürk-öny-öd-ik) k. m. *szürkönyöd-tem, —tél, —ött.* Mondják égről, illetőleg időszakról, midőn naplemenetkor a világosságot a bele vegyülő homály, vagy keletkor az éji homályt a világosság üzni kezdi; Szabó D. szerént am. estveledik.

SZÜRKŰL, SZÜRKÜL, (szürke-ül) önh. m. *szürkül-t.* 1) Valamely testnek, különösen szőrnek hajnak sötét szine közbenközben fehérrel, összel vegyül. *Szürkül a haja, szakála, bajusza.* 2) Az ég félsötét, félvilágos színben tűnik elé, különösen estve és reggel. Máskép: *szürkönyödik.*

SZÜRKŰLÉS, SZÜRKÜLÉS, (szürke-ül-és) fn. tt. *szürkülés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Szürkévé levés, vagy változás.

SZÜRKÜLET, (szürke-ül-et) fn. tt. *szürkület-et,* harm. szr. *—e.* Napkelet-, vagy napnyugottáji idő, midőn az ég fényét homály, vagy a sötétséget világosság kezdi üzni. *Estveli szürkület, reggeli szürkület.* Máskép: *szürkény* v. *szürkönyet.* V. ö. SZÜRKE.

SZÜRKÜLETI, (szürke-ül-et-i) mn. tt. *szürkületi-t,* tb. *—ek.* A szürkületre vonatkozó; szürkületkor vagy szürkületben történő, létező. *Szürkületi homály.*

SZÜRLE, fn. tt. *szürlét.* Némelyek által a nálunk szokásban levő azon thea nevezetének magyaritása végett alkotott szó, mely alatt némely növények illetőleg füvek főzetét mint italt értünk; maga a valóságos *thea,* mint a *kávé* nevezet némi eltérésekkel a különböző nyelvekben sőt nyelvcsaládokban általánosan el van fogadva.

SZÜRLIK, (szür-öl-ik) k. m. *szürlött,* htn. *szürleni.* Mondják tehénről, anyajuhról, midőn megvénül, vagy teje kiapad. Egyezik vele a Dunán túl divatos *züllik* azaz, *zürlik,* mintegy szürenkedik; v. ö. SZÜRENKEDIK.

SZÜRLÖG, (szür-öl-ög) gyak. önh. m. *szürlög-ött.* Erdélyies tájejtéssel am. szemereg; továbbá pezseg, habzik, pl. a bor, borvíz, midőn pohárba töltik.

SZÜRMEDÉZ, (szür-öm-ed-éz) gyak. önh. m. *szürmedéz-tem, —tél, —ett.* Sürü apró cseppekben esik, szivárog, mintha szűrőn eresztenék által.

SZÜRMÖL, (szür-m-öl) önh. m. *szürmölt.* L. SZÜRCSÖL.

SZÜRMÖLÉS, (szür-m-öl-és) l. SZÜRCSÖLÉS.

SZÜRNYEGH, falu Zemplén m.; helyr. *Szürnyegh-re, —én, —ről.*

SZŰRŐ, SZÜRŐ, (szür-ő) mn. és fn. tt. *szűrő-t.* 1) Amivel bizonyos nedvet, folyadékot szürnek. Rendesen a viszonynévvel összetett szót alkot. *Szűrőedény, szűrőkanál, szűrőszita, szűrőkas, szűrőzsák, szűrővászon; tejszűrő, levesszűrő.* 2) Mint önálló fn. szőrből készített, sürü szitához hasonló, töltséralakú, vagy lerek tok fenekére alkalmazott szövet, melyen bizonyos folyadékokat általszivárogtatnak, illetőleg söprejiktől megtisztítnak. *Szűrőn áteresztni a levest, tejet.* 3) L. SZÉRŰ.

SZŰRŐDÉS, SZÜRŐDÉS, (szür-ő-öd-és) fn. tt. *szűrődés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Bizonyos nedvnek valamely likacsos testen általszivárgása.

SZŰRŐDIK, SZÜRŐDIK, (szür-ő-öd-ik) belsz. m. *szűrőd-tem, —tél, —ött.* Mintegy belső nyomás által átszivárog, s meghigúl. *A zacskóba öntött alutttej savója átszűrődik.* Átv. zsirja, kövérsége fogy, mintha megszürték volna.

SZŰRŐ- v. SZÜRŐEDÉNY, (szürő-edény) ösz. fn. Mindenféle edény, melyen valamit szürnek, pl. szűrőkanál, szűrőszita, szűrőkosár.

SZŰRÖGET, SZÜRÖGET, (szür-ög-et) gyak. áth. *szűröget-tem, —tél, —ett,* par. *szűrögess.* Gyakran, folytonosan, vagy lassanlassan, kicsinyenkint szür valamit.

SZŰRÖGETÉS, SZÜRÖGETÉS, (szür-ög-et-és) fn. tt. *szűrögetés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Gyakori, vagy kicsinyes, aprózott szürés.

SZŰRŐ- v. SZÜRŐKÁK, (szürö-kád) ösz. fn. A szüretelők kádja.

SZŰRŐ- v. SZÜRŐKALÁN, (szürő-kalán) ösz. fn. Likacsos kalán, melyen holmi leveket, híg főzelékeket szürnek a szakácsok.

SZŰRŐ- v. SZÜRŐKAS, (szürő-kas) ösz. fn. A serfőzők kasa, melyen a kifőzött sörlevet áteresztik, s meghigítják.

SZŰRŐKOSÁR, (szürő-kosár) l. SZŰRŐKAS.

SZŰRŐ- v. SZÜRŐKŐ, (szürő-kő) ösz. fn. Homokköből készített, likacsos bödön, melyen a tisztátalan, fövenyes vizet átszivárogtatják.

SZÜRÖNGÉL, (szür-öng-él) önh. m. *szüröngél-t.* L. SZÜRMEDEZ, SZÜRLÖG.

SZÜRÖNKÉL, (szür-ön-g-él) önh. m. *szürönkélt.* Székely szó, s am. vékonyan csorog, csoronkál, csoronkázik, vékonyan szürődik. (Kríza J.).

SZŰRŐ- v. SZÜRŐRUHA, (szürő-ruha) ösz. fn. Vászonszövet, melyen holmi folyadékot átszürnek.

SZŰRÖS, (szür-ös) mn. tt. *szürös-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Aki szűrben jár, szűrbe öltözött, szürruhát viselő. *Szűrös paraszt, juhász, kanász.*

SZŰRŐ- v. SZÜRŐSZITA, (szürő-szita) ösz. fn. Szita, melyen nedveket, folyadékokat eresztenek által, különböztetésül a száraz, pl. liszt-, dohányszitától.

SZŰRŐVÁSZON, (szürő-vászon) l. SZŰRŐRUHA.

SZŰRŐ— v. SZÜRŐZSÁK, (szürő-zsák) ösz. fn. A borszüretelők zsákja, melyben a szőlőt tapossák, hogy levét kinyomják.

SZÜRTHE, falu Ung m.; helyr. *Szürthé-re, —n, —ről.*

SZÜRTYŰ, l. SZÜRETYŰ.

SZŰRŰ; SZŰRÜ, l. SZŰRŐ; és SZÉRŰ.

SZÜSZÖG, (szüsz-ög) önh. m. *szüszög-tem, —tél, —ött.* Székelyszó, s am. szüszörgő hangon szivárkozik. (Kríza J.).

SZŰTELEN; SZŰTELENSÉG; SZŰTELENÜL, l. SZÍVTELEN; SZÍVTELENSÉG; SZÍVTELENÜL.

SZÜTYŐ, fn. tt. *szütyő-t.* 1) Fiókkal ellátott bőröv, milyent több vidéken a tótok, s a magyarok közől a palóczok derékra kötve viselnek, mely egyszersmind erszényül szolgál. 2) A növénytanban általán hártyanemű zárt zacskó (utriculus); ha termésről mondják, értenek alatta vékonyhártyáju egymagvu termést, melyben a mag tágan áll, ilyen termése van, pl. az amarántnak. Eredetileg alkalmasint *tűszö* v. *gyűszű*, melyből hangátvetés által alakult. L. TŰSZŐ.

SZÜTYŐKE, (szüty-ő-ke) fn. l. TÜCSÖK. Nevét hangjától kapta, valamint a *tücsök*, vagy a latin *cicada*.

SZÜTYŐLÉK, (szütyő-l-ék) fn. tt. *szütyőlék-et*, harm. szr. —*e*. Kicsiszerű zsákocska; továbbá őrlött búza növedéke; máskép: *fütyőlék*.

SZŰVEL; SZŰVELÉS, lásd: SZÍVEL; SZÍVELÉS.

SZŰVESZTÉS, (szü-vesztés) ösz. fn. Székely szó, s am. bátortalankodás; ellentéte: *szűnyerés*. V. ö. SZŰ, SZÍV.

SZŰZ, mn. és fn. tt. *szűz-et* v. *szüz-et*. A régieknél származékaival együtt *ű* helyett igen gyakran *i* önhangzóval írva találjuk: *szíz, szíziség* stb. 1) Széles ért. ki a nemi szemérmet sértetlenül, szeplő nélkül megőrizi, legyen az akár férfi, akár nő. *Szűz legény, ifjú, szűz leány, szűz hajadon.* 2) Szorosb ért. nőszemély, ki soha férfival nem közösült. *Rózsához az illat, szűzhöz a szemérem hozzá termett.* (Km.). 3) Tiszta erkölcsi keresztény ért. ki a szemérmesség ellen se gondolattal, se vágygyal nem vét, Krisztusnak ama tanával egyezőleg: „Aki nőt látand a végre, hogy megkívánja őt, immár vétkezett az ő szivében.“ 4) Átv. ért. a maga nemében tiszta, mocsoktalan, idegen elemmel nem vegyült, szeplőtelen, eredeti épségben létező, szóval, mi a szüzzel némi hasonlati, jelképi viszonyban áll. Ez értelemben a viszonyló szóval rendesen öszvetett szót alkot. *Szűzarany*, idegen ásványkeverék nélkül. *Szűztojás*, melyet hím nem termékenyített. *Szűzleves*, tiszta leves. *Szűzvirág*, liliom, mint a szüzeség jelvénye. *Szűzvállak*, melyek még terhet nem viseltek.

E szónak eredeti jelentését tekintve némelyek azon nézetben vannak, hogy az *szű* gyöktől származik, mintha volna *szü-öz, szüv-öz*, azaz, *szüves, szűvel* vagy *szivvel biró*, t. i. kitünőleg (per excellentiam) a szü v. szív érzelmeivel biró, azoknak hódoló; így a ‚biró‘ szó is kitünőleg jelent igazságszolgáltatót. Alakban hasonló volna a *lemez, nehez, üdvöz, igaz, száraz* szókhoz, melyekben az *ez öz az* képző am. *es ös as*. Talán inkább a ‚szép‘ szóval rokoníthatnók, legalább a kettőt gyökben *(sze* v. *szi)* egyezőnek tekinthetjük. Curtius (Grundzüge der Griechischen Etymologie) azt mondja: „Dem lateinischen *castus* scheint *cand-id-us, candor* nahe zu liegen. (Első Rész. 108. l.). V. ö. SZÉP; SZÍN. Figyelmet érdemel a szanszkrit *çudh* (purificari, lustrari), honnan *çuddhi* (puritas), *çuddha* (purificatus, purus); ezekkel rokonítja Bopp Ferencz a szláv *čis-tu* és latin *cas-tus* szókat is. (Glossarium comparativum lingvae sancritae). Egyébiránt a magyar ‚szűz‘ szó idegen nyelvekben közelebbről rokon a csagataj *küz*, oszmanli-török *küz* szókkal, melyek szintén leányt és szűzet jelentenek. Persául is *küz* am. szűz és leány (virgo, puella).

SZŰZANYA, (szüz-anya) ösz. fn. Idvezítőnk anyja, Mária.

SZŰZARANY, (szüz-arany) ösz. fn. Tiszta arany, más érczek vegyülete nélkül.

SZŰZEI, l. SZŰZI.

SZŰZEN, SZÜZEN, (szüz-en) ih. A nemi szeméremnek megszeplősítése nélkül; tisztán. *Szűzen élni, maradni, meghalni.*

SZŰZESÉG, SZÜZESÉG, (szűz-e-ség) fn. tt. *szűzeség-et*, harm. szr. —*e*. Szüzi állapot, midőn a nemi, különösen női szemérem szeplőtelenül megőriztetik. V. ö. SZŰZ. A közönséges szokás ugyan kettőztetett *s*-vel ejti: *szüzesség*, de hibásan, mert törzse nem *szűzes*, hanem *szűz*, s ebből *ség* képzővel lett *szűzség*, mint Molnár A. irja, végre könnyebb kiejtés végett *e* közbetéttel lett *szűz-e-ség*; mint ‚békeség‘ és ‚bölcseség‘ szók is. *Szüzeség példája, tüköre. Szüzeséget fogadni. Szüzeségét elveszteni.*

SZŰZESÉGHÁRTYA, (szüzeség-hártya) lásd: SZŰZŐR.

SZŰZESÉGI, (szüz-e-ség-i) mn. tt. *szüzeségi-t*, tb. —*ek*. Szüzeségre vonatkozó. *Szüzeségi fogadalom.*

SZŰZESSÉG, l. SZŰZESÉG.

SZŰZFA, (szüz-fa) ösz. fn. Ázsiában, északi Amerikában és Európa némely tartományaiban tenyésző cserjefa, melynek levelei fogasak, s mindkét oldalról molyhosak. (Vitex agnus castus). Baranya némely vidékében a fűzfát *szízfá*-nak azaz *szűzfá*-nak hívják.

SZŰZFERTEZÉS, (szüz-fertezés) lásd: SZŰZSZEPLŐSITÉS.

SZŰZFÖLD, (szüz-föld) ösz. fn. Föld, melyet vetés alá legelőször szántanak fel.

SZŰZI, (szüz-i) mn. tt. *szűzi-t*, tb. —*ek*. Szüzet illető, szüzre vonatkozó, szüz tulajdonságával biró. *Szűzi szemérem.* A régieknél, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben gyakran eléjön ‚szűzei‘ alakban (mint ma is ‚mennyei‘): „És látván a bódog szüz Mária hogy mégis könvezne uronk Jézus ... nagy könvhullatással, csókolással es szüzei tejével könyörgeti vala őtet.“ (101. l.).

SZŰZISÉG, (szüz-i-ség) fn. tt. *szüziség-et*, harm. szr. —*e*. Szüzi tulajdonság; szüzi állapot.

SZŰZKOSZORU, (szüz-koszoru) ösz. fn. Hajadon szüzet illető koszoru, melyet leginkább menyekzők alkalmával viselnek.

SZŰZLEÁNY, SZŰZLÁNY, (szüz-leány vagy —lány) ösz. fn. Szeplőtelen szemérmü leány mind testi mind erkölcsi tekintetben. *Megérdemli, mint szüz-*

*leány a koszorút.* (Km.). *Mert szűzleány vagyok, férjet nem ismérek.* (Ádventi Ének).

SZŰZLEÁNYI, (szüz-leányi) ösz. mn. Szűzleányt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Szűzleányi szemérem, tisztaság, ártatlanság.*

SZŰZLEVES, (szüz-leves) ösz. fn. Tiszta leves. Sovány (zsirtalan) leves.

SZŰZ MÁRIA. Az emberi nem Idvezítőjének anyja. *Szeplőtelen Szűz-Mária. Szűz-Mária oltára, képe. Szűz-Máriát tisztelni, segitségül hivni. Asszonyunk Szűz-Mária, Istennek szent anyja.*

SZŰZMÉZ, (szüz-méz) ösz. fn. Szűzraj méze. V. ö. SZŰZRAJ.

SZŰZŐR, (szüz-őr) ösz. fn. Gyűrűded vagy félholdalakú hártya, mely a méhhüvely nyilását elzárja, s mintegy a szüzeséget őrzi. Ennek sértetlen állapota a szüzi épség jeléül tartatik.

SZŰZRAJ, (szüz-raj) ösz. fn. Raj, melyet az első méhraj még azon esztendőben ereszt.

SZŰZSÉG, l. SZÜZESÉG.

SZŰZSZEPLŐSÍTÉS, (szüz-szeplősités) ösz. fn. Cselekvés, mely által a szüzi szemérem megsértetik. Különösen paráznasági büntett, melyet oly férfi követ el, ki valamely szűzleánynyal törvénytelenül, vagy épen erőszakosan közösül.

SZŰZTEJ, (szüz-tej) ösz. fn. Átv. ért. borszeszben felolvasztott benzoegyanta, kevés vizzel vegyítve, melyet szépitő vizül használnak.

SZŰZTOJÁS, (szüz-tojás) ösz. fn. Kakas által meg nem cziczerélt tyúknak, vagy jérczének magtalan tojása.

SZŰZVIRÁG, (szüz-virág) ösz. fn. Fehérliliom, mint a szüzi tisztaság, ártatlanság jelképe.

Az Sz betüben van 5860 czikk.

## Az V-ik kötetbeli czikkek öszvege:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| A | P | betüben van | 4835 | czikk |
| Az | R | „ „ | 3397 | „ |
| Az | S | „ „ | 3627 | „ |
| Az | Sz | „ „ | 5860 | „ |
| | | Öszvesen | 17,719 | czikk. |

# Nyomdai nagyobb hibák az V. kötetben.

| Lap | Czikk | Sor | Hiba | Igazítandó |
|---|---|---|---|---|
| 19 | PAKULÁR | végelőtti | *pecurár* | *pecurariu* |
| 22 | PALANGOL | végső | PALINKÁRA | PALINKA |
| 42 | PANAKSZFŰ | — | — | az egész czikknek a 41 lapon PANÁD után kellene jönni |
| 115 | PATRIÁRKA | 2 | törzsapa | elébe jön : törzsfő vagyis |
| 145 | PÉLÉNKE | 3 | *piléngel* | *pilingíz* |
| 153 | PENÉT | 2 | tmint | (mint |
| | PENETE | 2 | (ájdivatosan | tájdivatosan |
| 162 | PÉNZJEGY | alulról 2 | anélkül | a nélkül |
| 183 | PERKÁL | 3 | Németül : *Berkan* | Németül is *Perkal*, francziául : *percale*, a persa *pargálak* (= durva szövet) szótól. Különbözik : *perkan*, vagy máskép németül (stb.). |
| 240 | PIRIMOKOS | | | PIRIMÓKOS |
| 249 | PISPEK | 1 | pispeke-t | pispek-et |
| 282 | POKOLKŐ | 6 | orrmákba | formákba |
| 350 | PÖSZLÉK | alulról 4 | *foszlék* | *föszlék* |
| 440 | RAPITTYA | 4 | *rokottya* | *rakottya* |
| „ | RÁRÓ | végső | Eredetére nézve hangszónak látszik | kitörlendő |
| 453 | REBZSIK | alulról 2 | mint | úgymint |
| 531 | RETESZ | 15 | valamint némely más szójárásokban | (valamint némely szójárásokban *p* és *t* : |
| 534 | RETTENHETLEN | | | RETTENHETETLEN v. |
| 539 | REVISTYE | 1 | VÁLALJA | VÁRALJA |
| 637 | RÖVID | alulról 6 | a latin | gyökben a latin |
| 727 | SAS | végül jön | — | A mongolban *tasz* am. nagy szürke sas. |
| 736 | SATRATÁS | végső | csavatgás | csavargás |
| 856 | SODORTAJK | 1 | (sodor-tajk) | (sodort-ajk) |
| 1032 | SZÁM | 28 | *ököl* | *ököl* gyöke : *ök*, |
| 1088 | SZATYMA | végül jön | A.M.N.MÚZEUM KÖNYV-TÁRA | Törökül : *szacsma* am. sörét, szószerént : szétszórt valami. |
| 1170 | SZEMÉLYNÉV | alulról 12 | buzogányi | buzogány ; |
| 1178 | SZEMÉLYNÉVMÁS | „ 2 | *baránt-i-k* | *barát-i-nk* |
| 1181 | „ | „ 8 | *ἐγώ* | *ἐγώ* |
| 1195 | „ | „ 15 | *bidan-u* | *biden-ü* |
| „ | „ | „ 2 | *erdem*, | *erdem* |
| 1203 | SZEMÉLYRAG | „ 8 | idézhetnénk. | (után jő) A régieknél ritkán találunk névmutatót. |
| 1217 | SZEMÉREM | 6 | *sarm* | *sarm* v. *serm* |
| 1233 | SZEMÜGY | 6 | *Szeme* | *Szemem* |
| 1234 | SZÈN, (2), | 6 | szēnnēl | szȅnnȅl |
| 1370 | SZITTYA | 10 | *τηξόται* | *τοξόται* |
| 1452 | SZŐR | alulról 8 | *szorma* | *szormon* (l. SZŐRME) |
| 1454 | SZŐRME | „ 1 | *szorma* (am. szőr) | *szormon* (am. kalász-szőr v. szálka), *szormoszon* (szemszőr). |